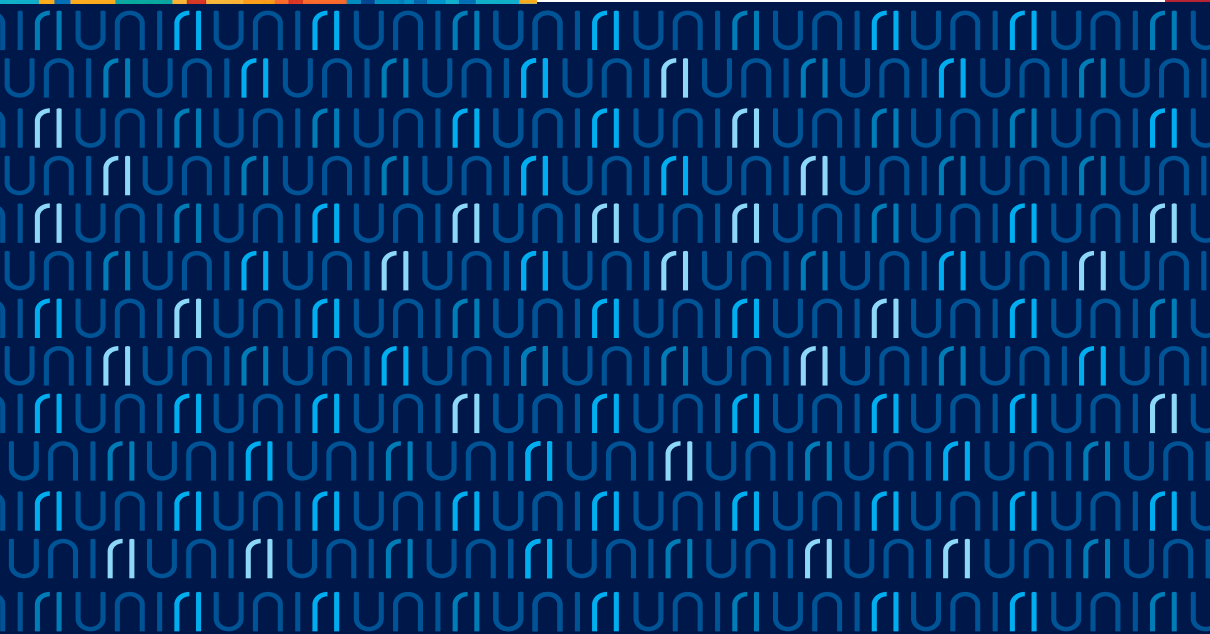

Mihaela Matešić
Elenmari Pletikos Olof
Blaženka Martinović
Jelena Vlašić Duić

Naglasci i jezični varijeteti

Sociofonetska istraživanja
hrvatskoga jezika

Mihaela Matešić
Elenmari Pletikos Olof
Blaženka Martinović
Jelena Vlašić Duić

NAGLASCI I JEZIČNI VARIJETETI
SOCIOFONETSKA ISTRAŽIVANJA HRVATSKOGA JEZIKA

Izdavač

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Za izdavača

dekanica prof. dr. sc. Barbara Kalebić Maglica

Autorice

prof. dr. sc. Mihaela Matešić

izv. prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof

prof. dr. sc. Blaženka Martinović

prof. dr. sc. Jelena Vlašić Duić

Urednica

doc. dr. sc. Maša Plešković

Recenzentice

prof. dr. sc. Branka Drljača Margić

izv. prof. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Ilustracija na naslovnici

Roko Duić (izrada uz pomoć AI Imagen 3, 22. listopada 2024.)

Grafički i tehnički urednik

doc. dr. sc. Saša Stanić

Mjesec i godina objavljivanja

lipanj 2026.

Zvučni zapisi upotrijebljeni u istraživanjima koja su opisana u ovoj knjizi u javnom su dostupu na mrežnoj stranici Sveučilišta u Rijeci: <https://accva.uniri.hr/> pod licencijom CC BY-NC-ND 4.0, a citiraju se na sljedeći način:

Matešić, M.; Pletikos Olof, E.; Martinović, B.; Vlašić Duić, J. (2026). *Naglasci i jezični varijeteti: sociofonetsko istraživanje hrvatskoga jezika*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. <https://accva.uniri.hr>

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet (katalog.bukinet.hr) pod brojem 991006059968409366.

ISBN 978-953-361-116-7 (tiskano izdanje)

ISBN 978-953-361-117-4 (e-izdanje)

Odlukom Povjerenstva za izdavačku djelatnost Filozofskoga fakulteta u Rijeci KLASA: 612-10/18-01/30, URBROJ: 2170-24-01-18-1, ovo se djelo objavljuje kao izdanje Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

Istraživanje objavljeno u ovoj knjizi rezultat je rada na znanstvenim projektima: Varijabilnost percepcije hrvatskih naglasaka (Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) i Stavovi prema naglasnoj varijantnosti u hrvatskome standardnom jeziku – ACCVA (Sveučilišta u Rijeci).

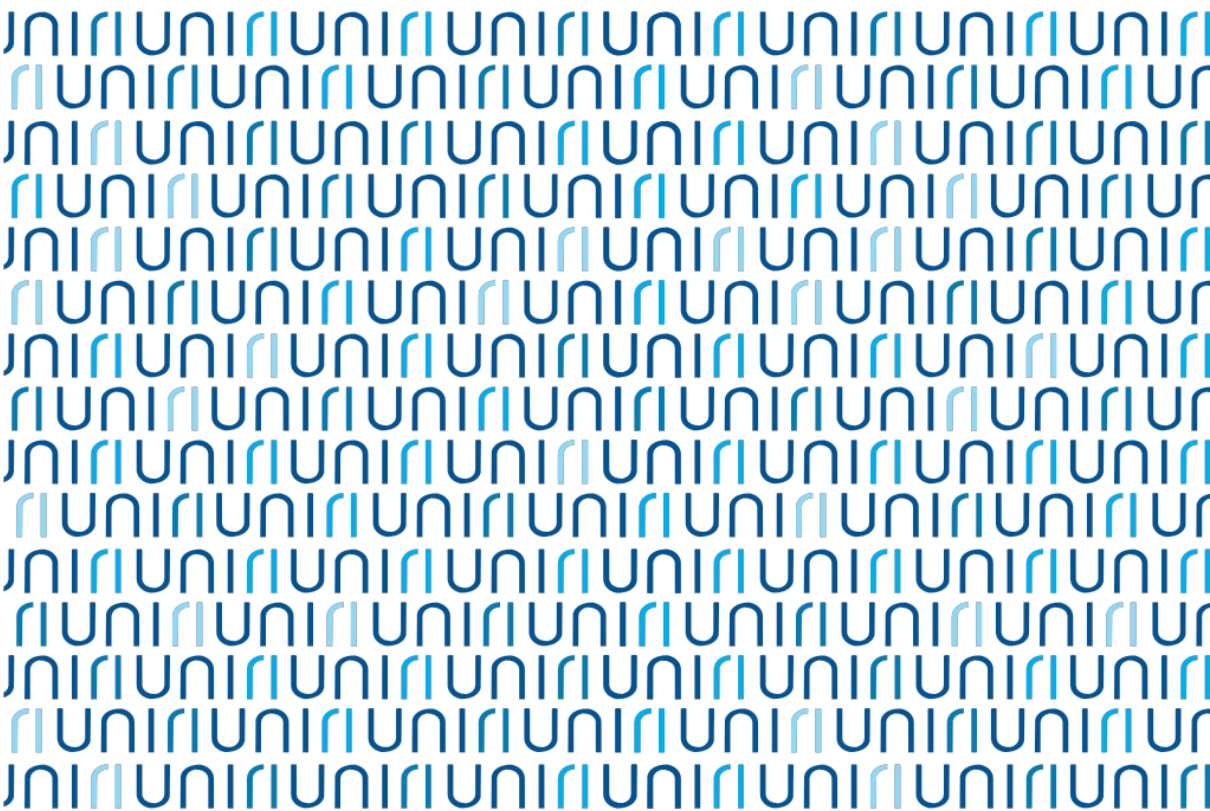
Objavljivanje ove knjige poduprto je sredstvima Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske.

Mihaela Matešić
Elenmari Pletikos Olof
Blaženka Martinović
Jelena Vlašić Duić

Naglasci i jezični varijeteti

Sociofonetska istraživanja

hrvatskoga jezika

Sadržaj

Predgovor	11
I. Postavke sociofonetskoga istraživanja hrvatskoga jezika	14
Sustav, standard, varijeteti	14
Sociolingvistička i sociofonetska istraživanja varijeteta	24
Sociofonetska istraživanja naglasaka	33
Dosadašnja istraživanja percepcije hrvatskih naglasaka	35
<i>Istraživanja kategorijske percepcije trajanja i tona naglasaka</i>	36
<i>Istraživanja metajezikne sposobnosti identifikacije naglasaka</i>	39
<i>Istraživanja fonološkoga statusa naglasaka</i>	40
<i>Percepcija naglasaka kao metodološki postupak u verifikaciji korpusa za analizu</i>	43
Odnos glazbenih sposobnosti i percepcije prozodijskih osobina govora	44
<i>Glazbena i govorna (prozodijska) sredstva te njihove akustičke osobine</i>	44
<i>Glazbene i govorne sposobnosti</i>	46
<i>Odnos glazbenih i govornih sposobnosti u jezicima s visinskim, tonskim i udarnim naglaskom</i>	48
<i>Neuroznanstvena istraživanja percepcije glazbe i govora</i>	50
Kompetentni govornici, naglasni sustavi i regije	53
(Samo)procjena ortoepskih ostvaraja profesionalnih govornika	59
Naglasna norma i dvojbe unutar visinskoga naglasnog sustava	67
II. Metodologija istraživanja	83
Tekstni predlošci i govorni materijal	83
<i>Istraživanje mjesta naglasaka uz pomoć teksta kao stimulusa</i>	83
<i>Istraživanje mjesta naglasaka uz pomoć rečenica kao stimulusa</i>	85
<i>Tehnika usklađenih (matched guise) i tehnika otvorenih (open guise) govornih realizacija</i>	86
<i>Govornik i govorni stimulusi za istraživanje mjesta naglasaka</i>	87

<i>Govornici i govorni stimulusi za istraživanje stavova prema govornim realizacijama</i>	88
<i>Minimalni parovi riječi u rečenicama</i>	90
<i>Naglasne dublete i triplete s dvojbama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka</i>	90
Upitnici i postupak istraživanja	92
<i>Istraživanje stavova o mjestu naglasaka s obzirom na normu i uzus (poglavlja: III. i IV.)</i>	92
<i>Istraživanje stavova prema visinskim i udarnim govornim realizacijama; prepoznavanje gradova; fonološka funkcionalnost naglasaka u minimalnim parovima; poželjnost tona, trajanja, paradigmatškoga mjesta naglasaka u riječima s varijantnim naglascima (poglavlja: V., VI., VII. i VIII.)</i>	93
Varijable akcentološkoga i glazbenoga obrazovanja slušača te regije slušača	94
<i>Glazbeno obrazovanje (V1)</i>	94
<i>Akcentološko obrazovanje (V2)</i>	94
<i>Grupiranje slušača u regije (V3)</i>	95
Analiza podataka	97
Opis uzoraka sudionika	99
<i>Uzorak sudionika–slušača N_1</i>	99
<i>Uzorak sudionika–slušača N_2</i>	100
III. Stavovi prema govornoj realizaciji teksta u opreci između normativnoga i uzusnoga mjesta naglasaka (N_1)	102
Istraživačka pitanja i hipoteze	102
Ukupni rezultati stavova o govornoj realizaciji normativnoga mjesta (čitanje s pomaknutim naglascima) naspram realizaciji uzusnoga mjesta (čitanje s nepomaknutim i čelnim naglascima)	103
Razlike u stavovima s obzirom na glazbeno obrazovanje slušača	106
Razlike u stavovima s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača	107
Razlike u stavovima s obzirom na regiju slušača	108

Analiza pojedinih stavova prema govoru i prema osobi s obzirom na regije slušača	112
Analize korelacije stavova	116
Rasprava i zaključna razmatranja	118
IV. Stavovi prema naglasnome mjestu u opreci između norme i uzusa po skupinama (N1)	121
Varijable istraživanja	121
Istraživačka pitanja i hipoteze	123
Rezultati istraživanja stavova prema varijablama glazbenoga i akcentološkoga obrazovanja te regionalne pripadnosti slušača u procjenama svih 12 rečenica	125
Grupiranje regija slušača prema kategorijama procjene	129
Rezultati istraživanja stavova o poželjnosti naglasaka po skupinama (jezičnim varijablama)	134
<i>Posuđenice (I. skupina)</i>	134
<i>Glagoli (II. skupina)</i>	136
<i>Prokliza (III. skupina)</i>	138
<i>Genitiv množine imenica muškoga roda (IV. skupina)</i>	142
<i>Tvorenice (V. skupina)</i>	143
<i>Spojnik -o- (VI. skupina)</i>	144
<i>Hiperkorektnost (VII. skupina)</i>	144
Rasprava i zaključna razmatranja	146
V. Stavovi prema visinskim i udarnim govornim realizacijama (N₂)	156
Stavovi o standardnosti govora većih hrvatskih gradova (N ₁ i N ₂)	156
Varijable: govorne realizacije Zagreba, Splita, Rijeke, Osijeka te govori spikerica	159
Istraživačka pitanja i hipoteze	160
Ukupni rezultati istraživanja stavova prema govornim realizacijama	161
Stavovi prema govornim realizacijama ovisno o akcentološkom obrazovanju slušača (V2)	165
Stavovi prema govornim realizacijama ovisno o regiji slušača (V3)	166

Odnos varijable akcentološkog obrazovanja slušača (V2) i regije slušača (V3)	170
Korelacije među kategorijama stavova o govornim realizacijama	171
Stavovi slušača prema realizacijama govornica s kojima dijele regionalnu bliskost (N ₂)	172
<i>Stavovi slušača iz Zagreba i okolice prema govornim realizacijama Zagreba</i>	173
<i>Stavovi slušača iz sjeverne regije prema govornim realizacijama Zagreba</i>	174
<i>Stavovi slušača iz zapadne regije prema govornim realizacijama Rijeke</i>	175
<i>Stavovi slušača iz južne regije prema govornim realizacijama Splita</i>	176
<i>Stavovi slušača iz istočne regije prema govornim realizacijama Osijeka</i>	177
Rasprava i zaključna razmatranja	179

VI. Prepoznavanje regionalne pripadnosti na temelju govorne realizacije Zagreba, Splita, Osijeka, Rijeke te govora spikerice iz visinskoga i spikerice iz udarnoga sustava (N₂)

Varijable u istraživanju	182
Istraživačka pitanja i hipoteze	182
Rezultati prepoznavanja govora gradova s obzirom na varijablu glazbenoga obrazovanja (V2)	183
<i>Prepoznavanje govorne realizacije Splita</i>	184
<i>Prepoznavanje govorne realizacije Osijeka</i>	184
<i>Prepoznavanje govorne realizacije Zagreba</i>	186
<i>Prepoznavanje govorne realizacije Rijeke</i>	186
<i>Prepoznavanje govorne realizacije spikerice iz visinskoga sustava</i>	187
<i>Prepoznavanje govorne realizacije spikerice iz udarnoga sustava</i>	188
Rasprava i zaključna razmatranja	190

VII. Fonološka funkcionalnost naglasaka riječi u minimalnim parovima (N₂)	193
Variable istraživanja	193
Istraživačko pitanje i hipoteze	193
Rezultati točnosti percepcije naglasaka koji su s obzirom na kontekst pravilni ili pogrešni	194
<i>Točnost percepcije naglasaka s obzirom na glazbeno obrazovanje</i>	194
<i>Točnost percepcije naglasaka s obzirom na akcentološko obrazovanje</i>	195
<i>Točnost percepcije naglasaka s obzirom na regije slušača</i>	195
Rasprava i zaključna razmatranja	197
 VIII. Stavovi prema varijantnim naglascima riječi s obzirom na ton, trajanje i paradigmatsko mjesto naglasaka (N₂)	199
Variable istraživanja	199
Istraživačko pitanje i hipoteze	200
Rezultati istraživanja stavova o poželjnosti naglasaka	202
<i>Silazni naglasak izvan početnoga sloga kod posuđenica (I. skupina)</i>	202
<i>Silazni naglasak izvan početnoga sloga kod složenica (II. skupina)</i>	204
<i>Silazni naglasak na početnom slogu u domaćim riječima (III. skupina)</i>	206
<i>Silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi (IV. skupina)</i>	207
<i>Nominativ množine imenica muškoga roda (V. skupina)</i>	209
<i>Srednji rod neodređenoga oblika pridjeva (VI. skupina)</i>	211
<i>Naglasak infinitiva glagola I. vrste (VII. skupina)</i>	213
<i>(Ne)promjenljivi naglasni tip (VIII. skupina)</i>	214
<i>Zanaglasne dužine (IX. skupina)</i>	216
<i>Naglasak u paradigmi (X. skupina)</i>	217
<i>Leksičke naglasne dublete</i>	218
Rasprava i zaključna razmatranja	222

IX. Zaključak	226
PRILOZI: mjerni instrumenti	235
PRILOZI: tablice i slike	249
POPIS SLIKA	297
POPIS TABLICA	302
Literatura	310
Kratice u navođenju priručnika	331
Kazalo pojmova	332
Sažetak	335
Summary	336
Bilješka o autoricama	338

Predgovor

Hrvatski standardni jezik opisuje se kao jezik s visinskim naglasnim sustavom u kojemu su četiri različita naglasna, zanaglasna dužina i kraćina. Takav čeveronaglasni sustav ostvaruje se u mnogim hrvatskim mjesnim govorima, osobito u Slavoniji i Dalmaciji. Osim visinskoga naglasnog sustava u hrvatskome jeziku (su)postoji i udarni naglasni sustav, a naglasak koji se u njemu ostvaruje naziva se udarni (dinamički). U udarnome sustavu relevantno je mjesto naglasna u riječi, koje je počesto drukčije od onoga u visinskome sustavu, pa se po tome ta dva sustava perceptivno najprije i razgraničuju. Udarni naglasni sustav veže se ponajviše za gradske govore (npr. Zagreb, Varaždin, Rijeka, Pula), no obilježjem je i nekih kajkavskih i čakavskih mjesnih govora.

Ni visinski ni udarni naglasni sustav nisu homogeni (unutar njih postoje varijante izgovora), a postoje i govornici koji miješaju obilježja visinskoga i udarnoga sustava. Svi zajedno, govornici visinskih, udarnih i miješanih ostvaraju, sudjeluju u javnoj komunikaciji hrvatskim standardnim jezikom (govorom). Kada govore standardom, suočavaju se s potrebom naglasnoga izbora u svojem govoru, odnosno imaju stav prema govornim izborima drugih u istoj situaciji. Upravo je tim temama posvećena ova knjiga. U njoj se prvi put istražuje standardnojezična naglasna varijantnost na velikom broju sudionika (ukupno je u dva dijela istraživanja prikupljeno oko šest stotina riješenih anketnih upitnika). Također se prvi put utjecaj regionalne pripadnosti sudionika na njihove stavove o naglasnim varijantnostima ispituje u svim smjerovima: sudionici daju ocjene govornih izvedbi iz vlastite regije, ali i iz ostalih hrvatskih regija. Prvi put primjenjujemo klasifikaciju u kojoj u zasebnu skupinu izdvajamo sudionike istraživanja koji potječu iz „miješanih regija“, tj. one čija jezična biografija pokazuje da su bili izloženi srazu različitih hrvatskih sustava (na način da su primjerice oni sami ili njihovi roditelji „promijenili“ sustav kao posljedicu unutrašnje migracije i sl.). Promatramo ih kao sudionike koji imaju iskustvo izloženosti i visinskome i udarnome sustavu i stoga su nam zanimljivi njihovi stavovi prema govornim ostvarajima iz svakoga od tih sustava. Perceptivnim testovima istražujemo također razlikuju li se u stavovima prema pojedinim naglasnim izvedbama slušači koji su bili tijekom studija izloženi akcentološkom obrazovanju i oni koji to nisu. Bavimo se i pitanjem utječe li (i koliko) glazbeno obrazovanje na percepciju naglasne varijantnosti u hrvatskome jeziku.

Stavove prema varijantnosti valja istraživati tako da se izolira promatrana značajka. Stoga smo istraživanje podijelile na prvi dio, u kojem se istražuje mjesto naglasna kao perceptivno najlakše uočljivo, dok se u drugome dijelu bavimo tonom i trajanjem. U međusobnom izoliranju tona i trajanja primijenjena

je složena metodologija i obuhvaćeni su mnogobrojni primjeri uz pomoć kojih su istraženi smjerovi u kojima se, prema dosadašnjim istraživanjima, moglo predvidjeti da će se odvijati varijantnost na naglasnome planu. Rezultate statističke obrade donosimo protumačene u poglavljima knjige, a zainteresiranim čitateljima, u skladu s načelima otvorene znanosti, u dodacima nudimo i sve popratne podatke koji jamče ponovljivost istraživanja te stoga i uspoređivanje podataka u budućnosti. Veselilo bi nas kad bi spoznaje iznesene u ovoj knjizi potaknule pristupe koji će pri daljnjem razvitku norme i kodifikacije hrvatskoga standardnog jezika uzimati u obzir stavove hrvatske jezične (govorne) zajednice.

Opsežno sociofonetsko istraživanje stavova prema naglasnim ostvarajima u hrvatskim standardnojezičnim varijetetima, koje je opisano u ovoj knjizi, ne bi bilo moguće provesti bez dobre volje i kolegijalne potpore velikoga broja predstavnika hrvatske jezične zajednice koji su se spremno odazvali našem pozivu da ulože vrijeme i trud u popunjavanje anketnih upitnika i na taj nam način pokažu kako doživljavaju različite naglasne ostvaraje. Ponajprije stoga zahvaljujemo svim sudionicima i sudionicama istraživanja na njihovu zanimanju za temu i povjerenju u naš rad. U istraživanju su sudjelovali također naši kolege i naše kolegice iz medija i znanstvenih institucija, naše prijateljice i studentice pristavši ne samo na snimanje nego i na objavljivanje snimljenoga materijala na službenim stranicama jednoga od projekata u sklopu kojih je provedeno ovo istraživanje. Riječ je o projektima koje su poduprla sveučilišta u Zagrebu, Puli i Rijeci te ovom prigodom zahvaljujemo svojim matičnim institucijama na prepoznavanju vrijednosti ovakvih istraživanja i trajnoj potpori koju nam pružaju u znanstvenome radu.

Važnu tehničku potporu pružili su nam djelatnici Hrvatskoga radija Rijeka i Radija Pula, u čijim je studijima snimljen dio govornih izvedbi za istraživanje. Posebno zahvaljujemo kolegi Jordanu Bićaniću s Odsjeka za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, koji je snimio velik dio govornih izvedbi i obradio sav zvuk, a pomogao nam je i u postavljanju *online* upitnika i zvučnih stimulusa na platformu *SoSci Survey*.

Recenzentice ove knjige prepoznate su znanstvenice u području socio-lingvistike: prof. dr. sc. Branka Drljača Margić s Filozofskoga fakulteta u Rijeci i izv. prof. dr. sc. Ana Mikić Čolić s Filozofskoga fakulteta u Osijeku. Objema im odsrca zahvaljujemo na dugogodišnjem praćenju našega rada i na želji da u svakom trenutku porazgovaraju s nama o nedoumicama pred kojima smo se nalazile. Toplo zahvaljujemo i kolegici izv. prof. dr. sc. Nadi Županović Filipin s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, u kojoj smo imale pouzdanu sugovornicu u odabiru metoda i pripremi jednoga dijela istraživanja.

U statističkoj obradi ključnu pomoć pružila nam je kolegica izv. prof. dr. sc. Petra Anić s Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta u Rijeci:

zahvalne smo joj na brzom i točnom razumijevanju složenosti našega istraživanja i skupova podataka koje smo prikupile, na obradi podataka u SPSS-u, kao i na vremenu i strpljenju koje je uložila u mnogobrojne naše radne susrete. Njezina su nam objašnjenja bila dragocjena, a provjere koje je na našu molbu, dok smo tumačile rezultate, obavljala i više puta, izvan radnoga vremena i uvijek bez odgađanja, ulijevale su nam sigurnost. Iz doista goleme količine rezultata za prikaz smo izabrale samo one koje smo, prema vlastitoj procjeni, smatrale važnima i ilustrativnima te u potpunosti preuzimamo odgovornost za sve eventualne propuste u njihovim tumačenjima.

Veliku zahvalnost dugujemo i kolegi doc. dr. sc. Saši Staniću s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, koji se obradi ove knjige, koja obiluje grafikonima i tablicama, posvetio savjesno, znalački i s poštovanjem prema njezinu sadržaju.

Knjiga je rezultat naše zajedničke strasti prema akcentološkim temama i nužnosti usklađivanja pogleda iz četiriju kutova iz kojih smo im pristupale, nerijetko uz žustru i konstruktivnu raspravu. Naposljetku, zahvaljujemo članovima četiriju naših obitelji koji su oblikovali naše varijetete nesvjesno, a svjesno su, strpljivo i s ljubavlju čekali da ovu knjigu dovršimo.

I. Postavke sociofonetskoga istraživanja hrvatskoga jezika

Sustav, standard, varijeteti

Kad je riječ o pristupima pojmovima sustava i standarda u hrvatskoj lingvističkoj situaciji, moguće je zamijetiti svojevrsnu evoluciju, koja je posljedica, s jedne strane, spoznajnih stupnjeva u lingvističkoj znanosti, a s druge, širega shvaćanja jezika kao činjenice koja pripada kulturi društva, identitetu govorne/jezične zajednice, odnosno koja je ne samo lingvistički nego i društveni fenomen. Među hrvatskim mladogramatičarima posljednje četvrtine 19. stoljeća (poznatima i pod nazivom „hrvatski vukovci“) začeta i u njihovim jezičnim priručnicima potvrđena misao o tome da je sustav, jezik terena (i to štokavskoga) uzor standardnome jeziku te da je s njime, štoviše, izjednačen, protegnula se do duboko u 20. stoljeće. Istodobno, takvo je gledište prema kojem bi hrvatski standardni jezik bio gotovo podskup unutar štokavskoga sustava nužno ostavljalo sumnju u kompetencije nad standardnim jezikom onih hrvatskih govornika koji nisu izvorni govornici kojega štokavskog sustava, tj. koji štokavštinom ne govore kao prvim sustavom, nego je njihov prvi sustav kajkavski ili čakavski. Drugim riječima, povjerenja u jezične odabire u standardu nije moglo biti za cjelinu jezične zajednice, već samo za jedan njezin dio, onaj koji je kao prvi sustav svladao novoštokavštinu. Pomak u shvaćanju standardnoga jezika kao autonomnoga (što znači neovisnoga o bilo kojem od sustavâ) vida jezika donijeli su Brozovićevi radovi iz šezdesetih godina 20. st. (rasprava iz 1964. te niz rasprava nastalih od te godine do 1969., koje je okupio u knjizi „Standardni jezik“ 1970. godine), u kojima smatra štetnim poistovjećivanje jezika i standardnoga jezika. Odnos jednoga i drugoga pojma u hrvatskome jeziku na poststrukturalističkim je postavkama lingvistički utemeljio i podrobno obrazložio Silić (1983; 1996). Dopunivši Coseriuovu (1952) tročlanu shemu *sustav – norma – govor* još dvama stupnjevima apstrakcije, Silić (1996) postavlja shemu *govor – uzus – norma – kodifikacija – sustav*, u kojoj je sustav „ono kako se može govoriti“, kodifikacija „ono kako se mora govoriti“, norma „ono kako treba govoriti“, uzus „ono kako se obično govori“, a govor „ono kako se govori“. U toj su shemi pojmom *standardni jezik* obuhvaćeni stupnjevi jezične apstrakcije: *uzus, norma i kodifikacija*.

Kao bitna značajka standardnoga jezika izdvaja se činjenica da je omeđen (sociolingvističkim) pravilima koja potječu iz različitih izvora – iz iskustva najčešće uporabe u zajednici, iz uvjerenja da je nešto točna (ili poželjna) uporaba jezika u zajednici ili iz zapisa o (točnoj ili poželjnoj) uporabi. Svjesnu

normiranost kao jednu od bitnih značajki standardnoga jezika pronaći ćemo kod mnogih autora – Brozović (1970) uz to što ističe njegovu autonomnost, odmah spominje i to da je on uglavnom svjesno normiran te polifunkcionalan, a Samardžija (1999: 7) (uz neznatnu preinaku i u Samardžija i Selak, 2001: 651), dodaje tomu i da je „postojan u prostoru te elastično stabilan u vremenu“ (po uzoru na praške lingviste, strukturalistički pojam elastične stabilnosti uveo je kod nas Jonke (1952)). Frančić i sur. (2005: 19) drže da je standardni jezik „uređen eksplicitnom (svjesnom, planskom) normom, tj. pravilima (pravopisom i gramatikom) i popisom (normativnim rječnikom)“ te smatraju da njegovu normu „trebaju utvrditi i verificirati stručnjaci u za to određenim organizacijama (institutima, fakultetima, povjerenstvima itd.)“. Kad je riječ o izvorima za jezični propis, moguće je i drugo gledište, koje uzima u obzir i ono što je Silić (1996) najavio u određenju *uzusa*: jezična zajednica u 21. stoljeću, koja svoju kompetenciju nad standardom crpi jednako i iz rane izloženosti standardnom jeziku (od vrtićke dobi, bilo institucionalnim odgojem bilo putem audiovizualnih sadržaja za tu dob, primjerice sinkroniziranih crtanih filmova) i iz usmjerenosti na široku komunikaciju s ostatkom jezične zajednice putem elektroničkih medija te osobito društvenih mreža. Profilirana na taj način kao nositelj uporabe standardnoga jezika, jezična zajednica postaje nezaobilazan čimbenik u upravljanju vlastitim standardnim jezikom. U ovoj knjizi polazimo upravo od povjerenja u jezične kompetencije hrvatske jezične zajednice nad njezinim standardnim jezikom i proučavamo kakav je on.

Svoj standardnojezični izraz govornici temelje uglavnom na trima osnovnim osloncima. Jedan je od tih oslonaca *skup jezičnih pravila* kojima su bili poučavani tijekom institucionaliziranoga jezičnog obrazovanja, obično kroz nastavne predmete (i/ili programe) hrvatskoga (standardnog) jezika, drugi je govornikova *procjena* da je ova ili ona jezična činjenica *uobičajena u uporabi*, a treći je govornikovo *uvjerenje* da je ova ili ona jezična činjenica *poželjna u uporabi*. Tu su procjenu govornici sposobni dati i to su uvjerenje izgradili na temelju aktivnoga sudjelovanja u jezičnim/govornim interakcijama u jezičnoj zajednici kojoj pripadaju, tj. u kojoj žive. Prvi je spomenuti oslonac izravno u vezi sa značajkom standardnoga jezika koju nazivamo (*eksplicitnom*) *normom* (oblikovanom svjesnim djelovanjem standardologa i zapisanom u normativnim priručnicima, tj. kodificiranom), a drugi i treći oslonac povezani su s pojmom *uzusa*, tj. pojmom *uporabne norme* (ili uporabne prednosti, usp. Matešić, 2018: 22–24).

Uporabna je norma, prema Brozoviću (1973) – koji je, prema našim spoznajama, prvi upotrijebio taj termin – ona nepisana jezična praksa određenoga standardnog jezika koja je ustaljena i općevažeća, što posve odgovara

određenju pojma *uzus*. Uporabna norma je „nepisana, prestižem i autonomnim (neovisnim o nestandardnim idiomima, op. autoricâ) jezičnim osjećajem održavana društvena konvencija koja odražava reprezentativnu, provjerenu, ustaljenu i njegovanu jezičnu praksu, ujednačenu na cijelome području onoga ljudskog kolektiva koji se služi određenim standardnim jezikom“ (Brozović, 1973: 66). Brozović (1991: 448) uz termin *uporabna norma* rabi i termin *uzusna norma*. Također, uz termin *hrvatska uporabna ortoepska norma* Brozović (1971: 134, 138) u istome značenju rabi i termin *hrvatska (kvalificirana) ortoepska praksa* (1971: 135, 138). Nadalje, iako je jasno da je *uporaba* (tj. *uzus*) jedno, a *norma* drugo – prema Siliću (1996), oni su dva odvojena stupnja apstrakcije koji, uz ostale stupnjeve, participiraju u pojmu standardnoga jezika svaki sa svojim posebnim pravilom: *uzus* je „ono kako se *obično* govori“, a *norma* „ono kako *treba* govoriti“ – hibridna terminološka sintagma *uporabna norma* ipak je i danas vrlo rasprostranjena i prihvaćena u kroatistici. Prema tome, iako bi se ono što se uobičajilo nazivati uporabnom normom moglo jednako tako dobro imenovati i samo uporabom/uzusom, kako bi se izbjegli metodološki problemi miješanja stupnjeva apstrakcije (standardnoga jezika, v. Matešić, 2009: 297–299), čini se da je za kroatistiku bilo važno upravo naglašavanje da su i značajke uporabe hrvatskoga standarda dosegnule status norme, tj. postale stanovita norma: nešto čega se govornici obavezno drže, što dosljedno rabe u praksi i što smatraju pravilnim i poželjnim.

Razlog prihvaćenosti termina *uporabna norma* vidimo u tome što on omogućuje da se na uporabu/uzus gleda i kao na običajnu jezičnu praksu, ali i kao na svojevrsnu normu – upravo „paralelnu“ normu – koja zbog raznih razloga (najčešće sociolingvističkih) nije kodificirana, no nije isključeno da i to postane, što je svakako u skladu i s onim normativnim načelima prema kojima *uzusna* rješenja trebaju što više participirati i u normi (o načelima normiranja v. Pranjković, 1996; 2010).

Identificirati značajke uzusa, tj. pobrojiti njegove posebnosti u odnosu na normu moguće je jedino promatranjem onoga hrvatskog idioma koji ispunjava kriterije opće, javne, neutralne uporabe, tj. koji funkcionira kao standard u općoj uporabi. U potrazi za takvim idiomom složit ćemo se najprije s Kalogjerom (2009: 556) da su se oblikovala dva varijeteta hrvatskoga standardnog jezika: *niski varijetet*, koji je „(...) najviša razina što je prosječan obrazovani hrvatski građanin ili građanka postigne u pogledu poznavanja strukturalnih norma standardnog hrvatskog jezika, nakon što je završi/o/la gimnaziju i stek/ao/la visoku naobrazbu (izuzetak su veoma marljivi završeni studenti kroatistike)“ (Kalogjera, 2009: 556) te *visoki varijetet*, koji se njeguje uglavnom u užoj akademskoj filološkoj zajednici.

Pojam jezičnoga varijeteta upotrebljava se u sociolingvistici kako bi se njime označilo shvaćanje prema kojem je ono što se naziva *jezikom* zapravo u stvarnosti skup jezičnih varijacija na koje utječu i izvanjezični čimbenici (Mićanović, 2006: 9–10). Drugim riječima, različiti govornici u različitim društvenim situacijama istim jezikom ne govore na potpuno isti način (o razlikovanju pojmova varijabilnosti i varijantnosti v. Berruto, 1987), a kako bi se njihov društveno kontekstualizirani jezik konkretiziran u, sosirovskim terminom rečeno, govor označio terminom koji neće biti opterećen hijerarhijskim oznakama, on se umjesto npr. jezikom, dijalektom, registrom, stilom i sl. radije naziva neutralnim terminom *varijetet*. Kako ističe Mićanović (2006: 10), „teško je dati jednoznačnu i potpuno zadovoljavajuću definiciju varijeteta“ jer je za njegovo definiranje potrebno uz jezične značajke uzeti u obzir i izvanjezične čimbenike. Temeljno je za pojam varijeteta primijetiti da se njime imenuje „različitost u jezičnom obliku i strukturi“ (Mićanović, 2006: 10) unutar istoga jezika. Definicija pojma *jezični varijetet* u terminološkoj bazi (Struna: Hrvatsko strukovno nazivlje, s. a.) glasi da je to „usustavljeni obrazac jezične uporabe“, pa možemo zaključiti da ga upravo njegova *usustavljenost* odvaja od okazionalnih variranja. Jezični su varijeteti dakle ostvaraji jezika u određenome društvenom kontekstu. Kad je riječ o standardnome jeziku, i on je, dakako, skup varijeteta, no ne samo onih koji komplementarno ispunjavaju njegove društvene funkcije (razgovorni, administrativno-poslovni, znanstveni, publicistički i književnoumjetnički stil) nego i onih dvaju koji oba mogu pokrivati sve te funkcije i na koje je upozorio Kalogjera (2009).

Kako bismo otklonili svaku sumnju u to je li niski varijetet doista moguće smatrati standardnojezičnim idiomom, napomenut ćemo da njegovu zastupljenost u svim funkcionalnim stilovima i njegovu općenitu prihvaćenost smatramo dokazima da je riječ o standardiziranom idiomu. On je ujedno spontani jezični izbor većine (akademski) obrazovanih hrvatskih građana kada žele govoriti i pisati hrvatskim standardnim jezikom uobičajene i neutralne komunikacije. U skladu s tim njegovim obilježjima (koja obuhvaćaju sve jezične razine, od fonologije, preko morfologije i sintakse do tvorbe i leksikologije) *niski varijetet* predstavljao bi standardnojezični uzus, a *visoki varijetet* njegovu normu propisanu u priručnicima.

Razlikovni popis značajki jednoga i drugog varijeteta obuhvaća ponajviše fonološke, morfološke te sintaktičke razlike, koje u svojoj ukupnosti pokazuju da je doista riječ o varijetetima. Taj je popis nastao na temelju Silićevih (npr. 1997; 2006), Pranjkovićevih (npr. 2010) i Kalogjerinih (npr. 2009) zapažanja, a dodatno se proširuje u radovima Udier i Gulešić Machata (2011), Matešić (2013) te Martinović i Matešić (2021, 2022). Kad je riječ o naglasnoj razini standardnoga jezika, Kalogjera (2009) je ustvrdio kako se u visokome varijetetu

hrvatskoga standardnog jezika naglasci razlikuju po kvaliteti i kvantiteti na način novoštokavskoga sustava. Distribucija prozodijskih jedinica u tome varijetetu odgovara pritom kodifikaciji (silazni naglasci dolaze samo na prvi slog, posljednji je slog u riječi nenaglašen, mjesto naglasaka je novoštokavsko, ostvaruju se potpune i kodificirane zanaglasne dužine te se odvijaju oslabljeni i neoslabljeni pomaci naglasaka na prednaglasnicu). Također, slogotvorni [r] ostvaruje se i pod dugim naglaskom (u primjerima poput *crkva*, *brz* i sl.). Nasuprot tome, u niskome se varijetetu, prema Kalogjeri (2009), ostvaruju znatna odstupanja na akcenatskoj razini: kvaliteta se na kratkim slogovima neutralizira, a kvantiteta se, osobito u nenaglašenim slogovima, gubi (što upućuje na tzv. *prihvaćeni tip* hrvatske standardnojezične akcentuacije iz Škarićeva modela triju *tipova općega hrvatskoga*, 2007: 129). U tome je varijetetu provedena redistribucija akcenata na način da se silazni naglasci pojavljuju i na nepočetnome slogu u riječi (što obuhvaća i naglašavanje posljednjega sloga), pomicanje naglasaka u proklizi odvija se tek u vrlo suženom broju kategorija (obično onima u kojima i nema toničke riječi), a naglašeni slogotvorni [r] redovito je kratak. U prikazima varijeteta nije se spominjao udarni naglasak, no opisi koji upozoravaju na neutralizaciju kvalitete naglasaka otvaraju mu mjesto. Smatramo da se neutralizacija naglasne kvalitete u standardiziranom govoru koja se spominje u Kalogjerinu (2009) modelu kao *niski varijetet*, a u Škarićevoj (2007) podjeli kao *općeprihvaćeni hrvatski idiom*, dogodila prepletom dvaju naglasnih sustava na hrvatskome govornom području – visinskoga i udarnoga. Tako opisan niski varijetet vjerojatno obuhvaća školovane govornike iz udarnoga sustava koji katkad ostvaruju duge naglaske ili, češće, produženi udarni. Neutralizacija je ponajprije zahvatila kratke naglaske (v. primjerice Lehiste, 1961; Magner i Matejka, 1971; Škarić, 2001; Varošaneć-Škarić, 2001; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001), no neka istraživanja pokazuju da može zahvatiti i duge, primjerice dugouzlazni naglasak koji se neutralizira u dinamički dugi ili poludugi (Pletikos, 2008b). Budući da se sve te značajke provode neovisno o funkcionalnim stilovima standardnoga jezika, odnosno, govornici ih biraju prema nekome drugom načelu i kad ih odaberu, ostvaruju ih u svim standardnojezičnim stilovima, to nas navodi na pomisao da se radi o primjerima „stabilizirane jezične prakse u svim polivalentnim funkcijama standardnoga jezika“, kako je Brozović (1971: 137) odredio uporabnu normu.

Pa ipak, tipične značajke uzusa u suvremenim se hrvatskim normativnim priručnicima donose i ne donose: kad se donose, one se najčešće određuju (*raz*)govornima, značajkama *suvremene komunikacije* ili *novijega doba*, za razliku od norme koja se naziva *pažljivim, njegovanim/njegovanijim, biranim, pisanim, standardnim* jezikom/izrazom/stilom. Kada se u priručnicima procjenjuje

funkcionalnostilistički status uzusnih značajki, obično se spominju tri stila: administrativno-poslovni, novinarsko-publicistički i razgovorni. Stilističke zanimljivosti nisu međutim time iscrpljene: valjalo bi ispitati i koje su od njih nositelji suvremenojezične neutralnosti jezičnoga izraza – i upravo tome želi pridonijeti i ova na empirijskim istraživanjima zasnovana knjiga, u kojoj se proučava varijetetnost na akcenatskome planu. Hoće li pritom ono što se naziva pažljivim, njegovanim i biranim stilom biti ujedno i neutralno, pitanje je kojem također želimo pridonijeti mjerljivim podacima.

Visokim se standardnim varijetatom služi dakle uža akademska zajednica, i to uspješnije u pismu nego u govoru (Martinović i sur., 2021). Istraživanja pokazuju i da ga lako prepoznaju, ali ga rjeđe biraju kao svoj izraz (Matešić i Plešković, 2014). Drugim riječima, visoki varijetet slijedi strogu normu standardnoga jezika, a niski je odraz uporabe (Matešić, 2013: 42). Važno je naglasiti da termine „niski“ i „visoki“, preuzete iz Fergusonove diglosijske teorije (1959; 1972) ne treba shvatiti nikako drukčije nego kao oznake za 1) „lako dostupan varijetet, svladan neposredno, životom u zajednici“ te je stoga „nizak“, odnosno 2) „teže dostupan varijetet, koji se svladava naprimjer institucionalno, uz namjerno učenje“ te je stoga „visok“ u smislu govornikove veće udaljenosti od njega. Takav model izvrsno funkcionira na razini uže gramatičke, leksičke i pravopisne norme. Na razini naglasne norme hrvatskoga jezika „visokomu“ i „niskomu“ varijetetu potrebno je ipak opreznije i kritički pristupiti. Naime, govornici na hrvatskome govornom području usvajaju različite naglasne sustave (visinski i udarni), a strogi standard temelji se samo na jednome od njih – visinskome – pa „teže dostupan varijetet“ nije jednako dalek za sve. Za neke govornike iz određenih regija visoki je varijetet vrlo lako dostupan uzme li se u obzir konzervativna kodificirana naglasna norma. Međutim takva norma, sustavno izgovarana, doživljava se regionalno obilježeno (primjerice izgovor zanaglasnih dužina u standardu se sustavno bilježi, no u komunikaciji se one izgovaraju samo ako ih govornik ima u polaznome idiomu).

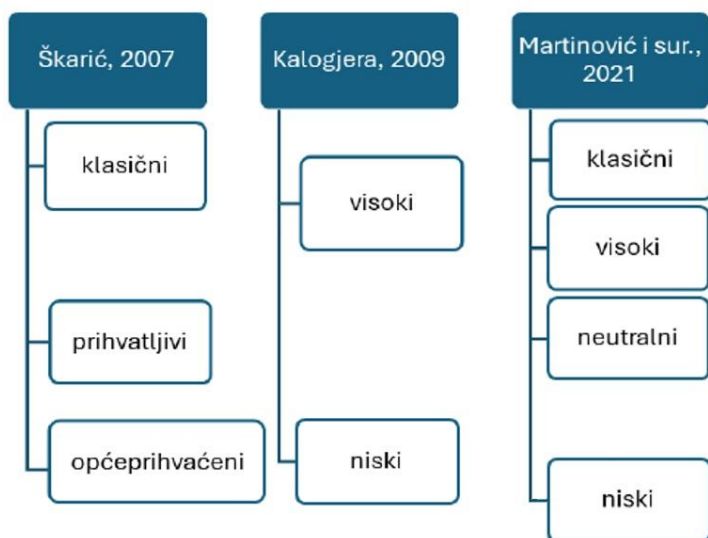
Prednost je primjene sociolingvističke teorije varijetetnosti na hrvatski standardni jezik u tome što su značajke koje se pojavljuju u neutralnoj uzusnoj komunikaciji protumačive kao također standardne. Za velik dio jezične zajednice one su naime zaista takve – imaju vrijednost neutralnoga jezičnog izbora kojim govornici progovaraju kada trebaju/žele govoriti standardnim jezikom. Bez primjene teorije varijetetnosti te bi se uzusne jezične značajke, koje mimoilaze strogu normu, jedino mogle opisati na način koji ne potvrđuje stav jezične zajednice prema takvim jezičnim odabirima, tj. kao neneutralne – što primjerice pokazuje pregled kako o takvim jezičnim činjenicama zbere suvremene hrvatske gramatike (Matešić, 2013).

Naposljetku i suvremena sociolingvistika (dakako, i izvan teorije diglosije) radije nego o homogenosti standardnojezičnih varijeteta govori o njihovu raslojavanju (koje može biti promatrano prema različitim kriterijima, o kojima ovdje nećemo govoriti). Teorija o standardnojezičnim varijetetima u suvremenome hrvatskom jeziku predstavlja tako izlaz iz zatvorenoga prostora u kojem se hrvatska standardologija kretala od trenutka kad je uočena odstupanja uzusa od norme pokušavala opisati i, osobito, o njima se oglasiti na planu kodifikacije. Jezična zajednica i varijetetnost njezina standardnoga jezika novo su polazište za promatranje javnoga jezika i odabir smjerova njegove standardizacije. U ovoj smo knjizi dakle željele obuhvatiti što širu sliku varijetetnosti hrvatskoga standarda, koja proizlazi iz *života* standardnoga jezika u njegovoj jezičnoj zajednici, što znači da nas je zanimalo stav jezične zajednice ne samo prema (strogoj) standardnoj naglasnoj normi nego i prema naglasnome uzusu. Regionalno podrijetlo govornika, njegov polazni idiom, utječe ne samo na govor nego i na stav o izgovoru, a mi želimo istražiti koji su naglasni likovi poželjni, prihvatljivi i prestižni da im tako otvorimo put u nekim budućim kodifikacijama.

Dosadašnji opisi naglasnih tipova zastupljenih u hrvatskome (standardnom) jeziku razlikuju se inventarom prozodema i distribucijskim pravilima te odnosom genetskoga i sociolingvističkoga u svakome od njih.

Škarićev (2007) **klasični** ima četiri naglaske i zanaglasnu dužinu te je identičan organskom novoštokavskom govoru; **prihvatljivi** ima također četiri naglaske, ali modificirana distribucijska pravila: reducirane zanaglasne dužine, neobavezan prijenos na prednaglasnicu i produkt je, s jedne strane, „nedovršena nastojanja da se dosegne klasični tip“, a s druge strane, „da se iz novoštokavskoga priđe općeprihvaćenomu idiomu“; **općeprihvaćeni** ima tri naglaske koji su posljedica gubitka intonacijske opreke među kratkim naglascima, nema zanaglasnih dužina, silazni naglasci mogu biti na svim slogovima, nema pomaka naglaske na prednaglasnicu te je on „u trajnom nastajanju u procesu komuniciranja“ i nema usustavljene obrasce. Prema Kalogjerinu modelu (2009) standardnojezičnih varijeteta, **visoki** ima sva četiri novoštokavska naglaske, dosljedan izgovor dužina, dosljednu primjenu distribucijskih pravila te dosljedan pomak naglaske na prednaglasnicu. U **niskome** se neutralizira kvaliteta u kratkim slogovima, može se gubiti i kvantiteta naglasaka, nema zanaglasnih dužina, a prisutna je i redistribucija: silazni naglasak pojavljuje se i na nepočetnom slogu te se rijetko slijede pravila o pomaku naglaske na prednaglasnicu. Martinović i sur. (2021) također izdvajaju **klasični** naglasni varijetet koji je identičan organskomu novoštokavskom govoru. **Visokim** naglasnim varijetetom nazivaju onaj propisan u suvremenim normativnim priručnicima, koji je modificirani

organski, nastajao je sociolingvističkim zakonitostima, bez zadiranja u distribucijska pravila naglaska u morfološkoj riječi, ali s iznimkama u distribuciji naglaska u govornoj riječi. **Neutralni**, kao i kod Škarićeva *prihvatljivoga*, ima četiri naglaska, modificirana distribucijska pravila, reducirane zanaglasne dužine, neobavezan pomak naglaska na prednaglasnicu te se ističe da ima usustavljene obrasce i da se prepoznaje i u suvremenim normativnim priručnicima. **Niski** je u tome modelu sustav koji nastaje miješanjem udarnoga i visinskoga naglasnog sustava na način da može uz temeljno prepoznatljive značajke udarnoga sustava imati i značajke visinskoga sustava, no one nisu usustavljene. Odnos između opisanih klasifikacija sažeto prikazuje Slika 1:

Slika 1: Shema dosadašnjih klasifikacija naglasnih varijantnosti u hrvatskome (standardnom) jeziku

Odnos između pojedinih tipova i varijeteta, odnosno njihovo pozicioniranje, treba shvatiti približno, uzimajući u obzir koliko je koji detaljno opisan (da bi se moglo o njima zaključivati) te uzimajući u obzir vrijeme u kojemu je svaki od tih prikaza nastajao. Osobito treba uzeti u obzir i nove (fleksibilnije) pristupe u kodifikaciji u najnovijim normativnim priručnicima, prema kojoj se visoki varijetet i opisuje. Izazovnosti uspoređivanja prikazanih klasifikacija pridonosi i to što se u klasifikacijama susreću dijelom različite varijable, npr. Kalogjera (2009) ne spominje izravno visinski i udarni naglasni sustav te svoju klasifikaciju varijeteta podupire i razlikama na drugim jezičnim razinama.

Kad je riječ o varijabli visinskoga odnosno udarnoga naglasnog sustava, Kalogjerin (2009) opis značajki visokoga varijeteta sugerira da je visokom varijetetu pridružen visinski tip naglasnoga sustava (no koliko je sociolingvistički modificiran novoštokavski visinski, ne možemo tvrditi). Ostaje pitanje o tome je li visinski sustav pridružen također Kalogjerinu niskome varijetetu ili je tome varijetetu pak pridružen posve drugi, udarni sustav, ili pak kombinacija tih dvaju sustava. S obzirom na to, niski je varijetet iz trećega modela na Slici 1. postavljen niže od ostalih, naime u njemu se jasno precizira sustav na kojemu se temelji te se inventar ne može izjednačiti s onim iz Škarićeva općeprihvaćenoga ili Kalogjerina niskoga. Martinović i sur. (2021: 110) visoki varijetet, nakon komparativne analize suvremenih normativnih priručnika, opisuju kao onaj koji ima i dalje visinsku fiziologiju naglasaka i distribucijska pravila tipična za taj sustav: izbjegava se silazni ton na nepočetnim slogovima, opire se pomaku naglasaka prema početku riječi kod tvorenica, čuvaju se naglasne preinake u paradigmi, ostvaruje se zanaglasna dužina u normom propisanim kategorijama, no naglasni se pomak u proklizi ostvaruje uz ograničenja. U tom modelu nizak sustav ima primarno udarnu naglasnu fizionomiju i u prepletu je s visinskim sustavom (njime govore školovani govornici iz udarnoga sustava koji su izloženi četveronaglasnome sustavu). Treba uzeti u obzir i to da se danas i kod govornika iz visinskoga, četveronaglasnoga sustava, koji su bili izloženi udarnom sustavu, može čuti izgovor udarnoga naglasaka. Niski je, dakle, varijetet u njihovu modelu onaj koji nema novoštokavske genetske značajke, nego je plod sociolingvističkih silnica, a zanimljiv je zbog svoje proširenosti u standardnom govoru u suvremenim hrvatskim medijima (njegovo mjesto u govornoj stvarnosti hrvatskoga standarda predmet je zanimanja i u ovoj knjizi). Obrazovani govornici radije govore naglasnim varijetetom koji je u opisanome modelu nazvan neutralnim nego sadašnjim propisanim visokim varijetetom (koji je za mnoge nedostižan, *unattainable standard* (usp. Kapović 2018a), pa se nameće pitanje smjene kodifikacije). Izbor neutralnoga varijeteta motiviran je sociolingvističkim razlozima (kod onih govornika koji napuštaju određene (izrazite) značajke vlastitoga novoštokavskoga visinskog sustava i približavaju se udarnom sustavu), ali i genetskim razlozima (pokoju od takvih značajki moguće je naime susretati i u pojedinim štokavskim govorima). Dakle, kad je riječ o varijabli visinskoga odnosno udarnoga sustava, u neutralnome se varijetetu bazno visinskom sustavu pridodaju neke tendencije koje su tipičnije za udarni sustav, a u normativnim se priručnicima danas prepoznaju u oznakama *razgovorno / prema uporabnoj normi / običnije* (posebice kod (re)distribucije silaznih naglasaka). Na miješanje visinskoga i udarnoga naglasnog sustava u suvremeno doba utječu unutarnje migracije stanovništva, obrazovanje te

izloženost govornim ostvarajima u javnim medijima. Takvo miješanje rezultira varijabilnošću u visinskom sustavu putem svojih govornika u doticaju s udarnim sustavom i obrnuto, varijabilnošću u udarnom sustavu putem svojih govornika u doticaju s visinskim sustavom.

Očigledno je da u ovim temama treba zauzeti stav prema rezultatima koje postižu govornici u svladavanju sustava koji ne pripada njihovu polaznom idiomu – novije struje pritom se otvoreno zauzimaju za *personalizirani standard* koji je korigiran prema lokalnim (iz)govornim značajkama, i kao takav se tolerira (Kapović, 2024: 24), dok primjenu takva načela možemo zapaziti u tradiciji hrvatskoga obrazovnog sustava kad je riječ o poučavanju fonološke razine standardnoga jezika. Naime, pojedine se značajke polaznih idioma koje u standardnome jeziku gube fonološku vrijednost jednostavno ne poučavaju u govoru, primjerice na razlikovanju izgovora bezvučnih afrikata /č/ i /ć/, kao ni njihovih zvučnih parnjaka, tradicionalno se u hrvatskim školama ne inzistira (uvježbava se samo njihovo pravopisno razlikovanje, osobito tijekom osnovnoškolskoga obrazovanja). Jednako je i s naglasnom normom, naime u obrazovnom se sustavu ukazuje eventualno na mjesto naglasaka (kao perceptivno najtransparentniju i lakše savladivu razliku dvaju naglasnih sustava: udarnoga i visinskoga), sustavno se ne ispravljaju nestandardni ostvaraji i sustavno se ne uvježbava izgovor četiriju standardnojezičnih naglasaka. Poučavanje izgovora naglasaka u osnovnoj školi, provedeno u eksperimentalne svrhe, dokazuje da je usvajanje naglasaka visinskoga sustava i visokoga varijeteta kod govornika udarnoga sustava moguće, ali daje male rezultate (za rezultate poučavanja naglasaka u osnovnoj školi kod zagrebačke djece v. Colnago i Pletikos Olof, 2022; Colnago, 2023; za rezultate poučavanja naglasaka na visokoškolskoj razini na studijima kroatistike i fonetike v. Pletikos i sur., 2016; Martinović i sur., 2019). Istraživanje o poučavanju naglasaka u osnovnoj školi (Gusak Bilić i sur., 2018), u čijem je fokusu odnos temeljnih dokumenata plana i programa, udžbenika i priručnika, stavova i iskustava nastavnika te znanja učenika o naglascima upućuje na to da se obrazovni ciljevi koji se odnose na temu naglasaka ne ostvaruju, a jedan je od najvećih nedostataka to što se ne povezuje učenikov prvotni, polazni naglasni sustav sa sustavom standardnoga jezika te što edukacija budućih nastavnika/profesora o toj temi nije dostatna. Svijest o temi i stavove prema poučavanju naglasaka u srednjoškolskome obrazovanju proučavala je Glušac (2016), koja također potvrđuje da je zainteresiranost i nastavnika i učenika za naglaske vrlo mala. Iako se poučavaju naglasni inventar i pravila, glavni je nedostatak u poučavanju naglasaka to što se vrlo ograničeno uvježbava percepcija i produkcija, a odnos prema polaznome idiomu učenika potpuno je zanemaren. Naglasak je primarno govorni fenomen, a govor je

aktualizirana veličina (odnosno govor je kontekstualiziran). Kontekst može umanjiti semantički doprinos naglasaka jer već i sam kontekst može pružiti mogućnost razrješavanja dvoznačnosti ili višeznačnosti koja bi izvan konteksta bila rješiva jedino uz pomoć naglasaka (na tome načelu počiva i pravopisno pravilo o bilježenju prozodema na riječima ako njihovo značenje nije razriješeno kontekstom). Slaboj zainteresiranosti za učenje i poučavanje naglasaka moglo je stoga pridonijeti i iskustvo da je njegova razlikovna uloga u komunikaciji nevelika. Unatoč tome što se naglasci dakle ne poučavaju sustavno i što se, kako pokazuju istraživanja, u jezičnoj zajednici to ne prepoznaje kao stanje koje bi stvaralo komunikacijske izazove, naglasak je, naravno, nerazdruživ od govora. Govornici ne samo da moraju primijeniti neki naglasni sustav u govorenju standardnim jezikom nego o naglasnim sustavima grade i stavove: pod utjecajem iskustva u sudjelovanju u javnom komunikacijskom prostoru, podrijetla, okoline, obrazovnoga sustava i govora u javnim medijima.

Sociolingvistička i sociofonetska istraživanja varijeteta

Sociolingvistika je grana lingvistike koja se bavi uzrocima i posljedicama varijacija u jeziku koje dolaze do izražaja kod govornika različite dobi, spola/roda, etničke pripadnosti, obrazovanja, zanimanja, društvenoga statusa i sl. unutar govornih zajednica (gradova, manjih mjesta, regija i dr.). Labov (1963) je dokazao da varijacije u jeziku ne moraju biti slučajne, nego da se po učestalosti može iščitati povezanost s izvanjezičnim čimbenicima te je time utemeljio varijacijsku/varijacionističku (kvantitativnu) sociolingvistiku. Tri godine poslije u disertaciji (1966) Labov provodi jedno od prvih sustavnih istraživanja kako društveni faktori utječu na jezične varijacije u urbanoj sredini (na primjeru New Yorka i intervjua 122 govornika). Njegove metode istraživanja uključuju terenska istraživanja i analizu jezičnih podataka te je pridonio razumijevanju kako jezik varira i mijenja se u različitim društvenim kontekstima, primjerice s obzirom na dob, „prividno vrijeme“, tj. vremenski razmak između dobnih skupina, koji u sociolingvističkim istraživanjima služi za objašnjavanje promjena u jeziku.

Jedan je od važnijih doprinosa sociolingvistike upravo u tome da inzistira na prepoznavanju varijacija u govoru, a koje postoje i unutar homogenih skupina, te na tome da je varijacija u jeziku sustavna (Woolard 1985). Središnje je pitanje takvih sociolingvističkih istraživanja otkriti zašto govornici govore tako kako govore, naime *različiti govornici govore različito te isti govornici govore različito* u različitim situacijama. Sociolingvisti u svojim istraživanjima preuzimaju društvenoteorijske okvire, s prikladnim skalama

socioekonomskoga statusa i primjenjuju ih u istraživanju stavova prema jezičnim varijantama.

Svaka je jezična promjena u svome početku bila tek jedna od mnogo-brojnih jezičnih varijacija u jeziku (individualna ili grupna), ali nisu se ustalile sve, nego samo neke od njih, i to zbog unutarnjih potreba jezičnoga sustava, ali i zbog različitih osobnih i društvenih čimbenika, primjerice dobi ili spola govornika, njihovih stavova i ideologije. Govornici mogu imati motivaciju za mijenjanjem svojega govora ili za čuvanjem govora od promjena. Prihvaćena inovacija smatra se jezičnom promjenom.

Jezične varijacije, osim kvantitativne sociolingvistike, proučavaju i povijesna sociolingvistika i sociofonetika. Romaine (1982) raspravlja o statusu sociolingvistike i njezinu odnosu prema lingvistici te se od te godine povijesna sociolingvistika utemeljuje kao zasebna disciplina. Glavni joj je cilj ujediniti sociolingviste i povjesničare jezika te povezati filološku tradiciju s kvantitativnom metodom, analizom diskursa, pragmatikom i sl.

Sociofonetika se bavi „svakodnevnom govorom običnih ljudi“ i interdisciplinarna je (Kendall i Fridland, 2021). Ti autori ističu da sociofonetika podrazumijeva empirijski pristup proučavanju jezika na raskrižju sociolingvistike, fonetike i psiholingvistike. Sociofonetičari se u svojim istraživanjima koriste fonetskim istraživačkim tehnikama, akustičkom i artikulacijskom analizom te eksperimentima proizvodnje i percepcije govora. Iako su istraživanja i sociolingvisti i fonetičara utemeljena na empirijskim postupcima, sociolingvisti daju prednost definiranju jezične zajednice koju proučavaju, a fonetičari prikupljanju velikih količina podataka od pojedinačnih subjekata, članova jezične zajednice. Thomas (2011: 3) ističe razliku u pristupu: za razliku od sociolingvisti koji teže prirodosti govornih uzoraka, fonetičarima je važna eksperimentalna kontrola. Sociofonetika proučava zašto jezik varira i zašto se mijenja, a može pridonijeti i odgovoru na pitanje kako je jezik strukturiran (kojim se primarno bavi lingvistika). Termin *sociofonetika* prvi je put upotrijebljen 1974. (u doktorskoj disertaciji Deshaies-Lafontaine, prema: Foulkes i sur., 2010: 703), a sociofonetska istraživanja započeli su, dvije godine prije, Labov i sur. (1974), koji su se koristili akustičkom analizom za proučavanje varijacija samoglasnika. Promjene koje su se događale u engleskim dijalektima proučavali su uz pomoć audiozapisa intervjua s govornicima radničke klase različitih generacija i dobnih skupina.

Većina se sociofonetskih istraživanja bavi govornom proizvodnjom, dok znatno manji broj istraživanja istražuje percepciju. Thomas (2002: 115), ne bez razloga, percepciju naziva zanemarenom polusestrom produkcije, a kao najveći izazov ističe samo eksperimentiranje (dizajn i provedbu eksperimenta). Foulkes i sur. (2010: 723–727) razlikuju četiri smjera sociofonetskih istraži-

vanja percepcije: (1) prepoznavanje indeksikalnih obilježja; (2) vrednovanje indeksikalnih obilježja; (3) percepcija promjena koje su u tijeku (engl. *ongoing change*) te (4) utjecaj društvenih i regionalnih varijacija na percepciju i procesiranje. Indeksikalna obilježja u govoru definiraju se kao „aspekti jezične strukture koji su u korelaciji s nelingvističkim čimbenicima“ (Foulkes i sur., 2010). Česti su primjeri indeksikalnih informacija odnos između spola i glasa govornika ili povezanost govornikova društvenog profila i upotrebe određenih jezičnih obilježja (npr. urban, ruralan, neizvorni govornik). Nelingvistički čimbenici uključuju razlike među govornicima u spolu (pa i rodu), dobi, socioekonomskom statusu, etničkoj pripadnosti, grupnoj pripadnosti, regionalnom podrijetlu i individualnom identitetu te također uključuju utjecaj emocija i govornikova stava. Mildner (1988) zanimljivo ističe da se stav slušača prema nekom govoru teško može odvojiti od stava prema govorniku i da će govor onoga govornika koji procjenitelju zvuči „antipatično“ biti procijenjen manje prihvatljivim te da je također teško odvojiti stav prema nekom mjestu od stava prema govoru toga mjesta. Nije teško pretpostaviti što može utjecati na „antipatičnost“ nekoga govornika: boja i visina glasa, način artikulacije, tempo, ritam, stanke (npr. čujni udasi), ali taj je popis teško dovršiv. Foulkes i sur. (2010) napominju da se indeksikalnošću bave sociolingvistika i antropologija te da odnos između jezičnog oblika i društvene kategorije nije nužno jasan ni jednostavan.

Sredinom prošloga stoljeća Lambert i sur. (1960), polazeći od pretpostavke da se stav bilo kojega slušatelja prema članovima određene skupine reflektira na stav o jeziku kojim se ta skupina služi (odražavajući „generalizirane reakcije“ prema skupini), istražili su reakcije na engleski i francuski jezik (u izvedbi dvojezičnih govornika) kod studenata u Montrealu. Studenti su trebali procijeniti osobine ličnosti 10 govornika, od kojih su neki govorili na francuskom, a neki na engleskom. Nisu bili upoznati s time da je govornika bilo manje jer su bili dvojezični i isti su izgovarali i jedan i drugi jezik, čime je inaugurirana *metoda podudarnih pojava* (kako se ona naziva u Skelin Horvat, 2017), tj. usklađenih govornih realizacija (engl. *matched guise*, o kojoj će biti riječi u poglavlju o metodologiji). Oni koji govore engleski procijenili su engleske govornike povoljnije od francuskih govornika po većini osobina, ali i oni koji govore francuski također su procijenili francuske govornike nepovoljnije, i to strože nego prva skupina. Iz toga manjeg istraživanja proizlazi da su stavovi prema osobi i govoru pod utjecajem stereotipa cijele zajednice.

Ta je tehnika i danas zastupljena u sociolingvističkim istraživanjima. Kod nas se u novije vrijeme njome služi Filipin (2013), a u središtu je njezina zanimanja sukob prestižnih nestandardnih varijeteta, i to na primjeru odnosa splitskoga i zagrebačkoga urbolektu. U srednjoj Dalmaciji ponajviše se

potencira nezadovoljstvo dominacijom zagrebačkoga urbolekta, naime tamošnji splitski govor i sam već uživa društveni prestiž. U empirijskom se dijelu istražuju stavovi splitskih i zagrebačkih govornika prema tim urbolektima i prema standardnom varijetetu. Dvije godine poslije Županović Filipin (2015) ponovno se služi istom tehnikom u istraživanju stavova govornika iz jezično heterogenih većih urbanih sredina prema različitim varijantama. Pretpostavlja se da će pripadnici pojedine jezične zajednice govornike standardne varijante ocijeniti značajno višom ocjenom s obzirom na *društveni status*, ali znatno nižom s obzirom na *društvenu solidarnost*, dok će biti obrnuto za govornike lokalne varijante. Na uzorku zagrebačkih srednjoškolaca ispitani su stavovi prema standardnom jeziku i zagrebačkom urbolektu. Rezultati su pokazali da je dio ispitanika standardni izričaj ocijenio znatno višom ocjenom s obzirom na društvenu solidarnost, dok su oba izgovora statusno jednako ocijenjena. Zaključeno je da tehnika usklađenih govornih realizacija postiže očekivane rezultate kada se koristi za ispitivanje manjih i jezično homogenih sredina, dok rezultati dobiveni u većim urbanim sredinama odstupaju od očekivanih.

Takva su istraživanja česta i na primjeru drugih jezika. Primjerice Mansano (2021) je tehnikom usklađenih govornih realizacija istraživala jezične stavove koje govornici iz Trentina i Južnoga Tirola (Trentino-Alto Adige) i izvan te regije imaju prema trentinskom dijalektu i prema talijanskom jeziku. Skupina od 120 ispitanika procjenjivala je govornike s obzirom na niz osobina povezanih s osobnošću, socioekonomskim statusom i kompetencijom. Rezultati su pokazali da su status i kompetencija povezani s talijanskim jezikom (posebice „točnost govora“). Sudionici iz Trentina pokazuju solidarnost prema govornicima svojega dijalekta (posebice starijim govornicima i ženskim glasovima, a manje prema glasovima mlađih osoba), no „ljubaznost“ i „otvorenost“ idu u korist govornika talijanskoga jezika.

Na pitanje *Koje jezične varijante govornici doživljavaju prestižnijima: one s kojima se mogu identificirati ili one koje su društveno priznate?* dijelom odgovara i najnovije istraživanje Anikin i sur. (2023) o tome zvuče li neki jezici ljepše od drugih. U tome istraživanju univerzalne fonoestetske prosudbe, koja se temelji na zvuku različitih jezika, pošlo se od pretpostavke da mogućnost identifikacije, prepoznatljivosti i kulturni stereotipi mogu utjecati na preferenciju nekoga zvučnog stimulusa. Na korpusu snimaka 228 jezika (iz 43 jezične obitelji) 820 slušača – izvornih govornika engleskoga, kineskoga ili semitskih jezika procjenjivalo je koliko im se ti jezici sviđaju. Utvrđeno je da je za fonoestetsku prosudbu ključno percipiraju li slušači jezike kao poznate (tada su im skloni) i percipiraju li ih sličnima jezicima uz koje ih vežu pozitivne ili negativne kulturološke pristranosti (zbog kojih ih onda procjenjuju

lijepima ili ružnima) te da velik utjecaj na prosudbu ima kvaliteta govornikova glasa. Fonetsko preklapanje s materinskim jezikom slušača, suprotno očekivanju, nije bilo povezano s ugodnošću, a govornici tonskih jezika nisu izrazili opću sklonost takvim jezicima.

Damir Kalogjera, koji se sociolingvistikom počeo baviti šezdesetih godina prošloga stoljeća, proučavao je sociolingvističku literaturu o engleskom prihvaćenom izgovoru (engl. *Received Pronunciation*) i zbog njezine opsežnosti govori o britanskoj „opsjednutosti odnosom prema regionalnom i još više prema klasnom izgovoru“, citirajući pritom Bernarda Shawa (iz predgovora *Pygmalionu*): „Nijedan Englez ne može otvoriti usta, a da ga koji drugi Englez ne prezire“ (Kalogjera, 2003: 182). Zalaže se za to da u akcentološkim istraživanjima modelski govornik bude obrazovani govornik, a ne spiker, kojeg pejorativno naziva „sophisticiranim i isprepariranim vrsnim spikerom“ (Kalogjera, 2003: 186). Polazi od toga da izgovor i prozodija novoštokavskoga govora nije uspjela postići prestiž među obrazovanim krugovima te da se implicitno prihvaćen izgovor hrvatskoga ne bi mogao invarijantno opisati, nego predstavlja kontinuum varijabli, a da je prihvaćen po tome što školovani govornici nemaju ozbiljnih zamjerki na taj izgovor. Govoreći o specifičnoj funkciji izgovora u komunikaciji i mogućnosti standardiziranja izgovora u usporedbi s drugim razinama jezika, Kalogjera citira engleskoga sociolingvistu Richarda Hudsona (1996: 43, prema: Kalogjera, 2003: 188): „Možda se služimo izgovorom da se identificiramo sa svojim podrijetlom ili impliciramo da potječemo iz neke grupe (potjecali mi iz nje ili ne). Nasuprot tome moguće je da se koristimo morfologijom, sintaksom i vokabularom da bismo označili naš aktualan položaj u društvu, npr. količinu obrazovanja. Za sada je to samo nagađanje, ali ima dovoljno podataka za razlike između izgovora i drugih područja jezika da se čini korisnim tražiti neka opća objašnjenja. (...) razlike mogu biti artefakt procesa standardizacije, pa bi dokaze trebalo tražiti u jezicima koji nisu izloženi standardizaciji. Ako se takve razlike i tamo nađu, onda se može pretpostaviti da smo otkrili temeljnu i misterioznu činjenicu o jeziku“. Ni tri desetljeća poslije nemamo odgovor na to pitanje, neodgovoreno je i na to koliko govornici doista mogu nadzirati svoj izgovor glasnika, naglasaka i intonacije te upravljati njime.

U uvodu svojega rada *Attitudes toward Serbo-Croatian language varieties* Kalogjera (1985: 93) napominje da su njegova zapažanja o stavovima rezultat „nestrukturiranog promatranja“, točnije, da nisu rezultat provedenoga istraživanja nego da proizlaze iz njegova života u dvama dijalektnim područjima (Zagrebu i Korčuli) te ih smatra poticajnim za buduća istraživanja. Iznosi zapažanja da govornici urbanoga kajkavskoga govora svoj govor smatraju

boljim, a da o govornicima ruralnoga kajkavskoga imaju stereotipe i ismijavaju ih. Zamjećuje da Korčulani spremno odbacuju svoj govor kada žive u velikim gradovima (poput Zagreba) i da se, kad posjećuju veće gradove u blizini, primjerice Dubrovnik ili Split, prilagođavaju dalmatinskoj koine. Međutim urbani Korčulanin pri povratku u svoj grad dobrodošao je samo ako zadrži svoj izvorni idiom. Sve su to zanimljiva opažanja koja bi bilo potrebno istraživački provjeriti.

Mildner (1998) je stavove prema hrvatskim govornim varijetetima istraživala na korpusu snimljenoga slobodnoga govora 15 govornika iz 15 hrvatskih gradova kojima je dana uputa da opišu slike „govorom koji rabe kod kuće“. Govorne realizacije razlikovale su se ne samo na glasničkoj, naglasnoj i intonacijskoj razini nego i na svim ostalim razinama: leksičkoj, morfološkoj, tvorbenoj te sintaktičkoj razini i njih su procjenjivali studenti fonetike i defektologije. Slično je istraživanje stavova prema nekim hrvatskim i srpskim govornim varijetetima provela Jakovčević (1988), a procjenitelji su u njezinu istraživanju bili hvarski srednjoškolci. Budući da je primijenjena ista metodologija upitnika, rezultati su usporedivi i pokazalo se da su u istraživanju koje je provela Mildner (1998: 361) u kategorijama (1) prihvatljivosti govora u drugim mjestima, (2) primjerenosti govora za govor u medijima i (3) primjerenosti govora za govor nastavnika u školi najviše rangirani gradovi u istočnoj Hrvatskoj (Županja, Bjelovar i Osijek), potom Karlovac i Zagreb, a najniže su ocjene dobili dalmatinski gradovi (Split, Šibenik i Dubrovnik) te gradovi sjeverne hrvatske (Varaždin i Krapina). Najtočnije su identificirani zagrebački, dubrovački, osječki i splitski govor. Kod Jakovčević (1988) na prvom je mjestu standardni hrvatski idiom, na drugom splitski, a na trećem zagrebački idiom, što se može objasniti utjecajem hvarskoga podrijetla procjenitelja. To što je zagrebački govor visoko rangiran Mildner objašnjava zaključcima iz prethodno spomenutoga Kalogjerina rada (1985), u kojem se tvrdi da zagrebački govor nema sva strukturna, prozodijska i leksička svojstva kajkavskih govora, nego da se u izvjesnoj mjeri približava štokavskom. Mildner međutim dodaje da bi razloge za to trebalo potražiti i s povijesnoga, sociolingvističkoga i političkoga gledišta. Uočava i zanimljiv trend da su nezagrepečani kritičniji prema Zagrepčanima nego što su nedalmatinci prema Dalmatincima i neslavonci prema Slavoncima. Mildner (2009) istom metodologijom ponovno istražuje stavove prema govornim varijetetima i uočava promjene u stavovima u odnosu na prijašnje istraživanje, i to tako da su „s vremenom ispitanici postali tolerantniji prema različitim govornim varijetetima i ne toliko zahtjevni u pogledu obavezne uporabe nekog čvrsto definiranoga standardnog oblika“ (Mildner, 2009: 158). Zagrebački govor u percepciji još se više približio štokavskome.

Zagreb ima specifičnu sociolingvističku situaciju koja je posljedica migracija, doseljavanja stanovnika iz drugih područja Hrvatske koji govore drugim idiomima. Istražujući govor Zagreba, Kapović (2006) razlikuje općezagrebački idiom (opći govor mlađih naraštaja rođenih u Zagrebu) za koji tvrdi da ima središnje mjesto, konzervativni kajkavski govor (govor stare jezgre, periferije i prigradskih naselja) i zagrebački štokavski (govor štokavaca doseljenih u Zagreb) te napominje da postoje i brojni prijelazi između tih idioma. Udarni zagrebački naglasni sustav u novim se radovima (Kapović, 2024) promatra zajedno s ostalim urbanim udarnim sredinama te se „zagrebačko-riječki“ naglasak promatra u odnosu na „splitsko-osječki“, tj. „standardni/novoštokavski“ naglasak. Hoyt (2012: 117) u svojim istraživanjima ističe da je zagrebački vernakular bio pod utjecajem promjena unutar kajkavskoga sustava, ali da su danas neizvorni govornici većinom govornici drugih dijalekata. „U srednjoj i višoj klasi to nije zamjetno jer su obrazovani novi stanovnici skloniji ZŠ (zagrebačkom štokavskom) ili SH (standardnom hrvatskom) u govoru.“

Kišiček (2012) je istraživala stavove prema govoru 11 najvećih hrvatskih gradova – urbanih središta hrvatskih dijalekata. Pokazalo se da su govornici procijenjeni kao neregionalni ujedno bili ocijenjeni i kao osobe najvišega stupnja naobrazbe, najvišega društvenog statusa i intelektualnoga zanimanja. Najpoželjnijim je za javnu uporabu procijenjen govor Zagreba, a najmanje poželjnim govor Dubrovnika. Najvažnijom se pokazala povezanost stupnja naobrazbe i regionalnosti govora. Obrazovani govornici iz gotovo svih gradova podjednako su bili manje regionalni, a njihov je govor procijenjen društveno poželjnijim i primjerenijim za javnu uporabu. U sociofonetskom istraživanju (Kišiček, 2012: 212) procjenitelji su trebali prepoznati kojoj od pet hrvatskih regija pripada određeni govor (1. kontinentalna, 2. istočna, 3. Istra i Primorje, 4. srednja Dalmacija, 5. južna Dalmacija). Govornike Varaždina prepoznali su kao govornike kontinentalnoga dijela Hrvatske uz točnost od 67 %, a govornike Dubrovnika kao govor južne Dalmacije uz točnost od 64 %. Ispitanici nisu uspjeli razlikovati dalmatinske gradove: Šibenik, Zadar i Split, točnije, nisu razlikovali srednju i južnu Dalmaciju te je samo 15 % procjenitelja govornike Splita prepoznalo kao govornike južne Dalmacije. Najtežim se pokazalo prepoznavanje govornika iz Pule i Rijeke koji su uglavnom procijenjeni kao neregionalni, a točnost prepoznavanja regije Istra i Primorje kod govornika Pule i Rijeke bila je svega 13 %.

Propitujući status gradskoga govora, a s obzirom na neupitnost njegova ugleda, Jutronić (2010) izražava sumnju u njegovu nehomogenost, amorfnost i kaotičnost, naglašavajući da su gradski govori nedovoljno istraženi, a što je vidljivo i iz prethodnoga kratkog pregleda dosadašnjih istraživanja. Jutronić ističe važnost socijalne dijalektologije, kao posebne grane sociolingvistike,

koja istražuje govor urbanih sredina. U takvim sredinama dolazi do najviše promjena jer se u njima miješaju stanovnici, njihovi govori i dijalekti te je gradski govor „proizvod dodira dijalekta i standardnog jezika“ (Jutronić, 2010: 15). Kad govorimo o varijabilnosti u jeziku, podrazumijevamo pojavu istodobne prisutnosti više jezičnih varijabla. Međutim, iako je varijabilnost važna za povezivanje jezika s društvenom strukturom, s govornom zajednicom i govornom interakcijom, jezična varijacija nije samo izvanjezična činjenica nego je i inherentno jezično svojstvo, pa je predmet ne samo sociolingvističkih nego i lingvističkih istraživanja (Jutronić, 2010: 29). Pojava jezičnoga prilagođavanja, koja se proučava u teoriji prilagođavanja (engl. *accommodation theory*) pretpostavlja solidarnost govornika sa sugovornikom. Može biti jednostrana ili obostrana, a govornik reducira one dijalektne značajke koje ne dijeli sa sugovornikovima, što rezultira dijalektnim ujednačavanjem. U takvu je prilagođavanju važna psihološka dimenzija koja uključuje svjesne ili nesvjesne želje govornika da se razlikuju ili ne razlikuju od svojih sugovornika. Ishod takve interakcije i prilagođavanja može biti stvaranje nove koine. Koineizacija nastaje kao rezultat jezičnoga ili dijalektnoga dodira. Jutronić (2010: 30) koine definira kao „stabilizirani kontaktni varijetet koji nastaje miješanjem i potom ujednačavanjem karakteristika onih varijeteta koji su dovoljno slični i međusobno razumljivi, kao što su npr. regionalni ili neki socijalni dijalekti“. Kroz procese miješanja, ujednačavanja i pojednostavljenja jezičnih varijeteta koineizacija dovodi do smanjivanja „nepravilnosti“ na svim jezičnim razinama, ali za dovršetak toga procesa potrebna su dva ili tri naraštaja. Pri objašnjavanju kretanja jezičnih ili dijalektnih dodira sociolingvisti se služe tzv. principom istaknutosti (engl. *principle of salience*). Rezultat dodira dviju sličnih varijanata najčešće je redukcija, odnosno gubljenje varijabilnosti. Istaknutom se smatra ona jezična značajka koja je perceptivno i/ili kognitivno zamjetljiva. Istražujući jezične promjene, Milroy (2002, prema: Jutronić, 2010: 31) zaključuje da dijalekti u kontaktu sa standardnim jezikom najprije gube one svoje dijalektne značajke koje su istaknute ili društveno stigmatizirane. Istaknutost je izvanjezična kategorija: neke jezične varijante govornici će (svjesno ili nesvjesno) doživjeti kao prestižne, a drugima će pridavati negativnu konotaciju. Jutronić se principom istaknutosti služi kad objašnjava promjene u splitskom vernakularu: „[...] one dijalektne karakteristike koje govornik standardnog jezika (a i dijalekta) osjeća kao društveno neprihvatljive i istaknute, tj. kao neku vrstu pogreške, prve nestaju iz dijalekta. Što je jezična karakteristika istaknutija, ona se u dijalektu javlja u manjem postotku“ (Jutronić, 2010: 32).

Kulturne implikacije stavova mladih u Hrvatskoj prema dijalektnim varijantama istražile su Šimičić i Sujoldžić (2004) spomenutom tehnikom usklađenih

govornih realizacija (*matched guise*). Dva su glasa čitala različitim varijetetima (urbanim i dijalektnim) poruku na telefonskoj sekretarici. Cilj je istraživanja bilo ispitivanje jezične svijesti zagrebačkih adolescenata (njih 240) o vlastitom govoru te njihovih stavova prema drugim jezičnim varijetetima (štokavskim, čakavskim i kajkavskim). Dobiveni rezultati potvrdili su prestiž standardne inačice u smislu pripisivanja najviše intelektualne sposobnosti govorniku, ali i nižeg vrednovanja u smislu privlačnosti. Pri vrednovanju nestandardnih lokalnih varijanata rezultati su suprotni. Nadalje, mjesni „urbani dijalekti” (zagrebački kajkavski i urbani čakavski) procijenjeni su prestižnijima od drugih, a „zagrebački štokavski” bolje je rangiran među doseljenicima u Zagreb nego među domicilnim srednjoškolcima.

Sujoldžić (2008) je dobila ponešto drukčije rezultate istražujući stavove o hrvatskim i talijanskim standardnim i nestandardnim varijetetima u Istri. Analiza se temeljila na kvantitativnom istraživanju stavova kod 1154 srednjoškolaca. U središtu su pozornosti bili društveni status i solidarnost koji se iščitavaju iz stavova ispitanika o varijetetima. Rezultati su pokazali otpor prema simboličkoj dominaciji standardnoga jezika i privlačnost nestandardnih varijeteta. Pulski govor označen je prestižnijim od standarda, čime on postaje *regionalna standardna inačica*. Zanimljivo je i da žene imaju u tome istraživanju otvoreniji i uključiviji stav prema različitim varijetetima.

Šimičić i Čubelić (2021) polaze od hipoteze da *jezičnu politiku čine jezične ideologije, prakse i upravljanje jezikom* te analiziraju jezične prakse osnovnoškolaca u Makarskom primorju u formalnim i neformalnim domenama, ali i način na koji su jezične prakse povezane sa stavovima prema standardnom varijetetu i lokalnim govorima. Služe se upitnikom za učenike te intervjuom s učiteljima. Utvrđeno je da mladi u Makarskom primorju gaje pozitivne jezične stavove, svoj govor nazivaju „dalmatinskim”, no istodobno ga i distanciraju od govora drugih gradskih sredina. Splitski urbolekt ne smatraju prestižnim, što je suprotno prijašnjim istraživanjima jezičnih stavova mladih u Hrvatskoj. U obrazovnom je procesu prisutna hijerarhizacija standardnoga i nestandardnih varijeteta, naime zavičajni govori redovito su marginalizirani ograničavanjem njihove uporabe u nastavi. Takva praksa također utječe na stavove o jezičnim varijetetima.

Sociofonetska istraživanja naglasaka

Sociofonetska istraživanja stavova prema pojedinim vrstama naglasaka najčešće se ispituju kategorijom poželjnosti. Percepcija naglasaka često je polazište u sociofonetskim ispitivanjima stupnja poželjnosti naglasnih oblika u kojima se kodificirana i verificirana norma ne slažu (Škarić i sur., 1995; Škavić i Varošanec-Škarić, 1999; Škarić, 1999, 2001; Varošanec-Škarić i Škavić, 2001; Škarić i Lazić, 2002; Škarić, 2002; Varošanec-Škarić, 2003; Škarić i Varošanec-Škarić, 2003). U sociofonetskim istraživanjima hrvatskoga standardnog naglašavanja ispituje se kakvi su stavovi slušača prema „pogrešnim“ naglascima. Škarić (2001: 18) ističe da „akcent“ odaje nacionalni, regionalni i sociološki identitet ljudi, stoga nije samo fonološka crta koja ima jezičnu vrijednost u sosirovskom smislu, nego je i biljeg, paralingvistički znak prema kojem se vrijednosno određujemo – pozitivno ili negativno, u različitom stupnju, i to u ovisnosti o vrijednosnom određenju zajednice koja se služi tim znakom.

Iako se u tim istraživanjima ne ispituje izravno sposobnost prepoznavanja pojedinoga naglasaka, već se na temelju slušanja određenoga naglasnog lika istražuje stav slušača, iz podataka o osjetljivosti na razlike može se zaključivati o većoj ili manjoj sposobnosti razlikovanja dvaju naglasnih likova (npr. kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga).

Najčešće su teme istraživanja nerazlikovanje kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka te kraćenje (i gubljenje) fonološke zanaglasne dužine. Varošanec-Škarić i Škavić (2001) uz istraživanje stupnja poželjnosti kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglasaka u riječima koje su kodificirane samo s kratkouzlaznim ili kao dublete istražuju i sposobnost percepcije ispitanika. U izboru između samo dviju mogućnosti (u kojem 50 % znači neprepoznavanje) kratkouzlazni je naglasak znatno bolje prepoznat (79 %) od kratkosilaznoga (66 %).

Iako mnogi ne rabe sva četiri hrvatska naglasaka, sociolingvistički kriterij poželjnosti pokazao je tada da su u hrvatskom standardnom naglasnom sustavu i dalje poželjna sva četiri naglasaka (Škarić i Lazić, 2002; Škarić i Varošanec-Škarić, 2003). Rezultati su pokazali da je kratkouzlazni neznatno poželjniji u oblicima kojima standardno pripada, no i u tim riječima gotovo ravnopravan odnos ima kratkosilazni naglasak. Brozović (1964b) je pak smatrao da je za narušavanje četveronaglasnoga sustava opasniji prodor dugouzlaznoga naglasaka u riječima koje bi trebale imati kratkouzlazni (u riječima tipa *prodor*), nego neutralizacija kratkouzlaznoga u kratkosilazni.

Problem izgovora, percepcije i prihvatljivosti fonološke zanaglasne dužine ukazuje na to da se fonološki dugi zanaglasni vokali pojavljuju tek u nekim oblicima riječi (Magner i Matejka, 1971), a iako su kraćega trajanja, pripadaju

suvremenom verificiranom hrvatskom idiomu (Bakran, 1986). Premda je i duža, klasična izvedba procijenjena kao standardna, njezina je poželjnost mnogo manja (Škarić i Lazić, 2002; Škarić i Varošaneć-Škarić, 2003).

Problem o kojem se i danas najčešće raspravlja jest mogu li se prihvatiti (i kodificirati) silazni naglasci na nepočetnim slogovima. Suvremena normativna gramatika (npr. Barić i sur., 1997) dopušta iznimke (u složenicama, posuđenicama, vlastitim imenima, u čitanju pokrata, u govornoj riječi s prednaglasnicom i sl.), a opisi jezične prakse (Moskatelo, 1954; Anić, 1969; Opačić, 1978; Pranjković, 1978; Buzina, 1987; Škavić, 1994; Škarić i Varošaneć-Škarić, 1994; Škavić i Varošaneć-Škarić, 1996a; 1996b; Delaš, 2003a; 2003b; 2006; Martinović i sur. 2021; Pranjković, 2001; Runjić-Stoilova i Bartulović, 2009) i razna sociofonetska istraživanja (Škarić i sur., 1987; Škarić i sur., 1996; Škavić i Varošaneć-Škarić, 1999; Škarić, 1999; 2001; 2002) pokazuju otpornost silaznih naglasaka izvan početnoga sloga. Budući da jedno od osnovnih načela preskribirane akcentuacije, temeljene na novoštokavštini, ne dopušta silazne naglaske na nepočetnim slogovima, mnogi su se protivili mijenjanju propisa (Brozović, 1955; Jonke, 1956; Barić i sur., 1999 i drugi), a takvi su i stavovi autora suvremenih rječnika hrvatskoga jezika (npr. *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje i *Velikoga rječnika hrvatskoga standardnog jezika* Školske knjige). Rješenje se izbistrilo u dopuštanju dubleta i tripleta (Vukušić, 1992), što je našlo mjesta, uz stilsku oznaku, i u gramatikama (npr. Barić i sur., 1997; Vukušić i sur., 2007). Opsežno istraživanje (Škarić, 2002) o odnosu dvaju pravila, s jedne strane, *pravila dubinske jezične paradigme* o dugosilaznom naglasku u prezentu, genitivu množine, vokativu jednine i ženskom mocijijskom parnjaku te, s druge strane, ritmičkoga pravila o nedopuštanju silaznoga naglasaka na nepočetnome mjestu, dovelo je do zaključka o supostojanju dvaju različitih hrvatskih idioma: *klasičnoga* (standardnoga, kodificiranoga) i *općeprihvaćenoga* (uporabnoga, verificiranoga), o čijem je supostojanju te razlici u dijalektnoj i stilističkoj vrijednosti pisao i Anić (1969). Škarić (2002: 129) silazno naglašavanje nepočetnih slogova tumači kao „propuštanje vjernog ostvarenja dubinskoga jezičnoga alomorfa sa silaznim naglaskom bez obzira na kojem je slogu u riječi“. Delaš (2003: 98) tvrdi da silazno naglašavanje nepočetnoga sloga ne treba objašnjavati samo „vanjskim pritiskom jezičnog posuđivanja i utjecajem ostalih dvaju hrvatskih narječja (čakavskog i kajkavskog) nego i unutarnjim razvojem novoštokavskog naglasnog sustava“, a takav stav zauzima i Pranjković (2001). Jelaska (2004: 215) o riječima sa silaznim naglascima na nepočetnim slogovima kaže da ne odstupaju od pravila, jer „pravilo o silaznim naglascima samo na nepočetnim slogovima nije pravilo, nego prototipni primjer silaznosti“, a te riječi samo su „udaljenije od prototipnog

primjera po različitim svojstvima“ (morfološkome, tvorbenome, leksičkome ili sintaktičkome), pa stoga i složenije.

Pomicanje naglasaka na prednaglasnicu, o čijoj se obaveznosti mnogo raspravljalo, prema istraživanju Varošanec-Škarić (2003), tek je rubna pojava u hrvatskom i percipira se (na ljestvici od 7 stupnjeva) kao izrazito nepoželjna kod imenica (s prosječnom ocjenom 2.25), a kao poželjna samo kod prelaska na negaciju u glagola (s prosječnom ocjenom 5.63). Delaš također (2003a) analizira (ne)obaveznost i (ne)oslabljenost prenošenja naglasaka u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Ograničeno pomicanje silaznih naglasaka u proklizi potvrđuju i najnovija istraživanja (Martinović i sur., 2021).

Škarić (2001) je proveo sociofonetsko ispitivanje o tome koji naglasak hrvatski govornici percipiraju više kao hrvatski, a koji više kao srpski, bez obzira na to znaju li srpski. Rezultati pokazuju da se klasični naglasci procjenjuju više kao srpski, a nestandardni naglasci, osobito silazni na središnjem i završnom slogu, više kao hrvatski.

Dosadašnja istraživanja percepcije hrvatskih naglasaka

Iako se većina navedenih sociofonetskih istraživanja temelji na percepciji naglasaka, u tim se istraživanjima većinom perceptivno ispituju stavovi prema naglascima u pojedinim riječima (snimljenim primjerima) najčešće u kategoriji poželjnosti. Pitanje koje možemo sebi postaviti jest koliko „jasno“ ili koliko „točno“ hrvatski govornici uopće čuju naglaske i njihove pojedine akustičke osobine intenziteta, trajanja i tona na temelju kojih donose stavove. Pretpostavka je da ono svojstvo naglasaka koje govornici čuju – ili ga čuju „jasnije“ – više utječe na sociofonetsku procjenu. Stoga je važno da osim sociolingvističkih istraživanja poželjnosti damo pregled i ostalih istraživanja percepcije naglasaka u hrvatskom jeziku. Oni imaju različite ciljeve, a shodno tome i različite metodologije. S obzirom na ciljeve i pristupe, mogu se podijeliti u tri skupine: 1) *istraživanja kategorijske percepcije trajanja i tona*, koja se odnose na istraživanja granica pojedinih kategorija (primjerice granice u trajanju dugosilaznoga i kratkosilaznoga naglasaka; granice u tonskom kretanju između uzlaznoga i silaznoga naglasaka); 2) *istraživanja metajezične sposobnosti percepcije* hrvatskih naglasaka mjerenjem točnosti prepoznavanja naglasnoga mjesta, četiriju naglasaka i zanaglasne dužine; 3) *istraživanja fonološkoga statusa naglasaka* testiranjem jezične funkcionalnosti minimalnih parova.

Percepcija naglasaka obuhvaća percepciju naglašenosti (istaknutosti, udara) sloga unutar riječi, razlikovanje vrste pojedinih naglašenih slogova

(naglasaka riječi) i razlikovanje dužine nenaglašenih slogova. I naglašenost sloga i različitost naglasaka riječi jednakoga stupnja istaknutosti ostvaruju se istim akustičkim sredstvima: trajanjem, intenzitetom, fundamentalnom frekvencijom i strukturom spektra, a istraživanja se uglavnom bave samo jednim od tih dvaju problema (primjerice u dinamičkim jezicima samo percepcijom istaknutosti, a u tonskim jezicima samo percepcijom leksičkih tonova). Pitanje koje su akustičke dimenzije primarne za istaknutost, a koje za razlikovanje leksičkih naglasaka nije još potpuno riješeno. Percepcija se istražuje da bi se otkrilo koji je akustički znak najobavjesniji za naglašenost (istaknutost), a koji za vrstu naglasaka kako bi se na njemu temeljio fonološki opis. Gvozdanović (1980) daje pregled fonoloških rasprava o tome je li trajanje, ton ili intenzitet najrelevantnija fonološka značajka istaknutosti sloga, a svojim eksperimentalnim istraživanjem odnosa pojedinih akustičkih dimenzija i sposobnosti percepcije slušača zaključuje da se naglašenost može definirati dvama pravilima: 1) naglašen je uzlazni slog u prozodijskoj riječi, a ako ga nema, naglašen je prvi slog koji akustički nije ni silazan ni uzlazan ili je 2) naglašen zadnji nesilazni slog prozodijske riječi. Dosadašnja istraživanja percepcije hrvatskih naglasaka i zanaglasne dužine prikazat ćemo prema spomenutim istraživačkim temama koje imaju različite ciljeve istraživanja i različitu metodologiju.

Istraživanja kategorijske percepcije trajanja i tona naglasaka

Takva se istraživanja provode sa sintetiziranim ili akustički obrađenim stimulusima koji se prezentiraju kao kontinuirani prijelaz među naglascima, bilo u trajanju od kratkoga do dugoga, bilo u tonu od silaznoga do uzlaznoga, mijenjajući pritom samo jednu akustičku dimenziju. Mildner i Lisker (1987) ispitali su kategorijsku percepciju hrvatskoga kratkoga i dugoga silaznog naglasaka na stimulusima kontinuiranih prijelaza (od riječi *pās* do *pās*). Istražili su postoji li perceptivno razlikovanje granice između tih dviju kategorija kod izvornih govornika hrvatskoga i kod govornika američkoga engleskog, koji ne poznaju hrvatski jezik. Izvorni govornici (koji u svojem govoru razlikuju ta dva naglasaka) najveću nesigurnost u percepciji pokazuju na 147 ms, odnosno to je mjesto prijelaza kratkoga u dugi silazni naglasak. Odgovori američkih govornika pokazuju da je dio njih potpuno nesiguran i da ne razlikuje kratkosilazni i dugosilazni, dok su za drugi dio ispitanika dobiveni slični perceptivni rezultati kao i kod izvornih govornika, pa gotovo sve stimuluse kraće od 137 ms percipiraju kao kratke, a sve duže od 158 ms kao duge. Mildner (1994) je istom metodom dokazala i da zagrebačka djeca slušno razlikovanje kratkosilaznoga i dugosilaznoga naglasaka usvoje između 10.5 i 14.5 godina života, a granica percepcije između tih dviju kategorija dokazana je na

146 ms, što je otprilike gornja granica proizvodnje kratkosilaznoga naglasaka u jednosložnim riječima (kratkosilazni u proizvodnji traje od 90 do 140 ms, a dugosilazni od 170 do 250 ms).

Bakran (1988) je ispitivao optimalnu percepciju trajanja kratkoga naglašenog vokala (kratkosilazni naglasak) u rečenici „To je bila stopa“. Trajanje vokala [o] u riječi *stopa* modelirano je tako što je prezentiran kontinuirani niz od 18 stimulusa u kojima je vokal trajao od 30 do 200 ms, s razlikom od 10 ms između dvaju susjednih stimulusa. Rezultati kategorijske procjene 33 izvorna govornika hrvatskoga, koji su mogli odabrati jedan od triju odgovora: *prekratak*, *točan* ili *predug*, dokazuju da postoje dvije jezične kategorije: kratak i dug vokal. Granica između odgovora *točan* i *predug* (50 % odgovora i za jedan i za drugi) javlja se kod riječi u kojoj naglašeni vokal traje 118 ms, a stimulus koji je kraći za 10 ms (prosječno 108 ms) svrstan je u kategoriju *točan* sa sigurnošću od 90 %, dok je stimulus duži za 10 ms (128 ms) svrstan u kategoriju *predug*. Takva kategorijska percepcija dokaz je da postoji fonološka granica između dugoga i kratkoga naglašenog vokala. Sredina između mogućih odgovora *prekratak* i *točan* pojavljuje se kod riječi u kojoj vokal traje 75 ms, no prijelaz između odgovora nije kategorijski nego kontinuiran. Postojanje fonološki dugoga i kratkoga vokala Bakran (1988) dokazuje u odnosu na rezultate drugoga eksperimenta, u kojemu je modelirano trajanje okluzije kod konsonanta [t] u riječi *sito*. Riječ *sito* također je prezentirana kao kontinuirani niz stimulusa u kojima okluzija traje od 20 do 200 ms, s razlikom od 10 ms između dvaju stimulusa. Rezultati procjene riječi *sito* dokazuju kontinuirane prijelaze između ponuđenih odgovora *prekratak* i *točan* te između odgovora *točan* i *predug*. Dakle, modeliranje trajanja okluzije ne dokazuje kategorijsku percepciju kratkog i dugog vokala, dok modeliranje trajanja vokala pruža dokaz da u hrvatskome postoje dvije kategorije, tj. kratki i dugi naglasak.

Percepciju akustički modeliranoga, odnosno sintetiziranoga tona pojedinih naglasnih kategorija istraživali su Purcell (1971; 1976; 1981), Lehiste (1961) te Lehiste i Ivić (1963; 1986). Purcellovi eksperimenti temelje se na ispitivanju kako položaj vrha f_0 u trajanju naglašenoga vokala te kako odnos početne i završne frekvencije naglašenoga vokala utječu na prepoznavanje naglasaka, tj. identifikaciju fonemskoga slijeda /radi/ kao riječi s dugim uzlaznim ili silaznim naglaskom (na slušačima u Sarajevu). Purcell (1976) zaključuje da vrh f_0 , koji je smješten u posljednjih 24 % trajanja naglašenoga vokala funkcionira kao mig za percepciju uzlaznosti. U drugom radu (1981) Purcell kao mogući perceptivni mig uzlaznosti i silaznosti ispituje odnos raspona početne i završne f_0 u naglašenom slogu. Rezultati, koji su raspoređeni u pet kategorija (nagli pad, blagi pad, ista tonska razina, blagi uspon, nagli uspon),

pokazuju tendenciju da kasniji položaj vrha f_0 i veći uzlazni raspon početne i završne f_0 u naglašenom slogu određuju percipiranje dugouzlaznoga naglasaka. Lehiste i Ivić (1986) oštro kritiziraju takvu interpretaciju rezultata jer nije uzeta u obzir najvažnija akustička informacija za percepciju naglasaka – f_0 u zanaglasnom slogu. Stoga razina f_0 u zanaglasnom slogu i vjerojatno silazna kontura f_0 pružaju kontradiktornu informaciju za percepciju razlike dugouzlaznoga i dugosilaznoga naglasaka. Predeksperiment Lehiste i Ivića (1986) pokazao je da govornik koji naglaske prepoznaje sa 100 % sigurnosti, u stimulusima u kojima je „odrezan“ zanaglasni slog, uključujući i zvučne glasnike koji prethode zanaglasnom vokalu, ne može identificirati razliku između kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka. Kad se stimulus prezentira s ostatkom zvučnoga dijela drugoga sloga prije početka vokala, prepoznavanje je bolje. Lehiste i Ivić (1986) na sintetiziranom vokalu uzlazno-silazne tonske konture s vrhom na 1/3 vokala ispituju odnos početne i završne frekvencije, tj. kako se percipira razlika kod stimulusa u kojemu je zadnja f_0 silazne konture viša od početne vrijednosti, stimulusa u kojem je zadnja točka niža od početne te devet stimulusa s međuvrijednostima. Materijal su slušno procjenjivali govornici srpskoga jezika iz Novoga Sada i američki govornici iz savezne države Ohio. Rezultati pokazuju da nema jasne granice percepcije dviju kategorija, bilo leksičkih (kod srpskih govornika) bilo izvanleksičkih (kod engleskih govornika), već slušači pokušavaju dati odgovore na temelju završne frekvencije u međuodnosu stimulusa. Autori zaključuju da je prvi (uzlazni) dio konture manje informativan od drugoga (silaznog), pa se zato stimulus jednakoga raspona uzlaznoga i silaznoga tona procjenjuje kao silazni. Međutim, njihovo tumačenje da se stimulusi s najmanjim silaznim rasponom od vrha do kraja vokala percipiraju kao uzlazni upravo zbog uzlaznoga prvog dijela nije prihvatljivo jer se tonska promjena ne percipira ako se nalazi na početku vokala nego na prijelazu 2/3 u 3/3 (Rossi, 1971; 1978). U percepciji uzlaznosti može pomoći i eliminacija silaznosti jer je za percepciju silaznosti potrebna veća silazna kontura, pa ako je tonska kontura maloga raspona – nema silazne krivulje. Na hrvatskim govornicima ispitana je kategorijska percepcija intonacije, odnosno percepcija kretanja tona u sintetiziranom neutralnom vokalu (Bakran i sur., 2001), a ti se podaci mogu smatrati relevantnima i za percepciju prozodije riječi. Rezultati pokazuju da se ravna intonacija pa čak i blago silazna intonacija percipiraju kao uzlazne, a tek kod veće silazne konture počinje se percipirati silaznost.

Eksperiment sa sintetiziranim dvosložnim riječima /radi/ (Lehiste i Ivić, 1986) pokazuje da se oštra silazna krivulja (glazbena kvinta) naglašenoga sloga u kombinaciji s visokim tonskim razinama zanaglasnoga sloga percipira nesigurno, a nedvojbeno kao silazna tek kada se razina drugoga sloga nalazi

približno na visini završne frekvencije prethodnoga sloga (može biti i do desetak Hz viša). Kada je drugi slog silazne konture niži, gotovo se uvijek percipira silazno. Nakon uzlaznoga prvog sloga uzlaznost se percipira sve dok je razina zanaglasnoga tona iznad ili u području visine prethodnoga sloga. Ispitujući i razliku kod kratkih naglasaka, autori dokazuju važnost regionalnih čimbenika. Primjerice ispitanicima jednoga regiolekta mig za uzlaznost i silaznost nalazi se u drugom slogu, a za ispitanike iz drugoga regiolekta relevantno je kretanje tona u naglašenom slogu.

Istraživanja metajezične sposobnosti identifikacije naglasaka

Istraživanja identifikacije naglasaka provode se sa snimljenim izgovorom „uzornih“ govornika, najčešće spikera ili fonetičara. Korpusi za takva istraživanja sastavljeni su od naglasno nespornih riječi i pseudoriječi, a od ispitanika se traži naglasno prepoznavanje (vrste i mjesta naglasaka ili zanaglasne dužine), tj. metajezična sposobnost identifikacije.

Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić (2004) istražile su sposobnost slušnoga prepoznavanja mjesta i vrste naglasaka (kao metajezične sposobnosti) na značenjskim i pseudeoriječima. Rezultati pokazuju da je točnost prepoznavanja mjesta naglasaka značenjskih riječi 75 %, a točnost prepoznavanja kvalitete naglasaka 86 % za dugosilazni, 66 % za dugouzlazni, 81 % za kratkosilazni i 61 % za kratkouzlazni. Prepoznavanje je istih kategorija kod pseudoriječi od 1 do 5 % slabije nego kod značenjskih riječi. Pletikos (2005) u predispitivanju (koje je služilo za odabir slušača za ispitivanje percepcije sličnosti prozodije stranih riječi s hrvatskim naglascima) donosi rezultate prepoznavanja kvalitete hrvatskih naglasaka koji pokazuju drukčiju tendenciju, tj. na točnije prepoznavanje dugih naglasaka (95 % točnosti za dugosilazni; 93 % za dugouzlazni) u odnosu na kratke (89 % točnosti za kratkosilazni; 87 % za kratkouzlazni). Istraživanje točnosti percepcije mjesta i vrste naglasaka (Pletikos Olof i sur., 2016) kod slušača studenata (nakon odslušanoga kolegija iz ortoepije) prvi put donosi podatke o sposobnosti percepcije s obzirom na naglasno podrijetlo slušača, a rezultati pokazuju da, za razliku od produkcije u kojoj su slušači iz visinskoga sustava znatno bolji od onih iz udarnoga sustava, u percepciji nema velike razlike: obje su grupe podjednake u prepoznavanju mjesta (78 %), dugosilaznoga naglasaka (76 %), dugouzlaznoga (oko 63 %) i kratkouzlaznoga (oko 58 %). Neobično je međutim što su u prepoznavanju kratkosilaznoga naglasaka slušači iz udarnoga sustava (s prosjekom od 60 % točnosti) statistički znatno slabiji od slušača iz visinskoga sustava (s prosjekom od 69 % točnosti), iako je kratkosilazni vrlo sličan udarnom naglasku koji imaju u svojem polaznom idiomu.

Horga (1996) na temelju 50 parova riječi ispituje sposobnost prepoznavanja naglasaka, tj. osjetljivost ispitanika na pojedine kombinacije prozodijskih elemenata koji čine hrvatski naglasni sustav: osjetljivost na trajanje, ton, ton i trajanje zajedno, te zasebno procjenu za promjenu mjesta i sigurnost percipiranja identičnih naglasaka. Zadaci su grupirani u tri skupine s obzirom na dimenziju: trajanja (KS/DS, KS/DU, KU/DU), tona (KS/DU, KS/KU, DS/DU, DS/KU) te promjenu tona DS/DU, KS/KU, istodobno s promjenom mjesta (mjesto/naglasak). Odnosi korelacija pojedinih parova pokazuju da s dimenzijom prozodijske duljine najjače koreliraju odnosi KS/DS (0.76), KS/DU (0.74) i KU/DU (0.75), s dimenzijom prozodijske identičnosti koju određuje zadatak prepoznavanja istih naglasaka (isti/naglasak) (0.84) i u negativnom smjeru koreliraju zadaci DS/KU (-0.71) i KS/KU (-0.43). Zadaci za koje se očekivalo da će pokazati veću negativnu korelaciju s tom dimenzijom identičnosti, a to su prepoznavanje promjene mjesta i odnos KS/DU, nisu pokazali korelacije. Treća dimenzija, koja obuhvaća zadatke percepcije promjene tona i percepciju promjene mjesta, u velikoj je ili srednjoj pozitivnoj korelaciji sa svim trima odnosima: mjesto/naglasak (0.74); DS/DU (0.79) i KS/KU (0.54) te potvrđuje hipotezu o povezanosti percepcije tona i mjesta naglasaka.

Istraživanja fonološkoga statusa naglasaka

Istraživanja fonološkoga statusa naglasaka najčešće se provode na dva načina: a) metodom ispitivanja naglasne percepcije i produkcije minimalnih prozodijskih parova i b) metodom ispitivanja percepcije naglasaka na istoj riječi izgovorenoj s očekivanim (normativno točnim/normiranim) i neočekivanim (normativno netočnim) naglaskom. To su istraživanja jezične funkcionalnosti naglasaka po kojima se značenjski razlikuju homografi koji čine (1) minimalne naglasne parove riječi (identifikacija naglasaka riječi kao nositelja značenja) ili (2) homografi koji u opoziciju s postojećom riječi stavljaju pseudo-riječ (riječ jednake fonološke strukture izgovorene s naglaskom koji nigdje nije potvrđen) i ispitanici imaju zadatak identificirati naglasno postojeću riječi u odnosu na pseudoriječ.

Treba istaknuti važnost jednoga od najopsežnijih eksperimentalnih radova fonološkog statusa naglasaka na temelju minimalnih parova koji su proveli Magner i Matejka (1971), a koji je dugo bio zanemaren i osporavan. Testirali su više od 1600 govornika (uglavnom srednjoškolaca) u dvadesetak gradova u Jugoslaviji. Pokazalo se već tada, prije više od pedeset godina, da u Zagrebu, Dubrovniku, Splitu, Rijeci, Sisku i Osijeku zanaglasna kvantiteta ne funkcionira kao perceptivno funkcionalno razlikovni jezični element (čak se i u gradovima u Bosni i Hercegovini zanaglasna kvantiteta održala samo na predzadnjem slogu, dok je percepcija kvantitete posljednjega sloga mnogo

slabija). Kvantiteta naglašenih slogova pokazala se razlikovnom u svim gradovima (čak i kada je govornici nisu imali u produkciji), dok je razlika u tonu na dugim vokalima održana u pojedinim gradovima, na pojedinim parovima riječi (primjerice razlika *Lûke* – *lûke* percipirala se u Dubrovniku; razlika *râdio* – *rádio* percipirala se u Osijeku i Splitu, ali ne i u Dubrovniku). Razlika KU i KS na prvom slogu u riječi slabo se prepoznavala u svim gradovima Hrvatske, čak su i ugledni lingvisti grijeshili u percepciji tih riječi. Od svih se analiziranih kategorija mjesto naglaske najuspješnije percipiralo. Kravar (1988/89) uprosječuje i reinterpretira rezultate Magnera i Matejke te osporava njihov zaključak da se naglasni sustav reducirao na dva naglaske – dugi i kratki. Naime, podaci perceptivnih testova dokazali su da je u Hrvatskoj najrašireniji tronaglasni sustav (48 %), zatim dvonaglasni (22 %), jednonaglasni (17 %) i četveronaglasni (13 %). Kravar (1988/89) također zaključuje da je Zagrebu dvonaglasni sustav tek nešto rašireniji (34 %) od tronaglasnoga (31 %), tj. da su oba sustava podjednako funkcionalna.

Wagner i Mandić (2005) istraživale su perceptivne sposobnosti govornika bosanske varijante srpskoga jezika na temelju 34 minimalna para (uzete su samo one riječi koje je 40 govornika ovjerilo kao poznate i česte u uporabi). Autorice su pokušale istražiti funkcioniraju li ton i trajanje kao zasebna fonološka razlikovna obilježja. Ukupni rezultati pokazuju mali broj pogrešaka u identifikaciji pojedinih riječi (5.3 %), a najmanja je količina pogreška bila u identifikaciji riječi čiji se kontrast temelji na kvantiteti naglašenih vokala (DS/KS), samo 2.4 % pogrešaka, dok je veća količina pogrešaka bila u prepoznavanju riječi koje su se razlikovale i tonom i kvantitetom (KS/DU), 7.4 %, a najviše se pogrešnoga prepoznavanja pojavilo u riječima koje čine parove u opoziciji prema tonu na kratkim vokalima (KS/KU), 10.3 %. Taj je rezultat usporediv s metajezničnim prepoznavanjem naglaske u hrvatskome prema kojima je najmanji postotak točnosti upravo za kratkouzlazni (Vrban Zrinski i Varošanec-Škarić, 2004; Pletikos Olof i sur., 2016).

Stoga je jedan od temeljnih fonetskih akcentoloških izazova u suvremenom hrvatskom govoru upravo proučavanje kvalitete kratkih naglasaka. Rezultati niza istraživanja pokazuju da postoji tendencija neutralizacije kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglaske prema kratkosilaznomu (Škarić, 2001; Varošanec-Škarić, 2001; Varošanec-Škarić i Škavić, 2001). Ta je tendencija primijećena i akustički opisana (Lehiste, 1961) te dokazana opsežnim istraživanjem percepcije govornika (Magner i Matejka, 1971) na širem prostoru novoštokavskih govora (hrvatskom, bosanskom, srpskom, crnogorskom). Sama razlikovna funkcija, kad se oprimjeruje oprekama riječi u kojima jednu od njih današnji govornici više ne rabe, npr. *jàrica* (mlada koza) – *jàrica* (jara pšenica), ne može biti dostatan argument očuvanja tonske razlike. Premda

se akcenatske fonološke opreke vrlo često ne nalaze u istoj vrsti riječi ili su obično uvjetovane, pa je zahvaljujući gramatičkom kontekstu ili kolokacijskim mogućnostima značenje riječi nedvosmisleno, glavni je argument očuvanja četveronaglasnoga sustava stav govornika prema njegovim elementima, odnosno činjenica da ih govornici prepoznaju kao hrvatske i kao poželjne, bez obzira na to rabe li ih sami i mogu li ih percipirati kao razlikovne. Pletikos Olof i sur. (2023) dokazali su da postoji značajna razlika u percepciji točnih i netočnih naglasaka riječi s obzirom na podrijetlo slušača: na značajnom se uzorku slušača (200 izvornih govornika) pokazalo da govornici hrvatskoga jezika koji su odrasli i školovali se na području s udarnim naglasnim sustavom sporije obrađuju i znatno slabije percipiraju četiri standardna visinska naglasaka. Ta je hipoteza, dakako, trivijalna jer se i očekuje da su produkcija i percepcija povezane. Ipak, novost je toga istraživanja što se fonološka postojanost naglasaka istražuje znatno drukčijom metodologijom. Naime, ispitanici slušaju riječi izgovorene s naglaskom koji im pripada („točnim“), ali također i s trima naglascima koji nisu potvrđeni u visinskom sustavu („netočnim“ ili „pogrešnim“). Trebaju odgovoriti je li riječ izgovorena „točno“ ili „netočno“ i pritom se mjeri točnost njihova odgovora i vrijeme reakcije. Slušači iz visinskoga sustava, ukupno uzevši sve izgovorene naglaske riječi („točno“ i „netočno“) najveću točnost imaju u percepciji dugosilaznoga naglasaka 97 %, zatim dugouzlaznoga 92 %, kratkouzlaznoga 83 % i kratkosilaznoga 79 %. Isti je poredak točnosti percepcije vrste naglasaka i kod slušača iz udarnoga sustava, ali uz znatno niži postotak: DS 79 %, DU 76 %, KU 67 %, KS 57 %. Razlog većega broja pogrešaka kod kratkosilaznoga naglasaka u odnosu na kratkouzlazni jasan je kada se rezultati razdvoje u skupinu riječi s postojećim, „točnim“ visinskim naglascima (npr. riječi *kuća, kiša, nebo, vatra, soba* izgovorene s KS) i skupinu riječi koje su izgovorene s „pogrešnim“ naglascima, gdje „pogrešan“ znači naglasak koji ne pripada riječi u visinskom sustavu (npr. riječi *škola, sunce, meso, tajna, biljka; glava, vino, ruka, torba, leđa; žena, voda, magla, život, bubreg* izgovorene s kratkosilaznim naglaskom). Kad se analiziraju rezultati „točno“ izgovorenih riječi, slušači iz visinskoga sustava najviše griješe kod dugouzlaznoga (točnost je 83 %), a zatim kod kratkouzlaznoga naglasaka (točnost je 89 %). Slušači iz udarnoga sustava također najviše griješe u dugouzlaznom i kratkouzlaznom, ali znatno više – točnost kod dugouzlaznoga naglasaka iznosi 52 %, a kratkouzlaznoga 63 %. Istraživanje je također pokazalo da kratkosilazni naglasak (koji je akustički sličan udarnome naglasku), ostvaren u riječima koje u standardnom hrvatskom jeziku imaju druge naglaske (KU, DU ili DS, dakle, „lažni kratkosilazni“), nije percipiran kao lažan ne samo kod slušača iz udarnoga (što je bilo očekivano), nego ni kod slušača iz visinskoga sustava. Ni to nije neočekivano jer su i druga istraživanja pokazala

da udarni naglasak postoji i u govoru kompetentnih, uzornih govornika hrvatskoga, npr. jezikoslovaca, profesora, glumaca (Martinović i sur., 2021). Ispitanici iz visinskoga sustava čestouporabne riječi percipiraju s prosječnim vremenom reakcije od 1417 ms (sd 805), a ispitanici iz udarnoga reagiraju sporije, s prosječnim vremenom reakcije od 1625 ms (sd 929) (Pletikos i sur., 2023). Taj podatak o sporijem procesiranju naglasaka kod slušača koji potječu iz udarnoga sustava ukazuje na to da je kognitivni napor kod njih značajno veći i da su procesi koji se događaju kod slušanja kod njih drukčiji nego kod slušača iz visinskoga sustava.

Percepcija naglasaka kao metodološki postupak u verifikaciji korpusa za analizu

Percepcija naglasaka, i kada nije predmet istraživanja, često je polazište za akustički ili fonološki opis. U opisima naglasaka u 19. i početkom 20. stoljeća impresionistički je opis bio jedini način opisa akustičkih karakteristika naglasaka. Prvim eksperimentalnim istraživanjem, temeljenim također na vlastitom sluhu, smatra se Masingov rad iz 1876. godine. Mnogi su lingvisti pokušali dati precizan akustički opis četiriju štokavskih naglasaka, opisati razliku hrvatskih i srpskih govora ili opisati pojedine naglasne regije na temelju auditivne razlike uzlaznih naglasaka samo na temelju vlastitoga sluha (Storm, Florschütz, Belić, Miletić, Ivšić i drugi, prema Peco, 1971; zatim Kravar, 1988). Japanac Myamoto (1980, prema Jelaska, 2004) na temelju vlastite percepcije tonskoga vrha u riječi opisuje silazne naglaske kao naglaske s tonskim vrhom u naglašenom slogu, a uzlazne s tonskim vrhom u zanaglasnom slogu. Slušna verifikacija snimljenoga korpusa temelj je i u istraživanju količine proizvodnje točnih naglasaka na Hrvatskom radiju (Hršak i Zgrabljčić, 2003), u kojem autorice opisuju kvantitativnu razliku između spikera i novinara. Većina radova koji se bave analizom naglasnih ostvarenja temelji se uglavnom na slušanju govora na radiju ili televiziji, analizirajući odmake od norme u mjestu, trajanju ili tonu (Opačić, 1978; Pranjković, 1978; Buzina, 1987, Škarić i Varošanec-Škarić, 1994; Škavić, 1994; Delaš, 2003b; Hršak i Zgrabljčić, 2003; Fekete, 2008; Martinović i sur. 2021). Rijetko istraživači detaljno opisuju korpus (je li snimljen i kako je snimljen, tko su govornici, u kojim emisijama i sl.), a još rjeđe snimljeni korpus verificiraju na način da više stručnjaka zasebno sluša i obilježava naglaske koje čuje te da analiziraju samo one riječi u kojima se verifikatori slažu (iako bi oboje bilo ne samo poželjno nego i potrebno).

Problem koji se rijetko spominje u opisu slušne kvantifikacije jest utjecaj rečenične intonacije na prozodiju riječi. Naglasci pojedinih riječi u razgovoru ili u čitanju modificiraju se rečeničnom intonacijom, a osobito nesilaznim jezgrama do neprepoznatljivosti (Pletikos i sur., 2006). Stoga bi za kvantifikaciju

produkcije, prije grupiranja u točne i netočne, trebalo odrediti kriterije optimalnoga mjesta rečenične intonacije u kojima se naglasci potencijalno mogu razlikovati.

Osim kao predmet istraživanja, percepcija naglasaka gotovo je uvijek preduvjet za istraživanje i u suvremenim akcenatskim istraživanjima, naime slušna verifikacija stručnjaka nužno prethodi naglasnom ispitivanju. U istraživanju akustičkih osobina hrvatskih naglasaka (Pletikos i Vlašić, 2007) u snimljenom korpusu zasebno izgovorenih riječi verifikacijskim je postupkom ovjereno tek 52 % riječi u naglasnim kategorijama u kojima se očekivao ostvareni naglasak. Taj je postotak malen ne zbog pogrešaka u izgovoru naglasnoga mjesta (jer su odabrane riječi bile nesporne u kategoriji mjesta i samo je 0.3 % riječi ostvareno s neočekivanim mjestom naglasaka), već zbog poteškoće u percipiranju pojedinih naglasaka (zbog nejasne perceptivne kategorije odbačeno je 11.7 % riječi s dugim naglašenim vokalom, 23.7 % s kratkim naglašenim vokalom te 7.5 % riječi za koje se smatra da su izgovorene s tendencijom nabiranja, odnosno s nesilaznom rečeničnom intonacijom).

Iako nas u kontekstu ove studije najviše zanimaju istraživanja stavova prema pojedinim naglascima, bilo je nužno dati pregled i ostalih istraživanja jer pretpostavljamo da je sposobnost identifikacije i diskriminacije naglasnih kategorija te istraživanje fonološkoga statusa naglasaka povezano i sa stavovima prema naglascima.

Odnos glazbenih sposobnosti i percepcije prozodijskih osobina govora

Glazbena i govorna (prozodijska) sredstva te njihove akustičke osobine

Jedan je od ciljeva istraživanja u ovoj knjizi i odnos između glazbenoga obrazovanja i percepcije naglasaka riječi. Stoga ćemo uvodno prikazati u kojoj su vezi i koje su različitosti između govora i glazbe kao i istraživanja koja nam daju uvid u njihov odnos, posebice u odnos naglasnoga sustava govornika različitih jezika i glazbenih sposobnosti ispitanika.

Glazba i govor dvije su vrlo različite čovječke sposobnosti. Govor ima nekoliko razina na kojima se ostvaruje prozodija, od različitih segmenata jezične razine (glasnika, naglasaka riječi, prozodije rečenice, prozodije odlomka i diskursa), koje nazivamo lingvističkima, do osobina koje se nalaze u govoru, ali nisu jezične pa ih zovemo paralingvističkima. Tim potonjima govornik (svjesno ili nesvjesno) izražava emocije, stavove i informacije o komunikacijskom kanalu, a u govoru kodira i druge osobine svojega psihološkog stanja kao i društvenoga statusa i mjesta u kojem živi.

Glazba i govor ostvaruju se istim temeljnim akustičkim sredstvima koja se percipiraju u sljedećim odnosima: frekvencija kao tonska visina, intenzitet kao glasnoća, trajanje kao dužina/kračina, spektralni sastav kao šumnost/harmoničnost, spektralni oblik kao timbar ili boja, broj govornih jedinica u vremenu kao tempo (brzina), odnos naglašenih i nenaglašenih govornih jedinica u vremenu kao složena dimenzija ritma. Nužno je napomenuti da je taj odnos vrlo kompleksan i da sva akustička sredstva utječu na pojedini element percepcije, posebice u govornoj prozodiji.

Iako su mnoge sastavnice kojima se govor i glazba ostvaruju podudarne, te čak imaju i isto nazivlje, one se ipak u mnogočemu razlikuju. Tu ćemo razliku objasniti na primjeru frekvencije i tona. Frekvenciju (akustički mjerenu u hercima) u govoru percipiramo kao tonsku visinu u kojoj najčešće razlikujemo dvije tonske razine, a to su visoki (V) i niski ton (N) te silaznu, uzlaznu i ravnu tonsku konturu, koje koristimo u opisu naglasaka riječi i intonacije. Za razliku od tonske visine u govoru, tonska visina u glazbi znatno je složenija i ona je najvažnija dimenzija glazbe. Podijeljena je prema oktavama u kojima pojedine frekvencije imaju svoje nazive tonova, npr. frekvencija od 220 Hz odgovara tonu A u trećoj oktavi (u europskom sustavu naziva se *mala oktava*, a ton se bilježi s „a“), a frekvencija od 440 Hz, dakle za oktavu viši ton, pripada tonu A u četvrtoj oktavi (tj. prvoj oktavi europskoga sustava i bilježi se s „a1“). Jedna je oktava podijeljena na 12 tonova koji su međusobno logaritamski udaljeni i svaki je ton od susjednoga razmaknut za jedan polustupanj (što je oko 6 % fundamentalne frekvencije). Za razliku od govora, u kojem razlikujemo samo odnos visokih i niskih tonova koji nemaju apsolutne frekvencijske vrijednosti, kod glazbenih se instrumenata razlikuju note, odnosno tonske visine kojima odgovaraju točne frekvencije zvuka.

U govoru je intonacija promjenljiva, a u glazbi intoniranje podrazumijeva pronalaženje i održavanje točne ili „čiste“ tonske visine (pjevača ili svirača), odnosno izdržavanje tonova u određenom tonalitetu. U pjevanju se kretanje i zadržavanje tona neprestano kontrolira te se može duže zadržavati na nekoj visini, a u govoru to nije slučaj jer je govorni ton u stalnom kretanju i u stalnim prijelazima.

Prozodijske osobine govora, osim tona i intonacije, najčešće obuhvaćaju još glasnoću i naglasak (istaknutost), timbar (boju glasa), tempo (govornu brzinu), ritam te stanke. Popis prozodijskih sredstava razlikuje se u pojedinim izvorima, primjerice Škarić (1991: 282) tom popisu dodaje još i spektralni sastav, govorne modulacije (poput vibrata, tremola, *staccata* i *legata*), način izgovora glasnika te mimiku i gestu. U hrvatskoj se stilistici i fonetici opisom prozodijskih sredstava prvi bavio Guberina (1952), koji ih je podijelio na akustička (intonacija, intenzitet, tempo, pauza) i vizualna (mimika, geste i stvarni

kontekst) te ih nazvao *vrednotama govornoga jezika*. Taj se naziv uvriježio u hrvatskoj metodici i u udžbenicima hrvatskoga jezika, iako ga je Guberina skovao ponajprije u stilističke svrhe (odatle u njemu i vrijednosno određenje) te opsegom nije podudaran s terminom *prozodijska sredstva*, uobičajenim u suvremenoj fonetskoj literaturi. Stoga u ovoj knjizi rabimo pojmove *prozodijska* ili *govorna sredstva* i *glazbena sredstva*, koja smo dosad pokušale popisati zajedno s njihovim akustičkim korelatima uz pomoć kojih se može objektivno opisati neki element govora ili glazbe. Ipak, najrelevantniji način opis govora ili glazbe nije objektivno mjereno akustičko svojstvo nego ljudska percepcija, pa nas nadalje zanimaju glazbene i govorne sposobnosti te njihova povezanost.

Glazbene i govorne sposobnosti

Muzikalnost ili glazbena darovitost definira se kao „čovjekova prirodna sposobnost da razabere, shvati i upamti temeljne, prije svega ritmičke i melodijske elemente glazbe te značaj glazbenog izričaja“ (Hrvatska enciklopedija, e-izdanje, 2024). Američki glazbeni psiholog Edwin Gordon (1990) razlikuje dvije razine glazbenih sposobnosti: razvojne glazbene sposobnosti (potencijal) i stabilizirane glazbene sposobnosti (punu razvijenost potencijala). Gordon smatra da urođeni glazbeni potencijal ima svaka osoba i da razvojna faza traje do devete godine života, a nakon nje osoba ulazi u fazu stabiliziranih glazbenih sposobnosti. Identificirao je najmanje 20 sastavnica tzv. cjelovite glazbene sposobnosti od kojih su najdominantnije dvije već spomenute: sposobnost tona i ritma (tu su još i metar, tempo, glazbeni oblik, dinamika, karakter, harmonija, fraziranje, stil itd.). Budući da se sposobnost odnosi na skup svih sastavnica, moguće je biti jak u jednoj sastavnici, a slab u drugoj. Gordon tvrdi da se one percipiraju u tzv. *gestalt glazbenom okviru* i da se pojedinačne varijable, kao što su primjerice razlike u visini tona, da bi bile valjane, moraju percipirati u glazbenom kontekstu. Zanimljivo je spomenuti još jedan aspekt Gordonove definicije: „prisjećanje, a ne imitacija, osnova je glazbene sposobnosti“ (Gordon, 1987: 15, prema Cutietta 2021). Gordonov test *Primary Measures of Music Audiation* (PMMA) primjenjuje se i u suvremenim istraživanjima kao važan mjerni instrument za rano, pouzdano i objektivno identificiranje ključnih glazbenih varijabli.

Istraživanja pokazuju da oko 68 % ljudi ima prosječne glazbene sposobnosti, 28 % ispodprosječne ili iznadprosječne, a da samo 4 % ljudi ima iznimno visoke ili iznimno niske glazbene sposobnosti (Gordon, 1987, prema Cutietta, 2021), iz čega se može zaključiti da svaka osoba ima određenu razinu glazbenih sposobnosti i da ne postoje oni koji uopće nemaju glazbenu sposobnost. Novija pak istraživanja (Peretz i Vuvan, 2017) pokazuju da 1.5 % populacije ima tzv. kongenitalnu amuziju, jednostavnije rečeno, da nemaju

glazbenoga sluha, odnosno imaju teškoću s prepoznavanjem poznate melodije (bez pomoći teksta) i ne mogu otkriti pjeva li tko tonski točno ili netočno (skladno ili neskladno; harmonično ili neharmonično), uključujući i njih same. Takav prirođeni i doživotni deficit percepcije i produkcije melodije nije posljedica gubitka sluha, ozljede mozga, kognitivnih teškoća ili izostanka izloženosti glazbi, nego je riječ o nasljednoj osobini – prema Peretz i Vuvan (2017), ima je 46 % srodnika u prvom koljenu, tj. u vrlo sličnom postotku kao i nasljednost govornih poremećaja.

Vrlo je vrijedna metaanaliza koju su proveli Jansen i sur. (2023b) na 109 metodološki različitih studija koje su proučavale odnos između glazbenih sposobnosti i percepcije govorne prozodije. Istražili su značajnost toga učinka i čimbenike koji utječu na taj odnos te su pronašli značajnu (srednje veliku) pozitivnu korelaciju između glazbenih sposobnosti i percepcije govorne prozodije. Pokazalo se da je percepcija prozodije jače povezana s percepcijom glazbe nego s glazbenim obrazovanjem, iz čega proizlazi da se u istraživanjima moraju uzeti u obzir glazbene sposobnosti ispitanika, odnosno ispitanici s urođenim iznadprosječnim glazbenim sposobnostima koji nemaju glazbeno obrazovanje. Korelacija između percepcije prozodijskoga vremena (npr. trajanja ili ritma) i percepcije glazbe u analiziranim je istraživanjima znatno manja u usporedbi s korelacijom između percepcije prozodijske visine (leksičkoga tona ili intonacije) i percepcije glazbe ili glazbenog obrazovanja. Autori studije to tumače manjim brojem istraživanja uključenih u analizu (samo 15 istraživanja o percepciji vremena, a čak 142 o percepciji visine) i metodološkim razlikama u istraživanjima, primjerice studije o percepciji vremena uključuju različite metodologije u rasponu od percepcije prozodijskoga fraziranja do trajanja sloga, dok su studije o percepciji visine homogenije i mnoge su od njih usmjerene na istraživanje intonacijskih kontura koje signaliziraju leksičke tonove ili na usporedbu intonacijskih kontura pitanja i kontura izjava. Zanimljivo je da ispitanici s boljim glazbenim sposobnostima nisu imali brže vrijeme odgovora u zadacima percepcije prozodije. Pokazala se i jača korelacija za prozodijsku visinu nego za prozodijsku percepciju vremena. Ta metaanalitička studija ističe i važnost glazbenih sposobnosti pojedinaca u svladavanju prozodije drugog jezika.

Neka istraživanja pokazuju da je iskustvo tonskoga jezika povezano s boljim glazbenim sposobnostima (Deutsch i sur., 2009; Chen i sur., 2018; Liu i sur., 2021). Međutim spomenuta metaanaliza (Jansen i sur. 2023b) nije pokazala razliku, tj. bolju percepciju glazbe kod govornika kojima je materinski jezik tonski u odnosu na govornike kojima je materinski jezik udarni. Izostanak povezanosti sugerira da su glazbene sposobnosti i percepcija prozodije u jednakoj korelaciji kod govornika tonskoga i govornika udarnoga jezika, ali

potencijalna razlika između tih dviju skupina ispitanika možda je bila prikrivena drugim čimbenicima studija, primjerice time što su u većini istraživanja (90 %) perceptivni podražaji bili iz materinskoga jezika ispitanika, tj. testirani su na svojem materinskom jeziku (samo tonskom ili samo udarnom) te mogu biti posljedica upravo jezičnoga utjecaja. Autori tvrde da bi buduća istraživanja trebala usmjeriti na usporedbu percepcije izvorne, materinske prozodije naspram nematerinske prozodije govornika tonskoga jezika u odnosu na govornike udarnoga jezika.

Odnos glazbenih i govornih sposobnosti u jezicima s visinskim, tonskim i udarnim naglaskom

Za istraživanje i hipotezu o odnosu glazbenoga obrazovanja i percepcije naglasaka riječi te o percepciji govornih realizacija pojedinih gradova, koju postavljamo u ovoj knjizi, posebno su nam važna istraživanja odnosa glazbenih sposobnosti i jezične sposobnosti percepcije naglasaka riječi, osobito ona u jezicima s visinskim i jezicima s tonskim naglaskom. Studije koje uspoređuju glazbenike i neglazbenike otkrile su da glazbenici imaju bolju sposobnost prepoznavanja tonских promjena u govoru. Toh i sur. (2023) ističu da glazbenici imaju izoštrenu neuralnu obradu zvuka jer glazbeno poučavanje podrazumijeva razvijanje razlikovanja suptilnih zvučnih kontrasta, primjerice visine i trajanja stimulusa, pa su glazbenici osjetljiviji na takve akustičke značajke, ne samo u glazbi nego i u govoru. Neka pak istraživanja (Liu i sur., 2021) pokazuju i utjecaj u drugom smjeru: govornici kojima je materinski jezik tonski imaju bolje glazbene sposobnosti od govornika kojima je materinski jezik udarni. U istraživanju Deutsch i sur. (2009) pokazalo se kako je veća vjerojatnost da će osobe čiji je materinski jezik tonski imati apsolutni sluh, odnosno urođeno svojstvo sluha da prima i pamti tonove u njihovoj apsolutnoj (fizikalnoj) visini. Rezultati istraživanja odnosa različito složenih tonских jezika i glazbenih sposobnosti (Toh i sur., 2022) pokazali su da veći repertoar tonova u tonskom jeziku i duže glazbeno iskustvo poboljšavaju sposobnost diskriminacije tonova. Dokazali su također da među govornicima jednoga tonskog jezika, ali ne i među govornicima dvaju tonских jezika, glazbeno iskustvo i glazbene sposobnosti pozitivno koreliraju s točnošću diskriminacije tonova. Stoga se zaključuje da pojedinci s različitim stupnjevima iskustva u tonskim jezicima mogu primjenjivati različite strategije prilikom diskriminacije tonova; govornici jednoga tonskog jezika mogu se oslanjati na svoje glazbeno znanje, dok se govornici dvaju tonских jezika mogu oslanjati na svoje iskustvo u tonskom jeziku.

Istraživanja prozodije otkrila su da ispitanici koji su glazbeno obrazovani bolje prepoznaju tonske i vremenske uzorke rečenica i zato lakše dolaze do

lingvističke informacije (Thompson i sur., 2003). Glazbeno obrazovani također bolje prepoznaju emocionalne nijanse i intonaciju u govoru (Thompson i sur., 2004), što se može pripisati razvijenoj sposobnosti analize i interpretacije melodijskih i ritmičkih uzoraka u glazbi, koja se prenosi i na jezičnu domenu. Jansen i sur. (2023a) proveli su studiju praćenja očima (anticipativnih fiksacija) pri auditivnim zadacima tonskog isticanja kontrastnoga fokusa. Otkrili su da ispitanici s većim glazbenim sposobnostima pokazuju i bolje vještine obrade, kada je riječ o prozodiji drugoga jezika, sugerirajući vezu između glazbenih sposobnosti i percepcije lingvističkoga tona. Istraživači ističu pozitivnu korelaciju između glazbenih sposobnosti i percepcije intonacije na razini rečenice i u materinskom i u stranom jeziku, dodatno potvrđujući ideju da glazbeno obrazovanje olakšava razumijevanje lingvističke intonacije. Liu i sur. (2021) uspoređuju odnose jezičnoga tona i glazbenih sposobnosti trima glazbenim testovima: testom tonske diskriminacije (engl. *melodic discrimination*), testom prepoznavanja tonske neusklađenosti (engl. *mistuning perception*) i testom glazbenoga ritma (engl. *beat alignment*). Rezultati toga istraživanja, provedenoga u 40 jezika, pokazuju da, bez obzira na to imaju li glazbeno obrazovanje, izvorni govornici tonskih jezika (mandarinskog, kantonskog, vijetnamskog i dr.) pokazuju bolju sposobnost tonske diskriminacije i od ispitanika visinskih jezika (hrvatskog, japanskog, švedskog i dr.) i od ispitanika udarnih jezika (engleskog, španjolskog, turskog i dr.). Ipak, govornici tonskih jezika bili su lošiji u prepoznavanju tonske neusklađenosti i u obradi glazbenoga ritma. Zanimljivo je da su govornici jezika s visinskim sustavom imali bolje rezultate u prepoznavanju tonske neusklađenosti i u obradi glazbenoga ritma od govornika iz tonskih jezika.

Chen i sur. (2018) otkrili su da su glazbenici uspješniji od neglazbenika u zadacima percepcije tonskoga kretanja, naglašavajući ključnu ulogu vještina auditivne diskriminacije, razvijenih kroz glazbenu praksu. Rezultati su intrigantni i u kontekstu percepcije tonskih naglasaka, iako su provedeni s ispitanicima kojima je materinski jezik engleski (udarni jezik) i koji nisu bili u doticaju s tonskim jezicima. Glazbenicima je za percepciju silaznosti bilo potrebno prosječno 102 ms, a neglazbenicima 145 ms, dok je za percepciju uzlaznosti glazbenicima bilo potrebno 109 ms, a neglazbenicima 137 ms. Zanimljivo je da su podaci o trajanju potrebnom da glazbenici percipiraju silaznost (102 ms) ili uzlaznost (109 ms) gotovo identični podacima o prosječnom trajanju hrvatskih vokala pod kratkim silaznim i uzlaznim naglascima (Pletikos, 2008b). Ti bi podaci mogli upućivati na to da hrvatski naglasци imaju minimalno trajanje potrebno da osobe s glazbenim sluhom mogu percipirati kretanja tona.

Istraživanja pojedinih akustičkih elemenata u dekodiranju jezične prozodije u kojima se uspoređuju sposobnosti glazbenika i neglazbenika (Symons i Tierney, 2023) dokazuju različite mehanizme kojima se koriste te dvije skupine. Naime, glazbenici se usredotočuju na pojedinu akustičku dimenziju kao znak ili mig (engl. *cue*), primjerice samo na ton ili samo na trajanje, dok neglazbenici u procesiranju ne mogu obratiti pozornost na pojedine akustičke osobine i ne mogu ih zasebno percipirati. Rezultati istraživanja idu u prilog teorijama ponderiranja akustičkih znakova, tj. određivanja relativne važnosti svakoga znaka (engl. *cue weighting*), koje ukazuju na to da pažnja utječe na percepcijsko ponderiranje akustičkih dimenzija tijekom kategorizacije zvučnih podražaja. Taj učinak primijećen je ne samo kod odraslih nego i kod djece osnovnoškolske dobi, ukazujući na to da glazbena sposobnost može pomoći u diskriminaciji lingvističkih značajki stranoga jezika od rane dobi, posebno se fokusirajući na intonaciju. Autori ističu potencijal glazbenoga obrazovanja za razvijanje percepcije govornoga tona, nudeći uvide u povezanost sposobnosti obrade glazbe i govora.

O povezanosti glazbenih sposobnosti i uspješnosti učenja stranih jezika govore mnoga istraživanja, primjerice Leutenegger i Mueller (1964) koji su istraživali učenje francuskoga kao stranoga jezika (kod izvornih govornika engleskoga jezika). Proučavajući sljedeće glazbene sposobnosti: tonsku visinu, glasnoću, timbar, trajanje, ritam i tonsko pamćenje, zaključili su da muzikalna djeca uspješnije usvajaju strani jezik. Budući da postoje brojni dokazi o povezanosti govora i glazbe, Degraeve i Hiligsmann (2016) istražuju utjecaj glazbenog obrazovanja, glazbenih sposobnosti i korištenja glazbe kao didaktičkog alata na percepciju leksičkoga naglasaka pri učenju nizozemskoga jezika (koji ima promjenljivi naglasak s leksičkim svojstvom) kod izvornih govornika francuskoga jezika.

Neuroznanstvena istraživanja percepcije glazbe i govora

Mnogobrojna neuroznanstvena istraživanja usmjerena su na otkrivanje mjesta i načina obrade glazbenih i prozodijskih sposobnosti u mozgu. U tim se istraživanjima koriste razne tehnike kojima se proučavaju područja u mozgu koja sudjeluju u produkciji i percepciji glazbe i prozodije, primjerice funkcionalna magnetska rezonancija (fMRI), evocirani potencijali (ERP koji se istražuju EEG-om), pozitronska emisijska tomografija (PET). Osim tih, instrumentalno vrlo zahtjevnih metoda, postoje i metode istraživanja kojima se moždana aktivnost posredno analizira i tumači jednostavnijim testovima kao što su mjerenje vremena reakcije, metoda dihotičkoga slušanja i druge. Prikazat ćemo nekoliko istraživanja u kojima se proučava koji se dio mozga aktivira za govor i glazbu te za pojedina akustička svojstva.

Istraživanja neuralnih osnova percepcije i proizvodnje prozodije govora mogu se oblikovati u četiri hipoteze (Mildner, 2003) koje su vrlo različite, pa čak i međusobno oprečne. Prva hipoteza tvrdi da je desna hemisfera dominantna za emocionalnu prozodiju, a druga hipoteza da je desna hemisfera dominantna za emocionalnu, a lijeva za jezičnu prozodiju (Hsieh i sur., 2000, prema Mildner, 2003). Treća hipoteza jest da su ton, trajanje i intenzitet različito lateralizirani (Toepel i Alter, 2002, prema Mildner, 2003). Četvrta pak hipoteza glasi da je prozodija supkortikalna aktivnost i da nije lateralizirana ni u jednu hemisferu. Istraživanja metodom dihotičkoga slušanja pokazala su da lijeva i desna hemisfera surađuju u dekodiranju jezičnih prozodijskih informacija. Prilikom određivanja naglašenoga mjesta u smislenim riječima pronađena je prednost desnoga uha, što znači da je aktivnija lijeva hemisfera (Mildner, 2003). Brechmann i Scheich (2005) zaključili su da je desna hemisfera dominantna u razlikovanju kretanja tona (silazni ili uzlazni tonovi) jer se povećava aktivacija funkcionalne magnetske rezonancije u desnom stražnjem dijelu slušne kore, dok izlaganje podražajima različitoga trajanja (kratki vs. dugi tonovi) pokazuje dominaciju lijevoga stražnjeg dijela slušne kore. Iz tih se rezultata može zaključiti da specifična moždana obrada ne odabire samo područja slušne kore nego i hemisferu. Neka istraživanja prozodije (Mildner, 2003) pokazala su da je desna hemisfera dominantna za dekodiranje spektralnih informacija, dok je lijeva hemisfera dominantna za temporalna svojstva govora, tj. za trajanje.

Elektrofiziološko istraživanje vremenskoga tijeka u aktivnosti mozga pri glazbenim i govornim zadacima s malim tonskim varijacijama (Schön i sur., 2004) dokazuje da glazbeno obrazovanje ima značajan utjecaj na sposobnosti obrade visine tona, poboljšavajući percepciju visine tona, ne samo u glazbi već i u govoru. Manipulacije f_0 unutar glazbe i govora izazvale su slične varijacije u električnim potencijalima mozga, s kraćim latencijama početka kod glazbenika nego kod neglazbenika.

Povezanost glazbenih sposobnosti i percepcije tona u govoru objašnjava se zajedničkim mehanizmom obrade tona u glazbenoj i u govornoj percepciji. Patel i Iversen (2007) istraživali su dokaze o povezanosti glazbenih sposobnosti te fonetskih i prozodijskih vještina, a Wong i sur. (2007) pokazali su da glazbeni trening izoštrava senzorno kodiranje obrazaca visine tona u vrlo ranoj fazi obrade u mozgu. Neuroznanstvenim istraživanjem Patel (2011) je utvrdio uvjete koji se moraju ispuniti da bi glazbeno poučavanje potaknulo razvoj tzv. prilagodljive plastičnosti u neuralnim mrežama za obradu govora.

Možemo zaključiti da kognitivni mehanizmi, koji se nalaze u osnovi glazbenih i govornih sposobnosti, mogu uključivati zajedničku obradu auditivnih signala u mozgu. Oba procesa zahtijevaju preciznu obradu tona (fundamentalne

frekvencije), trajanja, intenziteta, tempa, spektra i drugih akustičkih osobina koje se mijenjaju u vremenu, što ukazuje na to da glazbeno obrazovanje i dugogodišnje iskustvo bavljenja glazbom može optimirati neuralne mreže koje su ključne za neke perceptivne zadatke u analizi govora. Za otkrivanje i tumačenje povezanosti glazbenih sposobnosti i percepcije jezičnih elemenata, primjerice naglasaka riječi, potreban je interdisciplinarni pristup u razumijevanju kognitivnih i perceptivnih procesa, lingvističkih i fonetskih osobina naglasaka riječi te glazbenih elemenata. Glazbenim obrazovanjem ne razvijaju se samo glazbene vještine već se i potiče razvoj govornih sposobnosti, posebno percepcije jezičnoga tona, rečenične intonacije, ali i svih ostalih prozodijskih elemenata. Na tom tragu možemo pretpostaviti da bi integracija glazbenoga obrazovanja u šire obrazovne programe, pogotovo u jezični studij, bila vrlo korisna jer doprinosi razvoju kompleksnih kognitivnih vještina. Daljnja istraživanja mogla bi dodatno istražiti kako razvoj određenih glazbenih sposobnosti može pridonijeti jezičnoj produkciji i percepciji, a vjerujemo da bi se moglo doći i do novih pedagoških pristupa koji se koriste glazbom kao alatom za poticanje razvoja jezičnih sposobnosti, posebice metalingvističkih vještina i znanja u području akcentologije, ali i šire jezične prozodije.

Odnos između glazbenoga obrazovanja i percepcije naglasaka riječi predmet je istraživanja i u ovoj knjizi, no vrlo ograničeno. Pristup toj temi zasigurno bi trebao biti širi te uključiti istraživanja glazbenih sposobnosti, a osim sociolingvističkih istraživanja stavova bilo bi potrebno uključiti i neuroznanstvene metode. Na temelju dosadašnjih istraživanja o povezanosti glazbenih sposobnosti i percepcije govora polazimo od pretpostavke da glazbene sposobnosti, razvijene kroz formalno obrazovanje muzičke škole, kao i kroz neformalno obrazovanje te redovito bavljenje glazbom, imaju utjecaja, odnosno da su povezane sa sposobnošću percepcije naglasaka riječi. Smatramo da je tu vezu opravdano pretpostaviti jer se u hrvatskim visinskim naglascima istodobno ostvaruje više akustičkih elemenata te je u njima važan odnos i tijek fundamentalne frekvencije (tona), odnos intenziteta te trajanje naglašenih ili zanaglasnih slogova, a percepciju pojedine akustičke dimenzije glazbenici razvijaju u većoj mjeri od neglazbenika. Važno je međutim napomenuti da se u našem istraživanju nisu testirale glazbene sposobnosti ispitanika, pa ćemo u tumačenju rezultata to imati u vidu. Naime, spomenuto je već da su Jansen i sur. (2023b) istaknuli važnost prepoznavanja ispitanika s urođenim iznadprosječnim glazbenim sposobnostima koji nemaju glazbeno obrazovanje (ni formalno ni neformalno).

Kompetentni govornici, naglasni sustavi i regije

Akcentološka istraživanja standardnoga izgovora usmjeravaju se u pravilu na dvije kategorije govornika. Prvu čine govornici za koje se pretpostavlja da su svakodnevno u svojem radu izloženi situacijama u kojima se od njih očekuje da govore standardnim jezikom (primjerice profesori, nastavnici, fonetičari, novinari, voditelji, spikeri, glumci). Za njih se smatra da su zbog profesionalnih razloga osvijestili svoj i tuđi govor, a najčešće su i institucionalno poučavani govorenju te se zbog toga smatraju profesionalnim ili modelskim govornicima. Drugu kategoriju čine svi oni koji su sustavno izloženi standardnom izgovoru (primjerice studenti, posebice filoloških smjerova). U sociofonetskim istraživanjima studenti fonetike i kroatistike čest su izbor već i zbog toga što imaju kompetenciju opažanja prozodijskih značajki te reagiraju na njih svojim vrijednosnim sudom (Škarić i Lazić, 2002: 19). Različiti ciljevi takvih istraživanja traže različite ispitanike, s obzirom na vrstu obrazovanja ili podrijetlo, no zajedničko je svima da su kompetentni govornici (Martinović i Matešić, 2018), tj. komunikacijski kompetentni govornici koji mogu prilagoditi svoj izraz i situaciji i slušatelju (Horga i sur., 2009).

O idealnom govorniku standardnoga jezika govorio je Esih u svojim „zapovijedima” pa je ustvrdio da standardno govori onaj kojemu se ne može odrediti odakle potječe: „Najbolje izgovara onaj, po čijem je načinu izgovora najteže poznati, iz koje pokrajine potječe ili – drugim riječima – onaj, koji u svom izgovoru pokazuje najmanje lokalne značajke” (Esih, 1999 [1931–32]: 48). O mjestu gdje se govori standardnim jezikom govorio je Silić: „Svima onima koji postavljaju pitanja poput ‘gdje se govori najpravičnijim književnim jezikom’ može se odgovoriti tautološki: tamo gdje se književnim jezikom govori. Uvaživši ono što književni jezik čini književnim jezikom, može se reći da se pravilnim književnim jezikom govori i u svim krajevima u kojim se njime govori i da pravilnim književnim jezikom govore svi koji njime govore” (Silić 1999 [1983]: 208). S druge strane, kodifikacijom nije propisan svaki prihvaćeni i prošireni lik kompetentnih govornika. „U suvremenom se govoru ne može sa sigurnošću procijeniti odakle je onaj tko izgovori *Austrâlija*, *Indonêzija* jer su ti likovi prošireni na cijelome području Hrvatske, ali izgovori li tko propisano *Aùstrâlija*, *Indònêzija*, procijenili bismo da je osoba iz južnih krajeva Hrvatske” (Martinović i Matešić, 2018: 158). Ti su primjeri opovrgnuli da je teško dostižno da standardni jezik prevlada jezičnu raznolikost u prostoru i vremenu, a da pritom bude što bliži jeziku kojim se ljudi svakodnevno služe (Katičić, 1971: 46).

Govorne izvedbe kompetentnih govornika (onih koji znaju što žele reći, kako i kada to reći) postaju idealnima ili modelima tek u uhu kompetentnoga

slušaoca/slušatelja (sudionika u komunikacijskome kanalu) / slušača (procjenitelja govora), a koji ih može objektivno procijeniti jer takav slušalac/slušatelj „zna što je kultura slušanja, s lakoćom procesira govor i ima stav o govornoj izvedbi“ (Martinović i Matešić, 2018: 165). Načela jezične/govorne pravilnosti kao što su prihvatljivost i prihvaćenost oživotvoruju se u „uhu“ slušalaca/slušatelja koji govorne realizacije perceptivno potvrđuju takvima (prema znanju i iskustvu), a onda se ukorjenjuju i u „ustima“ govornika koji akomodira govorne realizacije prema njihovu prestižu (koji je uvjetovan prihvaćenošću), poželjnosti ili neutralnosti na jednom govornom području ili u određenoj komunikacijskoj situaciji.

Svaki (pr)opis standardnih naglasaka započinje inventarom i distribucijskim (raspodjelnim) pravilima. Četiri standardnojezična naglasaka (kratkouzlazni, kratkosilazni, dugouzlazni i dugosilazni) i zanaglasna dužina distribuiraju se u govornoj riječi s obzirom na broj slogova: na prvome slogu mogu biti sva četiri naglasaka, na središnjim slogovima samo uzlazni, na zadnjemu slogu nema naglasaka, jednosložne riječi imaju samo silazne naglaske, a dužina dolazi nakon naglasaka. Uzus kompetentnih govornika danas dovodi u pitanje i inventar i distribuciju. Naime kod kompetentnih je govornika uočen udarni (dinamički) naglasak koji je uvjetovan podrijetlom govornika (iz udarnoga naglasnog sustava) i koji ne nestaje iz govora ni uz sustavno (akcentološko) obrazovanje. S druge strane, distribucijska sloboda silaznih naglasaka uočena je u govoru kompetentnih govornika podrijetlom i iz udarnoga i iz visinskoga naglasnog sustava (Martinović i sur., 2021). Kodifikacija naglasne norme uzima u obzir distribucijska ograničenja te ih dokida uvođenjem dubleta i tripleta, i to nešto više u gramatičkim priručnicima nego u rječnicima. Uzima se u obzir ono na što se desetljećima upozorava, a to je da su nužne „rezerve prema omiljelom mišljenju da je dosljedno provedena novoštokavska akcentuacija općeštokavska osobina“ (Anić, 1969: 88). Suvremena naglasna norma već desetljećima izaziva prijepore koji otkrivaju potrebu stabilizacije norme. O pitanju restandardizacije naglasne norme ili ponovnoga jezičnog planiranja ortoepske norme još nema (do)govora. Naglasna norma, nakon faze selekcije, tj. odabira osnovice s visinskim naglasnim sustavom, nije prošla punu fazu kodifikacije (što zbog (jezično)političkih prilika, što zbog složenosti i specifičnosti sustava). Naime za hrvatski standardni jezik pravila naglasne norme probiru se iz različitih neortoepskih priručnika, a k tomu su i nesustavna. Implementacija takva sustava i norme, budući da pripada govoru, otežana je manjkom kulture govorenja u obrazovanju u područjima koja nisu uže humanistička, filološka. Današnja izgovorna stvarnost hrvatskoga jezika navodi nas na propitivanje odabira takva sustava za standardni idiom.

Ni suvremeni jezični priručnici hrvatskoga jezika koji donose naglasne podatke međusobno nisu ujednačeni, a nisu ni naglasni sustavi jezične zajednice koja se identificira geografskim podrijetlom, obrazovanjem i profesijom i onda kada se služi standardnim idiomom. Jezikoslovci takvo stanje i dalje održavaju grupirajući se, većinski, u one koji zastupaju izgovorni standard koji nije svima doseživ, i to argumentom načela sustavnosti koje se, uže, odnosi na zacrtana distribucijska pravila (ograničavanjem mjesta silaznim naglascima), a šire, i na naglasni sustav (visinski naspram udarnom) ili se protive tomu. Posebice je intrigantno da je u hrvatskome suvremenom jezikoslovlju preskripcija zastupljenija u rječnicima nego u gramatikama, naime posljednjih se godina u rječnicima ponovno inzistira na „načelu sustavnosti” u distribuciji naglasaka (Martinović i sur., 2021: 22). Jezikoslovci i gramatičari poput Babića (2002), Silića i Pranjkovića (2005), Škarića (2007), Vukušića i Zoričića (2007) bili su naklonjeni reviziji distribucijskih pravila te opisivanju norme u funkcionalnoj raslojenosti. „Na osnovi rečenoga može se zaključiti da naglasna distribucijska pravila novoštokavskoga narječja (posebice onoga koje Brozović zove 'centralnim') danas posve izvjesno nisu jednaka naglasnim distribucijskim pravilima hrvatskoga standardnog jezika” (Pranjković 2010: 22).

Inzistiranje na distribucijskim pravilima bilo je isprva motivirano razmišljanjem unutar štokavskih govora, a danas se distribucijska pravila u praksi, zbog prepleta dvaju naglasnih sustava, ne korigiraju prema tonu i mjestu naglasaka, nego se kriterij sveo na ujednak mjestu naglasaka prema standardnoj normi (Martinović i sur., 2021). Tri su struje među jezikoslovcima koji se bave naglasnom normom i koji predlažu različita rješenja raspetljavanja čvora u koji se zaplela naglasna norma (Martinović i sur., 2021: 20): (1) konzervativna, koja nije bila sklona mijenjati distribucijska pravila (npr. u najnovijim rječnicima) ni naglasni sustav; (2) umjerena, koja korigira naglasna pravila u dijelu sustava (npr. u suvremenim gramatikama) i ne propituje naglasni sustav i (3) revolucionarna, koja otvara pitanje restandardizacije ortoepske norme i propituje status jednoga naglasnog sustava (visinskoga) u standardu te uzima u obzir i drugi naglasni sustav (udarni) jer želi dokinuti stav o standardu kao o „zadanoj maksimalnoj normi” (u pojedinim znanstvenim člancima i monografijama). Škarić je u Akademijinoj gramatici dao naznake propitivanja propisanoga naglasnog sustava uvođenjem tipova „općega hrvatskoga”, no nije uvodio udarni naglasak: klasični tip (četveronaglasni visinski sustav s dužinama i pomicanjem u proklizi), prihvatljivi tip (četveronaglasni visinski sustav s reduciranim dužinama i iznimkama u distribucijskim pravilima) i prihvaćeni tip (tronaglasni visinski sustav bez dužina) (2007: 122-129). Takve suvremene dvojbe pred kojima su danas jezikoslovci razlikuju se od onih na

prijelazu tisućljeća i prvih godina ovoga stoljeća. Tada se o koncepcijama govorilo samo iz sfere jednoga, visinskoga naglasnog sustava te su u motrištu bila samo distribucijska pravila i dijalektna osnovica. Samardžija (1999) je grupirao jezikoslovce i teze u tri koncepcije prozodijske norme: 1. tradicionalna, koja teži što je moguće manjim promjenama klasične norme; 2. koja zagovara preobrazbu prema stanju u zapadnim novoštokavskim idiomima i 3. koja uzdiže značajke urbanih idioma. Škarić (2006) slično grupira i navodi ove tri glavne struje: „kriptojugoslaveni“, koji se zalažu za „hrvatskosrpski jezik“; „konzervativci“, koji smatraju da se standardni jezik već izgradio i „revolucionarna struja“, koja smatra da je zatečeni standard daleko od naravnoga optimuma. Brozović (2006) u to doba identificira četiri struje, navodeći i dvojbe pred kojima su se našli jezikoslovci 90-ih godina prošloga stoljeća: 1. prihvaćanje klasične maretićevske norme (bez ozbiljnih pristaša), 2. neodbacivanje tradicije, ali zamjena istočnoštokavskih osobina zapadnoštokavskima (čemu je i sam sklon), 3. prihvaćanje perifernoga hrvatskoga dijalektnoga zapadnoštokavskog naglašavanja, isključivo ikavskoga (S. Vukušić) i 4. prihvaćanje za normu gradski govor (I. Škarić, Đ. Škavić, G. Varošanec-Škarić). Svaka od tih struja ili koncepcija ima zagovaratelje koji se upravo svojim podrijetlom ili obitavanjem vežu uz (pod)sustave kojima daju prednost. Kritika svih tih koncepcija skupljena je u jednome radu, autora Lupića (2001: 132), uz njegov stav: „Kako sada stvari stoje, na horizontu je malo uzora koji bi vodili u smjeru poopćavanja bilo koje od opcija što ih akcentolozi o kojima je pisano zagovaraju. Naprotiv, moje je sadašnje uvjerenje da je standardna hrvatska govorna praksa (ima li uopće smisla govoriti o standardnoj akcentuaciji pa i standardnoj akcentologiji?) u znaku sve veće regionalizacije, što je sasvim prirodno“. Neodvojivost podrijetla i regije kojoj pripadamo od poimanja ideje i same realizacije i produkcije standardnoga izgovora problem je s kojim se standardna ortoepija suočava od samih početaka standardizacije. U 21. stoljeću motrište se premjestilo s horizontalne raslojenosti na vertikalnu te na naglasne sustave: visinski i udarni, ili oba u prepletu.

Raslojavanje izgovorne stvarnosti naznačeno je već i u normativnim priručnicima u kojima se ponegdje daju dublete, ponegdje se funkcionalnostilski diferencira, a ponegdje objašnjava zašto se dvojbena mjesta uzusa u kodeksu zanemaruju. Kada se navodi potonje, obično se poziva na načelo sustavnosti, stabilnosti i standardnosti (usp. *Predgovor* Školskoga rječnika hrvatskoga jezika (2012) ili Velikoga rječnika hrvatskoga standardnog jezika (2015)). Sustavnost se očituje u očuvanju visinskoga naglasnog sustava u podlozi hrvatskoga standarda i zatim očuvanju distribucijskih pravila naglasaka, koja ih vežu uz taj sustav: „Pri naglašivanju strogo smo se držali standardno-jezične norme utemeljene na novoštokavskim naglasnim pravilima tako da

čak ni u posuđenicama nisu navedeni likovi s naglaskom na zadnjem slogu ni oni sa silaznim naglaskom u sredini riječi, ponajprije zato što bi nesustavno kršenje te norme nepotrebno narušilo sustav“ (Birtić i sur., 2012: XIV). S druge strane, egzistira realizacija sustava i percepcija toga sustava koja je u fokusu ovoga istraživanja perceptivne prepoznatljivosti i poželjnosti. U sociofonetskim se istraživanjima može krenuti od toga kakav je naglasni sustav procjenitelja: visinski (tonsko-dinamički), koji je u podlozi standarda, ali je osobinom i svih narječja, ili koji drugi, u našem slučaju udarni (dinamički), koji je rasprostrt u područjima čakavskoga i kajkavskoga narječja. Budući da i dijalektna podloga utječe na govorne realizacije visinskih i udarnih naglasnih sustava, preciznije je govornike promatrati i s obzirom na geografsko područje iz kojega dolaze i s obzirom na veće urbane sredine kojima ta područja gravitiraju. Uzimajući u obzir, dakle, dijatopijsko raslojavanje govorimo dalje o regiji kao jednoj od varijabli u sociofonetskom istraživanju. U empirijskom istraživanju koje iznosimo u ovoj knjizi sudionici (slušači) podijeljeni su u 6 skupina: istočna regija; južna regija; sjeverna regija; zapadna regija; Zagreb i okolica; miješane regije, o kojima će detaljnije biti riječi i u poglavlju o metodologiji. Također se uzima u obzir identifikacijska funkcija jezika (Léon, 1971) jer na osobnu govornu realizaciju i procjenu tuđe govorne realizacije utječe i jezična biografija, tj. govor roditelja/staratelja, nastavnika i okoline u kojoj osoba usvaja i uči jezik te migracije tijekom života, pa se otvara prostor za takve različite utjecaje u svrstavanju govornika i slušača u tzv. miješane regije.

Osim miješanja regija u jezičnoj biografiji moguće je i miješanje naglasnih (nad)sustava kojima pripadaju pojedine regije pa uz visinski sustav (s četiri standardna naglaska; u njega svrstavamo dvije regije: istočnu i južnu) i udarni sustav (sa silaznim naglascima i specifičnim mjestom; u njega svrstavamo tri regije: sjevernu, zapadnu te Zagreb i okolicu) uvodi se i miješani ili prijelazni (s obilježjima i visinskoga i udarnoga sustava), a pripadaju mu govornici koji imaju utjecaj obaju naglasnih sustava (usp. Pletikos, 2008b; Rajle, 2021b).

Nije novina da se u sociolingvističkim istraživanjima promatraju govorne realizacije upravo prema velikim gradskim središtima (npr. Kapović, 2004; Kekez, 2018), a ovdje dodatno uzimamo u obzir da je Zagreb s okolicom izloženiji fluktuaciji stanovništva te je na tome području utjecaj drugih idioma intenzivniji nego na kojemu drugom području – stoga je izdvojen iz sjeverne regije. Najveća četiri hrvatska grada (Zagreb, Split, Rijeka i Osijek) i njihove jezične prilike tema su novijih sociolingvističkih istraživanja. Već se i u koncepcijama naglasne norme, prethodno navedenima, izbistrila struja koja zagovara premještanje fokusa s mjesnih idioma na urbolekte i njegove

obrazovane govornike, tj. da se naglasno normiranje „(...) mora temeljiti na govoru kompetentnih govornika. Danas su to neosporno obrazovani stanovnici kulturnih središta, napose oni kojima je profesija javni govor, i to bez obzira na njihov polazišni organski idiom, novoštokavski ili nenovoštokavski” (Škarić i sur., 1996: 138). Kapović (2004: 97) navodi da područja koja gravitiraju tim velikim gradovima ugrubo tvore regije u kojima govornici ne samo gospodarski, socijalno ili prometno nego i jezično gravitiraju svojem centru. Za Zagreb i Rijeku specifičan je udarni naglasni sustav (iako u tim regijama postoji i visinski sustav u mjesnim govorima s akutom), a za Osijek i Split visinski naglasni sustav. „Pokazali smo da se ljudi kada žele govoriti standardnije, pogotovu na razini prozodije, ne povode za apstraktnim i teško dohvatljivim standardnim sustavom (kojega najčešće ni ne poznaju), nego za raspoloživim sustavom obližnjega velikoga gradskog središta kao što su Zagreb, Split, Rijeka i Osijek” (Kapović 2004: 103). Rasprostiranje fokusa na različite regije bilo je dijelom istraživanja koje je provela i Delaš (2003c), koja je naglasnu situaciju velikih gradova promatrala kao rezultat „procesa interferencije lokalnih naglasnih osobina s postojećom standardnom normom”, kroz prizmu televizijskoga govora različitih informativnih, regionalnih centara. Osim istraživanja različitih naglasnih sustava kod kompetentnih govornika u takvim se istraživanjima otvaraju i pitanja horizontalne i vertikalne raslojenosti jezika (Pasini, 2018: 622), tj. odnosa standardnoga jezika prema supstandardnim i organskim idiomima. Istočna regija u podlozi ima novoštokavske i staroštokavske govore u kontaktu s kajkavskim, sjeverna regija u podlozi ima kajkavske govore koji su u kontaktu sa štokavskim, zapadna regija čakavske govore koji su u kontaktu sa štokavskim i kajkavskim, a južna regija novoštokavske govore u kontaktu s čakavskim. Takva jezična slika Hrvatske razlog je regionalnih specifičnosti u govoru kompetentnih govornika i kad se približe standardu koji je danas tek ideal kojemu se teži (Mićanović, 2006), i to one uže skupine govornika kojima je jezik struka – filolozima (Kalogjera, 2003).

(Samo)procjena ortoepskih ostvaraja profesionalnih govornika

Podemo li od pretpostavke da su standardne jezične ostvaraje najpoznatiji prosuđivati kompetentni govornici hrvatskoga jezika, i to školovani govornici kojima je govor profesijom, pa su time i profesionalni, tj. modelski govornici standardnoga jezika, otvara se pitanje imaju li oni usklađenu predodžbu standardnoga izgovora. Jedno istraživanje stavova o naglascima u domeni kompetentnih i profesionalnih govornika javnoga diskursa koje smo provele 2018. godine, a preliminarne rezultate prezentirale na skupu *Jezik i um* (Martinović i sur., 2018), ovdje ćemo iznijeti nešto detaljnije. U prvome dijelu anketirani su jezikoslovci o stavovima prema preskriptivnoj normi te su procjenjivali svoj izgovor u službenim komunikacijskim situacijama (na temelju tvrdnji), a u drugom dijelu istraživanja (na temelju zvučnih snimki) stručnjaci i studenti procjenjivali su naglaske u govoru jezikoslovaca u emisiji *Govorimo hrvatski* na Hrvatskome radiju. Unutar tradicionalne metodologije ortoepskih istraživanja jezikoslovci se smatraju relevantnom skupinom govornika jer se ubrajaju u tzv. profesionalne govornike. Metodološka je novina bila u tome što se percepcija i procjena javnoga govora jezikoslovaca (na ljestvici od 1 do 5) provela dvosmjerno, s aspekta kompetentnih i profesionalnih slušača, kao i kompetentnih i profesionalnih govornika. U prvome dijelu na temelju tvrdnji prikupili smo stavove profesionalnih govornika (N=36), od kojih se dio njih pojavljuje i u korpusu koji je predmet drugoga dijela istraživanja. U drugome dijelu istraživanja procjenitelji su zvučnih zapisa kompetentni slušači (naime, „kompetentni govornik prepoznaje se u uhu kompetentnoga slušaoca“, Martinović i Matešić, 2017), podijeljeni u dvije skupine – jednu čine četiri stručnjakinje akcentologinje (N=4), a drugu studenti kroatistike (N=26) – dok se procjena temeljila na korpusu radijskih emisija u izvedbi profesionalnih govornika (N=13). Istraživanje je počivalo na pretpostavci da će govornik u konkretnoj situaciji javnoga govora u spomenutoj emisiji svjesno težiti neutralnome govoru, i to krećući se u rasponu ortoepskih odabira za koje je uvjeren da su istodobno dovoljno prihvatljivi i stručnjacima i laicima (budući da slušateljsku publiku potencijalno čine i jedni i drugi, iako je emisija zbog svojega sadržaja primarno usmjerena potonjima). Uporišta za procjenu i samoprocjenu ortoepskih ostvaraja definirana su na segmentnoj razini (posebice u ostvaraju samoglasnika i suglasnika) te na suprasegmentnoj razini prozodije riječi u šest točaka kojima se ostvaruje primicanje normi i odmicanje od nje: visinski ili udarni naglasni sustav, mjesto naglaske, naglasak u proklizi, silazni ton izvan početnoga sloga, (ne)izgovor zanaglasnih dužina i hiperkorekcije. Autorice (2 fonetičarke i 2 kroatistice) preslušale su i procijenile na ljestvici standardnosti, neutralnosti i općeobvezatnosti govor 13 jezikoslovaca. Cilj je bio dati smjernice za opisivanje standar-

dnoga i neutralnoga govora jer su uzus i kodeks dosegнули jaz koji je potrebno premostiti „osvježenim“ i nedvosmislenim opisom standardnoga izgovora (posebice njegove naglasne norme).

(Samo)procjenu standardnoga izgovora u obliku upitnika učinilo je 36 jezikoslovaca (13 snimljenih i u radijskoj emisiji *Govorimo hrvatski* i 23 koji nisu govorili u toj radijskoj emisiji).

Istraživačka pitanja glasila su:

1. Što kompetentni/školorovani govornici (uže: jezikoslovci) misle o pojedinome otvorenom pitanju ortoepske norme i koje ostvaraje smatraju neutralnima i poželjnima u javnome govoru?
2. Što školorovani govornici misle o svome govoru i kako procjenjuju svoj (javni) govor s obzirom na otvorena pitanja standardnosti i neutralnosti?

U prvome dijelu ankete zanimalo je nas je viđenje poželjnoga govora jezikoslovca (školorovanoga govornika) u situaciji kad treba govoriti u javnosti (npr. na radiju ili televiziji), tj. kakav se izgovor smatra poželjnim u uporabi (neutralnim, uzusnim, „uporabnom normom“, „općeprihvaćenim“, uprosječenim hrvatskim standardnim izgovorom).

Za procjenu standarda oblikovale smo tvrdnje o kojima je trebalo izreći stupanj slaganja, a bile su ove:

1. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju ostvarivati sva četiri hrvatska standardna naglasak (kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni).
2. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovarati kratkouzlazni naglasak u naglasno nespornim riječima (npr. *jèzik, žèna, rečènica, pòsjetiti*).
3. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju naglasiti posljednji slog u posuđenicama (npr. *kroatīšt, doktorànd, rokokò, intervju*).
4. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju naglasiti posljednji slog u domaćim riječima (npr. *mornâr, kovâč, ribič*).
5. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju izgovoriti silazni naglasak na središnjem slogu u posuđenicama (npr. *organizâtor, kompozîtor, dijamântan, konkrètan*).
6. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju izgovoriti silazni naglasak na središnjem slogu u genitivu množine određenih imenica (npr. *muškârâcâ, trenûtâkâ, rečènicâ, oglèdâlâ*).
7. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju izgovoriti silazni naglasak na središnjem slogu u složenicama/tvorenicama (npr. *poljoprîvreda, samopròcjena, poluīstina, brodovlâsnica*).

8. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izbjegavati pomicanje naglasaka ulijevo u imenskih riječi te čuvati naglasak na spojniku u složenicama (npr. *filòzofskī, jezikòslòvlje, životòpis, prostòdušnòst*).
9. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju provoditi naglasni pomak silaznoga naglasaka u proklizi na sve prednaglasnice i sa svih riječi gdje se ostvare uvjeti.
10. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju provoditi naglasni pomak u proklizi kad je prednaglasnica negacija „ne“ (kao u primjerima prezenta: *nè kuhajū, nè brūsē, nè lijēčīmo* se i imperativa: *nè gledāj, nè čekāj*).
11. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju provoditi naglasni pomak u proklizi kad izgovornu cjelinu čine prijedlog i zamjenica (npr. *pò tój, nà tòm, zà njīh, ò njōj, bèz njē*).
12. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju provoditi naglasni pomak u proklizi kad izgovornu cjelinu čine kraći prijedlog i kraća imenica (npr. *ù škòlu, ù grād, nà mōre, ù šumu*).
13. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovarati zanaglasne dužine na svim mjestima na kojima gramatika to propisuje.
14. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovarati zanaglasne dužine ako se njima u danom kontekstu razrješava potencijalna dvoznačnost (npr. Nije imao *prijateljā*. : Nije imao *prijateljā*).
15. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovarati dugi slogotvorni [r] (npr. *křv, třg, cřv, skřbnīk, křvničkī, třnci, třpjeti, cřpiti*).
16. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju govoriti dinamičkim ili udarnim naglasnim sustavom u kojem se ostvaruje samo razlika dugih i kratkih naglašenih slogova.
17. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju pomicati uzlazni naglasak ulijevo kod imenskih riječi i priloga (npr. *kùkuruz, kùkuruznī, nāvrijēme, dōdūše*).
18. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima smiju pomicati naglasak ulijevo kod glagola s uzlaznim naglaskom na osnovi (npr. *prōčitātī, nāpisao, prōlistāj*).
19. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovarati standardne samoglasnike (ne preotvorene, npr. [ɛ]; prezatvorene, npr. [ɐ, ɔ, a], ni reducirane [ə]).
20. Jezikoslovci u svojim medijskim nastupima moraju izgovorno razlikovati [č] i [ć].

U drugome dijelu ankete ista su se pitanja odnosila na samoprocjenu govora u javnim medijskim nastupima. Zanimalo nas je kako jezikoslovci govore u javnim medijskim nastupima, kojim se načelima vode u ortoepskim dvojba- ma te koliko svjesno slijede kodificiranu normu ili odstupaju od nje. Posebno su nas zanimali razlozi za pojedine odluke, pa su u svakom pitanju mogli obrazložiti svoj odgovor. Tvrdnje oblikovane za samoprocjenu identične su onima kojima se procjenjivao standard, primjerice:

1. U svojim medijskim nastupima ostvarujem sva četiri hrvatska standardna naglasak (kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni).
2. U svojim medijskim nastupima izgovaram kratkouzlazni naglasak u naglasno nespornim riječima (npr. *jèzik*, *žèna*, *rečènica*, *pòsjetiti*). (...)

Rezultati procjene standardne ortoepije i samoprocjene vlastitoga govora donose se u tablici (Tablica 1).

Tablica 1. Procjena standardne ortoepije i samoprocjena profesionalnih govornika (na temelju tvrdnji)

Kategorija		Procjena standarda		Samoprocjena		Značajnost	
		N=36		N=36			
		prosjeak	SD	prosjeak	SD	p	*
1.	govor s četiri naglasaka (KS, DS, KU, DU)	3.72	1.26	3.78	1.29	0.427	
2.	važnost kratkouzlaznoga (KU)	3.86	1.22	4.06	1.04	0.235	
3.	KS, DS na završnom slogu u posuđenicama	4.22	0.76	3.97	1.03	0.122	
4.	KS, DS na završnom slogu u domaćim riječima	1.58	1.02	1.56	1.11	0.456	
5.	KS, DS na središnjem slogu u posuđenicama	3.72	1.30	3.58	1.02	0.308	
6.	KS, DS na središnjem slogu u genitivu množine	4.00	0.99	3.86	1.05	0.282	
7.	KS, DS na središnjem slogu u složenicama	4.31	0.89	4.19	0.95	0.305	
8.	zadržavanje KU na spojniku	2.67	1.39	3.42	0.94	0.005	**
9.	pomak silaznoga u proklizi: općenito	2.42	1.27	3.03	1.16	0.018	*
10.	pomak naglasaka na negaciju <i>ne</i>	3.67	1.53	3.83	1.18	0.303	
11.	pomak naglasaka na prijedlog pred zamjenicom	3.36	1.53	3.78	1.17	0.100	
12.	pomak naglasaka na kraći prijedlog pred imenicom	2.25	1.11	2.39	1.40	0.321	
13.	izgovor svih zanaglasnih dužina	2.56	1.25	2.89	1.21	0.128	
14.	zanaglasne dužine kod dvoznačnosti	3.94	1.24	3.33	1.51	0.033	*
15.	dugi slogotvorni [r]	3.81	1.24	4.03	1.08	0.210	

16.	govor s dinamičkim ili udarnim sustavom	2.22	1.29	1.94	1.19	0.173	
17.	čelni silazni naglasak (kod neglagolskih riječi)	2.53	1.21	2.31	1.04	0.202	
18.	(hiperkorektni) pomak na prefiks kod glagola	1.56	1.00	1.36	0.83	0.186	
19.	standardni izgovor samoglasnika	4.28	1.11	4.17	1.30	0.349	
20.	razlikovanje glasova [č] i [ć]	4.19	1.14	4.28	1.14	0.379	

Samoprocjena izgovora većinom se ne razlikuje statistički značajno od opisa poželjnoga izgovora. Statistički značajne razlike u poželjnom izgovoru i samoprocjeni dokazane su u tri kategorije: (1) kratkouzlazni naglasak na spojniku jezikoslovci smatraju da ga više zadržavaju (3.42) nego što ga smatraju općeobaveznim i poželjnim (2.67); (2) također smatraju da više pomiču silazni naglasak u proklizi (3.03) nego što je poželjno i obavezno (2.42) te (3) zanaglasne dužine koje bi razriješile dvoznačnost drže poželjnijom značajkom javnoga govora (3.94) nego što to i sami čine u izgovoru (3.33).

Standardni izgovor samoglasnika i razlikovanje glasova [č] i [ć] vrlo su visoko (samo)procijenjeni poželjnima (s ocjenom višom od 4.0). Od naglasnih značajki vrlo je visoko (samo)procijenjen izgovor silaznih naglasaka izvan početnoga sloga kod posuđenica, u G mn. imenica te kod složenica, zatim je iskazan stav o poželjnosti ostvaraja dugoga slogotvornog [r] te je istaknuta važnost izgovora kratkouzlaznoga naglasaka (tj. poželjnim se procjenjuje visinski naglasni sustav). Hiperkorektni ostvaraji, silazni naglasci na nepočetnome slogu u domaćim riječima, udarni naglasni sustav, izgovor svih zanaglasnih dužina i pomicanje naglasaka s imenica u proklizi (samo)procijenjeni su najmanje poželjnim u općeobaveznom, formalnom obraćanju (ocjenom manjom od 3.0).

Donosimo i nekoliko stavova iz odgovora otvorenoga tipa. O visinskome naglasnom sustavu rekli su: „Ne vladam tim naglasnim sustavom, a nisam motiviran da ga usvojim jer moje poruke može razumjeti svaki govornik/ca hrvatskoga. Konačno, mislim da to nije realan cilj za većinu govornika koji nisu usvojili taj sustav spontano.” O udarnome sustavu: „Takav sustav ne smatram standardnim, niti mislim da hrvatski naglasni sustav treba ići u tom smjeru.”; „Nije mi namjera govoriti dinamičkim naglaskom u medijima, ali ponekad kada slušam zvučni zapis, uočavam da sama ponekad (rijetko, doduše) izgovorim dinamičan naglasak.” O distribucijskom pravilu silaznoga naglasaka izdvajamo ovaj stav: „Prenošenje silaznoga naglasaka na slog ispred u većini riječi ne smatram uporabnom normom hrvatskoga jezika, pa ni sama ne želim tako govoriti, i kada je u skladu s postojećim pravilom.” O pomicanju u proklizi (s imenskih riječi) izdvajamo dva suprotstavljena stava: „Smatram da suvremena

hrvatska (uporabna) naglasna norma uvelike ne poštuje spomenuto prebacivanje, koje osjećam i kao ruralno obilježje, te se ne trudim dovoljno oko prebacivanja i ne razmišljam o njemu.”; „Naše je mišljenje da norme standardnoga jezika treba nastojati što dosljednije provoditi na mjestima koja zahtijevaju služenje njime, što uključuje i naglasnu i sve ostale norme hrvatskoga jezika. U tome će različiti ljudi uspijevati na različit način, a tako je i kad je o jezikoslovcima općenito riječ. (...) Bitno je da smatramo da naglasnu normu hrvatskoga standardnog jezika (kao i nijednu drugu njegovu normu) ne treba mijenjati (samo) na temelju toga kako ljudi (pa ni jezikoslovci) govore ili pišu jer je norma u svojoj biti konzervativna i činjenica o proširenosti pojedinoga elementa u porabi (koja se u normiranju projicira u načelu proširenosti) samo je jedan (i nikako ne najvažniji) od elemenata koji se uzimaju u obzir pri jezičnome normiranju.” Nije nas začudio takav raskorak u stavovima koji se, dakako, reflektira i na normativne priručnike koji donose dubletna ili različita naglasna rješenja.

U drugome dijelu istraživanja zanimalo nas je što kompetentni slušači smatraju hrvatskim standardnim izgovorom u kategorijama poželjnosti, geografske neobilježenosti i stilske neutralnosti. Kategorije su se također procjenjivale na ljestvici od 1 do 5. Istraživačka su pitanja bila ova:

Kako govor kompetentnih/školovanih govornika (uže: profesionalnih govornika, jezikoslovaca) procjenjuju kompetentni slušači na ljestvici standardnosti i neutralnosti?

Koliko organski prozodijski temelj utječe na procjenu neutralnosti?

Provedena je (slušna) procjena govora jezikoslovaca koju su ocijenile autorice (N=4) i studenti kroatistike u Puli 2018. godine (N=22). Korpus su autorski čitani tekstovi radijske emisije *Govorimo hrvatski* (od rujna 2015. do listopada 2017.) Procijenjen je izgovor 13 profesionalnih govornika (koje smo radi zaštite identiteta šifrirale oznakama od G1 do G13, a koji su ispunjavali i anketu procjene standardnoga izgovora). Stručnjakinje su procjenjivale koliko je izgovor (1) standardan, (2) neutralan, (3) lokalno neobilježen, (4) visokoga stila te (5) je li naglasni sustav visinski. Studenti su procjenjivali je li govor uzoran i koliko je lokalno neobilježen.

Tablica 2. Procjena izgovora profesionalnih govornika (na temelju snimki)

Procjena stručnjaka (N=4)											Procjena studenata (N=22)			
	standardan		neutralan		lokalno neobilježen		visoki stil		visinski sustav		uzoran		lokalno neobilježen	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
G1	4.5	0.6	4.25	0.96	4.5	0.58	3.75	0.5	3.25	0.5	4.4	0.7	4.5	0.53
G2	3.5	0.6	3.75	0.96	4	0	3.25	0.5	3.5	0.6	3.8	0.6	4.2	0.63
G3	3.5	0.6	3.5	1.29	3.5	0.58	3	1.2	2.25	0.5	3.2	0.9	3.6	1.17
G4	3.5	0.6	3.5	0.58	3.5	0.58	4	0	5	0	3.7	0.7	3.9	0.88
G5	3	0	3.25	0.5	3	0	3	0	2.25	0.5	3.2	0.4	3.9	0.57
G6	3	0.8	3	1.41	3.25	0.96	2.75	1	2.25	0.5	3.7	0.9	3.9	0.99
G7	2.75	0.5	2.75	0.5	1.75	0.5	3.5	0.6	5	0	2.5	1	2.8	1.14
G8	2.25	0.5	2.75	0.96	3	0	2.5	0.6	2	0	3.2	0.9	3.8	0.92
G9	3.25	0.5	2.5	1.29	3	0.82	3.25	0.5	5	0	3.3	0.9	3.3	1.06
G10	2.25	0.5	2.25	0.5	2.5	0.58	2.25	0.5	1.25	0.5	3.4	1.2	3.7	0.82
G11	2.25	0.5	2	0	1	0	3.25	0.5	5	0	2	0.9	3	1.33
G12	2	1.2	1.25	0.5	1	0	1.75	1	5	0	2.1	0.7	1.7	1.06
G13	1.5	0.6	1.25	0.5	1	0	1.5	0.6	5	0	2.5	1.4	2.4	1.35

Usporedbom rezultata (Tablica 2) u stupcima “standardan” i “neutralan” sa stupcem “visinski” uočljivo je da visinski naglasni sustav nije u korelaciji s neutralnošću izgovora, naime oni govornici kod kojih je nesporno prepoznat visinski naglasni sustav procijenjeni su najmanje neutralnima i najmanje standardno uzornima i kod akcentologinja i kod studenata kroatistike. Također su ti govornici iz visinskoga naglasnog sustava u procjeni lokalno najobilježeniji. Najvišim je ocjenama procijenjen govornik (G1) kod kojega je došlo do miješanja udarnoga i visinskoga naglasnog sustava. Anketiranje je

pokazalo i to da su studenti kroatistike kompetentni slušači, naime njihove su procjene bliske procjenama akcentologinja, iz čega se naslućuje da postoji *uporabna norma* koja se percipira neutralnom i lokalno nebilježenom, a nije temeljena isključivo na visinskome naglasnom sustavu. Dakle, organski prozodijski temelj govornika utječe na procjenu neutralnosti kod slušača, iako su jezične biografije slušača različite.

Smatramo da uzroci zbog kojih se govornici ne pridržavaju sadašnje standardne akcentuacije mogu biti: (1) slaba naučljivost (težak put od udarnoga prema visinskome sustavu); (2) ne uživa prestiž (ne konotira viši status i kompetenciju) i (3) nije neutralna (ne reducira teret socijalne identifikacije).

Rezultati ovoga istraživanja usporedivi su s rezultatima drugih istraživanja (Martinović i sur., 2021) koja dokazuju da znatan dio profesionalnih (modelskih) govornika ne govori visinskim četveronaglasnim sustavom, a među njima su i hrvatski jezikoslovci, i glumci, i nastavnici hrvatskoga jezika. Možemo zaključiti da je repertoar visinskoga naglasnog sustava nedostižan u produkciji govornicima koji u organskome idiomu nemaju visinske naglaske, o čemu piše i Kapović (2018a). Ako za usporedbu uzmemo naglasnu normu slovenskoga jezika, koji je uz hrvatski, bosanski, crnogorski i srpski, slavenski jezik s visinskim naglasnim sustavom, nailazimo na činjenicu da je u slovenskom standardu ravnopravno normiran i visinski (melodijski) i udarni (dinamički) naglasni sustav (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994; Slovenski pravopis, 2001), budući da su oba sustava imanentna slovenskim dijalektima. Tu analogiju povlačimo samo zato da pokažemo kako dvostruko naglasno normiranje nije nemoguće, iako uzus i ono što se u javnome govoru percipira neutralnijim u slovenskome ipak pokazuje prevagu udarnoga. Istraživanja prezentirana u ovome poglavlju upućuju na to da u hrvatskome jeziku visinski naglasni sustav, kakav je propisan, u percepciji govornika nije neutralan, ali nemamo dokaza ni da je udarni neutralan. Za sada rezultati pokazuju da se idealu standardnoga govora najviše približava govornik koji potječe iz miješanih regija.

Naglasna norma i dvojbe unutar visinskoga naglasnog sustava

Komparativnom analizom priručnika dohvaćaju se normativna previranja koja su postala već obilježjem suvremene hrvatske naglasne norme (Delaš, 2003a; Pranjković, 2010; Martinović, 2014, 2017). Naglasci posuđenica po-najprije se odabiru u analizama raspodjelnih pravila standardnoga, visinskog naglasnog sustava jer je već uobičajeno susretati priručničke napomene da se u njima bilježe „tradicionalni naglasci“ (koji su se dugo smatrali jedino ispravnima, a danas preporučljivima i obilježjem „višega stila“), ali i primjeri sa silaznim tonom izvan početnoga sloga, često u zgradama, kao obilježje razgovornoga stila, tj. „ležernijega tipa komunikacije“ (usp. Predgovor *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*, 2002). Pomicanje silaznoga naglasaka i metatonija naglasaka kod nekih posuđenica gdje se drži „rijetkom i neo-bičnom“ (Hrvatski enciklopedijski rječnik [HER], 2002: XIII). Dubletnost na razini naglasne norme danas je sasvim uobičajena, i to u gramatikama:

„U nekim se područjima zapadnoštokavskih govora, koji su u osnovici hrvatskoga standardnog jezika, pojavljuju silazni naglasci i na nepravima, pa onda i na zadnjemu slogu. Usp.: *organizator, relik, defekt, subjekt, asistent, kontinent* itd. Takve naglaske hrvatski standardni jezik, posebno njegov razgovorni stil, počinje primati kao pravilne.“ (Silić i Pranjković, 2007: 20)

„Posljednja dva pravila (da na srednjim slogovima mogu biti naglasci uzlazna tona, a na zadnjem nijedan, op. autorice) nisu posve čvrsta u zapadnome novoštokavskom naglašavanju jer je nepočetni slog u stranim riječima, složenicama i vlastitim imenima donekle otvoren i naglascima neuzlazna tona (*asistent, primoprédaja, Miláno, Austrálja*).“ (Vukušić, Zoričić i Grasselli-Vukušić, 2007: 26)

„Od pravila o raspodjeli naglasaka u hrvatskom književnom jeziku ponekad se odstupa. Ta se odstupanja odnose na silazne naglaske u nepočetnom slogu riječi. Riječi s takvom raspodjelom silaznih naglasaka mogu se prihvatiti kao naglasne dublete (ponekad i triplete) i često su i običnije nego riječi s naglasnim svojstvima koja su u skladu sa sustavnom naglasnom normom.“ (Barić i sur., 1997: 70)

U *Hrvatskoj gramatici* Barić i sur. (1997: 70) dalje su nabrojena mjesta dubletnih i tripletnih naglasnih likova, koji se ne tiču samo posuđenica, dakle još i u složenicama, u domaćim i stranim vlastitim imenima, u G mn. riječi s nepostojanim *a* i s uzlaznim naglascima u ostalim padežima, u kraticama koje se izgovaraju nazivima početnih slova.

Dublete na koje se upozorava tek su privid da je suvremena norma uzela u obzir varijetetnost standarda: dubletnost naime svjedoči o nestabilnosti sadašnje norme, a ne o sustavnome raslojavanju jezične stvarnosti. Dosad je najdalje u tome otišla *Gramatika hrvatskoga jezika* Silića i Pranjkovića (2007) razdvojivši „gramatiku“ od „komunikacije“. Prema takvu pristupu, zagnaglasna dužina činjenica je gramatike, dok se u komunikaciji opaža

dubletnost: zanaglasna dužina može se, ali i ne mora ostvariti (npr. njezin je ostvaraj često ovisan o geografskom podrijetlu govornika). Dupletni ostvaraj moguć je i kada postoje uvjeti za naglasni pomak u govornoj riječi s prednaglasnikom: u *Gramatici* se daje mogućnost dvojaka izgovora u takvim govornim riječima – s pomakom siline i bez pomaka siline (v. Silić i Pranjković, 2007: 21 – paragraf 39).

Osim dubletnih i tripletnih likova, na koje upozoravaju neki priručnici, nužno je promotriti i primjere koji su u dosadašnjim naglasnim istraživanjima govora kompetentnih govornika označeni kao dubletni u uporabi (Martinović i sur., 2021). Motivirani uporabnim ostvarajima, Škarić i sur. (1996) donijeli su nova raspodjelna pravila: 1. silazno naglašen može biti bilo koji slog, 2. uzlazno ne može biti naglašen posljednji slog i 3. dug i nenaglašen ne može biti prednaglasni slog riječi. Uzusne naglasne dublete još se više usložnjavaju jer se na hrvatskom govornom području susreću dva naglasna sustava. Dosadašnja preskriptivna praksa zanemarivala je tu činjenicu, već i zbog osnove standarda koja je visinska, a onda i zbog načela sustavnosti, no uzus kompetentnih govornika danas svjedoči o potrebi analize naglasnoga sustava koji je zaposjeo javni prostor, pa zbog toga može utjecati na buduću restandardizaciju. Iz takva stanja otvorilo se potrebnim u analizama poželjnosti uključiti i naglasne likove koji su prošireni u geografskim područjima s udarnim naglasnim sustavom, koji imaju udarni naglasak i koji je akustički najbliži kratkosilaznome naglasku.

Iz svega navedenog izbistrile su se lingvističke kategorije s najčešćim normativnim i uzusnim dubletama i tripletama, a koje su bile i dijelom istraživanja na kojemu počiva ova monografija, redom:

1. Silazni ton izvan početnoga sloga kod posuđenica (leksička razina)

a) dvosložne, s pomakom naglasaka (*stùdent* i *studènt*, *kòncert* i *koncèrt*, *kvàrtèt* i *kvarètèt*)

b) trosložne, s pomakom naglasaka (*dokùment* i *dokumènt*, *fakùltèt* i *fakultèt*, *biòlog* i *biològ*)

c) trosložne, s istoslogovnom metatonijom (primjerice na -ost i -izam: *pedàntnost* i *pedàntnost*, *pikàntnost* i *pikàntnost*, *frekvèntnost* i *frekvèntnost*; *apsolutizam* i *apsolutizam*, *eufemizam* i *eufemizam*, *impresionizam* i *impresionizam*)

Kod dvosložnih i trosložnih posuđenica, s pomakom naglasaka, otvorenost dubletama pokazale su hrvatske gramatike (Barić i sur., 1997; Silić i Pranjković, 2007; Vukušić i sur., 2007), koje takve likove prihvaćaju kao dublete i gdje gdje

kao razgovorne, npr.: „Ima i razgovornih naglasnih likova, kao što su *docènt*, *nihilíst* ili genitiv množine *Dalmatínācā*, uz općejezične *dòcent*, *nihilíst*, *Dalmatínācā* ili *Dalmàtinācā*“ (Vukušić i sur., 2007: 16). U rječničkom dijelu te monografije dublete nisu sustavno navedene, iako se upozorava u uvodnim poglavljima da je u uzusu čest silazni ton izvan početnoga sloga (Tablica 3 prikazuje pristupe naglasku posuđenica u rječničkom dijelu te monografije i drugim suvremenim rječnicima). Sustavno se nije postupilo ni u *Tvorbi riječi* (Babić, 2002), gdje se donose složenice sa silaznim tonom izvan početnoga sloga, ali ne i izvedenice od posuđenica.

Priručnici su ujednačeni u naglašavanju posuđenica na -ost i -izam, naime ne javlja se silazni ton izvan početnoga sloga, tek HER (2002) ponegdje zabilježi: *paralizīranōst* (*paralizīranōst*) < *paralizīran*. U rječnicima pronalazimo pridjeve, od kojih se tvore imenice, sa silaznim tonom izvan početnoga sloga, no ne sustavno i u izvedenici, primjerice HER (2002): *šokāntan* (*šokāntan*) > *šokāntnōst*, Hrvatski jezični portal (HJP): *pikāntan* (*pikāntan*) > *pikāntnōst*. Češće su dvostrukosti koje su u skladu s raspodjelnim pravilima: *pédantnōst* i *pedāntnōst*, *frékventnōst* i *frekvèntnōst*. Sufiks -ost dolazi sa zanaglasnom dužinom (koja nestaje u kosim padežima) u propisanoj normi (Martinović, 2009). Sufiks -izam jedan je onih sufikasa koji nosi naglasak (-izam). U novoštokavskom, visinskom naglasnom sustavu uzlazni je naglasak stabilniji kod imenica na -izam i -log nego kod drugih posuđenica (Rajle, 2021b: 194), pa je to mjesto u istraživanju na kojemu govornici visinskoga sustava procjenjuju poželjnost varijacije tona, tj. silazni na sufiksu koji nije svima uobičajen, za razliku od slušača iz udarnoga sustava.

Tablica 3. Naglasak posuđenica u rječničkim priručnicima

Naglasna jedinica	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
student	stùdent	stùdent	stùdent	stùdent
koncert	kòncert	kòncert	kòncert	kòncert
kvartet	kvàrtèt	kvàrtèt	kvàrtèt	kvàrtèt
dokument	dokùment i dokumènt	dokùment	dokùment	dokùment
fakultet	fakùltèt	fakùltèt	fakùltèt	fakùltèt
biolog	biòlog i biològ	biòlog	biòlog	biòlog
pedantnost	pedāntnōst	-	pedāntnōst	pédantnōst i pedāntnōst
apsolutizam	apsolutizam	apsolutizam	apsolutizam	apsolutizam

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 329.

Brozović (1955) navodi tri područja s obzirom na jezični utjecaj i naglasnu prilagodbu: a. zagrebačka štokavština obrazovanih slojeva, na koju je djelovao njemački jezik (*kompozitor, asistent, student*); b. južnodalmatinsko područje, na koje djeluju romanski jezici (*politika, student*); c. novoštokavski krajevi (*okupator, Jugoslavija*; ponegdje i sa silaznim). Kravar (1987) govori o „tri tipa prihvata stranih riječi“: izvorni tip I (dijalekatski: *kàsa, móda, teràsa, natúra, temelj, oltár*), prilagođeni tip II i tip III, tj. dalmatinski i panonski (stariji i noviji novoštokavski: *tèrasa, nàtura, tèmelj, òltár*, odnosno *kàsa, móda, teràsa, natúra*). Na standardnoj razini zamjećuje kombinaciju tipova II i III (*kàsa, móda, teràsa, natúra, tèmelj, òltár*), tj. prevagu njemačkoga jezično-povijesnoga utjecaja. Delaš (2003c) područje Republike Hrvatske dijeli na tri velike zone: mediteranska (u velikoj se mjeri provodi novoštokavski pomak naglasaka koji vodi i do „hiperštokavizama“), kontinentalna zapadna (ne opire se silaznom naglasku na nepravnom slogu) i kontinentalna istočna (prijelazna između štokavštine zapadnoga dijela i do sada kodificirane „standardnojezične štokavštine“).

2. Silazni ton izvan početnoga sloga kod složenica (primjerice *poljoprivreda* i *poljoprivreda, samoobrana* i *samoobrana, veleprodaja* i *vleprodaja*)

Naglasak složenica ono je mjesto koje i na primjeru domaćih riječi svjedoči o potrebi redefiniranja raspodjelnih naglasnih pravila, naime silazni ton izvan početnoga sloga javlja se i kod govornika iz novoštokavskoga, visinskog sustava. Napomena nije izostala u gramatikama: „U složenicama silazni naglasak može stajati i na unutrašnjem, nepočetnom slogu.“ (Raguž, 1997: 447); „Silazni naglasci na nepočetnim slogovima dopuštaju se i u nekim složenicama, kako domaćim, npr. *poljoprivreda, samooprava, samozâštita, jugozâpad* i sl., tako i u posuđenicama, npr. *rimokâtolik* (ne smatraju se u ovakvim primjerima realnima metatonirani naglasci tipa *poljoprivreda, samooprava, samozâštita, jugozâpad, rimokâtolik*, pa se i ne navode).“ (HER, 2002: XIII). U gramatici Barić i sur. (1997: 71) također se daju dublete sa silaznim tonom, i to na drugome mjestu (tj. iza onih s uzlaznim tonom). U Babićevoj *Tvorbi riječi* naglasci se bilježe i „kako autor misli da treba“ te se ne daju dublete, nego se donose složenice: a. s naglaskom druge osnove onako kako je naglašena i izvan složenice (*poljoprivreda, vodoprivreda, sjeverozâpad*), b. s pomaknutim naglaskom (*robòvlâsnîk, brodòvlâsnîk*) ili c. na prvoj osnovi složenice (*sòboslikâr, pîsmoslikâr*) (Babić, 2002: 367). Iz tih priručnika proizlazi da je „(...) posve normalno da se u naglasnom prestrojavanju složenica samo naglasak drugog člana uzima u obzir, i to uz izrazitu njegovu težnju da ostane neizmijenjen. Neizmijenjen zato što se u nas, kao i u drugim jezicima naglasak riječi optimalno ostvaruje upravo u

sintagmatskim jezgrama” (Škarić, 2006: 68). Osnova riječi sa silaznim tonom u drugom dijelu složenice čuva dakle naglasak i u složenici, no neki priručnici i dalje, zbog načela sustavnosti i zacrtanih distribucijskih pravila, inzistiraju na metatoniji, posebice rječnici hrvatskoga jezika (Tablica 4).

Tablica 4. Naglasak složenica u rječničkim priručnicima

Naglasna jedinica	TR*, 2002	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
poljoprivreda	poljoprivreda	poljoprivreda	poljoprivreda	poljoprivreda	poljoprivreda (poljoprivreda)
samoobrana	samoòbrana	sàmoobrana i samoòbrana, samoòbrana (razg.)	samoòbrana	samoòbrana	samoòbrana
veleprodaja	-	-	-	velepròdaja	velepròdaja

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

3. Varijacija tona na početnom slogu u domaćim riječima (*sùprug* i *sùprug*, *sùpruga* i *sùpruga*, *màslina* i *màslina*, *špàroga* i *špàroga*, *mòžda* i *mòžda*, *pròdor* i *pròdor*, *západ* i *západ*, *nàstava* i *nàstava*)

Naglasne dublete na razini leksičke norme sasvim su očekivane i ne teži se preskripciji. O tome Vukušić i sur. (2007: 25) kažu: „Prevelik je broj leksičkih jedinica da bi im se posve ustalio naglasak, a k tomu razvoj donosi nova naglasna ponašanja koja kao inačice supostojе sa starijima dok ih ne istisnu u stilsku priču. I tako će biti uvijek bez obzira na to koliko se nastojala utvrditi naglasna norma.“ U ovome su istraživanju u fokusu i takvi primjeri, i to oni u kojima je uočeno da bi percepcija tona mogla utjecati na poželjnost ostvaraja jer su dublete regionalno uvjetovane. Neke su češće u tzv. mediteranskome dijelu, neke u kontinentalnome, a neke su probrane jer su priručnički dugo već dubletne, pa je potrebno procijeniti jesu li i uporabno oba ostvaraja jednako perceptivna i poželjna.

Naglasci riječi *prodor*, *zapad*, *nastava*, u dvije izgovorne inačice (*pròdor* i *pròdor*, *západ* i *západ*, *nàstava* i *nàstava*), primjeri su otvorenosti leksičke norme uzusnim ostvarajima dok je god zadovoljeno načelo sustavnosti i standardnosti, tj. dok se ne zadirе u propisana raspodjelna pravila. Nekadašnje dvojbe standardizacije naglasnoga lika ovisno o dijalektnoj podlozi (primjerice istočnoga i zapadnoga štokavskoga podrijetla) danas su prevladane pa se svode na propitivanje standardiziranja naglasnih likova s obzirom na uzus i varijetetnost standarda. Kod izvedenica muškoga roda na nulti sufiks

(kao što su *prodor* i *zapad*) naglasak ovisi o broju slogova, o tome je li osnova prefigirana i o prefiksu. U *Tvorbi riječi* (Babić, 2002: 338) predviđa se tipski kratkouzlazni naglasak za prefiks pro-, a dugouzlazni za prefiks za-. U literaturi i u uporabi uočen je prodor „drugoga tipa” na područje „prvoga”, nazvan i „prodor u ortoepski standard” (Brozović, 1964), a što se smatralo tzv. kanovačkim naglaskom kod dvosložnih imenica s prefiksom koji sadrži samoglasnik o. U normativnoj se literaturi osnovnome tipu davala prednost, no utjecaj dužine iz prefikasa koji su izvorno dugi (kao što je u primjeru *národ*) ipak je snažan. Suvremeni rječnici ne donose oba, nego se autori pojedinih rječnika odlučuju za jedan od likova, a sustavno ih još uvijek bilježi *Školski rječnik* Instituta za hrvatski jezik.

Višesložne glagolske imenice sa sufiksom -a (i s prefiksom na -a-, kao što je *nastava*) naglasno se ne tipiziraju, tj. mogu se pojaviti unutar tvorbenoga tipa sva četiri naglaska. U *Tvorbi riječi* imenica *nastava* ima dugosilazni naglasak (Babić, 2002: 76-77), u suvremenim rječnicima različito, rijetko dubletno. U takvim je slučajevima analogija vrlo snažna, naime naglasak se prilagođava i analogizira unutar jednoga tvorbenog tipa (*nastava*, *dostava*, *rastava* i sl.). Pri normiranju naglaska takvi se slučajevi zatim uzimaju u obzir i u priručnicima se ne kodificira isključivo jedan jer se priroda leksičke norme tomu opire.

Tablica 5. Naglasne dublete domaćih riječi

Naglasna jedinica	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
suprug	sùprug	sùprug	sùprug	sùprug
supruga	sùpruga	sùpruga	sùpruga	sùpruga
maslina	màslina	màslina	màslina i màslina	màslina
šparoga	špàroga	špàroga	špàroga	špàroga
možda	mòžda i mòžda	mòžda	mòžda	mòžda
prodor	pródor	pródor	pródor	pródor
zapad	západ	západ	západ	západ
nastava	-	nàstava	nàstava i nâstava	nàstava

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

4. Silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi, primjer genitiva množine

(*kòmārācā*, *komārācā* i *komārācā*; *òstātākā*, *ostātākā* i *ostātākā*; *mùškārācā*, *muškārācā* i *muškārācā*; *Dalmàtīnācā*, *Dalmatīnācā* i *Dalmatīnācā*; *Slāvōnācā*, *Slavōnācā* i *Slavōnācā*; *pòdātākā*, *podātākā* i *podātākā*)

U fazi istraživanja percepcije mjesta naglasaka odabran je G mn. imenica *komarac*, *ostatak*, *muškarac*, a u fazi istraživanja percepcije tona i trajanja odabrane su naglasne višestrukosti bez promjene mjesta naglasaka u imenicama *Dalmatinac*, *Slavonac* i *podatak*. Zanaglasne dužine ovdje su gramatički uvjetovane, a ne komunikacijski. Istraživanja percepcije standardnojezičnoga izgovora pokazuju da se izbjegava nizanje zanaglasnih dužina te se reducira izgovor dužina jer se propisani izgovor doživljava kao regionalno obilježen (Pletikos, 2008a; Rajle i sur., 2020).

Za silazni naglasak izvan početnoga sloga u paradigmi odabire se G mn. imenica muškoga roda jer je to oblik koji je već u priručnicima tripletan. Barić i sur. (1997) i Vukušić i sur. (2007) posebice to ističu u priručnicima. *Hrvatska gramatika* na različitim mjestima različito pristupa, pa se može naići na tvrdnju da višesložne imenice dobivaju u G mn. kratkouzlazni na prethodnom slogu, ali i da „obično mogu zadržati isti naglasak i u G mn.“, tj. dugouzlazni (1997: 115). Silić i Pranjković (2007) silazni ton u paradigmi ne spominju kod ovih imenica muškoga roda, a ne spominje se ni u dijelovima Akademijine gramatike (*podātākā* i *pòdātākā*). Silazni ton izvan početnoga sloga u domaćim riječima nema u svakom priručniku jednak status, kao što ga imaju posuđenice: „U nekima od takvih riječi ipak se takav razgovorni naglasak doživljava kao gruba naglasna pogreška, npr. *trenūtākā*, *zadātākā*, *dobītākā* itd., u svakome slučaju daleko grublja nego u nekoliko prethodnih slučajeva (*produžētākā*, *izuzētākā* itd.), što su također pogreške“ (Raguž, 1997: 448). O silaznom tonu izvan početnoga sloga kod imenica ženskoga roda (*nekoliko rečēnīcā*) i srednjega roda (*nekoliko račūnālā*) zasad se ne spominje u gramatikama nego u akcentološkim radovima (Martinović i sur., 2021) ili u dijalektološkim istraživanjima (Galić, 2016).

Dugouzlazni naglasak zabilježen u gramatikama danas se više ne susreće u suvremenim rječnicima, a uporabno se veže uz dijelove Like i sjeverne Dalmacije. Neki na takve likove upozoravaju, ali ih ipak sustavno ne donose: „Nisu bilježeni, ali se ne smatraju pogrešnim (štoviše, u nekim riječima običniji su nego označeni) naglasci u genitivu množine tipa *podātākā*, *prijateljstāvā*, *sveučilištārācā*, *Dalmatīnācā* i sl., pa se zato dopuštaju. Ipak, iz praktičnih razloga (pored ostaloga i zato što je obično riječ o dužim riječima) bilježe se i ovdje samo naglasci i dužine tipa *pòdātākā*, *prijateljstāvā*, *sveučilištārācā*, *Dalmatīnācā* i sl.“ (HER, XIII). Nijedan od istraženih likova nije u ŠRHJ,

a neće se naći ni u rječniku *Mrežnik* Instituta za hrvatski jezik jer su ili „dijalektno obilježeni“ ili „krše standardnojezična naglasna pravila“ (Vidović, 2020b: 10).

U istraživanju je ponuđen i lik s kratkosilaznim naglaskom na središnjem slogu radi procjene percepcije tona i trajanja kod slušača iz dvaju različitih naglasnih sustava.

Tablica 6. Naglasak *genitiva množine imenica muškoga roda u normativnim priručnicima*

Naglasna jedinica	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
komarac	komārācā, kòmārācā i komārācā	kòmārācā	kòmārācā	kòmārācā
ostatak	ostātākā, òstātākā i ostātākā	òstātākā	òstātākā	òstātākā
muškarac	muškārācā, mùškārācā i muškārācā	mùškārācā	muškārācā i mùškārācā	mùškārācā
Dalminaca	Dalmatīnācā, Dalmātīnācā i Dalmatīnācā	-	dalmātīnācā**	Dalmātīnācā
Slavonaca	Slavónācā, Slāvōnācā i Slavōnācā	-	-	Slāvōnācā
podataka	podātākā, pòdātākā i podātākā	pòdātākā	pòdātākā i podātākā	pòdātākā

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

** U VRH-u nisu navođeni etnici, pa u ovome slučaju prenosimo iz toga rječnika opću imenicu samo zato što je naglasno podudarna s etnikom

5. Nominativ množine jednosložnica i dvosložnica muškoga roda (*vàlovi* i *válovi*; *mùževi* i *múževi*; *hràmovi*, *hrāmovi* i *hrámovi*; *pùževi*, *pūževi* i *púževi*; *kljùčevi*, *ključevi* i *kljúčevi*; *sàjmovi*, *sājmovi* i *sájmovi*; *pøjmovi*, *põjmovi* i *pójmovi*)

Nominativ množine jednosložnica obiluje dubletama jer je uobičajeno da riječi sele iz naglasnoga podtipa u podtip (Martinović, 2014) zbog otklona od izvornoga stanja sustavnim i nesustavnim promjenama (primjerice djelomičnim ili potpunim jednačenjem povijesnih naglasnih paradigmi *b* i *c*) (Kapović, 2007b). Odabir toga korpusa zanimljiv je za istraživanje tona i trajanja, ali i regionalnosti u izgovoru jer su dublete i triplete i regionalno uvjetovane, primjerice analoški uzlazni naglasak u N mn. javlja se na istoku, gdje se više ne čuvaju stare razlike među paradigmama. Normativni priručnici apostrofiraju prostornu raslojenost dubleta i tripleta: „Razabrat će se također da je, gdje je to bilo potrebno, utvrđen i pokrajinski raspored pojedinih naglasnih likova, npr. duži se likovi *vàlovi*, *kljùčevi* rabe u dubljaj unutrašnjosti Hrvatske, a pokraćeni u obalnom pojasu: *válovi*, *ključevi*, no kako su i jedni i drugi likovi unutarhrvatskoga postanja i sustava, smatraju se normativno istovrijednima“ (Vukušić i sur., 2007: 16). Navedena je rečenica iz uvodnoga poglavlja, a dalje se u modelskim prikazima paradigmi podtip s promjenom tona (*válovi*) više ne navodi u tome priručniku. Suvremeni rječnički priručnici ne bilježe podtip promjene trajanja u množini (*vâl* – *vâla* – *válovi*). U priručniku *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* zabilježen je naime podtip promjene tona i trajanja u množinskoj paradigmi kod jednosložnica, što ne bilježi nijedan drugi (*kljûč* – *kljúča* – *ključevi* i *kljúčevi*). Budući da imenica *hram* ima dubletnu jedninsku paradigmu u različitim priručnicima (*hrâm* – *hrâma* i *hráma*), u anketiranju za potrebe našega istraživanja svrstana je među primjere tripletnosti u množini (*hràmovi*, *hrāmovi* i *hrámovi*), analogijom prema podtipu iz naglasnotipološkoga priručnika *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*.

Navedene primjere uključujemo u istraživanje ne samo zato što nas zanima stav prema spomenutoj dvojbi iz visinskoga sustava nego i da bi se ispitala poželjnost uzlaznih naglasaka kod govornika iz udarnoga sustava – naime očekuje se da će kratkosilazni naglasak biti poželjniji na primjerima N mn. jednosložnica i dvosložnica jer je akustički jednak (ili približno jednak) udarnome naglasku. Dublete s varijacijom tona (*hràmovi* i *hrāmovi*) ili trajanja (*kljùčevi* i *kljúčevi*) služe i za istraživanje percepcije tona i trajanja te poželjnosti uzlaznih naglasaka.

Tablica 7. Naglasak nominativa množine imenica muškoga roda u normativnim priručnicima

Naglasna jedinica	HG*, 1997	GOHKJ*, 2007	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
val	vâl – vâla – vâlovi i vâlovi	vâl – vâlovi	vâl – vâlovi	vâl – vâlovi	vâl – vâlovi	vâl – vâlovi
muž	mûž – mûževi	mûž – mûževi	mûž – mûževi	mûž – mûževi	mûž – mûževi	mûž – mûževi
hram	-	-	hrâm – hrâmovi	hrâm – hrâma – hrâmovi	hrâm – hrâma – hrâmovi	hrâm – hrâmovi
puž	-	pûž – pûža – pûževi	pûž – pûža – pûževi i pûževi	pûž – pûža – pûževi	pûž – pûža – pûževi	pûž – pûževi
ključ	kljûč – kljûča – kljûčevi	kljûč – kljûča – kljûčevi	kljûč – kljûča – kljûčevi i kljûčevi	kljûč – kljûča – kljûčevi	kljûč – kljûča – kljûčevi	kljûč – kljûča – kljûčevi
pojam	-	-	pójam – pójmovi i pòjmovi	pójam – pójmovi	pójam – pójmovi	pójam – pójmovi
sajam	-	-	sájam – sájmovi i sàjmovi	sájam – sájmovi	sájam – sájmovi	sájam – sájmovi

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

6. Srednji rod neodređenoga oblika pridjeva (*ljúto* i *ljûto*; *glúpo* i *glûpo*; *súho* i *sûho*)

Dublete srednjega roda neodređenih oblika pridjeva zabilježe su i u priručnicima i u uporabi. Riječ je o povijesnim mijenama, pa se neki odlučuju zapisivati starije oblike „zbog oslanjanja na arhaičniji naglasni obrazac kakav postoji u mnogim zapadnoštokavskim govorima“ (Kapović, 2015: 770), a sekundarni, mlađi, uzlazni naglasak (analogijom i prema ženskome rodu) bio je češće zapisivan u klasičnoj naglasnoj normi. Tom se kategorijom ispituje percepcija tona te poželjnost dugouzlaznoga i dugosilaznoga naglaska.

Tablica 8. Naglasak pridjeva srednjega roda u priručnicima

Naglasna jedinica	HG*, 1997	GOHKJ*, 2007	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
ljuto	ljúto	ljúto	ljúto i ljûto	ljûto	ljûto	ljûto
glupo	glúpo	glúpo	glúpo i glûpo	glûpo	glûpo	glûpo
suho	súho	súho	súho i sûho	sûho	sûho	sûho

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

7. Naglasak infinitiva glagola I. vrste uvjetovan dijalektnom osnovicom (dôći i dóći; nâći i náći; vûći i vúći)

Naglasne dublete kod glagola koje se vežu uz polazni idiom govornika, dijalekte, pa posljedično i uz regionalnost, upravo su neki glagoli prve vrste. U uporabi su i dalje živa oba naglasna lika infinitiva probranih glagola (posebice kod glagola *doći* i *naći*, tj. onih koji ne mijenjaju naglasak od infinitivne do prezentske osnove). Priručnici od devedesetih godina XX. st. sustavno donose silazni naglasak infinitiva, a rjeđe dubletu: HJP *náći*, HG *vûći* (rj. *vúći*). Silazni su naglasci u navedenim riječima inovacija koju vežemo za kajkavsko, čakavsko i zapadnoštokavsko narječje, bez obzira na to je li postanak vezan uz okrnjeni infinitiv (Vukušić, 1997; Vidović, 2020a) ili nije (Kapović, 2018b). Na primjerima glagola iz te kategorije ispituje se u ovome istraživanju percepcija tona i procjena poželjnosti dugouzlaznoga naglaska u toj kategoriji.

8. (Ne)promjenljivi naglasni tip (čēšnjāk i čēšnjāk, mēsār i mēsār, lèptīr i lèptīr, mjēhūr i mjēhūr)

Imenice koje imaju kratkouzlazni naglasak na predzadnjemu slogu i zana-glasnu dužinu pripadaju promjenljivomu naglasnom tipu (*mjēhūr – mjehúra*), a one koje imaju kratkosilazni naglasak na predzadnjem slogu i dužinu pripadaju nepromjenljivomu naglasnom tipu (*mjēhūr – mjēhūra*), pa se kod tih imenica već prema kanonskom liku jednostavno određuje naglasak u paradigmama. Leksičke dublete mnogobrojne su na korpusu toga podtipa (više od četiri tisuće), pa i zbog prelaska iz tipa u tip, tj. iz promjenljivoga u nepromjenljivi (Martinović, 2014). Komparativnom analizom priručnika uočava se da rječnici (npr. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, 2012) i *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, 2015) dosljednije čuvaju paradigmatu promjenljivoga naglasnog tipa u korpusu podtipa „junak – junaka“ (Tablica 10).

Na primjeru te kategorije ispituje se percepcija tona te poželjnost uzlaznoga naglaska i zana-glasne dužine.

Tablica 9. Naglasak nominativa jednine imenica u korpusu podtipa „junak – junaka“

Naglasna jedinica	TR*, 2002	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
češnjak	čēšnjāk i čēšnjāk	čēšnjāk	čēšnjāk	čēšnjāk	čēšnjāk
mesar	mēsār i mēsār	mēsār	mēsār	mēsār	mēsār
leptir	-	lèptīr	lèptīr	lèptīr	lèptīr
mjehur	mjēhūr	mjēhūr	mjēhūr	mjēhūr	mjēhūr

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

9. Zanaglasne dužine na primjeru prezenta glagola i imenica na -ost (*Ja čekām. i Ja čekam., Ti jèdēš. i Ti jèdeš., On mīslī. i On mīsli.; rādōst i rādost; mlādōst i mlādost, lūdōst i lūdost*)

Suvremeni priručnici danas upozoravaju na neizgovaranje zanaglasne dužine kod onih govornika koji ih ni u svome polaznom idiomu nemaju, no to se još uvijek nije odrazilo i na normativni zapis. Nalazimo ovakve napomene: „U razgovornom jeziku zanaglasna dužina često izostaje“ (Barić i sur., 1997: 70); „Ovdje treba reći da je dužina činjenica strukture hrvatskoga jezika, pa onda i činjenica gramatike hrvatskoga jezika. I zato je treba pisati svugdje gdje to gramatika nalaže. Drugo je njezin status u komunikaciji. U komunikaciji se naime ona i izgovara i ne izgovara“ (Silić i Pranjković, 2007: 20).

Dvostrukosti s dužinom i bez nje u priručnicima odreda se vežu uz riječi s uzlaznim naglascima, primjerice kod glagola I. i V. vrste (*plētēm i plètem, prédēm i prédem, pērēm i pèrem*) ili kod imenica na -ost. Kod imenica na -ost *Hrvatska gramatika* (1997: 169) dopušta kao dubletne likove bez dužine onda kada joj prethodi uzlazni naglasak (*hrábrōst i hrábrost, spòrōst i spòroost*). Starije su gramatike također tako bilježile (npr. A. Mažuranić 1869. donosi *hītrōst*, ali *blágost*). Babić je takvu dubletnost u novijoj praksi definirao kao oživljavanje stanja prije Karadžićeva *Rječnika*, u kojemu je bilo samo -ōst (Babić, 1956: 146). Likovi bez dužine u današnjim se rječnicima tek rijetko pojavljuju, omaškom (HER: *provizórnost, žnenādnost, plitkoúmnost* ili HJS: *neprěsušnost*). Dužina se iza uzlaznih naglasaka, posebice kratko-uzlaznoga, percipira i kad je reducirana (Rajle, 2021: 192), i to zbog toga što se uzlazni naglasci percipiraju uz pomoć sljedećega sloga, glasovne okoline i trajanja svih glasova u riječi. Budući da su takve dužine najbolje očuvane kod onih koji ih imaju u svojem polaznom idiomu, ovdje su probrani primjeri riječi s kratkosilaznim naglaskom, u kategoriji glagola i imenica (jer se ondje čuvaju), a izbjegnuti su primjeri dužina iza dugih naglasaka, za koje se već dosad pokazala slabija poželjnost i produkcija, osim u južnoj regiji (Škarić i Lazić, 2002; Pletikos, 2008b; Rosandić, 2013; Rajle, 2021b).

10. Mjesto naglasaka u paradigmi na primjeru genitiva jednine imenica unutar podtipa promjene mjesta i trajanja (*upala mjehúra i upala mjèhūra, jedan češanj češnjáka i jedan češanj čèšnjāka, kod dobrog mesára i kod dobrog mēsāra, krila jednog leptíra i krila jednog lèptíra*)

Promjena mjesta naglasaka u paradigmi ovdje je tipološki uvjetovana, događa se u kosim padežima imenica koje imaju kratkouzlazni naglasak na predzadnjem slogu i zanaglasnu dužinu (Martinović, 2014). Jaka je tendencija odmicanja od neistoslogovnih preinaka, tj. od promjene mjesta naglasaka, pa onda i

seljenja naglasnih jedinica iz promjenljivoga tipa u nepromjenljivi na dijelu korpusa (Tablica 10).

Istraživanje je išlo u smjeru propitivanja je li preinaka mjesta, pa onda i trajanja, i dalje poželjna i perceptivna u ustaljenim svezama riječi te se očekuje u južnoj regiji.

Tablica 10. Naglasak genitiva jednine imenica u korpusu podtipa "junak – junaka"

Naglasna jedinica	TR*, 2002	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
mjehur, G jd.	mjēhūra	mjehūra	mjehūra	mjehūra	mjēhūra
češnjak, G jd.	češnjāka i češnjāka	češnjāka	češnjāka	češnjāka	češnjāka
mesar, G jd.	mesāra i mēsāra	mesāra	mesāra	mesāra	mēsāra
leptir, G jd.		lèptīra	leptīra	leptīra	lèptīra

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

11. Naglasak u proklizi kraćih govornih riječi

- a) i + zamjenica: *i to, i njih, i mi*
- b) prijedlog + imenica: *u kuću, u grad, na more*
- c) prijedlog + zamjenica: *o toj, po njoj, po meni, u tom*
- d) negacija + glagol: *ne vjerujem, ne plešeš, ne kuhaš*

Silazni se naglasak s naglasnice pomiče na prednaglasnicu: a. oslabljeno, pri čemu se nakon pomaka sekundarnoga silaznog naglasaka na novome mjestu javlja kratkouzlazni naglasak ili b. neoslabljeno, pri čemu se nakon pomaka praslavenskih iskonskih silaznih naglasaka na novome mjestu javlja kratkosilazni naglasak. Od samih početaka propisivanja gramatičari su zamijetili da je pomicanje ograničeno, posebice na višesložne prijedloge i na veznike. *Hrvatska gramatika* Barić i sur. (1997: 92) donosi da je pomicanje obavezno u izgovornoj cjelini koju čini: prijedlog i nenaglašeni oblik zamjenice, niječna čestica *ne* i glagol te prijedlog i instrumental *mnôm*. Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* (1997), s druge strane, preporučuje pomak naglasaka jer autor smatra da nema detaljnih pravila zbog kojih izostaje pomak naglasaka na prednaglasnicu. Akademijina gramatika upozorava na sve izrazitiju težnju jezične uporabe da se naglasak ne pomiče. U svesku *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* stoji da se „naglasak rijetko prenosi, i to oslabljeno: *pòd lākat, zà āndela, nà mājstora*” (2007: 48). Škarić u „prihvaćenome tipu naglašavanja” prepoznaje i neutralne pomake: *pò dva, nē znam, ù slast* (Babić i sur., 2007: 127). Govornici pojedinih regija ostvaruju gdjekad naglasak na prednaglasnici, posebice na jugu, primjerice u Splitu, Zadru, Dubrovniku,

ali i na istoku, u Osijeku (Kapović, 2007: 167). Na istoku je češće kada su prednaglasnice jednosložni prijedlozi i kada se naglasak pomiče sa zamjenica, dok se s imenica i pridjeva pomiče vrlo rijetko (Rajle, 2020).

12. Naglasak složenica sa spojnikom -o- (dugoročno, samovolja, brzoplet)

Naglasak na spojniku obilježje je visokoga varijeteta, strože norme i danas ga donose oni priručnici koji se naznačuju preskriptivnijima od drugih (Martinić i sur., 2021). *Hrvatski jezični savjetnik* Barić i sur. (1999) najdosljednije je donosio kod svih složenica dubletne likove s čelnim naglaskom na prvome mjestu. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2015) na tome je tragu, no nije dosljedan u navođenju dubleta. Gramatike su sklonije naglasku na spojniku, no pojavom *Gramatike hrvatskoga jezika* Silića i Pranjkovića (2007) (*životopis, jezikoslovlje, prirodoslovlje, samoljublje*) te *Naglasaka u hrvatskome književnom jeziku* Vukušića i sur. (2007) (*životopis, jezikoslovlje, prirodoslovlje, samoljublje i samoljublje, mēsožder, ljūdožder i ljudōžder*) uzusni i neutralni likovi složenica s čelnim naglaskom dobivaju prednost (prednost se u potonjoj knjizi iščitava u navođenju određenih dubletnih parnjaka na prvome odnosno drugome mjestu). Babić (2002: 164) je u *Tvorbi riječi* isticao da se rječnici i uporaba ne podudaraju u naglasku (složeno-sufikslnih) tvorenica te da je naglasak potrebno posebno ispitati. Upravo je u odnosu priručnika prema naglasku na spojniku temeljna razlika suvremenih priručnika i jedini korak kojim se oni primiču uzusu jer je to mjesto u sustavu na kojemu se ne zadire u distribucijska pravila.

Tablica 11. Naglasak složenica sa spojnikom -o- u rječnicima

Naglasna jedinica	NHKJ*, 2007	ŠRHJ*, 2012	VRH*, 2015	HJP*
dugoročno	dugòročan	dugòročan	dugòročno	düğoročno
samovolja	sāmovolja i samòvolja	-	samòvolja	samòvolja
brzoplet	- (brzòpletōst)	brzòplet	břzoplet i brzòplet	brzòplet (břzoplet)

* Kratice u navođenju priručnika razriješene su na str. 331.

13. Hiperkorektni i nenovoštokavski ostvaraji

Hiperkorektnost nastaje kada se govornici pokušavaju nedovoljno uspješno približiti prestižnijem varijetetu. Na planu naglasne norme hiperkorektnost je povezana s tendencijom pomicanja naglasaka ulijevo te u prvotnim istraživanjima zahvaća širi korpus riječi i objašnjava se ekspresivnošću izraza (Kravar, 1963). U ovome istraživanju zadržavamo se na korpusu glagola jer je prema njemu norma nepopustljiva, no hiperkorektnost se može promotriti i na višesložnim imenicama i pridjevnim izvedenicama (npr. *istraživač*, *istraživački*). Istraživanjem hiperkorektnosti u medijima bavile su se Banković-Mandić i Runjić-Stoilova (2006), pa su prikazale upravo takav širi korpus i zaključile da je više hiperkorektnih ostvaraja u emisijama komercijalnih televizijskih kuća.

Kod govornika iz regija s udarnim naglasnim sustavom zamjećuje se nerazlikovanje neutralnoga i hiperkorektnoga pomicanja naglasaka ulijevo (Kapović, 2018a; Starčević i sur. 2019; Martinović i sur., 2021). Hiperkorektni pomak je pogrešan pomak jer se pomiče uzlazni naglasak u govornoj riječi. Pomicanje uzlaznih naglasaka kod glagola najviše se zamjećuje u infinitivu, prezentu i glagolskome pridjevu radnom prefigiranih glagola (*preskočiti*, *pročitati*, *pripremiti*, *razmišljati*, *predložiti*).

O hiperkorektnim ostvarajima zasad se govori izvan normativnih priručnika, i to ovako „(...) to što Zagrepčani znaju da se u standardu naglasak ‘pomiče unazad’ ne znači da će oni savršeno znati da se to ‘pomicanje’ događa recimo u *izvaditi* ali ne i u *iznositi* pa će tu onda (npr. kod televizijskih novinara koji se trude govoriti standardno, ali u tome ne uspijevaju u potpunosti) dolaziti do hiperkorekcije i naglasaka poput *iznositi* (što ne odgovara standardnom mjestu naglasaka). S druge strane, neki se govornici neće pretjerano naglasno prilagođavati standardu (pogotovo ako se rijetko nalaze u formalnim situacijama gdje bi se to uopće i moglo očekivati), nego će uvijek više-manje dosljedno upotrebljavati npr. zagrebačko mjesto naglasaka” (Starčević i sur., 2019: 49). Hiperkorektni ostvaraji javljaju se kod svih govornika s udarnim naglasnim sustavom kad se približavaju standardu s nedovoljno usvojenom normom visinskoga naglasnog sustava.

U sociofonetskim istraživanjima osim hiperkorektnih ostvaraja svoje mjesto pronalaze i drugi primjeri koji su izvan normativnih priručnika, a to su nenovoštokavski naglasni likovi koji također koegzistiraju u službenoj i javnoj komunikaciji, primjerice u tvorenicama naglasnoga podtipa „junak – junaka“ (*upaljač*, *pomoćnik*, *otvarač*), u oblicima glagola (*pogledamo*, *ispitamo*, *napišemo*, *razgovaramo*, *kontroliramo*, *financiramo*, *ispitajte*, *poslušajte*, *pričekajte*, *predstavile*, *predvidjeti*, *nadilaziti*, *utvrđeno je*, *ispunjava*) te kod

pridjeva (*određeno, predstavljena, uravnoteženom, gospodarskom, ostvarenoj, propisane, postavljenoj*) kod kojih se javlja dugosilazni ili kratkosi-lazni naglasak na nepočetnome slogu ili pak udarni naglasak.

U ovome su potpoglavlju probrane riječi s nekoliko naglasnih ostvaraja, bilo onih propisanih, onih dubletnih, onih koji nose stilsku oznaku „razgovorno“, ali i onih koji nisu dosad zapisani, no uzusno su česti, uzimajući u obzir supostojanje dvaju naglasnih sustava u javnome govoru. Katičić (2004: 51) ističe da je „uporabna norma temeljnija od eksplicitne“ te da se „standardnost jezika ne ocjenjuje po priručnicima, nego po jezičnoj porabi, uzusu“, pa smo se time vodile u istraživanju percepcije. Cilj je našega istraživanja da, prema navedenim lingvističkim kategorijama, u budućim kodificiranjima otvorimo mjesto naglasnim likovima koji su poželjni, prihvaćeni, prihvatljivi i neutralni. To je na tragu Brozovićeve zaključka koji je izrečen u drugome društveno-političko-jezičnom trenutku, no vrijedi i u današnjim sociolingvističkim prilikama: „Mislim da je prilično očito kako je veoma nepoželjno da se uporabna norma razlikuje od kodificirane norme u istome društvu i jezičnom kolektivu. Takav raskorak može samo škoditi jezičnoj kulturi toga društva, i time ujedno njegovoj kulturi uopće. Zato ne možemo biti ravnodušni ako se pokaže sumnja da li se u ovoj ili onoj pojedinosti podudaraju uporabna i kodificirana norma“ (Brozović, 2006: 28).

II. Metodologija istraživanja

Istraživanje percepcije naglasaka provedeno je u dva dijela: (1) u prvome dijelu u fokusu istraživanja bila je percepcija mjesta naglasaka, a (2) u drugome ponajprije percepcija tona i trajanja naglasaka te u manjem opsegu i percepcija paradigmatškoga mjesta naglasaka kao i zanaglasne dužine. Za oba dijela istraživanja opisat ćemo sastav tekstnih predložaka uz pomoć kojih je snimljen govorni materijal te proces snimanja i odabira govornika koji su čitali tekstni materijal. Opisat ćemo također upitnik i postupak istraživanja te na kraju uzorak sudionika na kojem je istraživanje provedeno. Za obradu rezultata posebnu smo pozornost stavile na geografsko podrijetlo sudionika (slušača, procjenitelja) te ih grupirale na temelju podataka iz upitnika. Također, objasniti ćemo koje su nezavisne i zavisne varijable te postupke statističke obrade dobivenih podataka. Istraživanje je bilo u skladu s važećim etičkim normama prema mišljenju Etičkoga povjerenstva za znanstveno-istraživački rad Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (11. studenog 2022.).

Tekstni predlošci i govorni materijal

Istraživanje mjesta naglasaka uz pomoć teksta kao stimulusa

Percepciju stavova o govoru s obzirom na mjesto naglasaka istraživale smo uz pomoć dviju naglasnih inačica kraćega teksta te uz pomoć pojedinačnih rečenica (također u naglasnim inačicama) zasićenih jednim tipom varijacije naglasnoga mjesta.

Sastavljen je kraći tekst na hrvatskome standardnom jeziku koji je zasićen primjerima naglasnoga mjesta u kojima je moguć ostvaraj drukčijega mjesta naglasaka bilo s obzirom na regiju iz koje dolaze slušači, bilo s obzirom na odnos visokoga i niskoga varijeteta, bilo s obzirom na novije dubletne ostvaraje u hrvatskome standardnom jeziku. Tekst sadrži ukupno 103 riječi, među kojima smo odabrale 20 primjera s mogućom varijacijom mjesta naglasaka:

U listopadu dvije tisuće i sedamnaeste hrvatska Vlada i Hrvatska narodna banka predstavile su Strategiju za uvodenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj. U tom dokumentu, u kojem je pristupanje europodručju određeno kao strateški cilj Republike Hrvatske predstavljena je analiza koristi i troškova uvodenja eura, na temelju koje se može predvidjeti da će prednosti za nas znatno nadilaziti nedostatke. Utvrđeno je da, zahvaljujući uravnoteženom gospodarskom rastu i ostvarenoj fiskalnoj prilagodbi, Hrvatska ispunjava propisane uvjete za uvodenje eura koji se odnose na stabilnost tečaja i održivost javnih financija. Ti su uvjeti postavljeni kako bi države članice dokazale odgovorno ponašanje u području javnih financija.

Tekst je oblikovan prema ulomku iz dokumenta *Nacionalni plan zamjene hrvatske kune eurom*, koji su objavile Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska narodna banka u prosincu 2020. i koji je dostupan na mrežnoj stranici Hrvatske narodne banke (str. 11):

https://www.hnb.hr/documents/20182/2952583/Nacionalni-plan-zamjene-hrv-kune-eurom_23-12-2020.pdf/d2e5eb21-c70e-3ce5-53c6-cd00d43cde7a?t=1608811036377.

Tako odabran i modificiran tekst zadovoljava uvjet aktualnosti sadržaja (o temi teksta u razdoblju istraživanja mnogo se govorilo i bila je sveprisutna u svakodnevnom životu slušača) te minimalne imaginativnosti kako bi se pozornost usmjerila više na slušanje, a manje na informativnost teksta. U modificiranju teksta zadržane su njegove značajke pripadnosti administrativnome funkcionalnom stilu i pridodane su mu značajke još jednoga neutralnoga funkcionalnog stila – publicističkoga.

Navedeni je tekst snimljen u dvije inačice: čitan s normiranim mjestom naglasaka prema strožim normativnim preporukama (nazivamo ga tekstom A) i čitan s nepomaknutim i čelnim naglaskom te novijim dubletama (nazivamo ga tekstom B). Tekst A čitan je uz uputu o reduciranu izgovoru zanaglasnih dužina kako bi slušači što veću pozornost mogli zadržati na mjestu naglasaka – nereducirani bi izgovor zanaglasnih dužina mogao naime utjecati na prepoznavanje mjesta naglasaka. Stoga se u Prilogu 1, u kojem se donosi tekst A s obilježenim naglascima na ključnim primjerima, izostavlja prikaz zanaglasnih dužina (v. Prilog 1 u „Prilozi: mjerni instrumenti“). U tekstu B spikeru su za čitanje označena samo mjesta naglasaka jer je taj tekst čitan uz uputu da se izgovaraju udarni naglasci (v. Prilog 2 u „Prilozi: mjerni instrumenti“). Audiozapisima obaju tekstova moguće je pristupiti na mrežnoj stranici Sveučilišta u Rijeci: <https://accva.uniri.hr>.

Istraživanje mjesta naglaska uz pomoć rečenica kao stimulusa

Sastavljeno je 14 rečenica s po tri primjera za pojedine odabrane kategorije naglasnoga mjesta.

1. **Student** je kupio je kartu za **koncert**, na kojem svira poznati **kvartet**.
2. Danas sam dobio službeni **dokument** na kojem piše da sam završio **fakultet** i postao **biolog**.
3. Ako dobro **pogledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **napišemo** taj test.
4. Redovito **razgovaramo** o tržištu koje **kontroliramo** i proizvodnji koju **financiramo**.
5. Svakako najprije **ispitajte** ima li u utičnici struje ili, još bolje, **poslušajte** glas zdravog razuma i – **pričekajte** električare!
6. Dobro je i **to** što su pozvali i **njih**, a veseli me da smo i **mi** ovdje.
7. Dođi **u kuću** pa ćemo odlučiti idemo li **u grad** ili **na more**.
8. Pričala sam ti **o toj** prijateljici – **po njoj** smo našoj kćeri dali ime, a to je, **po meni**, najljepše ime na svijetu.
9. **Ne vjerujem** ti kad kažeš da **ne plešeš** dobro, a mislim da nije točno ni to da **ne kuhaš**.
10. Najezda **komaraca** u blizini **ostataka** vode bila je neugodna za skupinu **muškaraca** koja se ondje našla.
11. Konobar je rekao da mu treba **upaljač**, ali njegov **pomoćnik** donio je **otvarač** za boce.
12. **Dugoročno** gledano, **samovolja** vladajućih dovest će i do **brzopletih** odluka.
13. Moram **preskočiti** gledanje filma ako hoću **pročitati** knjigu i **pripremiti** izlaganje.
14. Dugo je **razmišljao** i **izvrtio** mnoge zamisli, da bi napokon **predložio** promjenu.

Promatrane kategorije varijantnoga naglasnog mjesta su: posuđenice (rečenice 1 i 2); morfološke kategorije glagola (rečenice 3, 4 i 5), prokliza: *i* + zamjenica (rečenica 6), prijedlog + imenica (rečenica 7), prijedlog + zamjenica (rečenica 8) i negacija + glagol (rečenica 9); morfološka kategorija G mn. imenica m. r. (rečenica 10); domaće tvorenice naglasnoga podtipa „junak – junaka“ (rečenica 11) te složenice s naglaskom na spojniku -o- (rečenica 12). U svim se tim kategorijama pojavljuje varijantnost naglaska bilo s obzirom na regiju iz koje dolaze slušači, bilo s obzirom na odnos visokoga i niskoga varijeteta, bilo s obzirom na novije dubletne ostvaraje u standardnome jeziku. Sve su rečenice izgovorene u dvjema inačicama. Prvih 12 rečenica izgovoreno je u inačicama A (mjesto naglaska prema strožoj naglasnoj normi i visokome varijetetu) i B (mjesto naglaska prema niskome varijetetu i prema novijim dubletama), dok su 13. i 14. rečenica izgovorene u inačicama A (naglasna norma) i H (hiperkorektno mjesto naglaska).

Popis rečenica s označenim mjestom naglaska u svim inačicama nalazi se u Prilogu 3 (v. „Prilozi: mjerni instrumenti“).

Tehnika usklađenih (matched guise) i tehnika otvorenih (open guise) govornih realizacija

Za ciljeve poput našega u sociolingvističkim se istraživanjima primjenjuje tzv. tehnika *matched guise*, koja je u drugoj polovici 20. st. predstavljena u radu psihologa Lamberta i sur. (1960), da bi je ubrzo prihvatili sociolingvisti, ponajprije Labov u svojim istraživanjima supstandarda. Pogodna je za ispitivanje stavova o jezičnim varijetetima, a njezina je prednost u tome što se kao stimulus u istraživanju upotrebljava isti tekst koji ista osoba izgovara na različitim varijetetima u kojima ima kompetencije izvornoga govornika (Loureiro-Rodriguez i Acar, 2022). U engleskom se nazivu *matched* ('usklađeni, podudarni') odnosi na činjenicu da se govorni uzorci koji se koriste u istraživanju međusobno podudaraju u svemu osim u jezičnome kodu. Uzorci su naime lišeni razlika koje bi se u većoj ili manjoj mjeri uvijek pojavile zbog individualnih fonetskih obilježja različitih govornika ili pak zbog različitoga sadržaja govornih uzoraka, što može utjecati na stavove slušača. Na taj se način može postići da se pozornost slušača u najvećoj mjeri usmjerava na lingvističke značajke stimulusa (Giles i Billings, 2008). Naziv *guise* odnosi se na poprimanje određenoga 'lika' ili 'obličja', tj. konkretno jezičnoga identiteta, pa se može reći da je u pozadini toga termina zapravo ideja o promjenljivome jezičnom identitetu. Ponekad međutim *usklađene* govorne realizacije nije lako ostvariti – dok je za usporedbu različitih jezika ili dijalekata lakše predvidjeti mogućnost pronalaska govornika koji su jednako kompetentni u istraživanim idiomima (tj. koji su dvojezični, trojezični), takve je govornike ponekad teže pronaći primjerice pri istraživanju određenih standardnojezičnih varijeteta. U potonjim se primjerima upotrebljava stoga modificirana tehnika, tzv. *open guise*. Riječ je o načinu istraživanja uz pomoć govornih stimulusa koji nastaju tako što isti tekst čitaju različiti izvorni govornici (Županović Filipin, 2015). U našem je istraživanju u dijelu koji se odnosi na stavove o varijantnosti naglasnoga pomaka upotrijebljena izvorna tehnika usklađenih govornih realizacija (*matched guise*), a u dijelu u kojem su proučavani stavovi prema naglasnome tonu i trajanju kombinirali smo tu tehniku (u istraživanju naglasnih minimalnih parova te naglasaka pojedinih riječi) s tehnikom otvorenih govornih realizacija (*open guise*), u dijelu u kojem se radilo o snimkama govornih realizacija predstavnica pojedinoga hrvatskoga grada, odnosno dviju spikerica.

Govornik i govorni stimulus za istraživanje mjesta naglasaka

Tekst i rečenice čitao je spiker I. K., a snimke su načinjene i obrađene u akustičkome studiju Odsjeka za fonetiku. Spiker je tekst čitao u inačicama A i B, a rečenice u inačicama A, B i H. Na naglasne ostvaraje pri čitanju inačice A kad je riječ o tekstu i inačice A kad je riječ o rečenicama referirat ćemo se nadalje pod krovnim pojmom „pomaknuti naglasci“. Riječ je o normiranim, novoštokavskim naglasnim pomacima, i to onima koje preporučuju stroži normativni pristupi. Naime, ako se radi o primjerima za koje se u novijim priručnicima navode dubletni ostvaraji koji su u normu prodrli iz uzusa, tada se inačicom A oni neće obuhvatiti. Takvi će ostvaraji biti svrstani u inačicu B teksta i rečenica. Inačica B dakle sadrži novije dublete s čelnim pomakom naglasaka te nepomaknute naglaske bilo u proklizi bilo u morfološkim riječima (tj. slučajeve kada se silazni naglasak nalazi izvan početnoga sloga, pa i na nenovoštokavskim mjestima, što je ujedno i vrlo proširena značajka naglasnoga mjesta u udarnim naglasnim sustavima. Jasno je da je inačicu B teksta i rečenica bilo teže natkriti jednim pojmom, pa je ona operativno nazvana inačicom s „nepomaknutim i čelnim naglaskom“. Iako je čelni naglasak po svojem određenju naglasak na prvome slogu riječi (u širem značenju koje se ne odnosi samo na morfološki naglasak) i iako se on u ovdje odabranim primjerima ujedno odnosi i na (prvotno uzusni) regresivni pomak naglasaka, on će se razmatrati pod inačicama B upravo zbog svojega uzusnog podrijetla.

Budući da se u uporabi pojavljuju i hiperkorektni naglasni pomaci, u istraživanju su istraženi stavovi i prema takvim naglasnim ostvarajima. Dvema rečenicama A, koje su naglašene normiranim naglaskom, suprotstaviti će se inačice H koje sadrže nepravilne pomake naglasaka na hiperkorektno mjesto.

Tako konstruirani govorni materijal ima prednosti i nedostatke. Nedostaci su u tome što isti čovjek, u ovom slučaju spiker, jedan naglasni sustav (visinski sustav s pomaknutim naglascima) izgovara u većini ispitivanih kategorija „prirodno“, kako zbog svojega organskog idioma koji pripada istočnoj regiji, tako i zbog svoje spikerske profesije, a drugi sustav (udarni s nepomaknutim naglascima, tzv. zagrebački) spiker oponaša. Udarni idiom govorniku nije spontan i nije motiviran funkcionalnim stilom čitanoga tekstnog predloška. Prednost tako konstruiranoga govornog materijala u tome je što se pri procjeni pojedinoga čitanja, tj. pri ispitivanju stavova prema načinu govora i prema osobi koja govori, mogu eliminirati utjecaji boje glasa i načina izgovora budući da su oni konstantni: u svim inačicama čuje se ugodan spikerski glas, niskoga osnovnog tona, uravnoteženog timbra, jasne dikcije i spikerske interpretacije sa svim obilježjima rečenične prozodije. Kako ti segmentni i suprasegmentni slojevi govora mogu utjecati na percepciju i više

od izgovora naglasaka, u ispitivanju percepcije mjesta odlučile smo se za metodu kojom ćemo eliminirati sve ostale elemente govorne izvedbe te kao zavisnu varijablu izolirati samo mjesto naglasaka. Pokusno smo snimile nekoliko govornika udarnoga zagrebačkog sustava koji imaju iskustva u javnom govoru (nastavnici, radijski voditelji), no zbog prevelike razlike u boji glasa, dikciji i interpretaciji između spikera s HRT-a i izvornoga govornika zagrebačkoga idioma, odustale smo od procjene govornoga materijala izvornoga govornika kako bismo u testnom materijalu mogle imati kontrolirane zavisne varijable. Cilj nam je bio da jedina zavisna varijabla bude mjesto naglasaka, a da sve ostale varijable koje mogu utjecati na percepciju budu jednake (boja glasa, dikcija, rečenična intonacija i druga prozodijska obilježja interpretacije te ostali naglasci riječi koji nisu u fokusu istraživanja).

Govornici i govorni stimulusi za istraživanje stavova prema govornim realizacijama

Za potrebe istraživanja stavova prema govoru pojedinih gradova ili regija te prepoznavanja grada ili regije iz koje je govornik sastavljen je kraći tekst C. On je također oblikovan prema ulomku iz dokumenta *Nacionalni plan zamjene hrvatske kune eurom*, koji su objavile Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska narodna banka u prosincu 2020. (str. 11) i koji je dostupan na mrežnoj stranici: https://www.hnb.hr/documents/20182/2952583/Nacionalni-plan-zamjene-hrv-kune-eurom_23-12-2020.pdf/d2e5eb21-c70e-3ce5-53c6-cd00d43cde7a?t=1608811036377.

Modificiran je na način da – za razliku od teksta koji je, u dvjema inačicama, upotrijebljen za istraživanje stavova prema varijantnosti mjesta naglasaka – ne sadrži riječi u kojima bi govornici mogli varirati u izgovoru mjesto naglasaka, nego samo riječi u kojima je češća varijacija u tonu i trajanju naglasaka:

U listopadu dvije tisuće i sedamnaest hrvatska Vlada, kao i Hrvatska narodna banka, objavile su izvještaj o prelasku na euro, službenu valutu u Republici Hrvatskoj. U izvještaju se najavljuje strateški cilj Republike Hrvatske, a to je pristupanje europskom području. Daje se pregled koristi i troškova, sve ono što može pratiti prelazak na euro. Na temelju te analize vidljivo je da će prednosti za građane premašivati nedostátke, što je dobar znak. U izvještaju se najprije pomno snima postojeće stanje, a potom se utvrđuje da je Hrvatska, zahvaljujući rastu gospodarstva i uspješnoj fiskalnoj prilagodbi, ostvarila sve uvjete za prelazak na euro. U pivom se rédu misli na stabilnost tečaja, to jest na održivost financija. Riječ je o zadaním uvjetima. Njima države članice dokazuju odgovorno ponášanje u području financija, posebno javnih, a to je pitanje za mnoge bilo bolno.

Tekst sadrži ukupno 135 riječi, od toga 96 govornih, i, kao što to pokazuju označeni naglasci, preinačen je tako da bi se postigla njegova dovoljna zasićenost toničkim riječima: 27 riječi ima kratkosilazni naglasak, 34 kratko-uzlazni, 14 dugosilazni i 21 dugouzlazni naglasak u hrvatskome standardnom jeziku. Inačica toga teksta koja je govornicima služila kao predložak za čitanje nije, dakako, sadržavala oznake naglasaka, što je vidljivo iz Priloga 4 (v. „Prilozi: mjerni instrumenti“).

Kako bismo odabrale reprezentativne primjere izgovora teksta specifične za četiri velika grada (Zagreb, Rijeku, Osijek i Split), snimljeni su tekst C i govorni materijal, koje je čitalo ukupno 25 govornica: 9 govornica iz Zagreba, od kojih smo odabrale dvije; 9 govornica iz Rijeke, od kojih smo odabrale dvije; tri govornice iz Osijeka, od kojih smo odabrale dvije; četiri govornice iz Splita, od kojih smo odabrale tri. Za istraživanje su odabrani samo ženski glasovi kako bi se, koliko god je to bilo moguće, smanjio broj varijabli boje glasa. Reprezentativne govornice pojedinih gradova odabrale smo na temelju kriterija da su rođene, školovane i da žive u gradu koji predstavljaju te da su im oba roditelja iz toga grada, da imaju ugodan glas niže fundamentalne frekvencije, da imaju jasnu dikciju, da nemaju govornih mana (rotacizam, sigmatizam) te da je njihova interpretacija čitanoga teksta jasna i logična. Prije čitanja govornice su dobile sljedeću uputu: *Čitajte onako kako biste govorile sa svojim društvom iz grada, tj. kako biste pročitale tekst da čitate skupini građana Vašega grada. Čitate na standardnom hrvatskom jeziku svojim sugovornicima s kojima ste bliske.* Snimanje je provedeno u studentskim uvjetima: dio u akustičkom studiju Odsjeka za fonetiku u Zagrebu, dio u studiju Hrvatske radiotelevizije – Radija Rijeka, a dio u studiju Radija Pula. Autorice ove knjige analizirale su snimke i jezičnu biografiju govornica te odabrale najbolje predstavnice pojedinih gradova.

Govornice koje nisu zadovoljavale neki od zadanih kriterija izostavljene su iz daljnjega istraživanja (razlozi su bili primjerice to što podrijetlo jednoga roditelja nije bilo iz grada koji predstavljaju, jak sigmatizam, nedostatna dikcija, loša čitačka interpretacija). Govornice u užem izboru odabrane su na temelju ugođe glasa i kvalitetne dikcije te interpretacije. Za Osijek i Split lakše je bilo pronaći reprezentativne govornice, pa smo se za ta dva grada odlučile na raspon od jače slušno prepoznatljivoga podrijetla govornica (riječ je o jednoj takvoj govornici iz Osijeka i dvjema takvim govornicama iz Splita) do slušno slabije prepoznatljivih lokalnih obilježja u govoru (jedna govornica iz Osijeka i jedna iz Splita). Kod govornica iz Rijeke i Zagreba teško je bilo razaznati one koje bi imale izrazito čujno podrijetlo, pa su obje odabrane govornice bile one kod kojih se, uz ugodan glas i jasnu dikciju, najbolje čuje trag riječkoga podrijetla ili trag zagrebačkoga podrijetla. Napominjemo još jednom da se

radi o čitanju teksta na standardnom hrvatskom jeziku, i to takva u kojem nema riječi na kojima bi se moglo varirati mjesto naglasaka. To znači da su u konačnici od suprasegmentnih obilježja ostali samo ton i trajanje, a na segmentnoj razini može se prepoznati specifičnost izgovora suglasnika ili samoglasnika. Predstavnice svakoga grada odabrane su i prema dobnom kriteriju: jedna govornica srednjih godina (oko 40 godina), a druga mlađa (oko 20 godina). Uz govornice koje su predstavnice pojedinih gradova snimljene su i dvije profesionalne govornice, pri čemu je jedna predstavница govora s udarnim sustavom (govornica M. G. P.), koja je podrijetlom iz zapadne regije (kod nje se ne čuje regionalno podrijetlo) i jedna predstavница govora s visinskim sustavom (govornica I. Kn.) koja je podrijetlom iz istočne regije, no regionalnost se čuje samo u tragovima.

Minimalni parovi riječi u rečenicama

Za istraživanje točnosti prepoznavanja naglasaka odabrana su 3 naglasna minimalna para: *slágati – slàgati, vîle – vîle, dúga* (N jd. imenice *duga*) – *dúga* (G jd. imenice *dûg*) i sastavljene su rečenice koje svojim smislom jednoznačno sugeriraju koje je značenje pojedinoga parnjaka navedenih minimalnih parova aktualizirano. Predistraživanje kojim smo provjerile funkcionalnost minimalnih parova sastojalo se od 10 minimalnih naglasnih parova u rečenicama koje je čitalo tridesetak govornika, a odabrana su tri para u kojima su govornici iz visinskoga naglasnog sustava imali jednak izgovor, tj. nisu se pojavili dubletni ili neočekivani naglasci. Rečenice uz pomoć kojih je minimalnim naglasnim parovima osiguran jednoznačan kontekst snimljene su na način da su se parnjaci izmjenjivali u istom kontekstu, pri čemu je jedan od njih bio u točnom, a drugi u netočnom kontekstu. Drugim riječima, parnjaci su međusobno zamjenjivali mjesta u istom kontekstu aktualizirajući se tako jednom s naglaskom koji odgovara značenju riječi u danome kontekstu, a drugi put s naglaskom koji ne odgovara značenju riječi u danome kontekstu. Na taj je način dobiveno ukupno 12 rečenica za testiranje (v. Prilog 5. u „Prilozi: mjerni instrumenti“). Izgovor rečenica konstruiranih na opisani način snimila je govornica I. Kn., a snimke su načinjene i obrađene u akustičkom studiju Odsjeka za fonetiku.

Naglasne dublete i triplete s dvojbama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka

Za istraživanje stavova prema naglascima riječi odabrane su 44 riječi koje su varirale u tonu i trajanju te neke u morfološkom obliku – posuđenice: *pedantnost, pikantnost, frekventnost, apsolutizam, eufemizam, impresionizam;*

složenice: *poljoprivreda, samoobrana, veleprodaja*; riječi: *suprug, supruga, maslina, šparoga, možda*; G mn. imenica m. r.: *Dalmatinaca, Slavonaca, podataka*; N mn. jednosložnica: *valovi, muževi, hramovi, puževi, ključevi*, N mn. dvosložnica: *sajmovi, pojmovi*; sr. r. neodređenoga oblika pridjeva: *ljuto, glupo, suho*; glagoli u infinitivu: *doći, naći, vući*; imenice iz naglasnoga podtipa „junak – junaka“: *češnjak, mesar, leptir, mjehur*; glagoli u prezentu sa zanaglasnom dužinom: *čekam, jedeš, misli* te imenice sa zanaglasnom dužinom, i to na -ost: *radost, mladost, ludost*; G jd. imenica iz naglasnoga podtipa „junak – junaka“: *mjehura, češnjaka, mesara, leptira*. Riječi su probране iz 10 lingvističkih kategorija (v. Prilog 6 u „Prilozi: mjerni instrumenti“) u kojima su se, u dosadašnjim analizama uzusa i kodifikacije, pokazale dvojbe tona i trajanja (bez promjene mjesta i s promjenom mjesta naglaska), a tri su riječi (*prodor, zapad, nastava*), u dvije izgovorne inačice, ostavljene izvan kategorija kao primjeri pojedinačnih leksičkih dvojba s različitim varijacijama tona i trajanja.

Bilo je ukupno 102 stimulusa jer su uzeti u obzir dubletni i tripletni ostvaraji (u N mn. imenica *hramovi, puževi, ključevi*, G mn. imenica m. r. *Dalmatinaca, Slavonaca, podataka* te u primjerima leksičkih dubleta: *prodor, zapad* i *nastava*). Pročitane su ili zasebne riječi, ili nizovi riječi, ili kraće rečenice ondje gdje se željela postići prozirnost i minimalni kontekst s obzirom na naglasak morfološkoga oblika, primjerice razlikovanje kontekstom prezenta od imperativa (*On misli.*) ili jednine od množine imenica (*upala mjehura, jedan češanj češnjaka, kod dobrog mesara, krila jednog leptira*). Čitan stimulus bio je prikazan i u zapisu, pri čemu je promatrana riječ bila podcrtana ako je bila slušana u sintagmi ili kraćoj rečenici. U ovome se dijelu istraživanja ispitivala percepcija silaznoga tona izvan početnoga sloga (kod posuđenica, složenica, G mn. imenica muškoga roda) te percepcija tona i trajanja s obzirom na višestrukosti koje bilježi stroža norma ili su plod varijetetnosti standardnoga jezika i regionalnih specifičnosti hrvatskoga govornog područja. Primjere je pročitala govornica I. Kn. Snimke su načinjene i obrađene u akustičkom studiju Odsjeka za fonetiku.

Upitnici i postupak istraživanja

Istraživanje stavova o mjestu naglaska s obzirom na normu i uzus (poglavlja: III. i IV.)

U cilju istraživanja stavova slušača prema varijacijama mjesta naglaska izrađen je mrežni upitnik na platformi *SoSci Survey*. Tu smo platformu odabrale za istraživanje jer je pogodna za fonetska istraživanja sa zvučnim stimulusima te ju je moguće dodatnim programiranjem prilagoditi potrebama istraživanja. Upitnik se sastojao od sljedećih dijelova:

- suglasnost sudionika (informirani pristanak, v. Prilog 7 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- 15 pitanja kojima su se prikupili demografski podaci i podaci o jezičnoj biografiji (v. Prilog 11 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- zvučni primjer za ugađanje glasnoće zvuka na uređajima kojima će se slušači koristiti pri ispunjavanju mrežnoga upitnika (v. Prilog 8 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- slušanje izgovora teksta (u inačici A i B) te procjena u 18 kategorija (v. Prilog 9 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- slušanje izgovora rečenica (u inačicama A, B i H) slučajnim redoslijedom, ukupno 28 rečenica, te procjena svake rečenice u 7 kategorija (v. Prilog 10 u „Prilozi: mjerni instrumenti“).

Dio koji se u mrežnome upitniku odnosio na podatke o jezičnoj biografiji detaljan je zato što je samopercepcija sudionika vrlo nepouzdana. Primjerice u istraživanju Filipin (2015) čak 80 % sudionika istraživanja čiji su jedan ili oba roditelja rođeni u Zagrebu svoje roditelje smatra štokavcima. Laičke procjene o pripadnosti narječju nisu naime uvijek pouzdane zbog niza razloga, među kojima je moguće istaknuti dva: u suvremenoj hrvatskoj sociolingvističkoj situaciji urbolekti velikih gradova često potvrđuju odmak od autohtonoga narječja prema nekom obliku standardnoga varijeteta, a konvergencije se događaju i u područjima u kojima se autohtono narječje više ili manje kontinuirano (npr. približavanje jezičnih značajki jednoga mjesnoga govora značajkama drugoga).

Istraživanje je provedeno od 22. do 26. studenoga 2022. godine, a sudionike smo na istraživanje pozvali e-poštom upućenom studentima i profesorima na sveučilištima u Osijeku, Puli, Rijeci, Splitu, Zadru i Zagrebu te dostupnim besplatnim načinima oglašavanja (*Facebook* i *Instagram* stranice istraživačica i nekih fakulteta). Istraživanje je provedeno potpuno anonimno, sudionici su mrežnom upitniku mogli pristupiti bez registracije elektroničkom poštom ili bilo kojega drugog načina identifikacije. Kao i u svakome drugom istraživanju koje se odnosi na ispitivanje stavova, i u ovome je moguće postaviti pitanje o

tome koliko su sudionici bili iskreni u svojim odgovorima. Vjerujući u akademsku čestitost sudionika istraživanja imamo povjerenja i u njihovu iskrenost u odgovorima. Sudjelovanje u istraživanju (tj. ispunjavanje mrežnoga upitnika) trajalo je od 15 do 20 minuta.

Istraživanje stavova prema visinskim i udarnim govornim realizacijama; prepoznavanje gradova; fonološka funkcionalnost naglasaka u minimalnim parovima; poželjnost tona, trajanja, paradigmatškoga mjesta naglasaka u riječima s varijantnim naglascima (poglavlja: V., VI., VII. i VIII.)

U cilju istraživanja stavova slušača prema varijacijama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka te zanaglasne dužine izrađen je mrežni upitnik na platformi SoSci Survey. Upitnik se sastojao od sljedećih dijelova:

- suglasnost sudionika (informirani pristanak jednak onome koji je upotrijebljen u upitniku za istraživanje varijantnosti mjesta naglasaka, v. Prilog 7 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- 15 pitanja kojima su se prikupili demografski podaci i podaci o jezičnoj biografiji (jednako kao i u upitniku za istraživanje varijantnosti mjesta naglasaka, v. Prilog 11 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- zvučni primjer za ugađanje glasnoće zvuka na uređajima kojima će se slušači koristiti pri ispunjavanju mrežnoga upitnika (jednako kao i u upitniku za istraživanje varijantnosti mjesta naglasaka, v. Prilog 8 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- slušanje izgovora kraćega teksta (teksta C) u 11 snimki koje su čitale po 2 govornice iz Osijeka, Rijeke i Zagreba, 3 iz Splita te dvije spikerice, jedna iz visinskoga i druga iz udarnoga naglasnog sustava, pri čemu su sudionici slušali snimke slučajnim redoslijedom i neposredno poslije slušanja svake pojedine snimke procjenjivali su je u 8 kategorija te birali jedan od 7 ponuđenih odgovora na pitanje o prepoznavanju odakle je govornica čije su čitanje upravo čuli (v. Prilog 12 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- slušanje izgovora rečenica s naglasnim minimalnim parovima, ukupno 12 rečenica, slučajnim redoslijedom, pri čemu je u upitniku bila ispisana rečenica koja se sluša, a promatrana riječ u njoj podcrtana te se od sudionika tražila procjena naglasaka podcrtane riječi u kategoriji *točno – netočno* (v. Prilog 13 u „Prilozi: mjerni instrumenti“)
- slušanje izgovora riječi: sudionici su slušali 102 primjera (zasebne riječi odnosno riječi u sintagmama i kraćim rečenicama koje su služile kao minimalni kontekst za ispitivane naglaske na pojedinim morfološkim

oblicima). Svaka snimka pojedinoga primjera sadržavala je dvaput ponovljeni izgovor, a primjeri su bili ispisani u upitniku, pri čemu je promatrana riječ podcrtana ako je bila slušana u sintagmi ili kraćoj rečenici (v. Prilog 14 u „Prilozi: mjerni instrumenti“).

Istraživanje je provedeno u lipnju i srpnju 2023. godine, a sudionike smo na istraživanje pozvali e-poštom te dostupnim besplatnim načinima oglašavanja (*Facebook* i *Instagram* stranice istraživačica i nekih fakulteta). Poziv je upućen e-poštom studentima i profesorima na sveučilištima u Osijeku, Puli, Rijeci, Splitu, Zadru i Zagrebu. Istraživanje je provedeno anonimno, a sudionici su se, kako bi mogli dobiti jedinstvenu poveznicu za pristup mrežnom upitniku, trebali registrirati elektroničkom poštom. Jedinstvena poveznica omogućila je da sudionici pristupaju istraživanju više puta ako to žele, tj. kod zamora ili nedostatka vremena mogli su izaći iz sustava te poslije nastaviti na mjestu na kojem su prekinuli ispunjavanje upitnika. Istraživanje je prosječno trajalo oko 30 minuta, no sudionici su mogli rješavati zadatke vlastitim tempom, pa je vrijeme ispunjavanja ankete variralo od 20 do 40 minuta.

Varijable akcentološkoga i glazbenoga obrazovanja slušača te regije slušača

Nezavisne varijable mjesta i vrste naglaska te govornih realizacija pojedinih gradova popisane su u opisu testnih predložaka i govornika. Te su varijable jezično specifične i ponovno se sustavno prikazuju u poglavljima prije iznošenje rezultata. Tri opće nezavisne varijable postavljene za cjelokupno istraživanje bile su: 1) glazbeno obrazovanje slušača, 2) akcentološko obrazovanje slušača i 3) regionalno podrijetlo slušača. Najvažnija od tih općih varijabli je regionalno podrijetlo slušača, za koju smo pretpostavile da je iznimno važna, a do sada se u potpunosti zanemarivala kod istraživanja stavova u percepciji varijantnih naglasaka riječi.

Glazbeno obrazovanje (V1)

Sudionike koji imaju neki oblik glazbenog obrazovanja (osnovnu glazbenu školu, srednju glazbenu školu, akademiju) ili se aktivno bave glazbom (sviraju instrument, pjevaju u zboru) svrstali smo u kategoriju glazbeno obrazovanih, a ostale u kategoriju bez glazbenoga obrazovanja.

Akcentološko obrazovanje (V2)

Na temelju podataka o studiju koji slušači pohađaju ili su ga završili oblikovale smo nezavisnu varijablu koju smo nazvale „akcentološko obrazovanje“ (V2). Slušače koji su studirali kroatistiku, fonetiku, kroatologiju ili glumu svrstale smo

u skupinu onih za koje smatramo da imaju akcentološko obrazovanje, a sve ostale u skupinu onih koji nemaju akcentološko obrazovanje.

Grupiranje slušača u regije (V3)

Regije smo oblikovale prema iskustvu o tome da govornici istočne i južne regije imaju pretežito visinski naglasni sustav, a govornici zapadne i sjeverne regije te grada Zagreba imaju pretežito udarni naglasni sustav. U istraživanju smo htjele ispitati koliko se razlikuju slušači iz regija u kojima se govore isti ili vrlo slični naglasci.

Sudionike, tj. slušače koji su sudjelovali u oba percepcijska istraživanja grupirale smo u 6 skupina, koje nazivamo regijama, a to su: (1) istočna regija, (2) južna regija, (3) sjeverna regija, (4) zapadna regija, (5) Zagreb i okolica te (6) miješane regije. Kriterij svrstavanja u određenu regiju za svakoga pojedinog slušača bili su podaci o mjestu gdje su živjeli za vrijeme osnovne škole, srednje škole, mjestu najdužega boravaka, mjestu odakle je majka, mjestu odakle je otac ili mjestu odakle je skrbnik. Svakoga slušača koji je kod svih navedenih kriterija upisao mjesto ili grad koji pripada istoj regiji svrstali smo u jednu od prvih 5 regija, dok smo slušače koji su u najmanje jednome od kriterija podrijetla naveli grad ili mjesto koji pripada drugoj regiji, tj. regijama koje imaju različite naglasne sustave (npr. jedan roditelj iz visinskoga sustava, a drugi iz udarnoga sustava) svrstale smo u skupinu „miješanih regija“. U nastavku ćemo prikazati koje smo gradove i mjesta svrstali u pojedine naglasne regije te navesti broj slušača iz tih gradova i mjesta koji je odgovorio na upitnik.

U istočnu regiju (IR) svrstale smo slušače koji su podrijetlom iz Slavenskoga Broda (8 slušača), Osijeka (7) i Županje (3), dok su s 1 do 2 predstavnika zastupljeni bili: Vinkovci, Vukovar, Virovitica, Bjelovar, Daruvar, Beli Manastir, Nova Gradiška, Đakova, Požega i Kutina.

U južnu regiju (JR) svrstale smo slušače koji su podrijetlom iz Splita (14 slušača), Šibenika (4), Dubrovnika (3), a s 1 do 2 slušača bili su zastupljeni: Zadar, Makarska, Omiš, Trogir, Supetar, Knin i Gospić.

U sjevernu regiju (SR) svrstale smo slušače koji su podrijetlom iz sljedećih gradova i mjesta: Varaždin, Čakovec, Krapina, Križevci, Koprivnica, Oroslavje, Ludbreg, Samobor, Ivanić-Grad, Bednja, Zabok, Pušća, Brdovec, Vinica i još nekoliko manjih mjesta. U toj regiji mjesta i gradove predstavlja pojedinačno vrlo mali broj slušača, 1 do 3, jedino ih je iz Varaždina bilo 7.

U zapadnu regiju (ZR) svrstale smo slušače koji su podrijetlom iz sljedećih gradova i mjesta Istre i sjevernoga primorja: Rijeka (8 slušača), Pula i Pazin (po 7 slušača), dok je mali broj slušača bio podrijetlom iz: Labina, Buzeta, Buja, Žminja, Novigrada, Crikvenice, Malinske i Opatije.

U Zagreb i okolicu (Zg) svrstale smo slušače koji su podrijetlom iz Zagreba, tj. u Zagrebu su pohađali osnovnu i srednju školu te im je barem jedan roditelj iz Zagreba, a drugi iz kojega od mjesta u blizini (Velika Gorica, Samobor, Karlovac, Dugo Selo, Sesvete). Izdvajanje Zagreba i okolice od sjeverne regije podupiru i prijašnja sociofonetska istraživanja u kojima je zagrebački govor visoko rangiran (Kalogjera, 1985; Mildner, 1998; 2009) – on naime nema sva strukturna, prozodijska i leksička svojstva kajkavskih govora, nego se u izvjesnoj mjeri približava štokavskom.

U skupinu miješanih regija (MR) svrstani su sudionici koji u svojoj jezičnoj biografiji, što se tiče mjesta školovanja te podrijetla obaju roditelja, imaju kombinaciju gradova ili mjesta iz neke od regija s visinskim sustavom (IR ili JR) te neke od regija s udarnim sustavom (ZR, SR, Zg). U toj skupini našli su se primjerice slušači koji su osnovnu i srednju školu pohađali u Rijeci te veći dio života proveli u Rijeci, jedan je roditelj iz Rijeke, a drugi iz Splita. Takva je odluka o svrstavanju motivirana stavom istraživačica da govornike koji su od djetinjstva u najbližoj govornoj okolini sustavno bili izloženi slušanju i visinskoga i udarnoga naglasnog sustava treba promatrati kao zasebnu skupinu govornika, koja bi mogla imati drukčije stavove prema tim sustavima od onih govornika koji su sustavno slušali samo jedan od njih.

U svrstavanju gradova u regije u područjima gdje se susreću različita narječja gdje god je presudilo i osobno iskustvo s govornicima iz takvih sredina, posebice kod dvonarječnih područja kao što su Sisak i Petrinja, ili kod područja koja imaju visinski sustav premda su nešto kavci, primjerice otoci, Ogulin. Lika je u južnoj regiji zbog visinskoga sustava, no s druge strane može ostati otvorenim doživljavaju li južnu regionalnost jednako kao Dalmatinci. Broj slušača čije bi svrstavanje moglo biti dvojbeno zanemariv je u uzorku. U istraživanju se cijela Dalmacija promatra jedinstveno jer su prijašnja istraživanja pokazala da se u prepoznavanju govora slabo razlikuje srednja i južna Dalmacija (Kišiček, 2012).

U istraživanju percepcije hrvatskih naglasaka (Pletikos Olof i sur., 2023) na analizi 60 govornika dokazano je da je svrstavanje govornika prema podacima iz upitnika o mjestu (pohađanja osnovne škole i srednje škole, mjestu najdužega boravaka, mjestu roditelja ili skrbnika) u *visinski, udarni i miješani sustav* vrlo pouzdano. Naime određivanje naglasnoga sustava prema podacima o podrijetlu i prema testiranju govorne proizvodnje naglasaka u suglasju su 90 %, a u samo 10 % dolazi do odstupanja, i to samo u smjeru miješanih regija (na temelju slušanja zaključujemo da govornik pripada udarnom ili visinskom sustavu, a prema podacima o mjestu života i podrijetlu roditelja svrstavamo ga u miješane regije). Na temelju toga istraživanja smatramo da su podaci o podrijetlu koje daje sam sudionik pouzdani

za svrstavanje govornika u visinski ili udarni naglasni sustav, tj. u 5 regija (pri čemu istočna i južna obuhvaćaju visinski naglasni sustav, a sjeverna, zapadna te Zagreb i okolica obuhvaćaju udarni naglasni sustav), osobito stoga što one slušače koji su iskusili promjenu mjesta života u formativnim godinama, kao i one koji imaju roditelja iz kraja s drukčijim naglasnim sustavom ionako svrstavamo u miješane regije.

Analiza podataka

Budući da istraživanje stavova podrazumijeva ispitivanje konotativnih dimenzija pojedinih naglasnih realizacija, kao instrument odabrale smo ljestvice koje se temelje na Osgoodovim ljestvicama semantičkih diferencijala (Osgood, 1963) jer se njima mjere upravo takve dimenzije. Instrument se sastoji u sljedećem: slušaču se predložuje jedan stimulus i niz bipolarnih termina (npr. *pravičan – nepravičan*, *lijep – ružan* i sl.) te uz pomoć tih termina slušač izražava smjer i intenzitet svojih asocijacija vezanih uz stimulus (Osgood, 1963: 681). U ovome istraživanju taj je intenzitet ispitan tako što su slušači obilježavali vrijednosti na grafičkoj ljestvici (Osgood, 1963: 681), koja ima sedam vrijednosti (izraženih brojevima: 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7) i što je broj grafički postavljen bliže terminu, to je veći stupanj slaganja s tim terminom. Broj 4 na takvoj se bipolarnoj ljestvici tumači kao njezina sredina, odnosno stav slušača koji bi se odlučio za taj broj na grafičkoj ljestvici tumači se, dakako, kao stav koji ne odgovara ni negativnom ni pozitivnom terminu.

U tu je svrhu sastavljen instrument koji je sadržavao za različite dijelove istraživanja odgovarajuće odabrane bipolarne termine, tj. u našem slučaju parove pridjeva odnosno sintagmi.

Za ispitivanje stavova prema govornoj realizaciji teksta u opreci između normativnoga i uzusnoga mjesta naglasaka (N_1) konstruirane su tri ljestvice:

- N_{11}) ljestvica od 10 bipolarnih pridjeva i sintagmi za procjenu govora (tj. govorne realizacije teksta A i B): neprihvatljivo – prihvatljivo, ružno – lijepo, regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno, zastarjelo – suvremeno, neprirodno – prirodno, uzvišeno – obično, nepravilno – pravilno, niski stil – visoki stil, nije prestižno – prestižno, ruralno – urbano
- N_{12}) ljestvica od 8 bipolarnih pridjeva i sintagmi za procjenu osobe koja čita tekst A i B: neobrazovana – obrazovana, staromodna – moderna, neformalna – formalna, radi slabo plaćen posao – radi dobro plaćen posao, nepristupačna – pristupačna, konzervativna – liberalna, neuspješna – uspješna, ima nizak društveni status – ima visok društveni status

N₁3) ljestvica od 7 bipolarnih pridjeva i sintagmi za procjenu rečenica: *nepravilno – pravilno, stilski obilježeno – stilski neobilježeno, regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno, zastarjelo – suvremeno, onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila, ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore, onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi.*

Za ispitivanje stavova prema visinskim i udarnim govornim realizacijama (N₂) konstruirane su dvije ljestvice:

N₂1) ljestvica od 8 bipolarnih pridjeva i sintagmi za procjenu govora (tj. govorne realizacije teksta C): *neprihvatljivo – prihvatljivo, ružno – lijepo, regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno, nepravilno – pravilno, ruralno – urbano, konzervativno – liberalno, neobrazovano – obrazovano, niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa*

N₂2) ljestvica s jednim bipolarnim pridjevom za procjenu naglaska pojedinačne riječi: *nepoželjan – poželjan.*

Navedeni pridjevi i sintagme razmješteni su u pojedinačne ljestvice u skladu s ciljem istraživanja u svakome dijelu (neki su se pridjevi i sintagme pritom upotrijebili u više ljestvica ili su izrazno modificirani kako bi omogućili slušačima što prirodnije logičko povezivanje termina sa stimulusom). U cjelini istraživanja pridjevi i sintagme konkretizirali su 12 aspekata: **normativni** aspekt (*nepravilno – pravilno, neprihvatljivo – prihvatljivo, nepoželjan – poželjan*), **stilistički** aspekt (*stilski obilježeno – stilski neobilježeno, niski stil – visoki stil*), **estetski** aspekt (*ružno – lijepo, ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore*), aspekt **automatiziranosti jezične uporabe**, tj. naviknutosti (*neprirodno – prirodno*), aspekt stupnja **formalizacije** (*neformalna – formalna, nepristupačna – pristupačna*), aspekt **regionalnosti** (*regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno, ruralno – urbano*), **socio-ekonomski** status (*ima nizak društveni status – ima visok društveni status, radi slabo plaćen posao – radi dobro plaćen posao, neuspješna – uspješna, neobrazovana – obrazovana*), **politički** status (*konzervativna – liberalna*), društveni **prestiz** (*nije prestižno – prestižno, onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi*), **ekspresivni** aspekt (*uzvišeno – obično*), **dijakronijski** aspekt (*staromodna – moderna, zastarjelo – suvremeno*), aspekt spremnosti na prihvatanje u **osobnom jezičnom izboru** (*onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila*).

Podaci koji su prikupljeni u radu analiziraju se kao intervalni (razmjerni ili gradijalni) s pretpostavkom da su razmaci između točaka na ljestvici jednaki.

Stavovi slušača tj. njihove procjene u različitim kategorijama (npr. *poželjno, pravilno, regionalno neobilježeno* itd.) zavisne su varijable koje istražujemo. Zavisne varijable testiramo u odnosu prema trima glavnim nezavisnim varijablama, a to su: glazbeno obrazovanje slušača (V1), akcentološko obrazovanje slušača (V2) i regija iz koje potječe slušač (V3). Ostale nezavisne varijable bile su jezične osobine stimulusa, a ovisno o dijelu istraživanja jezične varijable su: normativno mjesto naglaska (u govornoj realizaciji teksta A i u pojedinim rečenicama A (na koje se referiramo i kraticom RA), uzusno mjesto naglaska u realizaciji teksta B i pojedinim rečenicama B (na koje se referiramo i kraticom RB), hiperkorektno mjesto naglaska na riječima u rečenicama H (na koje se referiramo i kraticom RH); govorna realizacija standardnoga jezika četiriju većih hrvatskih gradova i spikerskih govora (govorna realizacija Zagreba, Rijeke, Splita, Osijeka, spikerice s visinskim sustavom, spikerice s udarnim sustavom); točnost odgovora u testovima minimalnih naglasnih parova (T – točno, N – netočno) te naglasci ili paradigmatičko mjesto naglaska u pojedinim gramatičkim kategorijama (DU – dugouzlazni naglasak, DS – dugosilazni naglasak, KU – kratkouzlazni naglasak, KS – kratkosilazni naglasak, ZD – zanaglasna dužina).

U deskriptivnoj statističkoj obradi kao glavnu mjeru centralne tendencije koristimo srednju vrijednost i uz nju dajemo standardnu devijaciju (nakon provjere pravilnosti distribucije), a za utvrđivanje postojanja razlika među skupinama sudionika (slušača) koji su predstavljali nezavisne varijable rađen je, ovisno o potrebi, t-test za nezavisne uzorke, jednosmjerna ANOVA, kod homogene varijance Student–Newman–Keulssov post-hoc test, a kod nehomogene varijance Games–Howellov post-hoc test. Uz navedene napravljeni su i drugi testovi s obzirom na ciljeve istraživanja, postavljene hipoteze i distribuciju rezultata u uzorku. Statističku analizu provela je izv. dr. sc. Petra Anić u dogovoru s autoricama, u programu SPSS.

Opis uzoraka sudionika

Uzorak sudionika – slušača N₁

U prvome dijelu istraživanja, u kojem se istražuju stavovi prema varijacijama u mjestu naglaska, uzorak je obuhvatio 308 sudionika. U istraživanju je ukupno sudjelovalo 318 sudionika koji su ispunili upitnik u potpunosti, međutim iz uzorka i daljnje analize isključili smo osam sudionika čiji materinski jezik nije bio hrvatski te dva sudionika koji su naveli poteškoće sa sluhom. Konačno, za obradu smo zadržali podatke preostalih 308 sudionika koji su ispunjavali navedene uvjete.

Prosječna dob sudionika istraživanja iznosila je 26.3 godine (SD=9.7), a raspon dobi bio je od 18 do 61 godine. S obzirom na spol slušača, većinu sudionika čine žene, s udjelom od 81.8 %, dok je udio muškaraca bio 17.9 %, a ostali su zastupljeni u manjem postotku (0.32 %).

Na pitanje o tome imaju li glazbeno obrazovanje odnosno bave li se aktivno glazbom 34.09 % sudionika odgovorilo je potvrdno, dok je većina, njih 64.61 %, odgovorila negativno. Glazbeno obrazovanje postavile smo kao prvu nezavisnu varijablu (V1).

Kada je riječ o završnom stupnju obrazovanja sudionika, najveći udio sudionika završio je srednjoškolsko obrazovanje (45.45 %), dok ih je 31.17 % završilo preddiplomski (današnji prijediplomski) studij (stručni ili sveučilišni prvostupnik), 12.99 % diplomski studij (stručni ili sveučilišni) ili ima općenito visoku stručnu spremu, 1.30 % sudionika ima magisterij znanosti, a 9.09 % doktorat znanosti.

Što se tiče studija koji su povezani s govornom kompetencijom, 18 % sudionika studira ili je studiralo kroatistiku, 13 % fonetiku, 3 % lingvistiku, a 14 % neki od ostalih filoloških studija (studij engleskoga, njemačkoga, talijanskoga ili kojega drugog jezika). Većina sudionika, njih 62 %, nije pohađala nijedan od navedenih studija. Akcentološko obrazovanje postavile smo kao drugu nezavisnu varijablu (V2).

Uz to smo analizirale i podatke o tome je li se sudionik u svojem školovanju ili radu bavio standardološkom akcentologijom, pri čemu je 38 % sudionika odgovorilo potvrdno, 46 % negativno, dok je 16 % sudionika odgovorilo da ne zna što je akcentologija. Sudionike smo pitale bave li se poslom u kojem treba javno govoriti, pri čemu je 28 % odgovorilo potvrdno (većina njih su nastavnici, učitelji, predavači i profesori), dok je 72 % odgovorilo negativno.

S obzirom na regionalno podrijetlo, u uzorku od ukupno 308 sudionika iz istočne regije bilo je 45 slušača (14.61 %), iz južne regije 38 (12.34 %), iz sjeverne 38 (12.34 %), iz zapadne 44 (14.29 %), iz Zagreba i okolice 63 (20.45 %), a iz miješanih regija 80 (25.97 %). U uzorku je bilo ukupno 83 slušača koji, prema regijama, pripadaju visinskom naglasnom sustavu, ukupno 145 slušača koji, prema regijama, pripadaju udarnome naglasnom sustavu te 80 slušača iz miješanih regija (za njih, kao što je rečeno, pretpostavljamo da su pod utjecajem obaju naglasnih sustava). Regija je treća nezavisna varijabla (V3).

Uzorak sudionika – slušača N₂

U drugome dijelu istraživanja, u kojem se istražuju stavovi slušača prema varijacijama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglaske te zanaglasne

dužine uzorak je također činilo 308 sudionika (broj sudionika posve se slučajno podudara s brojem sudionika u prvom dijelu istraživanja, a kako se radi o dvama uzorcima, na prvi se referiramo kraticom N₁, a na drugi kraticom N₂). Mrežni upitnik ispunilo je 316 sudionika, no 8 sudionika nije ispunjavalo uvjete: dvoje je označilo da nema dobar sluh, a 6 sudionika izjavilo je da im hrvatski jezik nije materinski.

Prosječna dob sudionika je 29.7 godina (SD=12.5), a raspon dobi iznosi od 18 do 65 godina. S obzirom na spol slušača, većinu sudionika istraživanja činile su žene, s udjelom od 84.4 %, udio muškaraca bio je 15.3 %, a mali broj sudionika, 0.3 %, označio je „ostalo“.

Glazbeno obrazovanje (V1) ima 28.3 % sudionika, a 71.7 % nema glazbenog obrazovanja i ne bavi se aktivno glazbom.

Akcentološko obrazovanje (V2) na temelju studijskoga programa koji su sudionici završili ili ga pohađaju ima 52.3 % sudionika, a 47.7 % nema akcentološko obrazovanje. Napominjemo da smo taj podatak izvele prema podatku o studijima koji u svojem programu imaju akcentološke kolegije, odnosno za koje se može očekivati da njihovi nastavnici svojim govornim primjerom budu uzori studentima, a to su studiji kroatistike, fonetike, glume i kroatologije. Upitnik je sadržavao i pitanje u kojem su se sudionici mogli izjasniti jesu li se tijekom svojega studija bavili standardološkom akcentologijom, a tu je postotak nešto manji: 45.1 % sudionika odgovorilo je potvrdno, 43.2 % niječno, a 11.7 % izjavilo je da ne zna što je akcentologija.

Sudionici su u upitniku trebali odgovoriti na pitanje bave li se poslom ili se obrazuju za posao u kojem treba javno govoriti, pri čemu je 65.3 % odgovorilo potvrdno, a 34.7 % niječno. Među sudionicima koji su odgovorili potvrdno označeni odgovori bili su zastupljeni u sljedećim postocima: „učitelj/učiteljica, nastavnik/nastavnica, predavač/predavačica“ (42.2 %), „javni govorni mediji (spiker/spikerica, voditelj/voditeljica, novinar/novinarka)“ (7.8 %), glumac /glumica (1.6 %) te drugo (13.6 %). Budući da je odgovor „drugo“ bio otvoreno pitanje, najčešći je upis bio *logoped*, a po nekoliko odgovora bilo je: *psiholog*, *pedagog*, *fonetičar*, *političar*, *prevoditelj*, *profesor*, *voditelj putovanja*, *redatelj*, *sudac*, *trener u teretani* i drugo.

S obzirom na regionalno podrijetlo, u uzorku od ukupno 308 sudionika iz istočne regije bilo je 50 slušača (16.2 %), iz južne regije 40 (13.0 %), iz sjeverne 41 (13.3 %), iz zapadne 47 (15.3 %), iz Zagreba i okolice 49 (16.0 %), a iz miješanih regija 81 (26.3 %). Regijama koje pripadaju visinskom naglasnom sustavu bilo je pridruženo ukupno 90 slušača (29.2 %), regijama koje pripadaju udarnome naglasnom sustavu 137 slušača (44.5 %), a slušača iz miješanih regija (za koje, kao što je već rečeno, pretpostavljamo da su pod utjecajem obaju naglasnih sustava) bilo je 81 (26.3 %).

III. Stavovi prema govornoj realizaciji teksta u opreci između normativnoga i uzusnoga mjesta naglasaka (N₁)

U ovome smo dijelu istraživanja ispitivale stavove slušača prema naglascima na temelju slušanja cjelovitoga teksta: u inačici koju nazivamo „tekst A“ javljali su se samo pomaknuti naglasci koji odgovaraju strogoj normi, a u inačici koju nazivamo „tekst B“ naglasci su izgovarani kao nepomaknuti i kao čelni – to su naglasci koje nazivamo uzusnima jer se često čuju u govoru, a nisu dio stroge naglasne norme (eventualno se u njoj u novije doba pojavljuju kao naglasne dublete). Obje inačice čitala je ista osoba, spiker HRT-a I. K. Tekst koji je sastavljen i korišten za ovaj dio istraživanja nalazi se u Prilozima (Prilog 1 i Prilog 2).

Istraživačka pitanja i hipoteze

Istraživačko pitanje 1: Koji su prosječni stavovi slušača prema govornoj realizaciji s pomaknutim naglaskom koji je normiran (tekst A) te govornoj realizaciji s nepomaknutim i čelnim naglaskom koji je uzusan (tekst B) s obzirom na procjenu govora i procjenu osobe koja govori?

- a) Koji su prosječni stavovi ukupno za sve slušače?
- b) Koji su prosječni stavovi u pojedinima kategorijama procjene?
- c) Koreliraju li pojedine kategorije stavova?

Istraživačko pitanje 2: Razlikuju li se stavovi prema govornoj realizaciji pomaknutoga naglasaka (tekst A) te nepomaknutoga i čelnoga naglasaka (tekst B) s obzirom na varijablu glazbenoga obrazovanja (V1), akcentološkoga obrazovanja (V2) i regije iz koje dolaze slušači (V3)?

U okviru tih istraživačkih pitanja postavile smo četiri hipoteze.

Hipoteza 1: Ocjene govorne realizacije s pomaknutim mjestom naglasaka bit će više (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) od ocjena govorne realizacije s nepomaknutim mjestom.

Hipoteza 2: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka, koji je normiran (tekst A), višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim mjestom, koji je uzusan (tekst B).

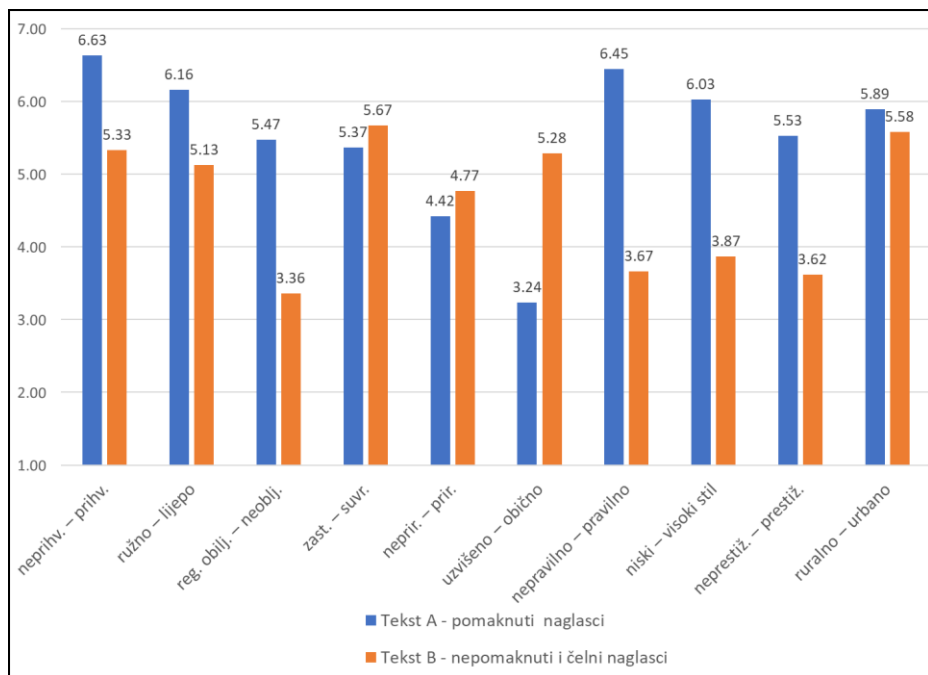
Hipoteza 3: Slušači s akcentološkim obrazovanjem (V2) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka, koji je normiran (tekst A), višim

prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim mjestom, koji je uzusan (tekst B).

Hipoteza 4: Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (iz istočne i južne regije) te govornici iz miješanih regija davat će više ocjene govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglasaka, koji je normiran (tekst A), od slušača iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna i sjeverna regija te Zagreb i okolica).

Ukupni rezultati stavova o govornoj realizaciji normativnoga mjesta (čitanje s pomaknutim naglascima) naspram realizaciji uzusnoga mjesta (čitanje s nepomaknutim i čelnim naglascima)

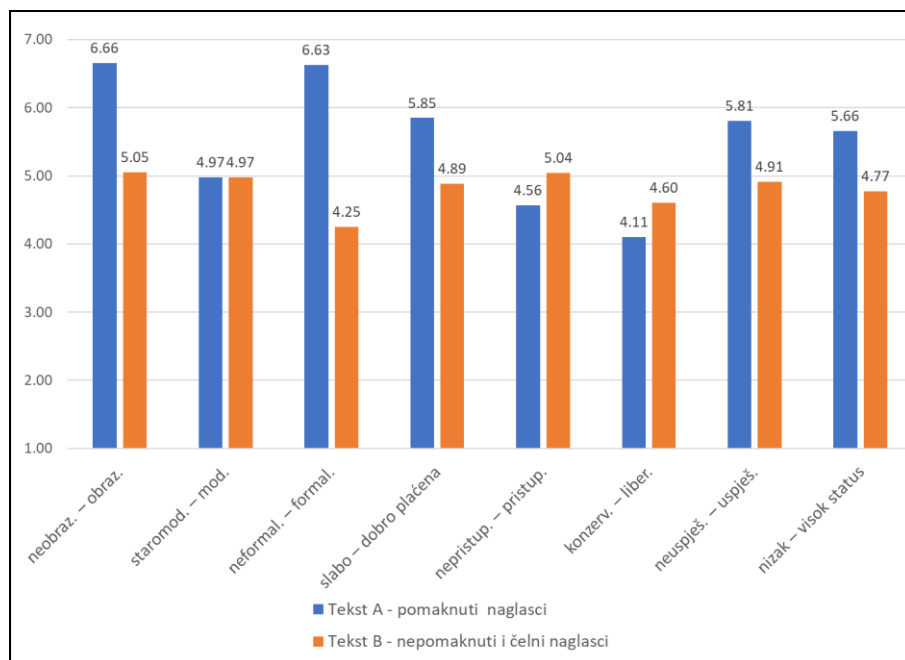
Ukupan rezultat za stavove svih slušača ($N_1=308$) u kategorijama *procjene govora* (u kojima ocjena 7 znači: *prihvatljiv, lijep, regionalno neobilježen, suvremen, prirodan, običan, pravilan, visokog stila, prestižan i urban*) prema govornoj realizaciji teksta A (tekst s pomaknutim naglascima) iznosi $M=5.63$ ($SD=0.68$), a prema izgovoru teksta B (tekst s nepomaknutim i čelnim naglascima) iznosi $M=4.12$ ($SD=1.01$). Ukupan rezultat za stavove u kategorijama *procjene osobe* koja govori (u kojima ocjena 7 znači: *obrazovana, moderna, formalna, dobro plaćena, pristupačna, liberalna, uspješna, visokoga društvenog statusa*) prema govornoj realizaciji teksta A (tekst s pomaknutim naglascima) iznosi $M=5.53$ ($SD=0.72$), a prema izgovoru teksta B (tekst s nepomaknutim i čelnim naglascima) iznosi $M=4.81$ ($SD=1.04$). Iz tih je rezultata razvidno da se govorna realizacija teksta s pomaknutim naglascima procjenjuje višom prosječnom ocjenom (uz manje raspršenje rezultata), dok se govorna realizacija istoga teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima procjenjuje nižim ocjenama (uz veće raspršenje rezultata). Treba istaknuti da su oba prosjeka iznad središnje ocjene (4), što znači da naglasci koji su nepomaknuti i čelni, tj. koji nisu „normirani“ i „propisani“ ne utječu na to da govor i osoba budu procijenjeni s obilježenim, pretežito negativnim ili nepoželjnim osobinama (koje su za potrebe procjene govora obuhvatile pojmove: *neprihvatljiv, ružan, regionalno obilježen, zastario, neprirodan, uzvišen, nepravilan, niskoga stila, neprestičan, ruralan*; a za potrebe procjene osobe koja govori obuhvatile su pojmove: *neobrazovana, staromodna, neformalna, slabo plaćena, nepristupačna, konzervativna, neuspješna, niskoga društvenog statusa*). Podaci po pojedinim kategorijama procjene prikazani su na grafovima (Slika 2, Slika 3).

Slika 2. Stavovi svih slušača (N1=308) prema govornoj realizaciji teksta s pomaknutim naglascima (A) te govornoj realizaciji teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) u kategorijama procjene govora

Slika 2 prikazuje prosječne stavove svih slušača prema govornoj realizaciji teksta s pomaknutim naglaskom (A) te govornoj realizaciji istoga teksta koji isti govornik čita s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B), u pojedinima kategorijama procjene. Rezultati pokazuju da se tekst koji je pročitao s pomaknutim naglascima u odnosu na tekst koji je pročitao s nepomaknutim i čelnim naglascima percipira *prihvatljivijim, ljepšim, regionalno neobilježenim, suvremenijim, pravilnijim*, u *višem stilu* i *urbanijim*. Najveća je razlika u procjeni pravilnosti: tekst A procjenjuje se znatno pravilnijim ($M=6.47$) u odnosu na tekst B ($M=3.89$), što se reflektira i na procjenu prihvatljivosti, iako je u toj kategoriji razlika manja. Govorna realizacija teksta B procjenjuje se manje pravilnom ($M=3.89$), ali ona ipak nije neprihvatljiva jer je u toj kategoriji procijenjena znatno višom prosječnom ocjenom ($M=5.16$). Očekivan je i rezultat da je govorna realizacija teksta A, koja je procijenjena pravilnijom, na ljestvici od *uzvišenoga* (1) do *običnoga* (7) procijenjena bliže uzvišenome ($M=3.62$), dok je govorna realizacija teksta B procijenjena više u smjeru običnoga (4.98). U kategoriji *neprirodan – prirodan* ustanovljena je najmanja razlika u procjeni govorne realizacije teksta A ($M=4.48$) i teksta B ($M=4.65$). Tu ujednačenost možemo tumačiti time što su oba teksta čitana u istom stilu

spikerskoga čitanja, što se udaljava od arhetipskoga razgovornoga govora koji možemo smatrati *prirodnijim* govorom. Prema tekstu izgovorenom s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) slušači imaju stav da je on znatno regionalno obilježeniji (M=3.59) od teksta s pomaknutim naglascima (A), koji se percipira kao regionalno neobilježen (M=5.91).

Slika 3. Stavovi svih slušača (N₁=308) prema govornoj realizaciji teksta s pomaknutim naglascima (A) te govornoj realizaciji teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) u kategorijama procjene osobe

Slika 3 prikazuje prosječne stavove svih slušača (N₁=308) prema značajkama osobe koja govori s pomaknutim naglascima (A) te s nepomaknutim i čelnim naglascima (B). Podaci pokazuju da se osoba koja čita s pomaknutim naglascima percipira kao izrazito obrazovana (M=6.66) i formalna (M=6.63), u znatno većoj mjeri nego osoba koja čita s nepomaknutim i čelnim naglaskom. Izgovor s pomaknutim naglascima također pridonosi percepciji osobe kao dobro plaćene (*radi dobro plaćen posao*), uspješne i osobe visokoga društvenog statusa. Osoba koja govori s pomaknutim naglascima procjenjuje se manje pristupačnom i manje liberalnom (tj. *konzervativna je*) u odnosu na osobu koja govori s nepomaknutim i čelnim naglascima, no ta razlika nije velika (iznosi prosječno oko pola ocjene). Rezultat u kategoriji *staromodna* –

moderna pokazuje da nema nikakve razlike u procjeni izgovora A i B, iako se moglo očekivati da osoba s pomaknutim naglascima (budući da je procijenjena u smjeru konzervativnije, a osoba s nepomaknutima u smjeru liberalnije osobe) bude procijenjena i kao staromodnija.

Razlike u stavovima s obzirom na glazbeno obrazovanje slušača

Budući da su dinamika i ritam, koji pripadaju osnovama glazbenoga „jezika“, usporedivi s naglašavanjem sloga i ritmom riječi u jeziku, pretpostavile smo da će osobe s formalnim glazbenim obrazovanjem te osobe koje se aktivno bave glazbom lakše zamjećivati varijacije u mjestu naglaska. Nadalje, zbog te bi se osjetljivosti mogla pretpostaviti i veća mogućnost da su osobe tih profila usvojile pomicanje naglasaka specifično za hrvatsku standardnojezičnu normu te da će stoga strože procjenjivati govor s nepomaknutim naglascima. U uzorku procjenitelja bilo je 34 % glazbeno obrazovanih (N=105) i 66 % (N=203) slušača koji nemaju formalno glazbeno obrazovanje niti se aktivno bave glazbom. Rezultate deskriptivne statistike za te četiri skupine prikazuje Tablica 12. Rezultati analize t-testa za nezavisne skupine pokazali su da s obzirom na glazbeno obrazovanje ne postoji statistički značajna razlika u stavu sudionika ni u jednoj od 4 testirane kategorije: u tekstu A prema govoru ($t=0.22$, $df=306$, $p>.05$), u tekstu A prema osobi ($t=1.05$, $df=306$, $p>.05$), u tekstu B prema govoru ($t=0.62$, $df=299$, $p>.05$), u tekstu B prema osobi ($t=0.55$, $df=301$, $p>.05$). Možemo zaključiti da glazbeno obrazovanje nije povezano sa stavovima o govoru ili osobi kad je riječ o govornim realizacijama istoga teksta s pomaknutim naglascima te s nepomaknutim i čelnim naglascima.

Tablica 12. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na glazbeno obrazovanje

	Glazbeno obrazovanje (V1)	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	Bez glazbenog obrazovanja	203	5.64	0.67
	Glazbeno obrazovani	105	5.62	0.70
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Bez glazbenog obrazovanja	203	5.56	0.72
	Glazbeno obrazovani	105	5.47	0.71
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci) – stavovi o govoru	Bez glazbenog obrazovanja	199	4.10	1.02
	Glazbeno obrazovani	102	4.17	1.01
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Bez glazbenog obrazovanja	201	4.79	1.07
	Glazbeno obrazovani	102	4.86	0.98

Razlike u stavovima s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača

U ukupnom uzorku procjenitelja bilo je 29 % (N=89) slušača koji studiraju ili su studirali na nekom od studija u kojima obavezni dio programa sadrži kolegij ili kolegije koji se bave standardološkom akcentologijom. To su studiji kroatistike, fonetike, opće lingvistike, glume i kroatologije. Tu skupinu slušača nazvat ćemo *stručnim* slušačima. Ostali procjenitelji, njih 71 % (N=219), nisu studirali nijedan od navedenih studija i njih ćemo nazivati *nestručnim* slušačima. Nepohađanje navedenih studija ne znači da nestručni slušači nemaju znanja iz akcentologije, međutim velika je vjerojatnost da se (osim u osnovnoškolskom kurikulumu, u kojem je jedna nastavna jedinica posvećena naglascima) nisu bavili akcentologijom. Budući da se u okviru kolegija koji se dotiču tema iz standardološke akcentologije studenti eksplicitno poučavaju naglasnoj normi, pretpostavljamo da će stručni slušači (procjenitelji koji su pohađali neki od navedenih studijskih programa) davati više ocjene govoru i osobi koja čita s pomaknutima naglascima (tekst A) od nestručnih slušača, a da će govoru i osobi koja čita s nepomaknutim i čelnim naglascima (tekst B) davati niže ocjene nego nestručni slušači. Rezultate deskriptivne statistike za te četiri skupine prikazuje Tablica 13.

Tablica 13. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na akcentološko obrazovanje

	Akcentološko obrazovanje (V2)	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	Nestručni slušači	219	5.57	0.69
	Stručni slušači	89	5.78	0.63
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Nestručni slušači	219	5.44	0.73
	Stručni slušači	89	5.74	0.66
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o govoru	Nestručni slušači	214	4.18	0.99
	Stručni slušači	87	3.98	1.05
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o osobi koja tako govori	Nestručni slušači	215	4.85	1.01
	Stručni slušači	88	4.71	1.11

Deskriptivni podaci potvrđuju naše pretpostavke: prosječne ocjene stručnih slušača prema tekstu koji je pročitao s pomaknutim naglascima više su u kategorijama govora ($M=5.78$) i kategorijama osobe ($M=5.74$) od prosječnih ocjena nestručnih slušača (u kategorijama govora $M=5.57$, a u kategorijama osobe $M=5.44$). Rezultati analize t-testa za nezavisne skupine pokazali su da kod teksta A s obzirom na stručno obrazovanje sudionika postoji statistički značajna razlika u njihovu stavu prema govoru ($t=2.43$, $df=306$, $p<.05$) i prema osobi ($t=3.31$, $df=306$, $p<.01$).

Iako podaci deskriptivne statistike pokazuju tendenciju koju smo pretpostavili za govornu realizaciju teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B), a to je da će stručni slušači biti stroži u procjenama i davati niže ocjene od nestručnih, rezultati analize t-testa za nezavisne skupine pokazali su da razlika koju vidimo u aritmetičkoj sredini nije statistički značajna ni u procjeni osobina govora ($t=1.60$, $df=299$, $p>.05$) ni u procjeni osobe ($t=1.05$, $df=301$, $p>.05$).

Razlike u stavovima s obzirom na regiju slušača

U ukupnom uzorku procjenitelja ($N_1=308$) bilo je 14.6 % ($N=45$) slušača iz istočne regije, 12.3 % ($N=38$) iz južne regije, 14.3 % ($N=44$) iz zapadne regije, 12.3 % ($N=38$) iz sjeverne regije, 20.5 % ($N=63$) iz Zagreba i okolice te 26 % ($N=80$) slušača iz tzv. miješanih regija (naziv kojim označavamo da se osoba tijekom života školovala u različitim regijama odnosno da je njezin barem jedan roditelj podrijetlom iz druge regije). Deskriptivni podaci pokazuju da slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom (istočne i južne regije) daju samo izgovoru teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) ukupno niže ocjene od slušača iz regija s udarnim naglasnim sustavom (sjeverna regija, zapadna regija te Zagreb i okolica), dok se u stavu prema izgovoru teksta s pomaknutim naglascima (A) taj obrazac ne uočava (Tablica 14).

Tablica 14. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na regiju

	Regije (V3)	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	1 Istočna	41	5.56	0.73
	2 Južna	38	5.67	0.59
	3 Sjeverna	44	5.76	0.71
	4 Zapadna	38	5.70	0.62
	5 Zagreb i okolica	63	5.56	0.75
	6 Miješane	80	5.63	0.63
	Ukupno	304	5.64	0.68
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	1 Istočna	41	5.64	0.73
	2 Južna	38	5.50	0.61
	3 Sjeverna	44	5.54	0.81
	4 Zapadna	38	5.78	0.66
	5 Zagreb i okolica	63	5.49	0.76
	6 Miješane	80	5.43	0.67
	Ukupno	304	5.54	0.71
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o govoru	1 Istočna	40	3.15	0.83
	2 Južna	38	3.54	1.00
	3 Sjeverna	42	4.70	0.70
	4 Zapadna	36	4.68	0.89
	5 Zagreb i okolica	62	4.48	0.84
	6 Miješane	79	4.09	0.93
	Ukupno	297	4.13	1.02
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o osobi koja tako govori	1 Istočna	40	4.01	0.99
	2 Južna	38	4.47	1.09
	3 Sjeverna	43	5.18	0.87
	4 Zapadna	37	5.43	1.04
	5 Zagreb i okolica	61	5.08	0.94
	6 Miješane	80	4.71	0.91
	Ukupno	299	4.82	1.04

Rezultati statističke analize ANOVA (Tablica 15) pokazuju da za tekst s pomaknutim naglascima (A) s obzirom na regiju slušača nema statistički značajne razlike ni u procjeni govora ni u procjeni osobe koja tako govori, dok za tekst s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) postoji statistički značajna razlika i u procjeni govora ($F_{5,291}=21.94$, $p<.01$) i u procjeni osobe ($F_{5,293}=11.91$, $p<.01$). Iz post-hoc testova (Student-Newman-Keuls) možemo vidjeti koje se regije međusobno razlikuju u procjeni govora (Tablica 16) i u procjeni osobe koja tako govori (Tablica 17).

Tablica 15. Rezultati analize varijance u tekstu A i tekstu B u kategorijama procjene govora i procjene osobe s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

ANOVA						
		Suma kvadrata	df	Srednji kvadrat	F	p
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	Između regija	1.44	5	0.29	0.63	.68
	Unutar regija	136.86	298	0.46		
	Ukupno	138.30	303			
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Između regija	3.82	5	0.76	1.51	.19
	Unutar regija	151.01	298	0.51		
	Ukupno	154.83	303			
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o govoru	Između regija	83.82	5	16.76	21.94	.00
	Unutar regija	222.39	291	0.76		
	Ukupno	306.21	296			
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o osobi koja tako govori	Između regija	54.96	5	10.99	11.91	.00
	Unutar regija	270.41	293	0.92		
	Ukupno	325.37	298			

Pri procjeni **govora** s nepomaknutim i čelnim naglascima (tekst B) postoji statistički značajna razlika s obzirom na regiju iz koje sudionici dolaze ($F_{5,291}=21.94$, $p<.01$), a post-hoc test za kategorije procjene govora (Tablica 16) pokazuje da istočna regija ima značajno niže procjene od svih ostalih regija. Slušači iz južne regije imaju značajno niže procjene od slušača iz miješanih regija, Zagreba i okolice te sjeverne i zapadne regije. Slušači iz miješanih regija imaju značajno niže procjene od Zagreba i okolice te sjeverne i zapadne regije. Zagreb i okolica, sjeverna i zapadna regija ne razlikuju se značajno.

Tablica 16. Rezultati post-hoc testa za tekst B u stavovima prema govoru s obzirom na regiju slušača

	Regije (V3)	N	Podskup za alfa = 0.05			
			1	2	3	4
Post-hoc test Student-Newman- Keuls ^{a,b}	1 Istočna	40	3.1500			
	2 Južna	38		3.5368		
	6 Miješane	79			4.0937	
	5 Zagreb i okolica	62				4.4774
	4 Sjeverna	36				4.6806
	3 Zapadna	42				4.6976
	Značajnost (p)		1.000	1.000	1.000	.453

Napomena: Prikazani su prosjeci za grupe u homogenim podskupinama.

a. Koristi se harmonijski prosjek veličine uzorka = 45.561.

b. Veličine grupa nisu jednake. Koristi se harmonijski prosjek veličina grupa. Razina pogreške tipa I nije zajamčena.

Pri procjeni **osobe** koja izgovara tekst s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) postoji statistički značajna razlika s obzirom na regiju iz koje slušači dolaze ($F_{5,293}=11.91$, $p<.01$). Post-hoc test (Tablica 17) pokazuje da istočna regija ima značajno niže procjene od svih ostalih regija. Južna regija ima značajno niže procjene od Zagreba i okolice te zapadne i sjeverne regije. Slušači iz miješanih regija imaju značajno niže procjene od slušača iz sjeverne regije.

Tablica 17. Rezultati post-hoc testa za tekst B u stavovima prema osobi s obzirom na regiju slušača

	Regije (V3)	N	Podskup za alfa = 0.05			
			1	2	3	4
Post-hoc test Student-Newman- Keuls ^{a,b}	1 Istočna	40	4.0125			
	2 Južna	38		4.4671		
	6 Miješane	80		4.7172	4.7172	
	5 Zagreb i okolica	61			5.0779	5.0779
	3 Zapadna	43			5.1831	5.1831
	4 Sjeverna	37				5.4257
	p		1.000	.213	.054	.194

Napomena: Prikazani su prosjeci za grupe u homogenim podskupinama.

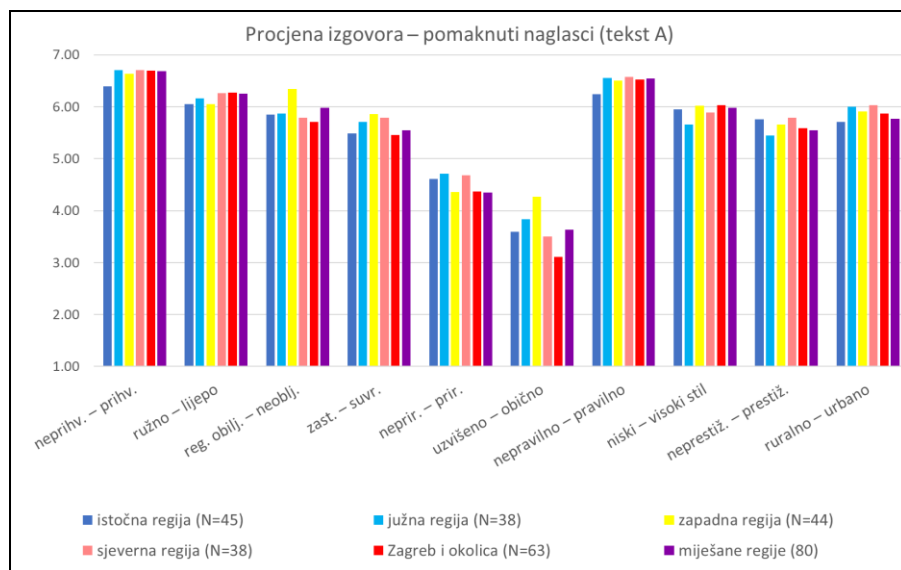
a. Koristi se harmonijski prosjek veličine uzorka = 45.561.

b. Veličine grupa nisu jednake. Koristi se harmonijski prosjek veličina grupa. Razina pogreške tipa I nije zajamčena.

Analiza pojedinih stavova prema govoru i prema osobi s obzirom na regije slušača

Dosad smo sve analize stavova slušača iz pojedinih regija prema pomaknutom naglasku te nepomaknutom i čelnom naglasku prikazale ukupno, a ovdje želimo pokazati razlike s obzirom na pojedina pitanja koja smo postavile o govoru i o osobi koja tako govori. Slika 3 prikazuje prosječne stavove slušača s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost prema izgovoru teksta s pomaknutim naglaskom (tekst A), a Slika 4 stavove istih skupina slušača prema tekstu s nepomaknutim i čelnim naglascima (tekst B).

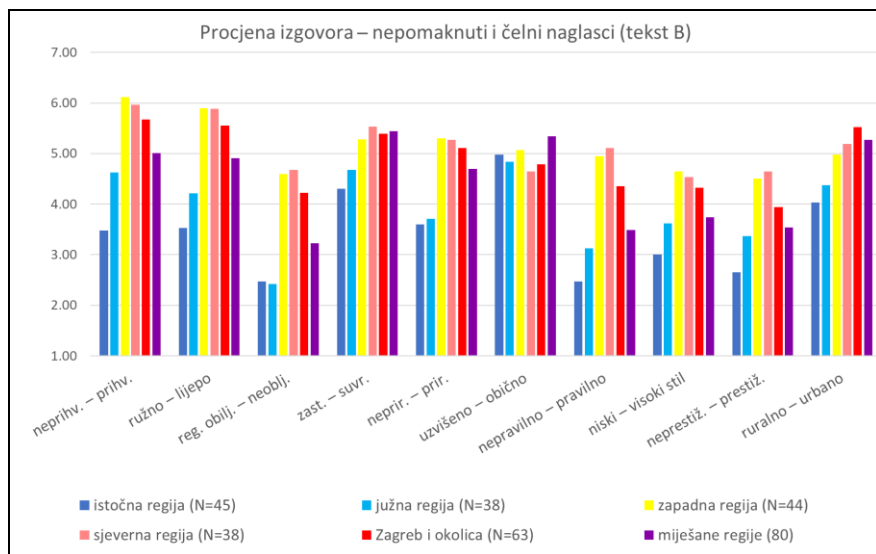
Iz grafičkog prikaza (Slika 4) vidimo da kod teksta A nema velikih razlika među slušačima pojedinih regija, a može se uočiti i da neke kategorije procjene (npr. *uzvišeno – obično*, *neprirodno – prirodno*) imaju ukupno znatno niže srednje vrijednosti od ostalih kategorija – prosječne ocjene kreću se između 4 i 5, dok su ostale kategorije prosječno oko 6 i više).

Slika 4. Stavovi o izgovoru teksta s pomaknutim naglaskom (A) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

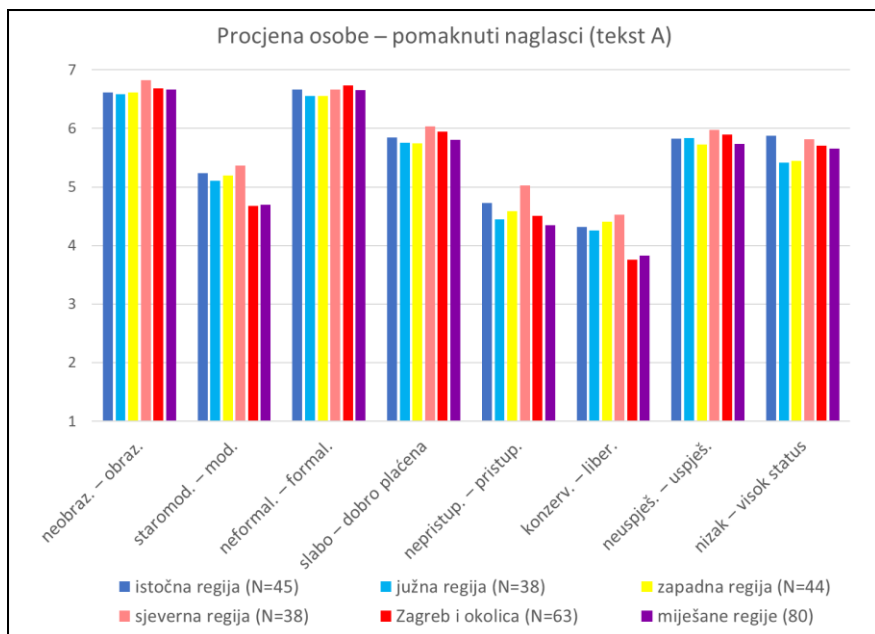
Iz grafičkog prikaza (Slika 4) vidimo da se kod izgovora teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B) u gotovo svim kategorijama procjene (*neprihvatljivo – prihvatljivo*, *ružno – lijepo*, *regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno*, *zastarjelo – suvremeno*, *neprirodno – prirodno*, *nepravilno – pravilno*, *niski stil – visoki stil*, *nije prestižno – prestižno*, *ruralno – urbano*) slušači iz

pojedinih regija znatno razlikuju, a prepoznatljiv je i obrazac po kojem se razlikuju: slušači iz istočne regije daju najniže ocjene, slušači iz južne regije većinom daju više ocjene od slušača iz istočne regije, ali niže od svih ostalih. Slušači iz zapadne i sjeverne regije te iz Zagreba i okolice daju približno jednake ocjene u svim kategorijama, a statistički post-hoc test kojim se dokazuje to grupiranje slušača prethodno je već iznesen (Tablica 16).

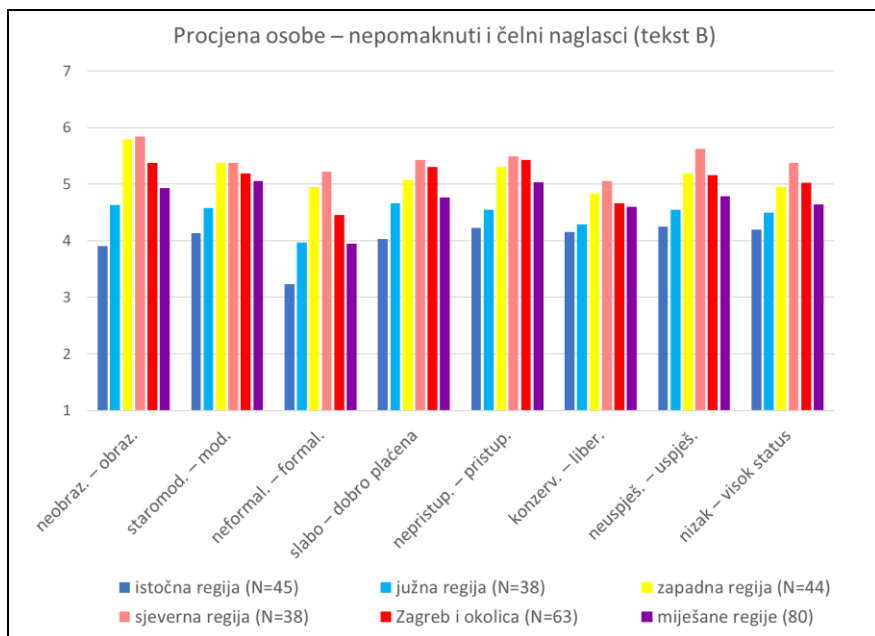
Slika 5. Stavovi o izgovoru teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Već smo na početku ovoga poglavlja (Slika 3) prikazali ukupne rezultate stavova svih slušača prema značajkama osobe koja govori (u tekstovima A i B), a sljedeći grafovi prikazat će prosječne stavove slušača s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost prema osobi koja izgovara tekst s pomaknutim naglaskom (Slika 6) i stavove istih skupina slušača prema osobi koja izgovara tekst s nepomaknutim i čelnim naglascima (Slika 7).

Slika 6. Stavovi o osobi koja izgovara tekst s pomaknutim naglaskom (A) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Iz grafičkoga prikaza (Slika 6) razvidno je sljedeće: slušači iz različitih regija ne razlikuju se znatno u stavovima prema osobi koja govori s pomaknutim naglascima (tj. izgovara tekst A), uglavnom se slažu u svim kategorijama. Uočljivo je međutim da u nekim kategorijama procjene slušači daju ukupno znatno niže ocjene, primjerice u kategorijama *konzervativna – liberalna*, *nepristupačna – pristupačna* te *staromodna – moderna*, dakle osobu koja tako govori procjenjuju konzervativnijom, nepristupačnijom i staromodnijom. U tim se kategorijama ocjene kreću između 4 i 5, dok su u ostalim kategorijama ocjene više i znatno se približavaju ocjeni 6 ili je čak premašuju, što upućuje na to da slušači izgovor s pomaknutim naglascima pripisuju uspješnoj osobi koja ima visok društveni status, koja radi dobro plaćen posao, formalna je i obrazovana.

Slika 7. Stavovi o osobi koja izgovara tekst s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Iz grafičkoga prikaza (Slika 7) vidljivo je da se u ocjeni osobe koja izgovora tekst s nepomaknutim i čelnim naglaskom (tj. čita tekst B) u svim kategorijama procjene (*neobrazovana – obrazovana*, *staromodna – moderna*, *neformalna – formalna*, *radi slabo plaćen posao – radi dobro plaćen posao*, *nepristupačna – pristupačna*, *konzervativna – liberalna*, *neuspješna – uspješna* te *ima nizak društveni status – ima visok društveni status*) slušači iz pojedinih regija znatno međusobno razlikuju, a prepoznatljiv je i obrazac po kojem se razlikuju: slušači iz istočne regije u svim kategorijama daju najniže ocjene, slušači iz južne regije većinom daju više ocjene od slušača iz istočne regije, ali i dalje uglavnom niže od svih ostalih (eventualno se približavaju ocjenama slušača koji pripadaju miješanim regijama). Slušači iz zapadne i sjeverne regije te iz Zagreba i okolice daju uočljivo više ocjene od ostalih regija u svim kategorijama, a statistički post-hoc test kojim se dokazuje to grupiranje slušača prethodno je već iznesen (Tablica 17).

Analize korelacije stavova

Rezultati analize korelacija za sve kategorije procjena govora i osobe koja govori s obzirom na mjesto naglaska (Tablica 18) pokazuju da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između stavova prema osobinama osobe koja čita tekst A (s pomaknutim naglascima) i prema govoru ostvarenom pri čitanju teksta A ($r=.64$, $p<.01$) te između stavova prema osobinama osobe koja čita tekst B (s nepomaknutim i čelnim naglascima) i osobinama govora ostvarenog pri čitanju teksta B ($r=.80$, $p<.01$).

Tablica 18. Korelacije za ukupne stavove prema govoru i osobi koja govori s obzirom na tekst s pomaknutim naglascima (A) i s obzirom na nepomaknuti i čelni naglasak (B)

		Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o govoru	Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o osobi koja tako govori
Tekst A (pomaknuti naglasci) – stavovi o govoru	Pearsonove korelacije p (dvosmjerne)	-	.64	.03	.07
			.00	.67	.24
Tekst A (pomaknuti nag- lasci) – stavovi o osobi koja tako govori	Pearsonove korelacije p (dvosmjerne)		-	.09	.24
				.13	.00
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o govoru	Pearsonove korelacije p (dvosmjerne)			-	.80
					.00
Tekst B (nepomaknuti i čelni naglasak) – stavovi o osobi koja tako govori	Pearsonove korelacije				-

U radu smo željele analizirati i koje kategorije procjene govora međusobno koreliraju, kao i kategorije procjene osobe koja govori. Rezultati analize Pearsonove korelacije nalaze se u Prilozima (Tablica 41, Tablica 42, Tablica 43, Tablica 44), a ovdje ćemo istaknuti rezultate za kategorije u kojima je koeficijent korelacije visok ($r>.60$) ili umjeren ($r>.30$ do $.60$) te statistički značajan ($p<.01$).

Rezultati analize korelacija u procjeni teksta s pomaknutim naglaskom (A) u stavovima o govoru (Tablica 41 u Prilozima) pokazuju da postoji statistički značajna visoka pozitivna korelacija između kategorija *prihvatljiv* i *lijep* ($r=.64$, $p<.01$), *prihvatljiv* i *pravičan* ($r=.72$, $p<.01$) te *visokoga stila* i *prestizhan* ($r=.68$, $p<.01$). Statistički značajne umjerene pozitivne korelacije dobivene su između mnogih kategorija: *prihvatljiv* i *regionalno neobilježen*, *prihvatljiv* i

visokoga stila, prihvatljiv i prestižan, lijep i suvremen, lijep i pravilan, lijep i visokoga stila, lijep i prestižan, regionalno neobilježen i pravilan, regionalno neobilježen i visokoga stila, suvremen i prirodan, suvremen i pravilan, suvremen i urban, pravilan i visokoga stila, pravilan i prestižan, pravilan i urban, visokoga stila i urban te prestižan i urban. Jedina osobina govora u kojoj je vrijednost na maksimalnom polu (7) glasila „običan“, a vrijednost na minimalnom polu (1) glasila „uzvišen“ imala je male negativne koeficijente korelacije između *običan i prihvatljiv, običan i lijep, običan i pravilan, običan i urban* te umjerene negativne koeficijente korelacije između *običan i prestižan* te *običan i visokoga stila*. *Običan* ima i malu pozitivnu korelaciju s *prirodan*.

Rezultati analize korelacija u procjeni teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (tekst B) u stavovima o govoru (Tablica 42 u Prilozima) pokazuju da postoji statistički značajna visoka pozitivna korelacija između kategorija *prihvatljiv i lijep* ($r=.84, p<.01$), *prihvatljiv i pravilan* ($r=.69, p<.01$), *prihvatljiv i visokoga stila* ($r=.63, p<.01$), *prihvatljiv i prestižan* ($r=.65, p<.01$). Kategorija *lijep* ima visoke pozitivne korelacije s kategorijama *pravilan* ($r=.64, p<.01$), *visokoga stila* ($r=.60, p<.01$) te *prestižan* ($r=.63, p<.01$). Kategorija *regionalno neobilježen* ima visok pozitivni koeficijent korelacije s kategorijom *pravilan* ($r=.63, p<.01$). Kategorija *suvremen* ima visok pozitivan koeficijent korelacije s kategorijom *urban* ($r=.62, p<.01$). Kategorija *pravilan* ima visoke pozitivne koeficijente korelacije s kategorijom *visokoga stila* ($r=.71, p<.01$) i s kategorijom *prestižan* ($r=.71, p<.01$). Kategorija *prestižan* ima i iznimno visok pozitivni koeficijent korelacije s kategorijom *visokoga stila* ($r=.83, p<.01$). Ponovno se negativne korelacije pojavljuju samo u kategoriji *običan*, i to umjereno negativne između *običan i visokoga stila* ($r=-.40, p<.01$) te *običan i prestižan* ($r=-.44, p<.01$), a male negativne korelacije između *običan i prihvatljiv, običan i lijep* te *običan i regionalno neobilježen*. Ovaj rezultat ukazuje na to da bi na pozitivni pol vrijednosne ljestvice trebalo staviti pojam *uzvišen*, a na negativni pol pojam *običan*.

Rezultati analize korelacija u procjeni teksta s pomaknutim naglaskom (A) u stavovima o osobi koja tako govori (Tablica 43 u Prilozima) pokazuju da postoji statistički značajna visoka pozitivna korelacija između kategorija *obrazovana i formalna* ($r=.61, p<.01$), *radi dobro plaćen posao i visokoga je društvenog statusa* ($r=.83, p<.01$) te *visokoga društvenog statusa i uspješna* ($r=.70, p<.01$). Kod svih drugih parova postoji ili umjerena pozitivna korelacija ili mala pozitivna korelacija osim kod parova osobina *pristupačna i obrazovana* te *pristupačna i formalna*, gdje koeficijent korelacije nije statistički značajan.

Iste tendencije s nešto većim vrijednostima koeficijenta korelacije pokazuju i rezultati analize korelacija u procjeni teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (tekst B) u stavovima o osobi koja tako govori (Tablica 44 u Prilozima).

Analiza podataka o percepciji govora s obzirom na normativno ili uzusno mjesto naglaska u tekstu pokazuje da je većina koeficijenta korelacije koji ukazuju na malu, umjerenu ili visoku povezanost statistički značajna i pozitivna. Istaknut ćemo samo rezultate za visoke pozitivne korelacije koje se pojavljuju između kategorija *obrazovana* i *formalna* ($r=.72$, $p<.01$), *obrazovana* i *radi dobro plaćen posao* ($r=.70$, $p<.01$), *obrazovana* i *uspješna* ($r=.67$, $p<.01$), *obrazovana* i *visokoga društvenog statusa* ($r=.65$, $p<.01$). Visoke pozitivne korelacije imaju i kategorije *radi dobro plaćen posao* i *uspješna* ($r=.75$, $p<.01$), *radi dobro plaćen posao* i *visokoga je društvenog statusa* ($r=.77$, $p<.01$) te *uspješna* je i *visokoga je društvenog statusa* ($r=.81$, $p<.01$).

Rasprava i zaključna razmatranja

Rezultati ovoga dijela istraživanja pokazuju da govornici ukupno više ocjene daju normi (koju predstavlja inačica A) i vrlo su ujednačeni s obzirom na regionalno podrijetlo. Njihovi se stavovi s obzirom na regionalno podrijetlo počinju razlikovati tek pri procjeni uzusa (koji predstavlja inačica B). Ti su podaci u skladu s prethodnim istraživanjima, prema kojima slušači lako prepoznaju visoki varijetet (propisanu normu) (Matešić i Plešković, 2014) i imaju svijest o standardnoj inačici (Škarić i Lazić, 2002; Škarić i Varošanec-Škarić, 2003; Šimičić i Sujoldžić, 2004; Filipin, 2015). Budući da je taj dio istraživanja proveden na slušanju cjelovitoga teksta, ne možemo donijeti zaključke o tome koji su primjeri i kategorije uzusnoga mjesta više ili manje utjecale na ukupnu odluku, pa tu temu istražujemo u idućem poglavlju. Na temelju rezultata dobivenih u ovom dijelu istraživanja, u kojem su slušači bili izloženi dvjema inačicama izgovora teksta, možemo iznijeti sljedeće zaključke:

Hipoteza 1: Stavovi prema govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglaska bit će viši (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) od stavova prema govornoj realizaciji s nepomaknutim mjestom.

Rezultati pokazuju da tekst u govornoj realizaciji s pomaknutim naglascima slušači ocjenjuju višom prosječnom ocjenom i pri procjeni govora (*prihvatljiv*, *lijep*, *regionalno neobilježen*, *suvremen*, *prirodan*, *običan*, *pravilan*, *visokog stila*, *prestižan* i *urban*) kao i pri procjeni osobe koja govori (*obrazovana*, *moderna*, *formalna*, *radi dobro plaćen posao*, *pristupačna*, *liberalna*, *uspješna*, *visokoga društvenog statusa*). Isti tekst, koji čita isti spiker, u govornoj realizaciji s nepomaknutim i čelnim naglascima slušači procjenjuju nižim ocjenama kako pri procjeni govora tako i pri procjeni osobe koja govori. Hipoteza 1 je potvrđena.

Istraživanje je odgovorilo i na pitanje o korelacijama između pojedinih kategorija stavova na temelju slušanja teksta s pomaknutim naglaskom (A) i teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B). Velik broj ispitivanih kategorija ima statistički značajne visoke, umjerene ili male pozitivne korelacije između većine kategorija procjene. Stoga se brojne kategorije mogu svesti na jednu kategoriju procjene, primjerice na kategoriju *prihvatljiv* jer značajno pozitivno korelira s *lijep*, *pravilan*, *visokoga stila*, *prestizhan*, *regionalno neobilježen*, *suvremen*, *prirodan* i *urban*. Kategorija na čijem je maksimalnom polu vrijednosti bilo *običan*, a na minimalnom *uzvišen* negativno korelira s ostalim kategorijama jer su slušači očigledno vrijednosni sud *uzvišen* doživjeli kao pozitivan termin, a ne kao negativan, kako je bilo zamišljeno kad je u istraživanju on postavljen na negativni pol s mišlju da *uzvišenost* govora ostavlja dojam nepristupačnosti, izvještačenosti i neprirodnosti, što su sve negativni termini. Zbog toga su se dakle pojavile male ili umjerene negativne korelacije, tj. prethodne kategorije mogu se dovesti u vezu s osobinom *uzvišen*.

Hipoteza 2: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglaska, koje je normirano (tekst A), znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim mjestom, koje je uzusno (tekst B).

Hipoteza 2 nije potvrđena. Glazbeno obrazovanje nije bilo povezano sa stavovima o govoru ili osobi kad je riječ o govornim realizacijama istoga teksta s pomaknutim naglascima te s nepomaknutim i čelnim naglascima.

Hipoteza 3: Slušači s akcentološkim obrazovanjem (V2) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglaska, koje je normirano (tekst A), znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim mjestom, koje je uzusno (tekst B).

Hipoteza 3 djelomično je potvrđena. Naime procjene slušača koji imaju akcentološko obrazovanje statistički su značajno više od procjena slušača koji takvo obrazovanje nemaju kad je riječ o govornoj realizaciji s pomaknutim naglascima (tekst A) i pri procjeni govora i pri procjeni osobe koja tako govori, no kad je riječ o procjeni govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim naglascima (tekst B), nema značajne razlike.

Hipoteza 4: Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (iz istočne i južne regije) te govornici iz miješanih regija davat će više ocjene govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglaska, koje je normirano (tekst A), od slušača iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna i sjeverna regija te Zagreb i okolica).

Hipoteza 4 djelomično je potvrđena. Prvi dio hipoteze nije potvrđen tj. kad je riječ o regionalnoj pripadnosti slušača, nema statistički značajne razlike u

procjeni govorne realizacije s pomaknutim naglascima (tekst A) ni pri procjeni govora ni pri procjeni osobe koja govori. Drugi je dio hipoteze potvrđen: pri procjeni govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim naglascima (tekst B) postoji statistički značajna razlika kako pri procjeni govora tako i pri procjeni osobe koja tako govori. Slušači iz istočne i južne regije te govornici iz miješanih regija daju znatno niže procjene u usporedbi s govornicima iz zapadne regije, sjeverne regije te Zagreba i okolice. Zanimljivo je da slušači iz istočne regije daju značajno niže procjene u usporedbi sa slušačima iz svih ostalih regija, a slušači iz južne regije značajno niže procjene od slušača iz miješanih regija, Zagreba i okolice, sjeverne i zapadne regije. Zagreb i okolica, sjeverna i zapadna regija ne razlikuju se značajno.

IV. Stavovi prema naglasnome mjestu u opreci između norme i uzusa po skupinama (N1)

Varijable istraživanja

Govorni materijal za istraživanje stavova prema varijabilnosti mjesta naglasaka u ovome je dijelu istraživanja činilo 14 rečenica zasićenih primjerima za sedam skupina lingvističkih kategorija u kojima suvremena naglasna norma i uzus pokazuju dvojbe naglasnoga mjesta (Tablica 19). Riječ je o mjestu silaznoga naglasaka na leksičkoj, morfološkoj i tvorbenoj razini, tj. o dvojabama distribucije silaznoga tona.

Tablica 19. Prikaz lingvističkih kategorija naglasnoga mjesta ispitivanoga uz pomoć rečenica kao stimulusa

Skupine	Kategorije	R. br.	Rečenice
I. posuđenice	mjesto naglasaka u posuđenicama (leksička razina)	1.	Student je kupio je kartu za koncert , na kojem svira poznati kvartet .
		2.	Danas sam dobio službeni dokument na kojem piše da sam završio fakultet i postao biolog .
II. glagoli	mjesto naglasaka u morfološkim kategorijama glagola (morfološka razina)	3.	Ako dobro pogledamo uzorak i ispitamo sve varijable, možda dobro i napišemo taj test.
		4.	Redovito razgovaramo o tržištu koje kontroliramo i proizvodnji koju financiramo .
		5.	Svakako najprije ispitajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslušajte glas zdravog razuma i – pričekajte električare!
III. prokliza	naglasak u proklizi („kraće” govorne riječi: i + zamjenica, prijedlog + imenica, prijedlog + zamjenica, negacija + glagol)	6.	Dobro je i to što smo pozvali i njih , a veseli me da smo i mi ovdje.
		7.	Dodji u kuću pa ćemo odlučiti idemo li u grad ili na more .
		8.	Pričala sam ti o toj prijateljici – po njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, po meni , najljepše ime na svijetu.
		9.	Ne vjerujem ti kad kažeš da ne plešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da ne kuhaš .
IV. G. mn. m. r.	mjesto naglasaka u morfološkoj kategoriji imenica (morfološka razina)	10.	Naježda komaraca u blizini ostataka vode bila je neugodna za skupinu muškaraca koja se ondje našla.
V. tvorenice	mjesto naglasaka u tvorenicama (tvorbena razina), naglasnoga podtipa „junak – junaka”	11.	Konobar je rekao da mu treba upaljač , ali njegov pomoćnik donio je otvarač za boce.
VI. spojnik -o-	složenice sa spojnikom -o- (tvorbena razina)	12.	Dugoročno gledano, samovolja vladajućih dovest će i do brzopletih odluka.
VII. hiperkorektnost	hiperkorektni ostvaraji (pomicanje uzlaznih naglasaka) kod glagola (infinitivi i glagolski pridjevi radni)	13.	Moram preskočiti gledanje filma ako hoću pročitati knjigu i pripremiti izlaganje.
		14.	Dugo je razmišljao i izvrtio mnoge zamisli, da bi napokon predložio promjenu.

Rečenice je čitao spiker I. K., snimljene su u studiju Odsjeka za fonetiku te su pročitane na dva načina: s naglasnim pomakom, propisano i preporučeno u standardnoj naglasnoj normi (inačica A) i s nepomaknutim ili dubletnim naglaskom (inačica B). U 12. rečenici naglasak je složenica dubletan, naime standardan je i kad je na središnjem slogu (uzlazni na spojniku), u inačici A, i kad je na početnom slogu (kratkosilazni), u inačici B. Dakle, **inačica A** odnosi se na izgovor riječi koji je normativno propisan s obzirom na temeljna distribucijska pravila (u posuđenica-ma, u morfološkim kategorijama glagola i imenica, u kraćim govornim riječima s prednaglasnicama, u domaćim tvorenica-ma naglasnoga podtipa „junak – junaka“ te u složenica-ma s naglaskom na spojniku -o-). **Inačica B** odnosi se na izgovor riječi s nepomaknutim naglaskom koji je normativno označen kao razgovorni, sa silaznim tonom izvan početnoga sloga (kod posuđenica, u G mn. imenica, u govornoj riječi s prednaglasnikom) i koji je izvan sadašnjega propisa (silazni ton izvan početnoga sloga u morfološkim kategorijama glagola, u negaciji glagola, u domaćim tvorenica-ma naglasnoga podtipa „junak – junaka“) te se odnosi na izgovor riječi s pomaknutim naglaskom koji je dubletni (u primjerima s regresivnim pomakom prema početku riječi u složenica-ma sa spojnikom -o-).

Zasebno ćemo promatrati 13. i 14. rečenicu iz VII. skupine, koje su se također izgovarale na dva načina: inačica A odnosi se na nepomaknuto, standardno, propisano mjesto naglasaka, a **inačica H** na pomaknuto, ali nepravilno i hiperkorektno mjesto.

Ispitanici, ukupno njih 308, slušali su izgovor rečenica slučajnim redoslijedom, ukupno 28 rečenica (tj. 14 rečenica, svaka u dvije inačice mjesta naglasaka na promatranim primjerima), te su procjenjivali svaku rečenicu u sedam **kategorija procjene**:

- 1) nepravilno – pravilno
- 2) stilski obilježeno – stilski neobilježeno
- 3) regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
- 4) zastarjelo – suvremeno
- 5) onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
- 6) ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
- 7) onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi.

Za odabranih 7 kategorija procjene pri ispitivanju stavova prema mjestu naglasaka u određenim leksičkim i gramatičkim kategorijama statistički smo (faktorskom analizom) analizirale koliko koreliraju pojedine kategorije stavova, tj. koje se kategorije procjene stavova mogu povezati (korelirati i grupirati) za sve slušače ukupno i za obje inačice izgovora A i B. Sve su se korelacije

pokazale značajnima (v. Prilog, Tablica 51). Prema matrici uzoraka u faktorskoj analizi (PAF), grupirale su se dvije kategorije stavova (2. i 3.): *stilska (ne)obilježenost* i *regionalna (ne)obilježenost* (v. Prilog, Tablica 52). To su one kategorije koje upućuju i na neutralnost naglasnih ostvaraja, jednoga od postulata standardnoga izgovora te mogu odgovoriti na pitanje što se slušačima čini neutralnim kada procjenjuju govorne realizacije.

Tri su glavne **nezavisne varijable koje se odnose na slušače** (sudionike, procjenitelje) prema kojima oblikujemo hipoteze: glazbeno obrazovanje slušača (imaju li procjenitelji glazbeno obrazovanje ili se aktivno bave glazbom u odnosu na procjenitelje koji nemaju glazbeno obrazovanje), akcentološko obrazovanje slušača (procjenitelj ima stručno obrazovanje u akcentologiji koje je stekao tijekom studija ili nema takvo obrazovanje) i regionalna pripadnost slušača (prema regijama procjenitelje svrstavamo u 6 skupina, a to su istočna regija, južna regija, sjeverna regija, zapadna regija, Zagreb i okolica te miješane regije).

Istraživačka pitanja i hipoteze

U istraživanju na stimulusima koji su bili kontekstualizirani u rečenice istraživačka pitanja bila su ova:

Istraživačko pitanje 1: Koji su prosječni stavovi slušača prema govornoj realizaciji s pomaknutim naglaskom (inačica A), govornoj realizaciji s nepomaknutim i čelnim naglaskom (inačica B) i govornoj realizaciji s hiperkorektnim naglaskom (inačica H)? Detaljnije:

- a) Koji su prosječni stavovi ukupno za sve slušače?
- b) Koji su prosječni stavovi u pojedinim kategorijama procjene?

Istraživačko pitanje 2: Razlikuju li se stavovi prema govornoj realizaciji pomaknutoga naglaska i nepomaknutoga i čelnoga naglaska s obzirom na varijablu glazbenoga obrazovanja (V1), akcentološkoga obrazovanja (V2) i regije iz koje dolaze slušači (V3)?

Postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1: Stavovi prema govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglaska bit će bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala od stavova prema govornoj realizaciji s nepomaknutim i čelnim mjestom.

Hipoteza 2. Stavovi prema govornoj realizaciji s hiperkorektnim mjestom naglasaka bit će bliže minimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala od stavova prema govornoj realizaciji s korektnim mjestom.

Hipoteza 3: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka (inačica A) znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim mjestom (inačica B).

Hipoteza 4: Slušači s akcentološkim obrazovanjem (V2) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka (inačica A) znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim mjestom (inačica B).

Hipoteza 5: Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (iz istočne i južne regije) te govornici iz miješanih regija davat će više ocjene govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglasaka (inačica A) od slušača iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna i sjeverna regija te Zagreb i okolica).

Hipoteza 6: Slušači će se međusobno razlikovati kad je riječ o naglasku na zadnjem slogu posuđenica na sljedeći način: slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će naglasak na ultimi nepravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će takav naglasak pravilnim. Pritom će slušači iz visinskih regija biti odlučniji u ocjeni nepravilnosti kod dvosložnih posuđenica, a kod trosložnih davat će blaže ocjene za naglasak na posljednjem slogu.

Hipoteza 7: Slušači će se međusobno razlikovati kad je riječ o mjestu naglasaka u morfološkim kategorijama glagola na način da će slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrati nepomaknuti naglasak nepravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga pravilnim.

Hipoteza 8: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema pomaknutome naglasku u proklizi. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će pomaknuti naglasak pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga nepravilnim.

Hipoteza 9: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema pomaknutome naglasku u G mn. imenica m. r. na način da će slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrati ostvaraj pomaknutoga naglasaka pravilnim, i to južna regija, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga nepravilnim.

Hipoteza 10: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema mjestu naglasaka u tvorenicama naglasnoga podtipa „junak – junaka“. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će ostvaraj pomaknutoga naglasaka pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom pravilnim će smatrati ostvaraj naglasaka na ultimi.

Hipoteza 11: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema mjestu naglaska u složenicama sa spojnikom -o-. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će ostvaraj naglaska na spojniku pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će takav ostvaraj nepravilnim.

Rezultati istraživanja stavova prema varijablama glazbenoga i akcentološkoga obrazovanja te regionalne pripadnosti slušača u procjenama svih 12 rečenica

Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati kako na stav prema varijabilnosti mjesta naglaska utječu varijable glazbenoga i akcentološkoga obrazovanja slušača te pripadnost slušača određenoj regiji.

Razlike prema **glazbenom obrazovanju** ispitane su t-testom (Tablica 20). Pokazalo se da ne postoji statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica u inačici A između ispitanika koji nemaju i onih koji imaju glazbeno obrazovanje ($t=1.15$, $df=306$, $p>.05$) te da ne postoji statistički značajna razlika ni u procjenama svih 12 rečenica u inačici B između ispitanika koji nemaju i onih koji imaju glazbeno obrazovanje ($t=0.22$, $df=306$, $p>.05$). Obje skupine davale su visoke ocjene; za inačicu A ($M=4.60$ i $M=4.48$) i za inačicu B ($M=4.53$ i $M=4.51$) (Tablica 20).

Tablica 20. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica i usporedba slušača s obzirom na glazbeno obrazovanje (V1)

12 rečenica	Varijabla glazba	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)	T-test		
					t	df	p
Inačica A	1 ne	203	4.60	0.88	1.148	306	.252
	2 da	105	4.48	0.87			
Inačica B	1 ne	203	4.53	0.82	.223	306	.824
	2 da	105	4.51	0.94			

S obzirom na **akcentološko obrazovanje** postoji statistički značajna razlika (Tablica 21) u procjenama svih 12 rečenica u inačici A između sudionika koji imaju obrazovanje u akcentologiji i onih koji ga nemaju ($t=5.59$, $df=306$, $p<.01$). Sudionici koji imaju akcentološko obrazovanje imaju značajno više procjene inačice A, koja predstavlja normirano mjesto naglaska, od onih koji ga nemaju. Ne postoji statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica u inačici B, koja predstavlja uzusno mjesto, između ispitanika koji imaju i onih koji nemaju obrazovanje iz akcentologije ($t=1.43$, $df=306$, $p>.05$).

Tablica 21. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica i usporedba slušača s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2)

12 rečenica	Varijabla akcentološko obrazovanje	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)	T-test		
					t	df	p
Inačica A	1 ne	219	4.39	0.83	5.593	306	.000
	2 da	89	4.98	0.85			
Inačica B	1 ne	219	4.57	0.85	1.429	306	.154
	2 da	89	4.41	0.87			

S obzirom na varijablu **regije** iz koje su slušači ukupna je procjena izgovora 12 rečenica u inačici A i B ujednačena (inačica A $M=4.56$; inačica B $M=4.51$) (Tablica 22). No razlike prema regiji ispitane su i jednosmjernom analizom varijance te je vidljivo da postoje razlike među pojedinim regijama. Postoji naime statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica u inačici A (s pomaknutim naglaskom) ($F_{5,298}=6.26$, $p<.01$) te u procjenama svih 12 rečenica u inačici B (s nepomaknutim i čelnim naglaskom) ($F_{5,298}=13.53$, $p<.01$) (Tablica 23). Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test (Tablica 24) pokazuje da kod rečenica u inačici A regija Zg ima značajno niže procjene od regija SR, JR, MR i IR, a ZR ima značajno niže procjene od IR. Kod rečenica u inačici B post-hoc (Student-Newman-Keuls) test (v. Tablica 25) pokazuje da regije IR i JR imaju značajno niže procjene od ostalih grupa. Rezultati su pokazali da ispitanici procjenjuju višom ocjenom izgovor koji im je bliži, tj. ispitanici iz regija s visinskim naglasnim sustavom (IR i JR) niže su procijenili izgovor rečenica u inačici B.

Tablica 22. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica u dvije inačice A i B prema regiji ispitanika

12 rečenica		Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Inačica A	1 Istočna regija	41	4.90	0.68
	2 Južna regija	38	4.66	0.77
	3 Zapadna regija	44	4.41	0.91
	4 Sjeverna regija	38	4.57	0.87
	5 Zagreb i okolica	63	4.11	0.91
	6 Miješane regije	80	4.76	0.85
	Ukupno	304	4.56	0.88
Inačica B	1 Istočna regija	41	3.92	0.63
	2 Južna regija	38	4.00	0.78
	3 Zapadna regija	44	4.83	0.92
	4 Sjeverna regija	38	4.83	0.67
	5 Zagreb i okolica	63	4.90	0.83
	6 Miješane regije	80	4.49	0.79
	Ukupno	304	4.51	0.86

Tablica 23. Analiza varijance (ANOVA) za razlike u stavovima ispitanika prema regiji, i to prema izgovoru 12 rečenica u inačici A i B

12 rečenica		Suma kvadrata	df	Srednji kvadrat	F	Značajnost (p)
Inačica A	Između regija	22.320	5	4.46	6.26	.00
	Unutar regija	212.372	298	.71		
	Ukupno	234.693	303			
Inačica B	Između regija	41.637	5	8.33	13.52	.00
	Unutar regija	183.567	298	.62		
	Ukupno	225.204	303			

Tablica 24. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za 12 rečenica u inačici A

12 rečenica u inačici A	Regija	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
Post-hoc test Student-Newman-Keuls			1	2	3
	5 Zagreb i okolica	63	4.11		
	3 Zapadna regija	44	4.41	4.41	
	4 Sjeverna regija	38		4.57	4.57
	2 Južna regija	38		4.66	4.66
	6 Miješane regije	80		4.76	4.76
	1 Istočna regija	41			4.90
	Značajnost (p)		.084	.183	.232

Tablica 25. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za 12 rečenica u inačici B

12 rečenica u inačici B	Regija	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
Post-hoc test Student-Newman-Keuls			1	2
	1 Istočna regija	41	3.92	
	2 Južna regija	38	4.00	
	6 Miješane regije	80		4.49
	4 Sjeverna regija	38		4.83
	3 Zapadna regija	44		4.83
	5 Zagreb i okolica	63		4.90
	Značajnost (p)		.609	.064

Stavovi svih slušača zajedno prema izgovoru dviju inačica prvih 12 rečenica (s iznimkom dakle primjera koji su hiperkorektni) nisu se razlikovali, naime slušači su podjednako poželjnim procijenili izgovor riječi u inačici A (M=4.56) i u inačici B (M=4.51) (Tablica 26). Inačica A izgovorena je s propisanim mjestom naglasaka, a inačica B s naglasnim likovima koji su dubletni, razgovorni ili su izvan standardne norme.

Tablica 26. Stavovi slušača prema pomaknutom (inačica A) i nepomaknutom naglasku (inačica B) u 12 rečenica (bez hiperkorektnih ostvaraja)

Rečenice 1 – 12	Broj slušača (N _i)	Minimum	Maksimum	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Inačica A	308	1.01	6.75	4.56	0.88
Inačica B	308	2.31	7.00	4.51	0.86

Grupiranje regija slušača prema kategorijama procjene

Regionalna pripadnost slušača i njihova procjena inačica izgovora (A, B, H) može se dalje analizirati i prema kategorijama procjene (ukupno 7).

Prema tim kategorijama za **12 rečenica** u **inačici A** ukupno je najviših ocjena u kategoriji *pravilno* ($M=5.19$, $SD=.96$), *stilski neobilježeno* ($M=4.44$, $SD=1.23$), *regionalno neobilježeno* ($M=4.67$, $SD=1.18$), *onako kako govore ugledni ljudi* ($M=4.72$, $SD=.91$), a za 12 rečenica u **inačici B** viša je procjena u kategoriji *suvremeno* ($M=5.11$, $SD=1.04$), *onako kako bih ja* ($M=4.88$, $SD=1.49$) i *sviđa mi se* ($M=4.87$, $SD=1.23$) (v. Prilog, Tablica 53).

Za kategorije 1, 3, 4, 7 u inačici A te 6 i 7 u inačici B varijanca je homogena, dok za ostale kategorije nije, stoga je za njih izračunana Welchova ANOVA. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test pokazao je da su se u kategoriji procjene *nepravilno* – *pravilno*, *regionalno neobilježeno* – *regionalno obilježeno* u inačici A ujedinile sve regije s visokom procjenom (v. Prilog, Tablica 54, Tablica 55). U kategoriji procjene *zastarjelo* – *suvremeno* u inačici A grupirala se regija Zagreb i okolica zajedno sa zapadnom i južnom regijom s nešto nižim procjenama (v. Prilog, Tablica 56). U kategoriji procjene *onako kako ne govore ugledni ljudi* – *onako kako govore ugledni ljudi* u inačici A grupirale su se sjeverna, istočna i miješane regije s nešto višim procjenama (v. Prilog, Tablica 57). U inačici B kod kategorije *ne sviđa mi se kad ovako drugi govore* – *sviđa mi se kad ovako drugi govore* grupirane su istočna i južna regija s nižim procjenama, a zapadna, sjeverna i Zagreb s okolicom s višim procjenama (v. Prilog, Tablica 58). U inačici B kod kategorije *onako kako ne govore ugledni ljudi* – *onako kako govore ugledni ljudi* istočna regija s nižom procjenom stoji nasuprot regiji Zagreb i okolica s višom procjenom (v. Prilog, Tablica 59).

Za ostale kategorije koje nemaju homogenu varijancu uočavamo da u kategoriji *stilski obilježeno* – *stilski neobilježeno* u inačici A s najnižom procjenom stoji regija Zagreb i okolica, a s najvišom miješane regije. U kategoriji *onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila* – *onako kako bih ja izgovorio/izgovorila* u inačici A najviše procjene dale su istočna i južna regija, a odvajaju se Zagreb i okolica, zapadna i sjeverna regija. U istoj inačici u kategoriji *ne sviđa mi se kad ovako drugi govore* – *sviđa mi se kad ovako drugi govore* nešto niže procjene dali su slušači iz udarnih regija. U inačici B u prvih pet kategorija izdvajaju se nižim procjenama istočna i južna regija. Iz svega proizlazi da su slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom izgovor u inačici B procijenili nešto nepravilnijim, regionalno i stilski obilježenijim, onako kako ne bi izgovorili te im se rubno sviđa. Pozitivno su ocijenili da je izgovor u inačici B suvremen i da tako govore i ugledni ljudi, ali nešto niže od ostalih regija.

Stavove svih slušača (N1=308) prema izgovoru **14 rečenica** u inačici **A, B i H** (hiperkorektni ostvaraji) prema kategorijama procjene prikazuje Tablica 27. Primjeri su realizirani bez zanaglasnih dužina s namjerom da ne modificiraju stav slušača prema stimulusu koji nije u fokusu.

Tablica 27. Stavovi slušača prema inačicama A, B i H u 14 rečenica

Skupine	Broj rečenice i promatrani primjeri	M i SD	Kategorije procjene*							Ukupno
			1. pravil.	2. stil.	3. reg.	4. suvr.	5. ja	6. sviđa	7. ugled	
I. posuđenice	1A. <u>stùdent</u> , <u>kòncert</u> , <u>kvàrtet</u>	M	6.18	4.99	5.69	5.27	4.48	5.37	5.44	5.35
		SD	1.44	1.98	1.62	1.57	2.26	1.70	1.47	1.81
	1B. <u>stùdent</u> , <u>kòncert</u> , <u>kvàrtet</u>	M	3.09	3.90	2.97	4.89	4.25	4.25	3.93	3.90
		SD	2.09	1.90	1.92	1.51	2.43	1.94	1.50	2.02
	2A. <u>dokùment</u> , <u>fakùltet</u> , <u>biòlog</u>	M	5.64	4.70	5.18	4.93	3.80	4.83	5.16	4.89
		SD	1.86	2.04	1.94	1.67	2.21	1.91	1.52	1.96
	2B. <u>dokumènt</u> , <u>fakultèt</u> , <u>biolog</u>	M	3.61	4.12	3.24	5.01	4.64	4.56	4.19	4.20
		SD	2.13	1.81	2.02	1.51	2.32	1.95	1.56	2.00
II. glagoli	3A. <u>pògledamo</u> , <u>ispitamo</u> , <u>nàpišemo</u>	M	6.03	5.09	5.43	5.25	4.62	5.29	5.29	5.29
		SD	1.50	1.90	1.79	1.54	2.22	1.79	1.41	1.79
	3B. <u>pogledamo</u> , <u>ispitamo</u> , <u>napjšemo</u>	M	2.90	3.71	2.77	4.71	3.85	3.96	3.72	3.66
		SD	1.96	1.86	1.87	1.61	2.43	2.04	1.46	2.00
	4A. <u>razgòvaramo</u> , <u>kontròliramo</u> , <u>finànciramo</u>	M	6.31	5.11	5.70	5.42	4.63	5.44	5.69	5.47
		SD	1.26	2.01	1.66	1.52	2.23	1.71	1.31	1.77
	4B. <u>razgovaramo</u> , <u>kontroliramo</u> , <u>financiramo</u>	M	3.15	3.96	3.02	4.74	4.15	4.22	3.98	3.89
		SD	2.07	1.87	1.95	1.55	2.41	1.96	1.57	2.01
	5A. <u>ispitajte</u> , <u>pòslušajte</u> , <u>pričekajte</u>	M	6.46	5.14	5.75	5.48	4.91	5.67	5.55	5.57
		SD	1.06	1.90	1.61	1.45	2.09	1.54	1.32	1.66
	5B. <u>ispitajte</u> , <u>poslušajte</u> , <u>pričekajte</u>	M	3.25	3.84	3.09	4.71	4.02	4.17	4.00	3.87
		SD	2.04	1.81	1.96	1.55	2.41	1.98	1.53	1.98
III. prokliza	6A. <u>ì to</u> , <u>ì njih</u> , <u>ì mi</u>	M	4.50	3.83	3.65	3.89	3.15	4.23	4.23	3.93
		SD	2.28	2.00	2.22	1.70	2.24	2.01	1.59	2.06
	6B. <u>i to</u> , <u>i njih</u> , <u>i mi</u>	M	5.04	4.62	4.79	5.32	5.44	5.44	4.97	5.09
		SD	1.97	1.85	1.92	1.42	1.83	1.58	1.45	1.75
	7A. <u>ù kuću</u> , <u>ù grad</u> , <u>nà more</u>	M	3.98	3.39	2.52	3.68	2.54	3.89	3.58	3.37
		SD	2.29	1.93	1.97	1.67	2.01	1.91	1.56	2.00
	7B. u <u>kuću</u> , u <u>grad</u> , na <u>more</u>	M	5.35	5.18	4.97	5.62	5.79	5.72	5.16	5.40
		SD	1.88	1.76	2.05	1.35	1.61	1.44	1.42	1.69
	8A. <u>ò toj</u> , <u>pò njoj</u> , <u>pò meni</u>	M	4.90	4.15	3.95	4.17	3.46	4.50	4.43	4.22
		SD	2.10	1.99	2.13	1.71	2.22	1.89	1.50	1.99
	8B. o <u>toj</u> , po <u>njoj</u> , po <u>meni</u>	M	5.00	4.63	4.69	5.45	5.54	5.39	4.84	5.08
		SD	1.94	1.83	1.93	1.36	1.72	1.55	1.39	1.72

	9A. nè vjerujem, nè plešeš, nè kuhaš	M	5.79	4.70	4.98	4.78	4.02	4.96	4.97	4.89
		SD	1.67	1.94	1.90	1.64	2.28	1.86	1.52	1.91
	9B. ne <u>v</u> jerujem, ne <u>ple</u> šeš, ne <u>ku</u> haš	M	3.71	3.97	3.24	4.91	4.36	4.52	4.11	4.12
		SD	2.11	1.88	2.01	1.57	2.37	1.96	1.51	2.00
IV. G. mn. m. r.	10A. kòmaraca, òstataka, muškaraca	M	2.28	3.28	3.17	3.15	1.55	2.37	2.87	2.67
		SD	1.88	1.91	2.02	1.60	1.21	1.59	1.58	1.80
	10B. komaraca, òstataka, muškaraca	M	6.08	5.21	5.60	5.62	6.01	6.02	5.50	5.72
		SD	1.45	1.83	1.61	1.37	1.46	1.24	1.35	1.51
V. tvorenice	11A. upáljač, pomòčnik, otvárač	M	6.27	5.16	5.68	5.27	4.69	5.45	5.44	5.42
		SD	1.28	1.94	1.69	1.54	2.24	1.72	1.40	1.77
	11B. upaljač, pomòčnik, otvarač	M	2.76	3.80	2.59	4.74	4.17	4.11	3.69	3.69
		SD	1.92	1.87	1.82	1.52	2.51	1.99	1.48	2.03
VI. spojnik -o-	12A. dugòročno, samòvolja, brzòpletih	M	3.91	3.73	4.28	3.85	2.44	3.46	4.03	3.67
		SD	2.31	1.94	2.01	1.68	1.80	1.92	1.71	2.00
	12B. dugoročno, samovolja, brzopletih	M	5.96	5.11	5.53	5.67	6.04	5.94	5.54	5.68
		SD	1.46	1.80	1.63	1.36	1.39	1.31	1.30	1.50
VII. hiperkorektni	13A. preskòčiti, pročitati, priprèmiti	M	5.62	5.03	5.19	5.54	5.94	5.86	5.24	5.49
		SD	1.78	1.83	1.85	1.37	1.60	1.42	1.44	1.65
	13H. preskočiti, <u>pro</u> čitati, <u>pri</u> premiti	M	3.29	3.75	3.74	4.07	2.06	2.89	3.63	3.35
		SD	2.42	2.09	2.18	1.64	1.66	1.91	1.83	2.08
	14A. razmišljao, izvrtio, predložio	M	5.96	4.99	5.44	5.46	5.85	5.91	5.35	5.57
		SD	1.49	1.90	1.72	1.49	1.59	1.32	1.43	1.61
	14H. razmišljao, <u>iz</u> vrtio, <u>pred</u> ložio	M	3.35	3.65	3.83	4.08	2.24	3.09	3.64	3.41
		SD	2.45	2.07	2.18	1.66	1.79	2.03	1.95	2.11

* Kategorije procjene:

pravil. = nepravilno – pravilno

stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno

reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno

suvr. = zastarjelo – suvremeno

ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila

sviđa = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore

ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

S obzirom na **inačicu A**, u njezinu procjenjivanju prema odabranim kategorijama procjene uočava se nekoliko tendencija. U kategoriji *nepravilno – pravilno* u inačici A slušači prepoznaju naglasne likove koji su normativno preporučeni, naime u toj su kategoriji najviše ocjene (pozitivne, više od 4.0), osim kod pomaka naglasaka s imenice na prednaglasnicu u okviru govorne riječi, kod pomaknutoga naglasaka u G mn. imenica muškoga roda te kod izgovora složenica s naglaskom na spojniku (procjene su manje od 4.0), a riječ je odreda o naglasnim pojavama koje i sadašnja norma dubletno (pr)opisuje.

U inačici A ocjena *nepravilno* – *pravilno* uvijek je viša od one koja se odnosi na *kako ja ne bih izgovorio/izgovorila* (5. kategorija procjene), što svjedoči o svijesti govornika o postojanju naglasne norme s obzirom na propisano distribucijsko pravilo. Iako slušači u toj inačici procjenjuju da su likovi pravilni, ali ne i da su to isključivo oni koje bi i oni izgovorili, ipak im se propisani lik sviđa (6. kategorija procjene), *sviđa mi se kad ovako drugi govore*, ima više ocjene u procjeni od onoga *kako bih ja izgovorio/izgovorila* (5. kategorija procjene) te takve ostvaraje povezuju s *uglednim ljudima* (7. kategorija procjene). Ocjene u kategoriji *zastarjelo* – *suvremeno* (4. kategorija procjene) u inačici A vrlo su visoke, blizu ocjenama regionalne i stilske neobilježenosti, što svjedoči o pozitivnome stavu slušača prema propisu, osim u izgovoru riječi u nekoliko gramatičkih kategorija: govorna riječ s prednaglasnicom (i + zamjenice, prijedlog + imenice), G mn. imenica muškoga roda i složenice sa spojnikom -o-.

Likovi koji se smatraju pravilnima nisu procijenjeni automatski jednako i stilski ili regionalno neobilježenima. Naime procjena *stilske obilježenosti* (2. kategorija procjene) i *regionalne obilježenosti* (3. kategorija procjene) nosi nešto niže ocjene od ocjene pravilnosti, no i dalje visoke i pozitivne, što svjedoči o stavu govornika da je propisana naglasna norma još uvijek, barem dijelom, neutralna. U odnosu *stilske* i *regionalne (ne)obilježenosti* (2. i 3. kategorija procjene) zamjećuje se da je u inačici A regionalna neobilježenost viša od stilske, a u inačici B stilska neobilježenost viša od regionalne, što upućuje na to da slušači propisane ostvaraje ne povezuju nužno uz regije, ali ih smatraju obilježenima za neutralnu uporabu, a izgovor u inačici B, onaj koji je odlikom niskoga varijeteta, smatraju stilski neutralnijim iako se povezuje uz pojedinu regiju. Iz inačice A, koja predstavlja izgovor propisan normativnim priručnicima, slušači su stilski i regionalno označili neobilježenima 7 rečenica od ukupno 12 (1., 2., 3., 4., 5., 9., 11.). U inačici B, u kojoj su razgovorni likovi ili dubletni lik, označili su 5 rečenica stilski i regionalno neobilježenima (6., 7., 8., 10., 12.), i to: rečenice bez pomaka naglasaka u proklizi, bez pomaka silaznoga naglasaka u G mn. imenica muškoga roda i rečenice sa složenicama s čelnim naglaskom.

Nepomaknuti i hiperkorektni naglasak u **inačicama B i H** prepoznat je kao nepravilan, tj. u kategoriji *nepravilno* – *pravilno* (1. kategorija procjene) izgovor je ocijenjen negativno (s manje od 4.0), osim u izgovoru govornih riječi s prednaglasnicom (iznimka je negacija glagola), u G mn. imenica muškoga roda i u izgovoru složenica sa spojnikom -o-. Hiperkorektni ostvaraji u **inačici H**, likovi koji su prema važećoj normi izvan standarda, procijenjeni su *suvremenima* (4. kategorija procjene), s ocjenom većom od 4.0.

Oni ostvaraji u **inačici B** koji su procijenjeni negativno prema *pravilnosti* (1. kategorija procjene), s manje od 4.0, dobivali su veću procjenu *stilske*

neobilježenosti (2. kategorija procjene), a *regionalna obilježnost* (3. kategorija procjene) ostala je niža od *stilske*. Izgovor u inačici B, likova sa silaznim naglaskom izvan početnoga sloga, *sviđa se slušačima* (6. kategorija procjene), osim hiperkorektnih likova, i povezuje se s *ugledom* (7. kategorija procjene), osim kod izgovora dvosložnih posuđenica i domaćih riječi sa silaznim naglaskom izvan početnoga sloga, što ponovno svjedoči o svijesti govornika o propisu naglasne norme. U inačici B našla se većina slušača, naime svi ostvaraji, osim hiperkorektnih i prezenta prefigiranih glagola, oni su *koje bi i oni izgovorili* (5. kategorija procjene), s ocjenom većom od 4.0.

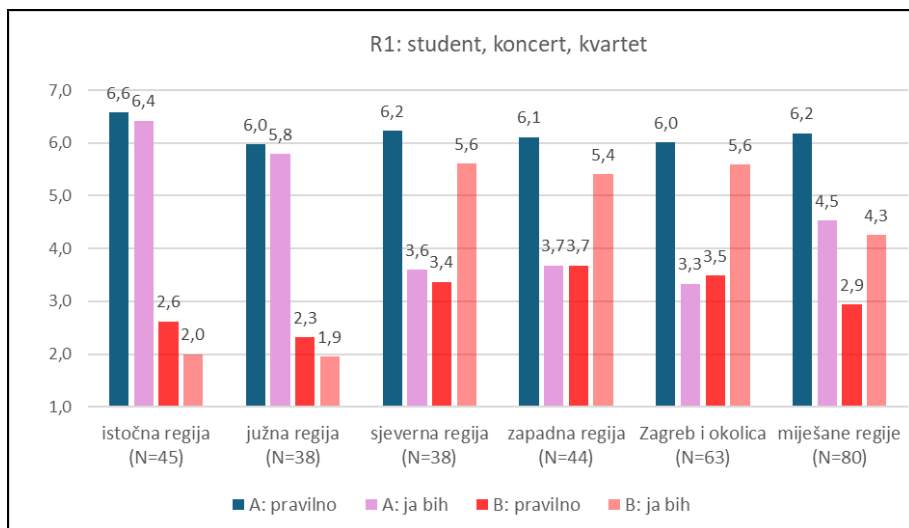
Rezultati istraživanja stavova o poželjnosti naglasaka po skupinama (jezičnim varijablama)

Slijede rezultati istraživanja po regijama slušača u kojima će se prikazati tendencije kod slušača koje se odnose na raspon *pravilno* – *nepravilno* te raspon *onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila* – *onako kako bih ja izgovorio/izgovorila*. Ta će se dva kriterija uzeti u razmatranje i usporedbu jer dobro opisuju napetost između standardnojezične norme s jedne i vlastitoga jezičnog osjećaja za uobičajenost/neutralnost izraza s druge strane, što će poslužiti kako bi se odgovorilo na postavljene hipoteze o stavovima pojedinih skupina slušača o pravilnosti stimulusa. Tendencije se u ovome dijelu prikazuju nizom grafova, za svaku rečenicu koja je poslužila kao stimulus, a prikazane su prema podacima koje unutar ovoga poglavlja donosi Tablica 27 tako što su iz nje izdvojeni podaci za promatrane dvije kategorije procjene.

Posuđenice (I. skupina)

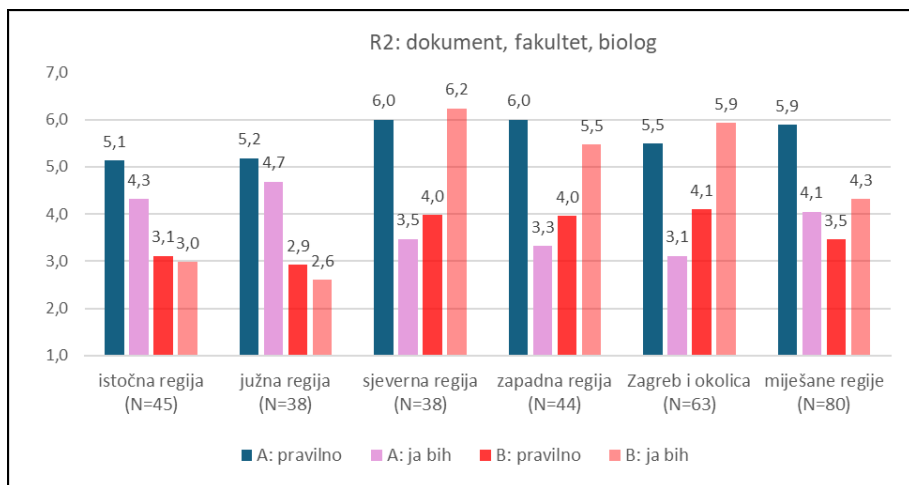
Kad je riječ o mjestu naglasaka u posuđenicama, jedan su stimulus činile tri dvosložne imenične posuđenice: *student*, *koncert* i *kvartet* (R1, Slika 8), a drugi tri trosložne imenične posuđenice: *dokument*, *fakultet* i *biolog* (R2, Slika 9).

Naglasni pomak u dvosložnim posuđenicama slušači iz istočne i južne regije ocjenjuju pravilnim te mu visoku ocjenu daju i u vlastitom govoru, a naglasak na ultimi nepravilnim i u svojem ga govoru ocjenjuju još nižom ocjenom. Tri regije iz udarnoga naglasnog sustava pravilnost naglasnoga pomaka ocjenjuju visokim ocjenama, ali ga u svojem govoru ocjenjuju nižim ocjenama, dok naglasak na ultimi, iako je dobio bitno više ocjene nego na istoku i jugu, još uvijek ne prelazi ocjenu koja bi pokazivala da ga smatraju nedvojbeno pravilnim (manje su od 4), međutim nepomaknutom naglasku u vlastitom govoru daju visoke ocjene. Slušači iz miješanih regija pomak naglasaka na posuđenicama također drže pravilnim te ga u svojem govoru ocjenjuju visokom ocjenom, dok naglasak na ultimi drže nepravilnim, ali mu u kategoriji *ja bih tako izgovorio* ipak daju znatno višu ocjenu. Može se zaključiti da slušači svih regija uočavaju pravilnost izgovora s naglasnim pomakom: *stùdent*, *kòncert*, *kvàrtet*, no samo bi slušači iz visinskih regija tako i izgovorili. Suprotno je kod ostvaraja: *stùdent*, *koncèrt*, *kvartèt* – oni se ne procjenjuju pravilnima, iako su im, očekivano, nešto naklonjeniji procjenitelji iz regija s udarnim sustavom, koji bi ih upravo tako i izgovorili.

Slika 8. Stavovi o izgovoru rečenice R1 u inačicama A (*Stùdent* je kupio kartu za *kòncert*, na kojem svira poznati *kvàrtet*.) i B (*Stuđent* je kupio kartu za *koncert*, na kojem svira poznati *kvartet*.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Kod trosložnih posuđenica (*dokùment*, *fakùltet*, *biòlog*) slušači iz istočne, južne i iz miješanih regija pravilnosti pomaknutoga naglasaka daju visoku ocjenu te ga i u vlastitom govoru visoko ocjenjuju, dok naglasak na uljimi ocjenjuju nepravilnim i ne bi ga ostvarili u svojem govoru (ali mu slušači iz miješanih regija za ostvaraj u svojem govoru daju ocjenu višu od 4.0). Tri regije iz udarnoga naglasnog sustava daju slične ocjene po obama kriterijima: pravilnost naglasnoga pomaka ocjenjuju visokim ocjenama, ali ga u svojem govoru ocjenjuju bitno nižim ocjenama. Kod trosložnih posuđenica dakle inačica A s ostvarajima *dokùment*, *fakùltet*, *biòlog* nije u svim regijama prepoznata kao pravilna. Regije s udarnim naglasnim sustavom visoko procjenjuju inačicu B, koju i ostvaruju: *dokument*, *fakultet*, *biolog*. Može se uočiti da se kod trosložnih posuđenica smanjio raspon procjene između inačice A i B i kod slušača iz visinskih regija (Slika 9).

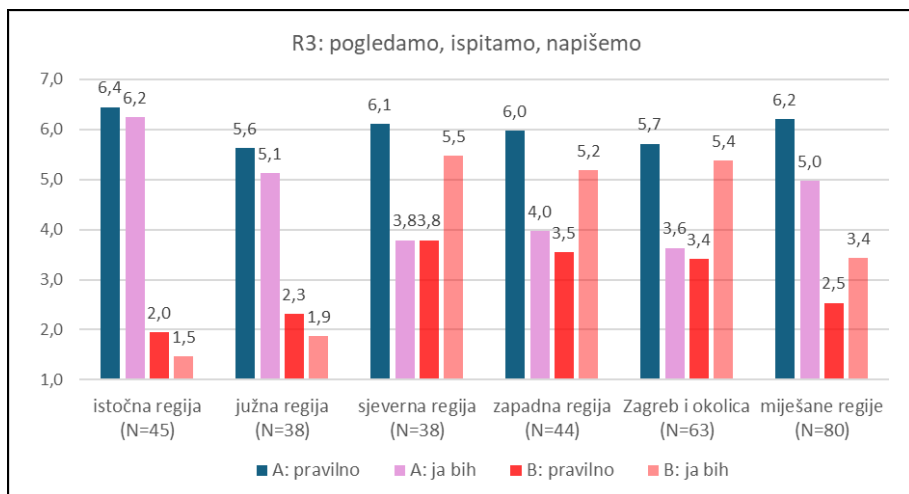

Slika 9. Stavovi o izgovoru rečenice R2 u inačicama A (Danas sam dobio službeni **dokùment** na kojem piše da sam završio **fakùltet** i postao **biòlog**.) i B (Danas sam dobio službeni dokument na kojem piše da sam završio fakultet i postao biolog.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

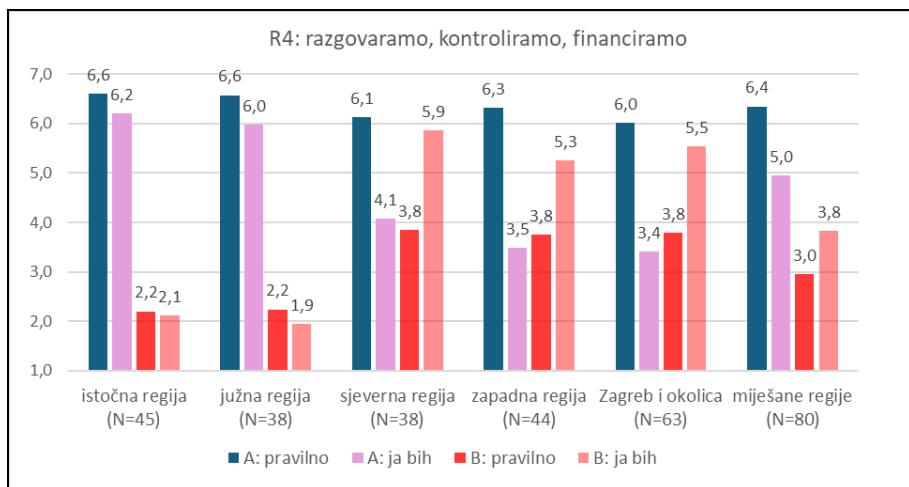
Glagoli (II. skupina)

U drugoj je skupini razmatrano mjesto naglaska u morfološkim kategorijama glagola: prezentu (Slika 10 i Slika 11) te imperativu (Slika 12). Riječ je o dvjema vrstama stimulusa: jednima koji su prefigirani i koji u novoštokavskom visinskom naglasnom sustavu imaju pomak mjesta naglaska na prefiks, dok se u udarnim sustavima ostvaruju kao nepomaknuti, na prvom slogu osnove riječi, te drugima koji pripadaju glagolskim posuđenicama na -irati i u kojima se bilježi varijantnost naglaska, pa on može stajati bilo na osnovi bilo na morfemu -ir-.

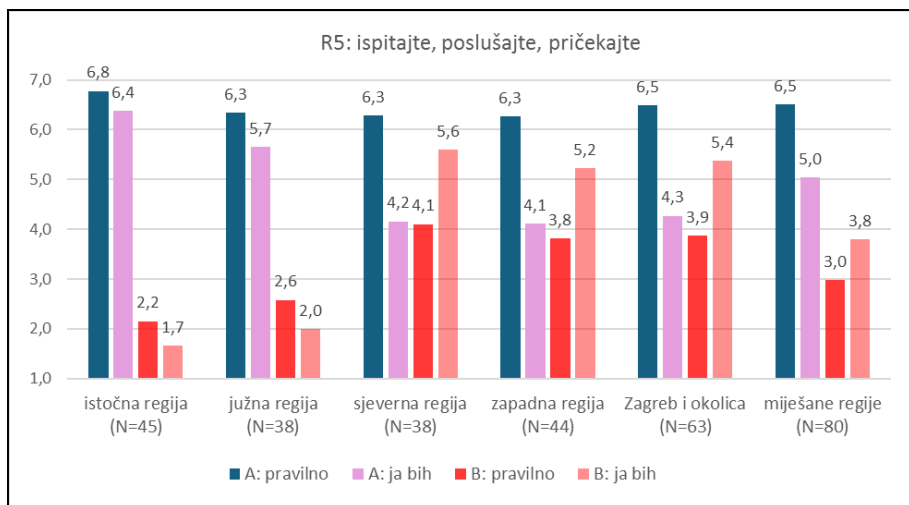
Rezultati pokazuju da su slušači iz svih regija konzistentni u svojim ocjenama i prezentskih i imperativnih oblika koje smo ispitivali. Sve regije prepoznaju pravilnost ostvaraja u inačici A: *pògledamo*, *ispitamo*, *nàpišemo*, *razgòvaramo*, *kontròliramo*, *finànciramo*, ali samo bi slušači iz visinskih i miješanih regija tako i izgovorili te glagole, dok bi ih slušači iz udarnih regija ostvarili onako kako su procijenili da je manje pravilno i kako je izgovoreno u inačici B: *pogledamo*, *ispitamo*, *napišemo*; *razgovaramo*, *kontroliramo*, *financiramo* (Slika 10 i Slika 11). Stavovi slušača prema varijantnosti naglaska u imperativu prefigiranih glagola vrlo su slični. Svi su slušači i kod imperativa glagola u inačici A prepoznali pravilnost: *ispitajte*, *pòslušajte*, *pričekajte*, no ponovno samo oni iz visinskih regija i iz miješanih regija tako i ostvaruju te glagole (Slika 12).

Slika 10. Stavovi o izgovoru rečenice R3 u inačicama A (Ako dobro **pògledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **nàpišemo** taj test.) i B (Ako dobro **pogledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **napišemo** taj test.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Slika 11. Stavovi o izgovoru rečenice R4 u inačicama A (Redovito **razgòvaramo** o tržištu koje **kontroliramo** i proizvodnji koju **financiramo**.) i B (Redovito **razgovaramo** o tržištu koje **kontroliramo** i proizvodnji koju **financiramo**.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

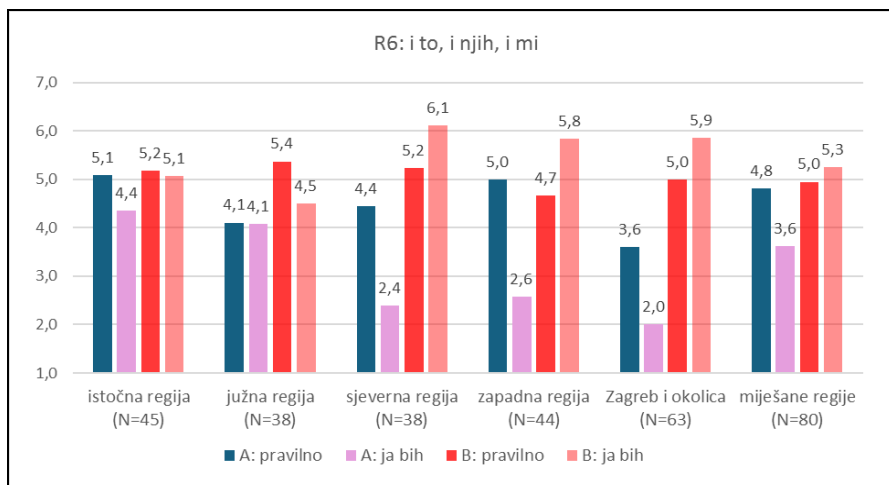

Slika 12. Stavovi o izgovoru rečenice R5 u inačicama A (Svakako najprije ispitajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslušajte glas zdravog razuma i – pričekajte električare!) i B (Svakako najprije ispitajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslušajte glas zdravog razuma i – pričekajte električare!) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Prokliza (III. skupina)

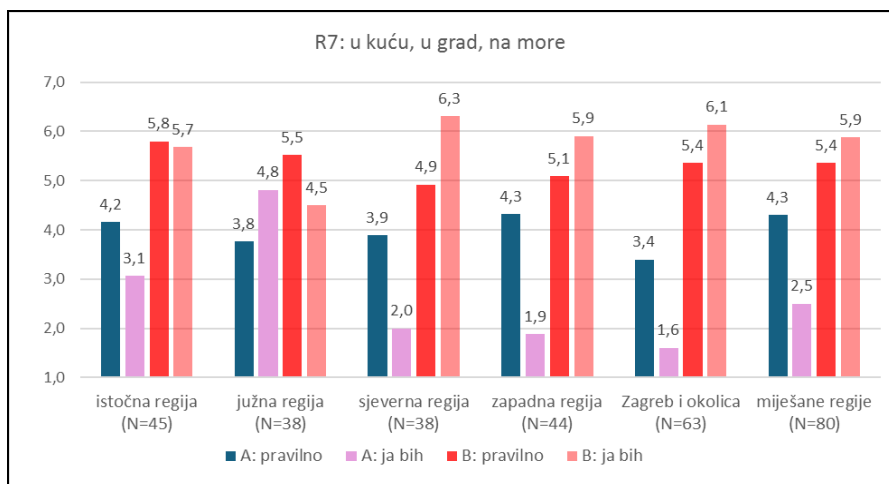
Sljedeća je kategorija koja je bila zanimljiva za istraživanje stavova prema varijantnosti mjesta naglasaka prokliza. U toj su kategoriji razmotrena po tri stimulusa govornih riječi u četiri potkategorije: *i* + zamjenica, *prijedlog* + imenica, *prijedlog* + zamjenica te *negacija* + *glagol*.

Kad je riječ o potkategoriji *i* + *zamjenica*, vidljivo je da se pomak na prednaglasnicu podjednako i ostvaruje i ne ostvaruje u regijama s visinskim naglasnim sustavom (Slika 13). Istočna, južna i miješane regije imaju tolerantnost prema objema inačicama – pomaknutoj i nepomaknutoj silini. Za sudionike iz tih regija navedeni je pomak pravilan, ali ni izostanak pomaka nije nepravilan. Izostanak pomaka u svojem govoru ocjenjuju nešto višom ocjenom nego ostvaraj pomaka (miješane regije i znatno višom). Zanimljivo je da zapadna regija daje gotovo istu ocjenu pravilnosti za pomak siline kao i spomenute visinske i miješane regije, no u svojem ga govoru ne ocjenjuju pozitivnom ocjenom, a bitno višom ocjenom ocjenjuju izostanak pomaka u vlastitom govoru. Sjeverna regija prepoznaje pomak kao manje pravilan od izostanka pomaka, a u vlastitom govoru također daje prednost izostanku pomaka. Najoštriji su u svojim ocjenama pomaka na prednaglasnicu sudionici iz Zagreba i okolice: za njih su pomaci u inačici A: *i to*, *i njih*, *i mi* nepravilni, a pravilne su one govorne riječi u kojima ne dolazi do pomaka, te, dakako, u svojem govoru pomak ne bi ostvarili.

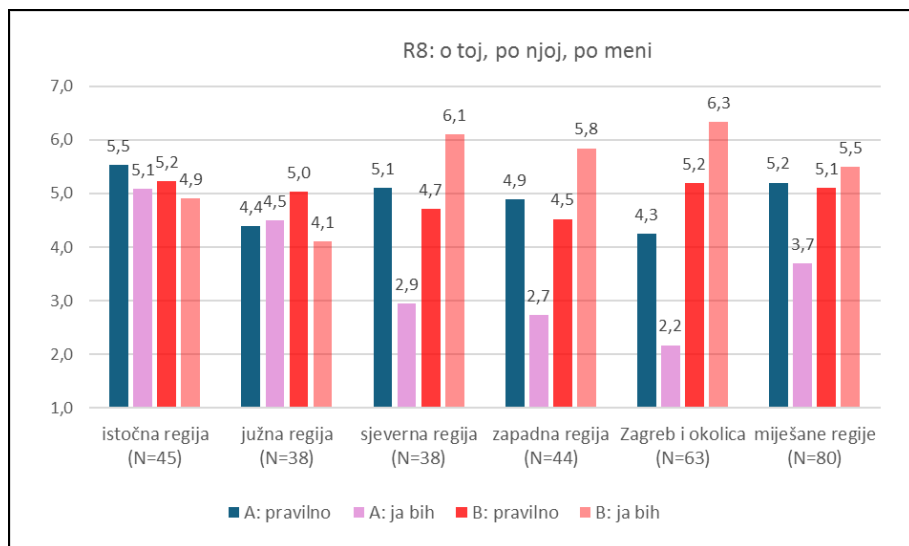
Slika 13. Stavovi o izgovoru rečenice R6 u inačicama A (Dobro je i to što su pozvali i njih, a veseli me da smo i mi ovdje.) i B (Dobro je i to što su pozvali i njih, a veseli me da smo i mi ovdje.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Naglasni pomak u potkategoriji *prijedlog + imenica* (Slika 14) ispitan je na tri govorne riječi: *u kuću*, *u grad* i *na more*. U tim su primjerima sve regije ujednačene u stavu da ostvaraj u inačici B smatraju pravilnijim i tako bi i izgovorili (*u kuću*, *u grad*, *na more*), osim slušača iz južne regije koji su nešto više ocjene dali za svoj izgovor s pomaknutim naglaskom, iako smatraju da nije i pravilniji.

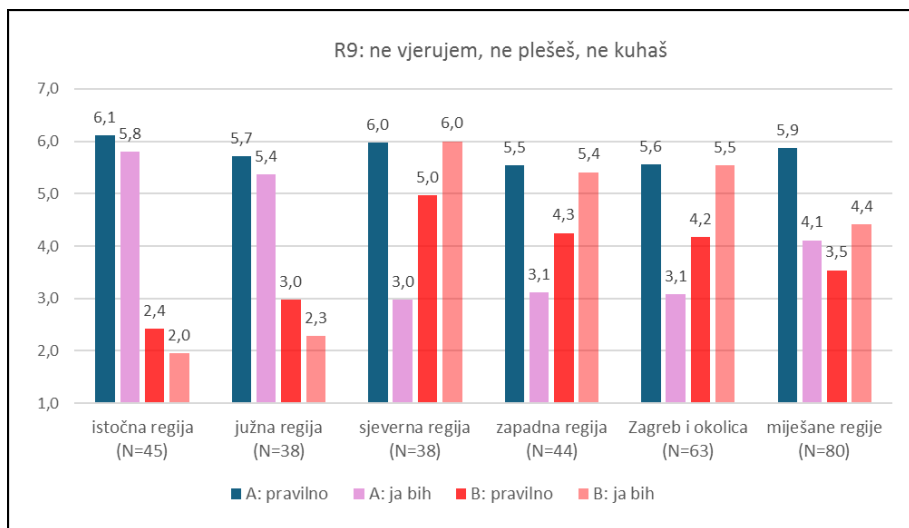
Slika 14. Stavovi o izgovoru rečenice R7 u inačicama A (Dođi u kuću pa ćemo odlučiti idemo li u grad ili na more.) i B (Dođi u kuću pa ćemo odlučiti idemo li u grad ili na more.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Naglasni pomak u potkategoriji *prijedlog + zamjenica* (Slika 15) ispitan je na govornim riječima: *o toj, po njoj i po meni*. U procjeni pomaka sa zamjenica slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom ujednačeno i pomiču i ne pomiču naglasak na prednaglasnicu. Slušači iz južne regije ponovno smatraju da je pravilnije bez pomaka. Slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom izgovorili bi bez pomaka, a slušači iz Zagreba i okolice izgovor bez pomaka smatraju i pravilnijim (*o toj, po njoj i po meni*).

Slika 15. Stavovi o izgovoru rečenice R8 u inačicama A (Pričala sam ti o toj prijateljici – po njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, po meni, najljepše ime na svijetu.) i B (Pričala sam ti o toj prijateljici – po njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, po meni, najljepše ime na svijetu.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

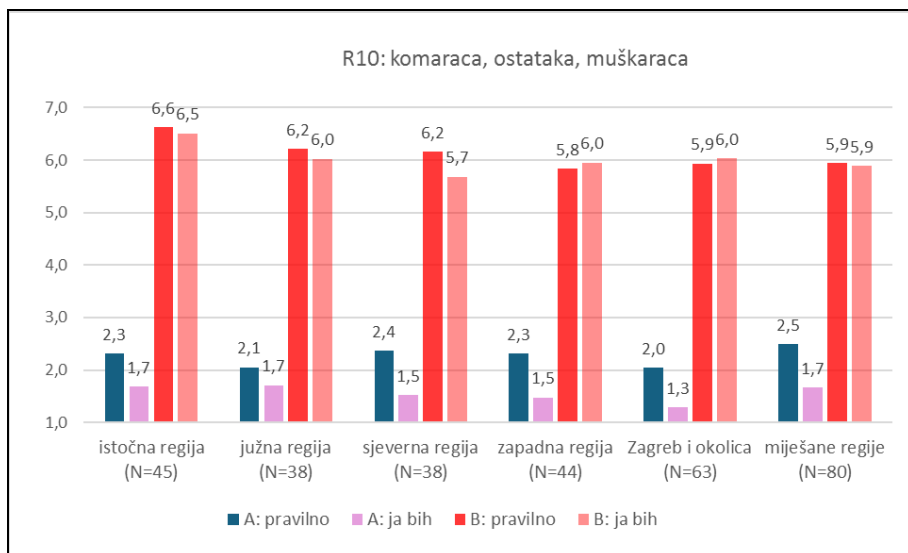
Naglasni pomak u potkategoriji *negacija + glagol* (Slika 16) ispitan je na govornim riječima: *ne vjerujem, ne plešeš, ne kuhaš*. Iz grafa je vidljivo da su u toj potkategoriji svi sudionici procijenili pravilnijim ostvaraj s pomakom: *nè vjerujem, nè plešeš, nè kuhaš*. Oni iz regija s visinskim naglasnim sustavom tako i ostvaruju. U udarnim regijama visoko je procijenjen i izgovor bez pomaka, a u sjevernoj regiji i vrlo visoko. Procjenitelji iz regija s udarnim sustavom izgovaraju bez pomaka. U miješanim regijama ostvaruju i s pomakom i bez pomaka ujednačeno.

Slika 16. Stavovi o izgovoru rečenice R9 u inačicama A (*Nè vjerujem ti kad kažeš da nè plešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da nè kuhaš.*) i B (*Ne vjerujem ti kad kažeš da ne plešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da ne kuhaš.*) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Genitiv množine imenica muškoga roda (IV. skupina)

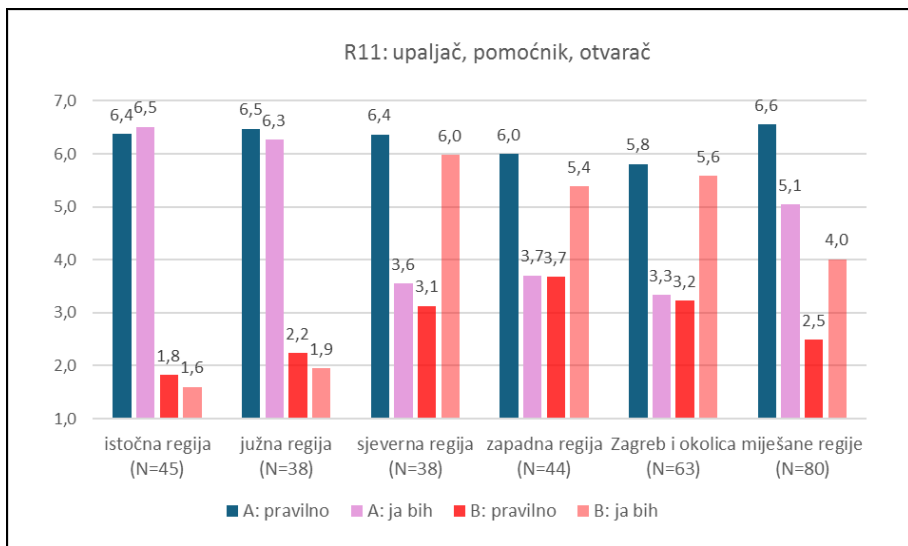
Naglasni pomak u kategoriji *genitiva množine imenica muškoga roda* (Slika 17) ispitan je na oblicima: *komaraca*, *ostataka* i *muškaraca*. Pomak naglasaka na prvi slog u trima stimulusima sve su regije ocijenile vrlo niskim ocjenama za pravilnost, a silazni je naglasak izvan početnoga sloga ujednačeno procijenjen pravilnim i slušači iz svih regija izgovorili bi: *komaraca*, *ostataka*, *muškaraca*.

Slika 17. Stavovi o izgovoru rečenice R10 u inačicama A (Naježda *kòmaraca* u blizini *òstataka* vode bila je neugodna za skupinu *mùškaraca* koja se ondje našla.) i B (Naježda *komaraca* u blizini *ostataka* vode bila je neugodna za skupinu *muškaraca* koja se ondje našla.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Tvorenice (V. skupina)

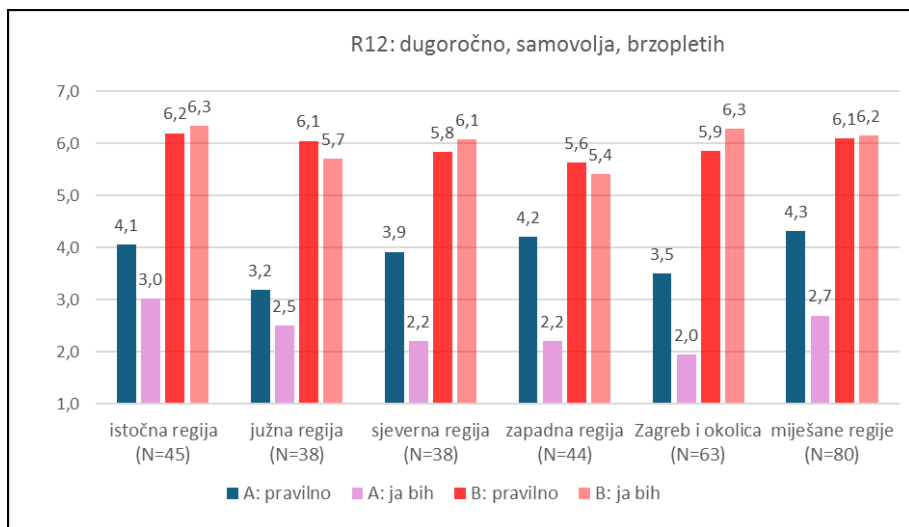
Naglasni pomak u kategoriji *tvorenica* (Slika 18) ispitan je na riječima: *upaljač*, *pomoćnik* i *otvarač*. Riječ je o stimulusima s pokretnim naglaskom podtipa „junak – junaka“ u visinskim sustavima, dok se u udarnima on u pravilu pojavljuje s naglaskom na sufiksu, što znači da je to ujedno i ostvaraj naglasaka na zadnjem slogu imeničnih tvorenica m. r. u nominativu jednine te u akuzativu jednine kada one znače neživo. Slušači iz regija s visinskim sustavom i oni iz miješanih regija prepoznaju pravilnim pomaknuti ostvaraj i tako ostvaruju tvorenice: *upàljač*, *pomòćnik*, *otvàrač*. U regijama s udarnim naglasnim sustavom ne ostvaruju ih tako, iako takav izgovor procjenjuju pravilnim.

Slika 18. Stavovi o izgovoru rečenice R11 u inačicama A (Konobar je rekao da mu treba **upàljač**, ali njegov **pomòćnik** donio je **otvàrač** za boce.) i B (Konobar je rekao da mu treba **upaljač**, ali njegov pomoćnik donio je **otvarač** za boce.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Spojnik -o- (VI. skupina)

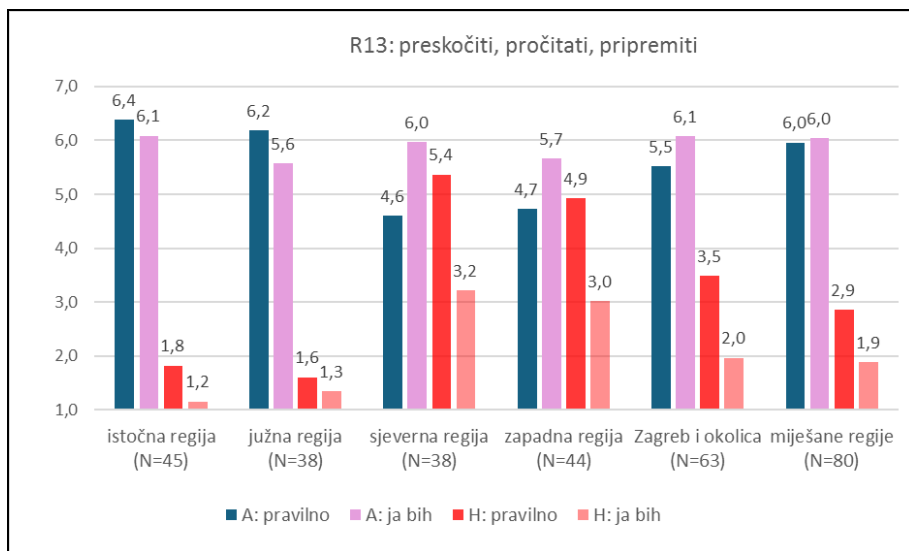
Naglasna varijacija u kategoriji *složenica sa spojnikom -o-* (Slika 19) ispitana je na riječima: *dugoročno*, *samovolja* i *brzopletih*. Primjeri označeni slovom A predstavljaju naglasni ostvaraj na spojniku -o-, a primjeri označeni s B predstavljaju čelni naglasak na prvome slogu u tim riječima. Iz grafa je vidljivo da su slušači iz svih regija naglasak na početnome slogu takvih složenica procijenili pravilnim te bi upravo tako i ostvarili: *dugoročno*, *samovolja*, *brzopletih*.

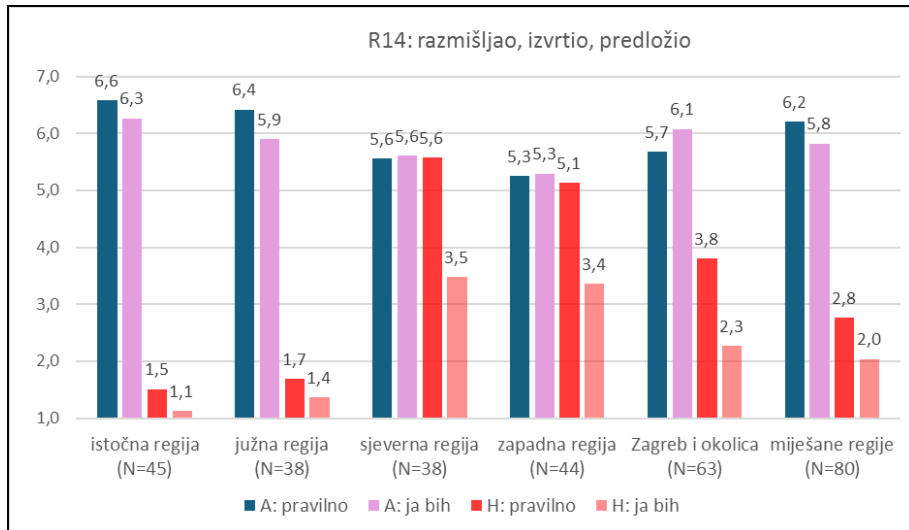
Slika 19. Stavovi o izgovoru rečenice R12 u inačicama A (*Dugòročno* gledano, *samòvolja* vladajućih dovest će i do *brzòpletih* odluka.) i B (*Dugoročno* gledano, *samovolja* vladajućih dovest će i do *brzopletih* odluka.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Hiperkorektnost (VII. skupina)

Naglasna varijacija u kategoriji hiperkorektnosti ispitana je na dvjema skupinama prefigiranih glagolskih oblika: infinitivima i radnim pridjevima. Primjeri označeni slovom A predstavljaju standardnojezični naglasak na osnovi riječi: *preskòčiti*, *pročitati*, *priprèmiti*; *razmišljao*, *izvrtio*, *predložio*, a primjeri označeni s H predstavljaju netočne, hiperkorektnne pomake na prefiks u tim prefigiranim glagolima. Pravilnost naglasaka na osnovi prepoznaju sve regije, iako ne u istoj mjeri. Hiperkorektni ostvaraji nisu u svim regijama procijenjeni nepravilnima: slušači sjeverne i zapadne regije procjenjuju takve ostvaraje pozitivno, iako ih ne bi svi tako i izgovorili.

Slika 20. Stavovi o izgovoru rečenice R13 u inačicama A (Moram **preskočiti** gledanje filma ako hoću **pročitati** knjigu i **pripremiti** izlaganje.) i H (hiperkorektna, nepravilna: Moram preskočiti gledanje filma ako hoću pročitati knjigu i pripremiti izlaganje.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Slika 21. Stavovi o izgovoru rečenice R14 u inačicama A (Dugo je **razmišljao** i **izvrtio** mnoge zamisli, da bi napokon **predložio** promjenu.) i H (hiperkorektna, nepravilna: Dugo je razmišljao i izvrtio mnoge zamisli, da bi napokon predložio promjenu.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača

Rasprava i zaključna razmatranja

Varijabilnost mjesta naglasaka u ovome je poglavlju istražena na rečenicama koje su sadržavale stimuluse izgovorene u inačici A (s pomaknutim naglaskom), B (s nepomaknutim i čelnim naglaskom) i H (s hiperkorektnim tj. nepravilnim naglaskom). Budući da su hipoteze o stavovima pojedinih skupina slušača postavljene tako da se odnose na pitanje pravilnosti stimulusâ, u raspravi o rezultatima istraživanja u prvom će planu biti ocjene po dvama kriterijima. To su kriteriji *pravilno – nepravilno* te *onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila*. Ta će se dva kriterija uzeti u razmatranje i prema njima će se provesti usporedba rezultata jer oni zajedno dobro opisuju napetost između standardnojezične norme (skupa jezičnih pravila) s jedne i vlastitoga jezičnog osjećaja (tj. procjene i uvjerenja) za uobičajenost/neutralnost/poželjnost izraza s druge strane. Naime istraživanja su pokazala da govornici lako prepoznaju visoki varijetet (propisanu normu), ali ga rjeđe biraju u svome govoru (Matešić i Plešković, 2014). Svijest o standardnoj inačici potvrdila su i neka druga istraživanja (Škarić i Lazić, 2002; Škarić i Varošanec-Škarić, 2003), i među mladima (pr. Šimić i Sujoldžić, 2004; Filipin, 2015).

U istraživanju je promotreno kako slušači općenito procjenjuju propisano i uzusno mjesto naglasaka te kako su sa stavom prema varijabilnosti mjesta naglasaka povezane varijable glazbenoga i akcentološkoga obrazovanja slušača te njihova pripadnost određenoj regiji. U odnosu na to u nastavku donosimo potvrđenost hipoteza:

Hipoteza 1: Stavovi prema govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglasaka bit će viši (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) od stavova prema govornoj realizaciji s nepomaknutim i čelnim mjestom.

Stavovi svih slušača zajedno prema izgovoru dviju inačica prvih 12 rečenica (s iznimkom primjera koji su hiperkorektni) nisu se razlikovali, naime slušači su podjednako poželjnim procijenili izgovor riječi u inačici A ($M=4.56$) i u inačici B ($M=4.51$) (Tablica 26). Hipoteza 1 nije potvrđena u smislu da je inačica A, izgovorena s propisanim mjestom naglasaka, statistički značajno ocijenjena višom ocjenom od inačice B. S druge strane, poželjnost naglasnih ostvaraja koji pripadaju visokome varijetetu nije ni manja od uzusnih ostvaraja, čime se potvrđuje da govornici i dalje imaju svijest o naglasnoj normi, zatim da je ocjena takva standarda i dalje pozitivna te da su niski i visoki varijetet izjednačeni u smislu poželjnosti. Suvremena previranja naglasne norme u kojoj se redistribuiraju pravila o silaznome tonu u određenim kategorijama u vidu dubleta pokazala su se opravdanima.

Hipoteza 2. Stavovi prema govornoj realizaciji s hiperkorektnim mjestom naglasaka bit će bliže minimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala od stavova prema govornoj realizaciji s korektnim mjestom.

Hipoteza je ispitana na prefigiranim glagolima u kojima norma propisuje naglasak na osnovi glagola, a ne na prefiksu. Slušači iz regija s visinskim naglaskom prepoznaju normirano mjesto naglasaka, smatraju ga pravilnim i potvrđuju ga u vlastitom govoru. Međutim slušači iz regija s udarnim naglaskom teže određuju hiperkorektne ostvaraje kao nepravilne: sjeverna i zapadna regija normirane ostvaraje drže pravilnima, ali i hiperkorektne smatraju takvima, čak im dodjeljuju i nešto višu ocjenu nego normiranom mjestu naglasaka. Zagreb i okolica uspješnije razaznaju normirane ostvaraje od hiperkorektnih, iako ocjenu hiperkorektnih naglasaka drže nešto bliže sredini ljestvice. Podaci pokazuju i to da regije s udarnim naglasnim sustavom ne bi u vlastitom govoru hiperkorektno pomaknule naglasak glagola na prefiks, no taj je stav posve u skladu s izostankom pomaka na prefiks, kojem su sklone i u ovdje također analiziranoj II. skupini. Drugim riječima, rezultati pokazuju da slušači iz sjeverne i zapadne regije imaju stav kako je hiperkorektan pomak naglasaka na prefiks pravilan, a za to što tu hiperkorektnost ne bi ostvarili u svojem govoru „zaslužan“ je stav da ne bi ostvarili pomak naglasaka na prefiks ni kada je on normiran. I ovo je istraživanje tako pokazalo da stav o prestižnosti ovisi o tome iz koje regije govornik ili slušatelj dolazi, kao što to pokazuju i prijašnja istraživanja (Šimičić i Sujoldžić, 2004; Sujoldžić, 2008; Filipin, 2013). Ipak bolji rezultati u prepoznavanju odnosa pravilnosti i nepravilnosti naglasnoga pomaka u promatranoj kategoriji koje pokazuju stavovi slušača iz Zagreba i okolice možda su se dogodili zahvaljujući većoj izloženosti govornicima iz visinskih sustava. Za sjevernu i zapadnu regiju možemo pretpostaviti da je izloženost govornicima iz visinskoga sustava ipak manja nego izloženost govornika u Zagrebu i okolici takvim govornicima – naime smjerovi gravitacije stanovništva u glavnom gradu znatno više uključuju govornike iz visinskih sustava budući da glavnome gradu gravitiraju govornici iz cijele Hrvatske, a prema sjevernoj i zapadnoj regiji češće gravitiraju govornici iz istoga, udarnoga naglasnog sustava. Dakako, to je tek pokušaj da se bolji rezultati slušača iz Zagreba i okolice u prepoznavanju ostvaraja koji su tipično novoštokavski objasne većom izloženosti novoštokavskim naglasnim ostvarajima u glavnome gradu, a manjom na zapadu i sjeveru. Stoga bi uputno bilo provesti daljnja istraživanja percepcije hiperkorektnih naglasnih ostvaraja, koja bi odgovorila i na pitanje je li na djelu stereotip da je pomak naglasaka na prefiks jedna od tipičnih značajki hrvatskoga standardnog jezika (po kojoj se on razlikuje od nestandarda, i to nenovoštokavskoga). Naime, ako sudionici istraživanja normirano mjesto naglasaka ocijene pravilnim,

to još uvijek ne znači i da bolje poznaju normu – tek u usporedbi s njihovom ocjenom hiperkoretnoga pomaka možemo utvrditi je li riječ doista o njihovoj kompetentnoj procjeni pravilnoga ostvaraja mjesta naglasaka ili se pak radi samo o tome da se naglasni pomak, pa makar i hiperkorektan, percipira kao tipična novoštokavska (analogno i standardna) značajka.

Na temelju iznesenoga moguće je zaključiti da hipoteza 2 nije potvrđena: stavovi slušača iz visinskih sustava prema hiperkorektnim pomicanjima uzlaznih naglasaka u prefigiranih glagola razlikuju se u odnosu na stavove slušača iz zapadne i sjeverne regije na način da zapadna i sjeverna regija i normirane, ali i hiperkorektne pomake smatraju pravilnima, iako izražavaju stav da hiperkorektne pomake ne bi provodili u vlastitom govoru. Među regijama s udarnim naglasnim sustavom jedino Zagreb i okolica ne označavaju hiperkorektne pomake kao pravilne.

Hipoteza 3: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka (inačicu A) znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim mjestom (inačicu B).

Kad je riječ o prvoj varijabli, glazbenom obrazovanju, rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica u inačici A (pomaknuti naglasak), kao ni u inačici B (nepomaknuti i čelni naglasak), između slušača koji nemaju i onih koji imaju glazbeno obrazovanje. Hipoteza nije potvrđena.

Hipoteza 4: Slušači s akcentološkim obrazovanjem (V2) ocijenit će govornu realizaciju s pomaknutim mjestom naglasaka (inačica A) znatno višim prosječnim ocjenama od govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim mjestom (inačica B).

S obzirom na akcentološko obrazovanje, postoji statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica između slušača koji imaju obrazovanje u akcentologiji i onih koji ga nemaju, ali samo kad je riječ o rečenicama u inačici A: slušači koji imaju akcentološko obrazovanje imaju i značajno više procjene od onih koji ga nemaju. Hipoteza je potvrđena.

Hipoteza 5: Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (iz istočne i južne regije) te govornici iz miješanih regija davat će više ocjene govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglasaka (inačica A) od slušača iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna i sjeverna regija te Zagreb i okolica).

S obzirom na varijablu regije kojoj pripadaju slušači, ukupna je procjena izgovora 12 rečenica u inačici A i B ujednačena. Utvrđena je statistički značajna razlika u procjenama svih 12 rečenica u inačici A te u procjenama svih 12 rečenica u inačici B. Rezultati su pokazali da slušači ocjenjuju višom

ocjenom izgovor koji im je bliži, tj. slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom (istočna i južna regija) niže su procijenili izgovor rečenica u inačici B (rečenice s nepomaknutim i čelnim naglaskom), čime se potvrđuje solidariziranje s govorom koji im je blizak. Hipoteza 5 je potvrđena.

Hipoteza 6: Slušači će se međusobno razlikovati kad je riječ o naglasku na zadnjem slogu posuđenica na sljedeći način: slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će naglasak na ultimi nepravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će takav naglasak pravilnim. Pritom će slušači iz visinskih regija biti odlučniji u ocjeni nepravilnosti kod dvosložnih posuđenica, a kod trosložnih davat će blaže ocjene za naglasak na posljednjem slogu.

Pomaknutom naglasku sve regije daju visoku ocjenu pravilnosti i kod dvosložnih posuđenica i kod trosložnih posuđenica, što ponovno potvrđuje još uvijek živ *društveni status* propisane norme. Regije s visinskim naglasnim sustavom – istočna i južna – nepomaknuti naglasak (naglasak na ultimi odabranih riječi) smatraju izrazito nepravilnim i slušači s tih područja nisu mu skloni u vlastitom govoru – pritom su ipak blaži u ocjeni nepravilnosti naglasaka na ultimi kad je riječ o trosložnim posuđenicama, jer se solidariziraju i sa svojim ostvarajima (u kojima je broj slogova na koncu doista uvjet distribucije silaznih naglasaka kod posuđenica). Slušači pak iz regija s udarnim naglasnim sustavom, iako takav naglasak ocjenjuju ocjenama koje ostaju na strani nepravilnosti, ipak mu dodjeljuju bitno više ocjene kad je riječ o vjerojatnosti da će ga izgovoriti.

Slušači iz miješanih regija dijele s ostalim regijama ocjenu pravilnosti pomaknutoga naglasaka i ocjenu nepravilnosti nepomaknutoga naglasaka, no pokazuju tendenciju da u vlastitom govoru naglasni pomak i izostanak pomaka ocjenjuju sličnim ocjenama, koje idu u smjeru potvrde jednoga i drugog ostvaraja u svojem govoru.

Moguće je zaključiti da je hipoteza 6 potvrđena većim dijelom. Jedina nepotvrđena tvrdnja u njoj ona je koja se odnosi na slušače iz regija s udarnim naglasnim sustavom: oni su svjesni nepravilnosti naglasaka na ultimi, ali ga unatoč tome potvrđuju u svojem govoru i solidariziraju se s njim.

Sljedeća se hipoteza odnosi na morfološke kategorije glagola, i to prezent i imperativ. Pritom se u novoštokavskom visinskom naglasnom sustavu na prefigiranim glagolima koji su poslužili kao stimulusi ostvaruje naglasak na prefiksu, dok se u udarnim sustavima ostvaruje naglasak na osnovi, a u glagolskim posuđenicama na -irati naglasak može stajati bilo na osnovi (visinski sustav) bilo na morfemu -ir- (udarni sustav). Hipoteza je glasila:

Hipoteza 7: Slušači će se međusobno razlikovati kad je riječ o mjestu naglasaka u morfološkim kategorijama glagola na način da će slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrati nepomaknuti naglasak nepravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga pravilnim.

Slušači iz svih regija pomaknuti naglasak (naglasak na prefiksu glagola, odnosno na osnovi glagola na -irati) jasno ocjenjuju pravilnim. Nepomaknuti naglasak sve regije ocjenjuju nepravilnim, s tom razlikom što je stav prema njemu u regijama s visinskim sustavom odlučan u smjeru nepravilnoga, dok ga regije s udarnim sustavom, očekivano, ocjenjuju bliže sredini ljestvice. Izbor u vlastitom govoru za regije s visinskim naglasnim sustavom bio je pomaknuti naglasak, a u regijama s udarnim sustavom nepomaknuti naglasak. Slušači iz miješanih regija visoko ocjenjuju pravilnost pomaknutoga naglasaka, a iako ga i sami slijede u vlastitom govoru, ocjene koje daju nepomaknutome naglasaku približavaju se sredini ljestvice, pa je moguće zaključiti da imaju manje izrazit stav protiv njega nego slušači iz visinskih sustava.

Hipoteza 7 potvrđena je kad je riječ o tvrdnji koja se odnosi na regije s visinskim sustavom, a kad je riječ o regijama s udarnim sustavom, nije potvrđena osim u vlastitom govoru.

Sljedeća se hipoteza odnosi na pomicanje naglasaka u proklizi, a glasila je:

Hipoteza 8: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema pomaknutome naglasaku u proklizi. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će pomaknuti naglasak pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga nepravilnim.

Kako je riječ o vrlo složenoj kategoriji, u kojoj su i u ranijim istraživanjima zamijećene razlike u ostvarivanju naglasnoga pomaka, ispitani su stimulusi za četiri potkategorije koje pripadaju proklizi: *i + zamjenica*, *prijedlog + imenica*, *prijedlog + zamjenica* te *negacija + glagol*. U literaturi je moguće pronaći opaske o tome da se naglasni pomak u hrvatskome standardnom jeziku dobro čuva u potkategorijama *negacija + glagol* (Barić i sur., 1997: 92; Delaš, 2013: 43) te *jednosložni prijedlog + zamjenica* (Delaš, 2013: 43) te da je u potkategoriji *i + zamjenica* izostanak pomaka „neutralan i neekspresivan“ (Delaš, 2013: 39), a i u potkategoriji *prijedlog + imenica* pomicanje se provodi „vrlo rijetko“ (Delaš, 2013: 43). I u prijašnjim istraživanjima pomicanja naglasaka na prednaglasnicu (Varošanec-Škarić, 2003) pomak je bio rubna pojava u hrvatskom i percipirao se (na ljestvici od 7 stupnjeva) kao izrazito nepoželjan kod imenica, a kao poželjan samo kod pomaka na negaciju uz glagol. Škarić u „prihvaćenome tipu naglašavanja“ prepoznaje neutralne pomake poput *pō dva*, *nē znam*, *ū slast* (Babić i sur., 2007: 127). U istraživanju govora kompetentnih govornika (Martinović i sur., 2021; Rajle, 2021) neutralnijim se pokazao pomak sa zamjenica, posebice na jednosložni prijedlog.

Rezultati su pokazali da su, kad je riječ o potkategoriji *i + zamjenica*, regije s visinskim sustavom sklone u svojem govoru prikloniti se i pomicanju i nepomicanju naglasaka na prednaglasnicu, ali kad je riječ o pravilnosti, južna regija daje blagu prednost nepomicanju naglasaka. Regije s udarnim naglaskom pokazuju međusobno neke razlike: zapadna regija pravilnim drži i pomak naglasaka i izostanak pomaka, no sjeverna regija te Zagreb i okolica daju niže ocjene pravilnosti pomaku, s time da se te dvije ocjene poprilično zadržavaju oko sredine ljestvice. Za pravilnost izostanka pomaka sve tri regije daju slične ocjene. Kad je riječ o preferencijama u vlastitom govoru, sve su tri regije složne i pomaknuti naglasak odlučno ne bi primijenile u svojem govoru, dok bi nepomaknuti odlučno primijenile. Slušači iz miješanih regija skloniji su slijediti tendencije koje su zamijećene kod regija s udarnim naglasnim sustavom.

Stavovi prema varijaciji mjesta naglasaka u potkategoriji *prijedlog + imenica* znatno su odlučniji u svim regijama. Ocjena pravilnosti pomaka nije visoka i zadržava se oko sredine ljestvice – pritom se nešto više spušta na stranu „nepravilnoga“ kod slušača iz Zagreba i okolice. Sklonost provedbi pomaka u vlastitom govoru potvrđuje južna regija, ali ipak izostanak pomaka smatra znatno pravilnijim i otvorena je prema njemu i u vlastitom govoru. Regije s udarnim naglaskom izrazitu prednost u vlastitom govoru daju nepomaknutom naglasku. Slušači iz miješanih regija sličniji su u stavovima slušačima iz regija s udarnim naglasnim sustavom.

U potkategoriji *prijedlog + zamjenica* ocjene za pravilnost pomaknutoga naglasaka nešto su više i sve prelaze na onu stranu ljestvice koja se odnosi na stav *pravilno*. Dok je u istočnoj regiji jednako pravilan i u vlastitom govoru jednako prihvatljiv i pomak i izostanak pomaka, južna regija smatra izostanak pomaka nešto pravilnijim, no ocjenjuje da u svojem govoru provodi pomak, dok će neprovođenju dati ocjenu oko sredine ljestvice. U svojim su stavovima odlučnije regije s udarnim naglasnim sustavom – pomak smatraju pravilnim (doduše, Zagreb i okolica smjestit će pravilnost pomaka bliže sredini ljestvice), ali slično ocjenjuju i pravilnost izostanka pomaka (Zagreb i okolica najvišom ocjenom), a u vlastitom govoru odlučno su sklone izostanku pomaka. I za slušače iz miješanih regija pomak naglasaka je pravilan, no gotovo jednako kao i izostanak pomaka. U vlastitom će govoru pomak primjenjivati rjeđe nego regije s visinskim sustavom, a izostanak pomaka češće i tim se stavom približavaju udarnim naglasnim sustavima.

Naglasni pomak u potkategoriji *negacija + glagol* u svim se regijama odlučno prepoznaje kao pravilan. Regije s visinskim naglasnim sustavom očekivano provode pomak u svojem govoru, a izostanak pomaka za njih je nepravilan. Regije s udarnim naglasnim sustavom unatoč tome što pomaku daju visoke ocjene za pravilnost, u vlastitom ga govoru nisu sklone provoditi. Izostanku

pomaka daju ocjene koje se okupljaju oko sredine ljestvice, premda prelaze na stranu „pravilnoga“ (zapadna regija te Zagreb i okolica), a sjeverna je regija odlučnija u stavu da je izostanak pomaka pravilan. Sve tri regije visokom ocjenjuju vjerojatnost da bi govorili bez pomicanja naglasaka na negaciju. Miješane regije nepomaknuti naglasak drže u donjem dijelu ljestvice, ocjenjujući ga nepravilnim, ali ne toliko snažno kao regije s visinskim sustavom. U vlastitom su govoru poprilično tolerantni i prema provođenju pomaka i prema njegovu neprovođenju, ali ipak blagu prednost daju izostanku pomaka.

Zaključno je moguće potvrditi da se u proklizi pojavljuju različiti odnosi prema pravilnosti naglasnoga pomaka ovisno o potkategorijama.

Najmanja je kolebljivost u ocjeni pravilnosti pomaka u potkategoriji *negacija + glagol*. U svojem govoru regije s visinskim naglasnim sustavom izrazitu prednost daju pomaku naglasaka, a regije s udarnim naglasnim sustavom izostanku pomaka.

Kad je riječ o potkategorijama *i + zamjenica* te *prijedlog + zamjenica*, rezultati pokazuju da su glavne tendencije u njima vrlo slične. Stavu o pravilnosti naglasnoga pomaka snažno konkurira i stav da je pravilan i izostanak pomaka, štoviše izostanak pomaka visinom ocjene u mnogim slučajevima nadmašuje pomak. Preferencije u vlastitom govoru potvrđuju konkurentne ostvaraje u regijama s visinskim naglasnim sustavom, koji tendiraju tome da se u potkategoriji *prijedlog + zamjenica* neznatno više preferira pomak naglasaka, a u potkategoriji *i + zamjenica* ipak bolje prolazi izostanak pomaka. U regijama s udarnim naglaskom u vlastitom se govoru jasno daje prednost izostanku pomaka.

U potkategoriji *prijedlog + imenica* stavovi su ponovo ujednačeniji: sve regije imaju stav da je pravilniji izostanak pomaka naglasaka, što se potvrđuje i u preferencijama u vlastitom govoru u svim regijama osim u južnoj. Slušači iz južne regije naime priznaju da provode pomak, ali slična ocjena za neprovođenje pomaka u svojem govoru pokazuje i da toleriraju neprovođenje pomaka.

Što se tiče hipoteze 8, moguće je zaključiti kako se ona djelomično potvrđuje, i to na način da će visinski naglasni sustavi pravilnim i u svojem govoru ostvarenim smatrati naglasni pomak u potkategoriji *negacija + glagol*. U potkategorijama *i + zamjenica* te *prijedlog + zamjenica* dopuštaju obje naglasne varijacije, a u potkategoriji *prijedlog + imenica* jasno preferiraju izostanak pomaka (uz napomenu o tome da južna regija u vlastitom govoru potvrđuje oba ostvaraja, s blagom prednosti naglasnoga pomaka). Udarni naglasni sustavi u potkategoriji *negacija + glagol* prepoznaju pravilnost pomaka, ali ga u vlastitome govoru ne preferiraju. U potkategorijama *i + zamjenica* te *prijedlog + zamjenica* pravilnima smatraju obje naglasne varijacije

uz ipak blago preferiranje izostanka pomaka (nešto ga više preferira Zagreb i okolica), dok u svojem govoru snažno preferiraju upravo izostanak pomaka. U potkategoriji *prijedlog + imenica* slažu se sa slušačima iz visinskoga sustava i prednost daju izostanku pomaka kako kad je riječ o pravilnosti tako i u ostvaraju u vlastitom govoru.

Sljedeća se hipoteza odnosila na kategoriju *genitiva množine imenica muškoga roda* i glasila je:

Hipoteza 9: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema pomaknutome naglasku u G mn. imenica m. r. na način da će slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrati ostvaraj pomaknutoga naglaska pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će ga nepravilnim.

Sve regije u stavovima o toj kategoriji pokazuju iste tendencije, s izrazitom polarizacijom: pomak naglaska na prvi slog smatraju nepravilnim i ne preferiraju ga u vlastitom govoru, a izostanak pomaka smatraju pravilnim i za njega se odlučuju i u vlastitome govoru. Hipoteza 9 djelomično je potvrđena, odnosno pomak naglaska u kategoriji *genitiva množine imenica muškoga roda* nepravilnim smatraju ne samo slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom nego su jednakoga stava i slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom.

Sljedeća se hipoteza odnosila na varijaciju naglasnoga mjesta u tvorenicama naglasnoga podtipa „junak – junaka“ i glasila je:

Hipoteza 10: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema mjestu naglaska u tvorenicama naglasnoga podtipa „junak – junaka“. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će ostvaraj pomaknutoga naglaska pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom pravilnim će smatrati ostvaraj naglaska na ultimi.

Naglasni pomak u kategoriji tvorenica odnosio se na stimuluse s pokretnim naglaskom podtipa „junak – junaka“ u visinskim sustavima, dok je u istim stimulusima u udarnim sustavima mjesto naglaska na vokalu sufiksa, što je ujedno i ostvaraj naglaska na ultimi (u nominativu jednine, a kod imenica koje znače neživo i u akuzativu jednine). Sve regije naglasni su pomak prepoznale kao pravilan, a izostanak pomaka kao nepravilan (regije s udarnim naglaskom pritom su nepravilnost izostanka pomaka ocijenile nešto blažim ocjenama). U vlastitom govoru regije s visinskim naglasnim sustavom potvrđuju pomak naglaska, a regije s udarnim naglasnim sustavom izrazitu prednost daju izostanku pomaka. Slušači iz miješanih regija izražavaju stav prema pravilnosti pomaka i nepravilnosti izostanka pomaka koji je blizak stavu regija s visinskim naglasnim sustavom, ali kad je riječ o uporabi u vlastitom govoru, znatno su tolerantniji od visinskih sustava i moglo bi se reći da se pozicioniraju između regija s visinskim i regija s udarnim naglasnim sustavom.

Hipoteza 10 potvrdila se kad je riječ o tvrdnji za visinski naglasni sustav, dok se za udarni potvrdila jedino kad je riječ o vlastitim izgovornim odabirima slušača, koji su, u skladu s hipotezom, svoj govor pozicionirali u izostanak pomaka, premda ga drže nepravilnim.

Posljednja hipoteza obuhvaća varijaciju naglasaka u *složenicama sa spojnikom -o-* i glasila je:

Hipoteza 11: Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema mjestu naglasaka u složenicama sa spojnikom -o-. Slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrat će ostvaraj naglasaka na spojniku pravilnim, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatrat će takav ostvaraj nepravilnim.

Varijacija naglasaka u tim složenicama obuhvaća naglasni ostvaraj na spojniku -o- te čelni naglasak na prvome slogu. U stavovima o toj kategoriji sve regije pokazuju iste tendencije, s jasnom polarizacijom na stav da je naglasak na spojniku -o- nepravilan, a čelni naglasak pravilan. Isto to potvrđuju i u stavovima prema vlastitom govoru. Hipoteza 11 stoga je djelomično potvrđena, odnosno naglasak na spojniku -o- nepravilnim smatraju ne samo slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom nego su jednakoga stava i slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom. Priručnici uvode čelni naglasak složenica, ne opiru se pomaku jer se ne zadire u preskribirana distribucijska pravila.

Konačno, oprimjerujemo stavove slušača prema tome koji je naglasni ostvaraj rečenica, zasićenih dvojbenim leksičkim i gramatičkim kategorijama s obzirom na mjesto naglasaka, dobio veću ocjenu u kategoriji „pravilan“. U ovome dijelu istraživanja fokus je bio na **mjestu naglasaka**, a ne na trajanju, pa je izgovor zanaglasnih dužina bio reduciran, jer bi nereduciran zasigurno utjecao i na procjenu mjesta, posebice gdje se dužine nižu u glagolskim i imeničkim oblicima, primjerice u 4. i 10. rečenici, stoga zanaglasne dužine ne bilježimo:

Stùdent je kupio kartu za **kòncert**, na kojem nastupa poznati **kvàrtet**.

Danas sam dobio službeni **dokùment** na kojem piše da sam završio **fakùltet** i postao **biòlog**.

Ako dobro **pògledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **nàpišemo** taj test.

Redovito **razgòvaramo** o tržištu koje **kontròliramo** i proizvodnji koju **finànciramo**.

Svakako najprije **ispitajte** ima li u utičnici struje ili, još bolje, **pòslušajte** glas zdravog razuma i – **pričekajte** električare!

Dođi **u kùću** pa ćemo odlučiti idemo li **u gràd** ili **na mòre**.

Nè vjerujem ti kad kažeš da **nè plešeš** dobro, a mislim da nije točno ni to da **nè kuhaš**.

Naježda **komàraca** u blizini **ostàtaka** vode bila je neugodna za skupinu **muškàraca** koja se ondje našla.

Konobar je rekao da mu treba **upàljač**, ali njegov **pomòćnik** donio je **otvárač** za boce.
Düğoročno gledano, **sàmovolja** vladajućih dovest će i do **břzopletih** odluka.

Naglasak u proklizi kada se pomiče sa zamjenica nije u svim regijama prepoznat kao nepravilniji, naime podjednako su procijenjeni pravilnim ovi primjeri:

Dobro je i **tò** što smo pozvali i **njih**, a veseli me da smo i **mì** ovdje. / Dobro je i **to** što su pozvali i **njih**, a veseli me da smo i **mi** ovdje.

Pričala sam ti o **tòj** prijateljici – **po njòj** smo našoj kćeri dali ime, a to je, **po mēni**, najljepše ime na svijetu. / Pričala sam ti o **toj** prijateljici – **pò njoj** smo našoj kćeri dali ime, a to je, **pò meni**, najljepše ime na svijetu.

Ono što se razlikuje od dosadašnjih pretpostavki o neutralnom naglašavanju (Martinović i sur., 2021) jest tek jedno: neutralnima su označene rečenice s pomakom naglaska i u višesložnim posuđenicama (2. rečenica). Nisu se potvrdile dosadašnje pretpostavke o većoj obilježenosti pomaka u proklizi kada se naglasak pomiče sa zamjenica. U gradaciji obilježenosti i poželjnosti pomaka u proklizi kraćih govornih riječi najmanje je poželjan pomak s imenica na prijedlog, a blaže se procjenjivao pomak sa zamjenica, i to blaže na prijedlog (M=4.15, M=3.95) nego na veznik *i* (M=3.83, M=3.65). Potvrdile su se i dosadašnje pretpostavke o neutralnosti silaznoga tona izvan početnoga sloga u G mn. imenica te o neutralnosti čelnoga naglaska kod složenica (Martinović i sur., 2021).

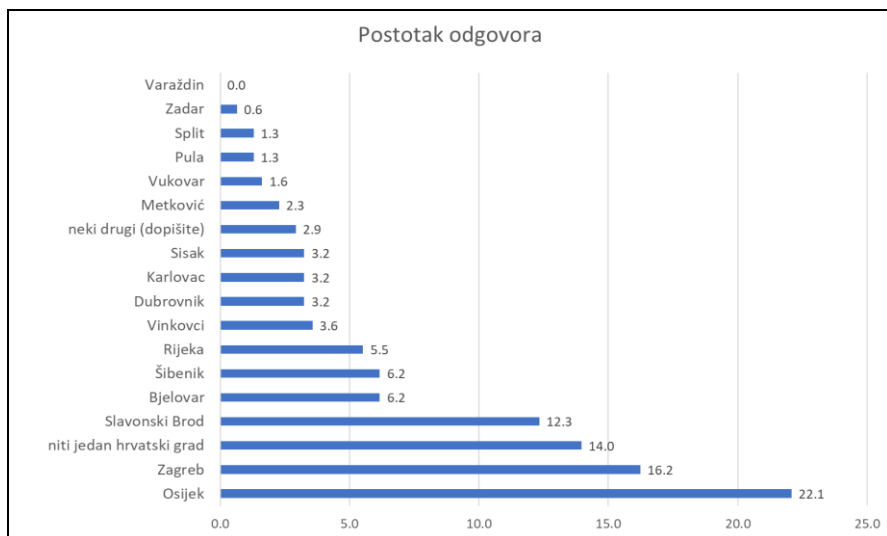
Hiperkorektni ostvaraji nisu neobilježeni i neutralni, propisani naglasak prepoznaje se kod većine slušača kao pravilan, osim u sjevernoj i zapadnoj regiji, koje se time odvajaju od udarne regije Zagreb i okolica:

1. Moram **preskòčiti** gledanje filma ako hoću **pročitati** knjigu i **priprémìti** izlaganje.
2. Dugo je **razmíšljao** i **izvřtio** mnoge zamisli, da bi napokon **predlòžio** promjenu.

V. Stavovi prema visinskim i udarnim govornim realizacijama (N₂)

Stavovi o standardnosti govora većih hrvatskih gradova (N₁ i N₂)

Prije ispitivanja percepcije u oba smo istraživanja u prvom dijelu upitnika pitale sudionike (N₁ i N₂=308) o njihovu stavu prema govorima većih hrvatskih gradova. U prvom istraživanju postavile smo pitanje: *Za koji od hrvatskih gradova smatrate da je govor koji se u tom gradu govori vrlo blizak standardu?* i ponudile 16 gradova: 1) Bjelovar, 2) Dubrovnik, 3) Karlovac, 4) Metković, 5) Osijek, 6) Pula, 7) Rijeka, 8) Sisak, 9) Slavonski Brod, 10) Split, 11) Šibenik, 12) Varaždin, 13) Vinkovci, 14) Vukovar, 15) Zadar, 16) Zagreb te još dva moguća odgovora: 17) niti jedan hrvatski grad i 18) neki drugi grad (dopišite). Rezultati (Slika 22) pokazuju da nešto više od petine sudionika (22.1 %) smatra kako je Osijek grad čiji je govor najbliži standardu, a slijede ga Zagreb (16.2 %) i Slavonski Brod (12.3 %). Velik dio ispitanika odlučio se za odgovor „niti jedan hrvatski grad“ (14.0 %), što se, dakako, na studijima kroatistike i fonetike eksplicitno i poučava kao dokaz autonomnosti standarda koji nikome nije materinski jezik, nego ga svi trebaju učiti. Kada podatke o pojedinim gradovima proučimo zbirno po regijama, uočavamo da gradovi iz istočne regije (Osijek, Slavonski Brod, Bjelovar, Vinkovci i Vukovar) imaju znatno veći postotak (45.8 %) od drugih regija ili regionalnih centara. Za Zagreb, iako je glavni grad s najvećim udjelom hrvatskoga stanovništva, tek 16.2 % ispitanika smatra da ima govor blizak standardu, za Rijeku 5.5 %, a za Split tek 1.3 %. Zanimljivo je da 6.2 % ispitanika smatra da je govor stanovnika Šibenika blizak standardu, a da je to govor Zadra tek njih 0.6 %. Nitko od 308 ispitanika ne misli da bi to bio govor Varaždina.

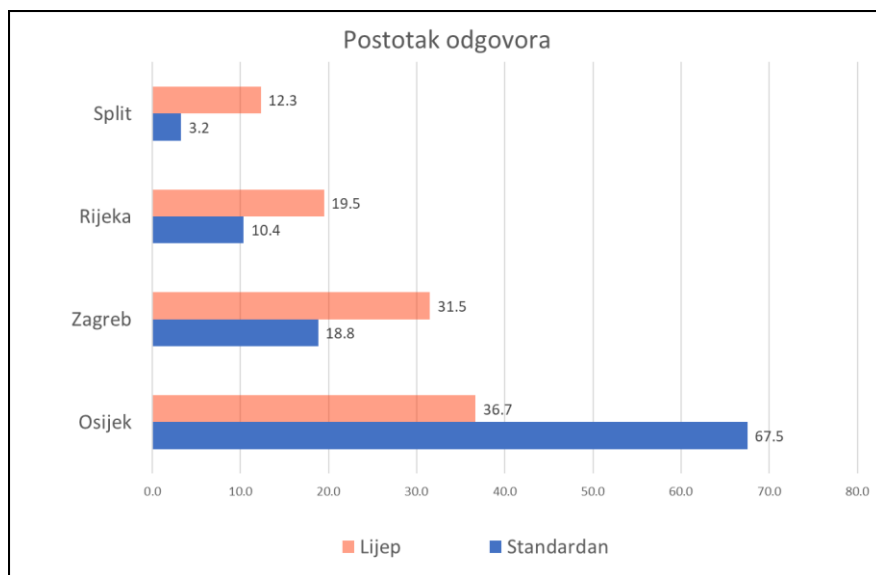

Slika 22. Odgovori na pitanje „Za koji od nekoliko najvećih hrvatskih gradova smatrate da je govor koji se u tom gradu govori vrlo blizak standardu?“ (N1=308)

U drugom istraživanju, budući da smo se usredotočile na govor četiriju najvećih gradova, postavile smo dva pitanja: 1) *Što mislite iz kojega grada potječu govornici koji se svojim govorom najviše približavaju propisanom standardu?* i 2) *Kad govore standardnim jezikom, govornici iz kojega grada Vama zvuče najljepše?* U tom istraživanju na oba pitanja mogući su odgovori bili suženi na izbor jednoga od četiriju mogućih odgovora: 1) Osijek, 2) Rijeka, 3) Split i 4) Zagreb. Rezultati (Slika 23) pokazuju da je govor Osijeka najveći broj sudionika ($N_2=308$) odabrao kao najbliži standardu (67.5 %), slijedi govor Zagreba (18.8 %), nešto manje sudionika odabralo je govor Rijeke (10.4 %), a najmanje njih govor Splita (3.2 %), dakle poredak je ostao isti kao i u prethodno opisanom istraživanju. Osijek i Zagreb bliski su u procjeni kada je u pitanju fonoestetika, pri čemu je Osijek ipak nešto ljepši. Otprilike je po trećina procjenitelja dala prednost Osijeku i Zagrebu, dok se jedna trećina rasprišla na Rijeku i Split, s jasnom prednošću Rijeke.

Promotrimo li podatke o stavovima kroz prizmu visinskoga i udarnoga naglasnog sustava, vidimo da među gradovima s visinskim naglasnim sustavom prednost imaju oni iz istočne regije (Osijek i Slavonski Brod u prvom istraživanju; Osijek u drugom istraživanju), ali ne i oni iz južne regije (Split, Zadar, Metković, Dubrovnik, Šibenik u prvom istraživanju; Split u drugom istraživanju). Iako se Osijeku daje velika prednost, ipak i gradovi s udarnim naglasnim sustavom (Zagreb i Rijeka) zajedno imaju prednost u drugom istraživanju kod oko trećine ispitanika, što pokazuje kako udarni naglasni sustav nije prepreka da

se govor tih gradova smatra standardnim (standardnijim nego govor gradova iz južne regije). Kod procjene „lijepoga govora“ Zagreb i Rijeka zajedno dobivaju čak 51 % odgovora, što govori o potpunoj ravnopravnosti govora gradova s udarnim i gradova s visinskim naglasnim sustavom (Split 12.3 %, Osijek 36.7 %).

Slika 23. Odgovori na dva pitanja (1) „Što mislite, iz kojega grada potječu govornici koji se svojim govorom najviše približavaju propisanom standardu?“ i (2) „Kad govore standardnim jezikom, govornici iz kojega grada Vama zvuče najljepše?“ (N₂=308)

U istraživanju stavova prema hrvatskim govornim varijetetima koje je provela Mildner (1998) slušači su procjenjivali slobodni govor govornika iz 15 hrvatskih gradova (nastao opisivanjem slike) te su odgovarali na pitanja kojima se također propitivala prihvatljivost govora: 1) je li takav govor prihvatljiv u drugim mjestima; 2) može li tako govoriti spiker na radiju ili televiziji; 3) može li tako govoriti nastavnik u školi. Najviše su ocjene dobili gradovi istočne hrvatske: Županja, Bjelovar i Osijek, potom Karlovac i Zagreb, a najniže su ocjene dobili dalmatinski gradovi: Split, Šibenik i Dubrovnik te gradovi sjeverne hrvatske: Varaždin i Krapina (Mildner, 1998: 361). Prethodno, metodološki istovjetno istraživanje stavova prema nekim hrvatskim i srpskim govornim varijetetima (Jakovčević, 1988), pokazalo je drugačije rezultate: najviše ocjene dobio je standardni idiom, nešto niže splitski, a na trećem je mjestu bio zagrebački idiom. Razlike u rezultatima mogu se objasniti uzorkom slušača (govore su u istraživanju Jakovčević procjenjivali učenici hvarske

srednje škole koji su skloniji splitskom nego zagrebačkom idiomu). Važno je istaknuti da su oba istraživanja sadržavala snimke u kojima je tekst govoren i na lokalnom jezičnom idiomu, dakle uključena su bila oba sloja – i jezični i govorni. Mi smo pak u svojem istraživanju pokušale izolirati samo govorni sloj i zato su govornici čitali potpuno isti tekst napisan na standardu koji u sebi nije imao dvojbenih naglasnih mjesta, a jedini su elementi varijacije bili segmentna razina glasnika, ton i trajanje naglasaka riječi, zanaglasne dužine te intonacija. U sljedećih nekoliko poglavlja iznijet ćemo rezultate stavova o varijetetima četiriju najvećih hrvatskih gradova, o govoru spikerice koja je podrijetlom iz visinskoga četveronaglasnog sustava istočne regije i o govoru spikerice koja potječe iz udarnoga naglasnog sustava zapadne regije.

Variable: govorne realizacije Zagreba, Splita, Rijeke, Osijeka te govori spikerica

U ispitivanju percepcije procjenitelji su slušali govornu realizaciju teksta (u trajanju od oko jedne minute) koji je čitalo 11 govornica. Među njima je probrano 9 predstavnica naglasnih gradskih varijeteta (po dvije govornice iz Zagreba, Rijeke i Osijeka te tri iz Splita) i dvije spikerice od kojih je jedna predstavnica standardnoga varijeteta s visinskim naglasnim sustavom podrijetlom iz istočne regije, a druga govori s udarnim naglasnim sustavom te je podrijetlom iz zapadne regije. Govore spikerica nazivamo „spikerskim govorima“, a govore 9 predstavnica naglasnih gradskih varijeteta nazivamo „govornim realizacijama pojedinih gradova“, misleći pritom na govorne ostvaraje koji se pojavljuju kada govornice (iz navedenih gradova) čitaju tekst napisan na standardnom hrvatskom jeziku. Drugim riječima, predmet je našega zanimanja *hrvatski standardni jezik u ustima Riječana, Osječana, Splitsana i Zagrepčana*, pri čemu parafraziramo Škarića kada govori o ostvaraju *lingua stocava in bocca croata* (Škarić, 2001: 11), koju uvodi kao također parafrazu talijanskoga standarda: *lingua toscana in bocca romana*. Kako bi se proučili stavovi prema tonu i trajanju u onim govornim realizacijama hrvatskoga standarda koje izgovaraju predstavnice gradova, u tekstu koji je sniman dokinuta su sva obilježja naglasnoga mjesta po kojemu se gradski govori mogu razlikovati – u tekstu dakle nema nijedne morfološke ni govorne riječi koju su govornice mogle ostvariti s različitim naglasnim mjestom. Na taj su se način mogla izolirati (iako, dakako, ne u potpunosti) obilježja suprasegmentne razine, tj. tona i trajanja naglasaka te trajanje nenaglašenih slogova.

Sudionici istraživanja koji su slušali snimke govora trebali su (na ljestvici od 1 do 7) odgovoriti kakav dojam na njih ostavlja osoba koja čita tekst, tj. kako im zvuči takav izgovor za hrvatski javni govor: *neprihvatljivo – prihvatljivo*;

ružno – lijepo; regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno; nepravilno – pravilno; ruralno – urbano; konzervativno – liberalno; neobrazovano – obrazovano; niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa. U upitniku smo istaknule da procjenitelji pri slušanju trebaju obratiti pozornost samo na naglasak, a da zanemare interpretaciju, boju glasa i brzinu čitanja. Stavovi prema naglascima u ovome tekstu istraživali su se s obzirom na razlike u ostvaraju tona i trajanja jer, kao što je prethodno rečeno, u tekstu nije bilo riječi koje bi dopuštale različite ostvaraje naglasnoga mjesta te su naglasci u svim izvedbama ostvareni na istim mjestima u riječi. Tekst koji je sastavljen i korišten za ovaj dio istraživanja nalazi se u Prilogu 4 (v. „Prilozi: mjerni instrumenti“), a nekoliko primjera izgovora moguće je poslušati na mrežnoj stranici Sveučilišta u Rijeci: <https://accva.uniri.hr>. Govornice iz Zagreba i Rijeke te spikerica iz zapadne regije pripadaju udarnome sustavu, a govornice iz Splita i Osijeka te spikerica iz istočne regije pripadaju visinskome sustavu.

Istraživačka pitanja i hipoteze

Ovaj dio istraživanja oblikovan je s namjerom da odgovorimo na sljedeća pitanja:

Istraživačko pitanje 1. Kakvi su stavovi slušača prema govornim realizacijama većih hrvatskih gradova (Osijeka, Rijeke, Splita i Zagreba) te prema govornim realizacijama spikerice s udarnim i spikerice s visinskim sustavom?

Istraživačko pitanje 2. Je li procjena govornih realizacija povezana s akcentološkim obrazovanjem slušača (V2) i s regijom iz koje slušač dolazi (V3)?

Istraživačko pitanje 3. Koreliraju li pojedine kategorije stavova (o konceptima *prihvatljivo, lijepo, regionalno neobilježeno, pravilno, urbano, liberalno, obrazovano* i *visokoga društvenog statusa*) u perceptivnoj procjeni govornih realizacija hrvatskih gradova i spikerica?

Istraživačko pitanje 4. Kako slušači procjenjuju govorne realizacije govornika iz regije iz koje sami potječu, a kako govorne realizacije govornika drugih regija?

Istraživačko pitanje 5. Percipira li se udarni ili visinski naglasni sustav kao prihvatljiviji, pravilniji i regionalno manje obilježen?

Postavile smo sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1: Govorne realizacije govornica iz Osijeka i Splita te spikerice s visinskim naglasnim sustavom, koje u tonu i trajanju predstavljaju normu, slušači će procijeniti višim ocjenama nego govorne realizacije govornica iz

Zagreba i Rijeke te spikerice s udarnim naglasnim sustavom, koje u tonu i trajanju odstupaju od norme.

Hipoteza 2: Akcentološko obrazovanje slušača povezano je sa stavovima slušača prema govornim realizacijama govornica iz gradova s visinskim i udarnim sustavom te spikerica.

Hipoteza 3: Regionalno podrijetlo slušača povezano je sa stavovima slušača prema govornim realizacijama govornica iz gradova s visinskim i udarnim sustavom te spikerica.

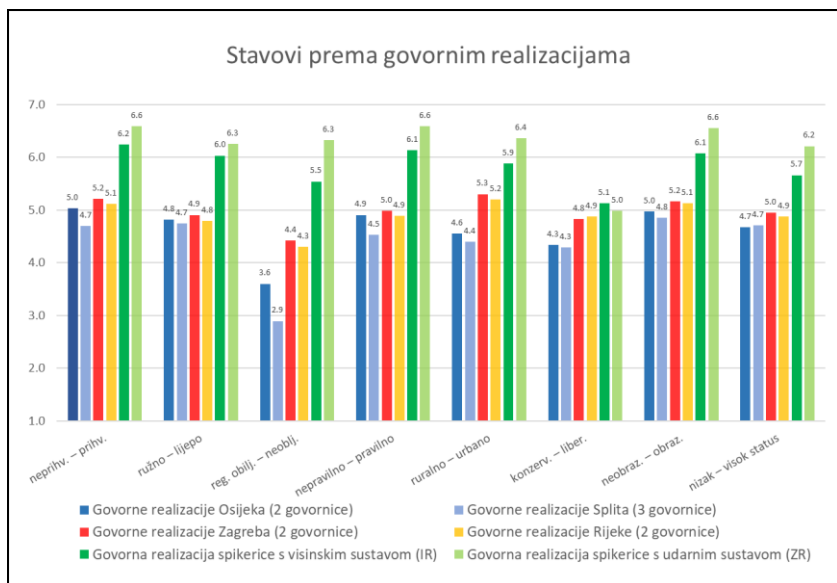
Hipoteza 4: Slušači višim ocjenama procjenjuju govorne realizacije regije iz koje sami potječu u odnosu na govorne realizacije drugih gradova.

Ukupni rezultati istraživanja stavova prema govornim realizacijama

Ovdje se donose ukupni prosječni rezultati za svih osam varijabli (Tablica 28). Najvišu prosječnu ocjenu dobio je spikerski govor koji pripada udarnom sustavu ($M=6.23$, $SD=0.76$), zatim spikerski govor koji pripada visinskom sustavu ($M=5.84$, $SD=0.81$), a slijede govorne realizacije Zagreba ($M=4.97$, $SD=0.93$) i Rijeke ($M=4.90$, $SD=0.90$), koje također pripadaju udarnom sustavu. Najniže prosječne ocjene dobile su govorne realizacije visinskoga sustava – osječke ($M=4.61$, $SD=0.93$) i splitske ($M=4.38$; $SD=0.94$). Rezultate deskriptivne statistike u svim elementima procjene po govornim realizacijama gradova i pojedinih spikerica prikazujemo grafički (Slika 24).

Tablica 28. Ukupni stavovi prema govornim realizacijama gradova i dviju spikerica

Govorna realizacija	Broj slušača (N_1)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Osijeka (2 govornice)	308	4.61	0.93
Splita (3 govornice)	308	4.38	0.94
Zagreba (2 govornice)	308	4.97	0.93
Rijeke (2 govornice)	308	4.90	0.90
spikerice iz visinskoga sustava (IR)	308	5.84	0.81
spikerice iz udarnoga sustava (ZR)	308	6.23	0.76

Slika 24. Stavovi o govornim realizacijama Osijeka, Splita, Zagreba i Rijeke te o govoru dviju spikerica (N2=308)

S obzirom na potrebu ponderiranja uzorka (koji, za razliku od obične aritmetičke sredine, u obzir uzima i utjecaj, tj. važnost faktora za koje se računa), prije statističke analize podataka bilo je potrebno provjeriti zadovoljavaju li oni uvjet sfericiteta. Pretpostavka sfericiteta odnosi se na uvjet jednakosti varijanci između svih parova varijabli i budući da taj uvjet nije zadovoljen, napravljena je korigirana mjera testa značajnosti, odnosno Greenhouse-Geisserova korekcija (Girden, 1992: 19). Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika u percepciji govornih realizacija ($F_{3,522.1081.113}=379.095$, $p < 0.01$) te je učinjen post-hoc test. Prema provedenoj post-hoc analizi statističke značajnosti razlika u prosječnim ocjenama između pojedinih govornih realizacija (Games-Howellovim post-hoc testom koji se primjenjuje u ovakvim slučajevima kad varijanca nije homogena), vidljivo je da postoje statistički značajne razlike između prosječnih ocjena svih govornih realizacija, osim između govornih realizacija govornica iz Zagreba i Rijeke (sig. = 1) (v. Prilog Tablica 60).

Podsjetimo da su procjenitelji u ispitivanju stavova prije slušanja osječki govor (u ponudi između govora 4 najveća grada) označili kao onaj koji je najbliži standardu (67.5 %), a govor Zagreba je bio na drugom mjestu (18 %). Subjektivni estetski stav ipak je bio nešto drukčiji, pa su rezultati pokazali da govore Osijeka i Zagreba smatraju podjednako lijepima (govor

Osijeka 36.7 %, a govor Zagreba 31.5 %). Kada te podatke usporedimo s perceptivnom procjenom govornih realizacija (na temelju slušanja zvučnih stimulusa), gradovi se međusobno, u estetskoj procjeni vezanoj uz koncept *ružno – lijepo*, vrlo malo razlikuju (Osijek M=4.8, Split M=4.7, Zagreb M=4.9, Rijeka M=4.8). Dakle, iako slušači smatraju da je govor Osijeka ljepši od govora Zagreba te (još više njih) da je govor Osijeka najpravičniji, ipak govorne realizacije govornice iz Zagreba procjenjuju višom ukupnom ocjenom u svim kategorijama (4.97, odmah nakon spikerskih govora), a govorne realizacije Osijeka značajno nižom ukupnom ocjenom (4.61).

Proučimo li procjene govornih realizacija pojedinih govornica uspoređujući stavove u konceptima *prihvatljivosti* i *regionalne neobilježenosti* (Slika 25), vidimo da su ocjene prihvatljivosti za sve govorne realizacije više od ocjena regionalnosti, što upućuje na tolerantnost slušača prema regionalno obilježenom govoru, koji se na segmentnoj i suprasegmentnoj razini odmiče od neutralnoga standardnog izgovora. Kod govornih realizacija govornica s visinskim naglasnim sustavom iz Osijeka i iz Splita rezultati pokazuju da su neke procijenjene kao znatno regionalnije od drugih (veća je varijabilnost među snimljenim zvučnim primjerima), dok je kod procjene govornih realizacija govornica iz udarnih naglasnih sustava Zagreba i Rijeke varijabilnost znatno manja.

Govorne realizacije dviju spikerica (u odnosu na govorne realizacije govornica predstavnica pojedinih gradova) u svim su kategorijama visoko ocijenjene, iako su one podrijetlom iz različitih naglasnih sustava. Govor spikerice iz udarnoga sustava procijenjen je najvišom ocjenom, ali vrlo visokom ocjenom procijenjen je i govor spikerice iz visinskoga, četveronaglasnog sustava, što upućuje na to da se ton i trajanje percipiraju kao prozodijske značajke (u tekstu nije bilo riječi koje bi dopuštale različite ostvaraje naglasnoga mjesta).

Slika 25. Stavovi o prihvatljivosti i regionalnosti govornih realizacija 11 govornica (N2=308)

Nije novost da se udarni sustav proširio u javnom prostoru i u medijima, da se prepleće s visinskim naglasnim sustavom i dobiva prestiž. U udarnom sustavu nema tonske razlike, u njemu je mjesto naglasaka (tzv. udar) jedino relevantno prozodijsko obilježje riječi i po njemu se naglašeni slogovi razlikuju od nenaglašanih. Kod govornica iz udarnih sustava – dviju govornica iz Zagreba i dviju govornica iz Rijeke nema razlike u trajanju naglašenoga sloga (imaju jednonaglasni sustav), ali spikerica podrijetlom iz Pule ostvaruje razliku u trajanju te ima duge i kratke naglašene slogove (dvonaglasni sustav s udarnim dugim i udarnim kratkim naglaskom). Dugi naglasak u njezinu sustavu nije ni dugosilazni ni dugouzlazni, već udarni dugi, a na nekim riječima, pod utjecajem visinskoga sustava, ostvaruje silazni i ravan ton. Upravo je takav govor procijenjen najvišom prosječnom ocjenom (najviše ocjene ukupno u svim kategorijama: *prihvatljiv*, *lijep*, *regionalno neobilježen*, *pravičan*, *urban*, *obrazovan*, *visokoga društvenog statusa*). Iako smo u uputi slušačima istaknule da pri slušanju trebaju obratiti pozornost samo na naglasak, dakako da je nemoguće posve isključiti utjecaj ostvarenja ostalih prozodijskih obilježja govora, osobito boje glasa, diktije, tempa i interpretacije, a očekivano je da su spikerice, kao profesionalne govornice, u svim tim prozodijskim obilježjima najvjestije.

Spikerski govor u kojemu se ostvaruje normativno mjesto naglasaka, ali se ne ostvaruje visinski naglasni sustav s obilježjima tona i trajanja naglasaka

koja su propisana normom, već udarni sustav, percipira se najvišim ocjenama u svim kategorijama. Nedostatak ovoga dijela istraživanja jest u tome da je odabran samo jedan spikerski govor s osnovicom u udarnom sustavu i samo jedan s osnovicom u visinskom sustavu, pa treba s oprezom interpretirati rezultate i nije moguće sasvim generalizirati (već je spomenuto da postoje brojne prozodijske varijable koje se ne mogu potpuno kontrolirati). Međutim ukupni je korpus za procjenu bio sastavljen od 5 govornica visinskoga sustava i 4 govornice udarnoga sustava i svi rezultati pokazuju istu tendenciju: udarnom sustavu daju se više ocjene u svim kategorijama procjene, osobito u kategoriji neregionalnosti, što znači da ipak možemo sa sigurnošću zaključiti da prednost i prestiž imaju onaj ton i ono trajanje koji su specifični za udarni sustav.

Stavovi prema govornim realizacijama ovisno o akcentološkom obrazovanju slušača (V2)

Nešto više od polovice sudionika (52 %) u svojem je školovanju steklo kompetencije iz akcentologije (studenti kroatistike, fonetike, lingvistike, glume i kroatologije u svojim studijskim programima imaju kolegije iz akcentologije), a ostali sudionici (48 %) nemaju akcentološko obrazovanje. Deskriptivni podaci (Tablica 29) pokazuju da procjenitelji s akcentološkim obrazovanjem daju prosječne ocjene u rasponu od 4.33 (za govornice iz Splita) do 6.32 (za spikericu iz udarnoga sustava), dok procjenitelji bez akcentološkoga obrazovanja daju ocjene u rasponu od 4.45 (za govornice iz Splita) do 6.14 (za spikerski govor iz zapadne regije). Međutim T-test za nezavisne uzorke pokazao je da ne postoji razlika u procjenama s obzirom na akcentološko obrazovanje ($t=0.43$, $df=306$, $p>.05$). T-test za nezavisne uzorke (Tablica 67 u Prilogu) pokazao je da statistički značajna razlika ($t=2.08$, $df=306$, $p<.05$) postoji samo kod procjene govora spikerice iz udarnoga sustava koju su sudionici koji imaju akcentološko obrazovanje procijenili višom prosječnom ocjenom ($M=6.32$, $SD=0.71$) nego slušači koji nemaju akcentološko obrazovanje ($M=6.14$, $SD=0.79$). Standardne devijacije prosječnih ocjena pojedinih govora kod skupine procjenitelja s akcentološkim obrazovanjem niže su nego kod procjenitelja bez akcentološkoga obrazovanja i takvo, manje raspršenje, upućuje na veću ujednačenost njihovih ocjena.

Tablica 29. Stavovi prema govornim realizacijama s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača

Govorna realizacija	Akcentološko obrazovanje (V2)	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Osijeka (2 govornice)	ne	147	4.62	0.96
	da	161	4.60	0.90
Splita (3 govornice)	ne	147	4.45	0.95
	da	161	4.33	0.93
Zagreba (2 govornice)	ne	147	5.05	0.96
	da	161	4.90	0.90
Rijeke (2 govornice)	ne	147	4.99	0.90
	da	161	4.81	0.88
spikerice iz visinskoga sustava (IR)	ne	147	5.79	0.82
	da	161	5.88	0.79
spikerice iz udarnoga sustava (ZR)	ne	147	6.14	0.79
	da	161	6.32	0.71

Takvi rezultati nisu neočekivani s obzirom na proširenost udarnoga sustava u javnom prostoru i u medijima te prestiž koji on uživa i na koji akcentološko obrazovanje očito nema utjecaj.

Stavovi prema govornim realizacijama ovisno o regiji slušača (V3)

Jedan od glavnih ciljeva istraživanja bio je ispitati kako regija iz koje procjenitelji dolaze utječe na stav prema govornim realizacijama s obilježjima tona i trajanja četiriju gradova (Osijeka, Rijeke, Splita i Zagreba) te prema spikerskom govoru s obilježjima udarnoga sustava i spikerskom govoru s obilježjima visinskoga sustava. Deskriptivna analiza (Tablica 30) pokazuje da su slušači iz Zagreba i okolice davali najvišu ukupnu prosječnu ocjenu (5.32), tj. da su najblaži procjenitelji, a slijede oni iz istočne (5.29) i sjeverne regije (5.21), dok su najnižu ukupnu prosječnu ocjenu dali procjenitelji iz miješanih regija (4.98). Razlika je među tim skupinama slušača značajna ($F_{5,302}=2.44$ $p<.05$), ali u testovima prosječnoga omjera snage i pogreške nije pronađena razlika, pa je napravljen Test najmanje značajne razlike (*Least Significant Difference*) (v. Prilog, Tablica 61) koji pokazuje da se procjenitelji iz miješanih regija u procjeni značajno razlikuju od procjenitelja iz istočne regije te onih iz Zagreba i okolice. Budući da je riječ o testu koji, kao što mu i naziv govori, i najmanju razliku proglašava značajnom, taj bi rezultat u budućim istraživanjima trebalo provjeriti. To da su procjenitelji iz miješanih regija najstroži u svojim procjenama moglo bi se protumačiti specifičnošću njihova govora jer imaju i obilježja visinskoga i obilježja udarnoga sustava (kod mnogih govornika udarni sustav prevladava,

ali se u izgovoru ponekad pojave i dugosilazni, dugouzlazni i kratkouzlazni naglasak), ali tu bi strogost procjenitelja iz miješanih regija također trebalo dodatno istražiti.

Tablica 30. Ukupni stavovi prema svim govornim realizacijama s obzirom na regiju slušača

Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
1 Istočna	50	5.29	0.75
2 Južna	40	5.07	0.61
3 Sjeverna	41	5.21	0.64
4 Zapadna	47	5.18	0.60
5 Zagreb i okolica	49	5.32	0.64
6 Miješane	81	4.98	0.61
Ukupno	308	5.16	0.65

Rezultati deskriptivne statistike (ANOVA za nezavisne uzorke) za ispitivanje razlike u percepciji pojedinih govora ovisno o regiji kojoj procjenitelji pripadaju (Tablica 31) pokazali su da postoje statistički značajne razlike u percepciji govornih realizacija govornica iz Osijeka, Zagreba, Rijeke te govora spikerice iz udarnoga sustava, dok za govorne realizacije govornica iz Splita i za spikericu iz visinskoga sustava nema statističke značajnosti. Govornicama iz Osijeka ($F_{5,302}=2.38$, $p<.05$) (kako pokazuje Tablica 62 u Prilogu) najvišu su ocjenu dali procjenitelji iz istočne regije (4.97), dok su im najnižu ocjenu dali procjenitelji iz miješanih regija (4.43) i ta je razlika u procjeni statistički značajna (Tablica 64 u Prilogu). Govornice iz Zagreba ($F_{5,302}=3.12$, $p<.05$) najvišu su prosječnu ocjenu također dobile od svojih govornika – procjenitelja iz Zagreba i okolice (5.30), a najnižu prosječnu ocjenu i ta je izvedba dobila od sudionika iz miješanih regija (4.64) te je razlika u ocjenama statistički značajna (Tablica 65 u Prilogu). Procjenitelji iz zapadne regije nisu tako naklonjeni govornicama iz Rijeke ($F_{5,302}=3.63$, $p<.05$), dali su im prosječnu ocjenu 4.90 (nižu su ocjenu dali samo govornicama iz Osijeka i Splita), a najvišu su prosječnu ocjenu govornice iz Rijeke dobile od slušača iz sjeverne regije (5.22). Najnižu su ocjenu i govornicama iz Rijeke dali slušači iz miješanoga sustava (4.64), a nisku su im prosječnu ocjenu dali i slušači iz južne regije (4.70), i te su razlike također statistički značajne (Tablica 66 u Prilogu). Govoru spikerice udarnoga sustava ($F_{5,302}=2.80$, $p<.05$) koji je, kao što je već spomenuto, dobio i najvišu ukupnu prosječnu ocjenu, najvišu su ocjenu dali slušači iz Zagreba i okolice (6.51) te slušači iz sjeverne Hrvatske (6.40), a oni iz miješanih regija ponovno

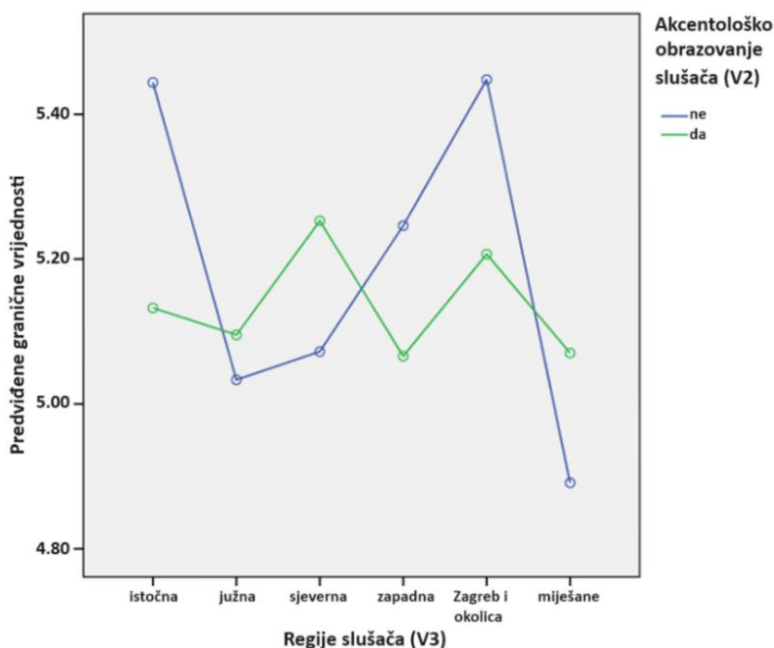
su najstroži (6.08). Za procjenu govora spikerice iz udarnoga sustava rezultat je statistički značajan ($p=.032$) (v. Prilog, Tablica 68), ali Levenov test za provjeru značajnosti odstupanja pokazuje da homogenost varijanci značajno odstupa, pa je napravljena analiza varijance koja pokazuje razlike u procjenama pojedinih govora s obzirom na regiju iz koje sudionik dolazi (Tablica 62 u Prilogu) i proveden je robusni test usporedbe aritmetičkih sredina (Tablica 63 u Prilogu) koji je pokazao da postoji statistički značajna razlika u procjenama toga govora ($F_{5,129.72}=4.28$, $p<0.01$). Slušači iz miješanoga sustava te iz Zagreba i okolice značajno se razlikuju u procjeni (Tablica 68 u Prilogu). Zanimljivo je da su procjenitelji iz južne regije najvišu ocjenu dali spikerskom govoru iz udarnoga sustava (6.10), potom spikerskom iz visinskoga sustava (5.65), pa govornicama iz Zagreba (4.81), Rijeke (4.70), Osijeka (4.58), a da su najnižu prosječnu ocjenu dodijelili govornicama iz Splita (4.53). Dakle, za procjenitelje iz Zagreba i okolice te za one iz istočne regije može se zaključiti: *similis simili gaudet* ili „svoj svome“, dok kod sudionika iz riječke i splitske regije nije tako. Već smo napomenule da su se slušači iz miješanih regija pokazali najstrožim procjeniteljima, ali je njihovo rangiranje jednako kao i kod svih sudionika ukupno – od najviše prema nižima ocijenjene su redom: govor spikerice iz udarnoga sustava (6.08), govor spikerica iz visinskoga sustava (5.79), govorne realizacije govornica iz Zagreba (4.72), govorne realizacije govornica iz Rijeke (4.64), govorne realizacije govornica iz Osijeka (4.43) te govorne realizacije govornica iz Splita (4.24).

Tablica 31. Stavovi prema pojedinima govornim realizacijama ovisno o regiji slušača

Govorna realizacija	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Osijeka (2 govornice)	1 Istočna	50	4.97	0.97
	2 Južna	40	4.58	0.76
	3 Sjeverna	41	4.50	0.96
	4 Zapadna	47	4.58	0.87
	5 Zagreb i okolica	49	4.70	1.03
	6 Miješane	81	4.43	0.90
	Ukupno	308	4.61	0.93
Splita (3 govornice)	1 Istočna	50	4.70	0.96
	2 Južna	40	4.53	0.67
	3 Sjeverna	41	4.25	1.03
	4 Zapadna	47	4.41	0.97
	5 Zagreb i okolica	49	4.28	0.98
	6 Miješane	81	4.24	0.93
	Ukupno	308	4.38	0.94
Zagreba (2 govornice)	1 Istočna	50	4.94	0.95
	2 Južna	40	4.81	0.89
	3 Sjeverna	41	5.03	1.03
	4 Zapadna	47	5.16	0.83
	5 Zagreb i okolica	49	5.30	0.89
	6 Miješane	81	4.72	0.91
	Ukupno	308	4.97	0.93
Rijeke (2 govornice)	1 Istočna	50	4.99	1.00
	2 Južna	40	4.70	0.83
	3 Sjeverna	41	5.22	0.84
	4 Zapadna	47	4.90	0.73
	5 Zagreb i okolica	49	5.12	0.92
	6 Miješane	81	4.64	0.89
	Ukupno	308	4.90	0.90
spikerice iz visinskoga sustava (IR)	1 Istočna	50	5.90	0.85
	2 Južna	40	5.65	0.88
	3 Sjeverna	41	5.85	0.76
	4 Zapadna	47	5.83	0.76
	5 Zagreb i okolica	49	5.98	0.79
	6 Miješane	81	5.79	0.81
	Ukupno	308	5.84	0.81
spikerice iz udarnoga sustava (ZR)	1 Istočna	50	6.22	0.77
	2 Južna	40	6.10	0.87
	3 Sjeverna	41	6.40	0.68
	4 Zapadna	47	6.18	0.78
	5 Zagreb i okolica	49	6.51	0.44
	6 Miješane	81	6.08	0.81
	Ukupno	308	6.23	0.76

Odnos varijable akcentološkog obrazovanja slušača (V2) i regije slušača (V3)

Procjene govora s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2) i na regiju (V3) prikazuje Slika 26. Već je prethodno utvrđeno (jednosmjernom analizom ANOVA) da postoji značajan utjecaj regije na procjenu govora, ali da ne postoji utjecaj akcentološkoga obrazovanja (što je utvrđeno rezultatima T-testa). Isto je potvrđeno i dvosmjernom ANOVA analizom varijance (Tablica 68 u Prilogu) te je također utvrđeno da povezanost regije i akcentološkoga obrazovanja nije statistički značajna ($p > .05$) (Tablica 71 u Prilogu).

Slika 26. Razlike u ukupnim procjenama svih 11 govornica s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2) i regiju (V3): dvosmjerna analiza varijance

Iako je ukupna prosječna ocjena svih procjenitelja s akcentološkim obrazovanjem (5.14) i bez njega (5.17) vrlo slična, vidljivo je da su prosječne ocjene većega raspona kod procjenitelja bez akcentološkoga obrazovanja: slušači iz miješanih regija najstroži su i daju prosječnu ocjenu 4.90, dok su govornici iz Zagreba i okolice najblaži i njihova je prosječna ocjena 5.45. Kod akcentološki obrazovanih procjenitelja najnižu prosječnu ocjenu (5.07) ponovno daju slušači iz miješanih regija, a najvišu slušači iz sjeverne regije (5.25) (Tablica 70 u Prilogu).

Korelacije među kategorijama stavova o govornim realizacijama

U radu smo analizirale kako pojedine kategorije stavova, po kojima su slušači procjenjivali govorne realizacije govornica iz raznih gradova i govore spikerica, međusobno koreliraju. Tablica 32 prikazuje rezultate analize Pearsonove korelacije tj. iznos koeficijenta korelacije r , a sve su korelacije pozitivne i statistički značajne ($p < .01$). Budući da svi koeficijenti korelacije upućuju na to da su sve korelacije pozitivne, većinom visoke ili umjerene, možemo zaključiti da su ovi stavovi čvrsto povezani te da je u procjeni govora dovoljno ispitivati jedan od njih. Kategorija stava **neprihvatljivo – prihvatljivo** visoko pozitivno korelira s kategorijom *ružno – lijepo* ($r = .89$, $p < .01$), kategorijom *nepravilno – pravilno* ($r = .88$, $p < .01$), kategorijom *neobrazovano – obrazovano* ($r = .71$, $p < .01$), kategorijom *ruralno – urbano* ($r = .66$, $p < .01$), a velike su vrijednosti r i za ostale kategorije (čiji pozitivni polovi adresiraju vrijednosti: *visokoga društvenog statusa*, *liberalan*, *regionalno neobilježen*). Stoga možemo zaključiti da je dovoljno ispitivati kategoriju **neprihvatljivo – prihvatljivo** (ili *lijepo – ružno* ili *pravilno – nepravilno*) kako bi se dobio općeniti stav prema nečijem govoru koji implicira i ostale navedene vrijednosti.

Tablica 32. Korelacije za stavove prema govornim realizacijama govornica iz 4 grada i dviju spikerica

	ružno – lijepo	neprihv. – prihv.	reg. obilj. – neobilj.	nepravilno – pravilno	ruralno – urbano	konzerv. – liber.	neobraz. – obraz.	nizak – visok društ. status
ružno – lijepo	-	.89	.42	.82	.67	.55	.72	.61
neprihvatljivo – prihvatljivo		-	.41	.88	.66	.45	.70	.55
reg. obilježeno – neobilježeno			-	.44	.35	.29	.35	.36
nepravilno – pravilno				-	.66	.49	.72	.56
ruralno – urbano					-	.63	.82	.73
konzervativno – liberalno						-	.63	.67
neobrazovano – obrazovano							-	.83
nizak – visok društveni status								-

Napomena: Svi koeficijenti korelacije značajni su na razini $p < .01$.

Dodatno je provedena i faktorska analiza (v. u Prilozima Tablica 72) koja dokazuje da se sve procjene svrstavaju u jedan faktor koji objašnjava ukupno 62.45 % varijance. To bi moglo značiti da sve kategorije stavova koje su slušači procjenjivali imaju nešto zajedničko. Malu ili umjerenu pozitivnu povezanost pokazuje koeficijent korelacije između stavova *regionalno obilježeno* – *neobilježeno* sa stavovima *nepravilno* – *pravilno* ($r=.44$, $p<.01$), *ruralno* – *urbano* ($r=.35$, $p<.01$), *konzervativno* – *liberalno* ($r=.30$, $p<.01$), *neobrazovano* – *obrazovano* ($r=.35$, $p<.01$) te *nizak* – *visok društveni status* ($r=.36$, $p<.01$), a ta kategorija ima i najmanju vrijednost faktora. Taj rezultat pokazuje da na primjerima govornih realizacija standardnoga teksta koje su dane na slušnu procjenu (u kojima govornice variraju samo u tonu i trajanju naglasaka, ali ne i u mjestu naglasaka), kategorija *regionalno obilježeno* nije prepoznata kao različita (ali to ne znači da drugi elementi govora ili jezika ne bi izdvojili tu kategoriju).

Stavovi slušača prema realizacijama govornica s kojima dijele regionalnu bliskost (N₂)

Unutar uvida u stavove koje slušači imaju prema govornim realizacijama govornica koji izgovaraju tekst na standardnom jeziku, pri čemu govornice dolaze iz četiri grada (Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka) koji predstavljaju pojedine hrvatske regije, posebno se razmatraju stavovi prema govornicima iz vlastite regije. Očekuje se naime da će slušači pri procjeni govornih realizacija najviše ocjene dodijeliti govornicima iz grada koji je središte njihove regije ili regije kojoj gravitiraju. Kategorije u kojima se provodila procjena su: *neprihvatljivo* – *prihvatljivo*; *ružno* – *lijepo*; *regionalno obilježeno* – *regionalno neobilježeno*; *nepravilno* – *pravilno*; *ruralno* – *urbano*; *konzervativno* – *liberalno*; *neobrazovano* – *obrazovano*; *niskoga društvenog statusa* – *visokoga društvenog statusa*.

Analizirana je procjena slušača iz južne regije za tri govornice iz Splita, procjena slušača iz istočne regije za dvije govornice iz Osijeka, procjena slušača iz zapadne regije za dvije govornice iz Rijeke, procjena slušača iz Zagreba i okolice za dvije govornice iz Zagreba te procjena slušača iz sjeverne regije također za spomenute dvije govornice iz Zagreba budući da je i za sjevernu regiju (kako je ona određena za potrebe ovoga istraživanja) karakteristično društveno i gospodarsko gravitiranje gradu Zagrebu. Za slušače koji pripadaju miješanim regijama nije bilo moguće uspostaviti relaciju prema jednome od gradova na način kako je to bilo moguće za navedenih 5 skupina slušača/procjenitelja.

U nastavku se donose rezultati statističke analize procjena za svaku govornicu. Dok se u tablicama prikazuju rezultati za sve kategorije po kojima

su govornice procjenjivane, u opisu se zadržavamo na četirima kategorijama procjene (*neprihvatljivo – prihvatljivo; regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno; nepravilno – pravilno; ruralno – urbano*), a odluku da se komentiraju samo odabrane kategorije omogućio je uvid u faktorsku analizu koja je pokazala da su rezultati kategorija procjene ujednačeni za svaku pojedinu govornicu.

Stavovi slušača iz Zagreba i okolice prema govornim realizacijama Zagreba

Slušatelji iz Zagreba i okolice ukupno su ocijenili govorne realizacije govornica koje su predstavnice Zagreba ocjenom 5.30 (SD=0.89). Prihvatljivost njihova govora ocijenili su ocjenama: 5.47 (SD=1.58) i 5.80 (SD=1.15) – prosječna ocjena: 5.64. Kad je riječ o regionalnoj obilježenosti, ocijenili su ih regionalno neobilježenima (srednja ocjena 4.86). Ocjenjuju ih također kao pravilne (srednja ocjena 5.47) i urbane (5.63). Rezultati (Tablica 33) pokazuju da sudionici ne percipiraju bitno različito jednu od druge govornice.

Tablica 33. Stavovi slušača iz Zagreba prema govornim realizacijama dviju govornica iz Zagreba

	Broj slušača (N)	Min.	Maks.	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Ukupne vrijednosti za obje govornice iz Zagreba	49	3.38	7.00	5.30	0.89
1. govornica iz Zagreba					
neprihvatljivo – prihvatljivo	49	1	7	5.47	1.58
ružno – lijepo	49	1	7	5.04	1.47
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	49	2	7	4.90	1.58
nepravilno – pravilno	49	2	7	5.43	1.37
ruralno – urbano	49	3	7	5.63	1.25
konzervativno – liberalno	49	3	7	4.88	1.20
neobrazovano – obrazovano	49	3	7	5.41	1.14
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	49	3	7	5.06	1.20
2. govornica iz Zagreba					
neprihvatljivo – prihvatljivo	49	3	7	5.80	1.15
ružno – lijepo	49	3	7	5.53	1.19
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	49	1	7	4.82	1.55
nepravilno – pravilno	49	3	7	5.51	1.16
ruralno – urbano	49	3	7	5.57	1.12
konzervativno – liberalno	49	2	7	4.78	1.31
neobrazovano – obrazovano	49	3	7	5.61	1.15
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	49	3	7	5.41	1.19

Stavovi slušača iz sjeverne regije prema govornim realizacijama Zagreba

Slušači iz sjeverne regije ukupno su ocijenili govorne realizacije govornica koje su predstavnice Zagreba (Tablica 34) ocjenom 5.03 (SD=1.03). Prihvatljivost njihova govora ocijenili su ocjenama: 4.88 (SD=1.48) i 5.49 (SD=1.09) – srednja ocjena: 5.19. Smatraju da je on regionalno neobilježen (4.64), pravilan (5.15) i urban (5.01). Ukupno im daju nešto niže ocjene od slušača iz Zagreba i okolice (koji su im dodijelili ocjenu 5.30 (SD=0.89). Također, sve ocjene koje su govornicama iz Zagreba dali slušači iz sjeverne regije nešto su niže u usporedbi s ocjenama koje su istim govornicama dodijelili slušači iz Zagreba i okolice.

Tablica 34. Stavovi slušača iz sjeverne regije govornim realizacijama dviju govornica iz Zagreba

	Broj slušača (N)	Min.	Maks.	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Ukupne vrijednosti za obje govornice iz Zagreba	41	2.00	7.00	5.03	1.03
1. govornica iz Zagreba					
neprihvatljivo – prihvatljivo	41	1	7	4.88	1.47
ružno – lijepo	41	1	7	4.73	1.52
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	41	1	7	4.37	1.53
nepravilno – pravilno	41	1	7	4.90	1.46
ruralno – urbano	41	1	7	4.78	1.62
konzervativno – liberalno	41	2	7	4.93	1.35
neobrazovano – obrazovano	41	1	7	4.95	1.53
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	41	1	7	4.80	1.44
2. govornica iz Zagreba					
neprihvatljivo – prihvatljivo	41	1	7	5.49	1.10
ružno – lijepo	41	2	7	5.24	1.11
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	41	2	7	4.90	1.32
nepravilno – pravilno	41	1	7	5.39	1.22
ruralno – urbano	41	2	7	5.24	1.30
konzervativno – liberalno	41	2	7	4.98	1.41
neobrazovano – obrazovano	41	1	7	5.56	1.31
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	41	3	7	5.29	1.19

Stavovi slušača iz zapadne regije prema govornim realizacijama Rijeke

Slušači iz zapadne regije ukupno su ocijenili govorne realizacije govornica iz Rijeke (Tablica 35) ocjenom 4.90 (SD=0.73), a prihvatljivost njihova govora ocjenama: 5.09 (SD=1.63) i 5.36 (1.36) – srednja ocjena: 5.23. Drže da su njihova čitanja teksta regionalno neobilježena (srednja ocjena: 4.54), pravilna (4.98) i urbana (5.04). Rezultati također pokazuju da slušači drugoj govornici dodjeljuju u svim promatranim kategorijama nešto više ocjene, no kako su se govornice međusobno razlikovale na način da je prva izgovarala tekst jačim i višim glasom od druge, to se moglo odraziti i na ovakve, premda sustavne, no ipak nevelike razlike u ocjenama.

Tablica 35. Stavovi slušača iz zapadne regije prema govornim realizacijama dviju govornica iz Rijeke

	Broj slušača (N)	Min.	Maks.	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Ukupne vrijednosti za obje govornice iz Rijeke	47	3.38	6.44	4.90	0.73
1. govornica iz Rijeke					
neprihvatljivo – prihvatljivo	47	2	7	5.09	1.63
ružno – lijepo	47	2	7	4.89	1.42
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	47	1	7	4.51	1.59
nepravilno – pravilno	47	1	7	4.85	1.43
ruralno – urbano	47	1	7	4.72	1.43
konzervativno – liberalno	47	2	7	4.70	1.40
neobrazovano – obrazovano	47	2	7	4.79	1.16
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	47	2	7	4.49	1.06
2. govornica iz Rijeke					
neprihvatljivo – prihvatljivo	47	1	7	5.36	1.36
ružno – lijepo	47	1	7	5.04	1.35
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	47	1	7	4.57	1.49
nepravilno – pravilno	47	2	7	5.11	1.29
ruralno – urbano	47	3	7	5.36	1.15
konzervativno – liberalno	47	2	7	4.94	1.36
neobrazovano – obrazovano	47	2	7	5.17	1.20
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	47	3	7	4.83	1.05

Stavovi slušača iz južne regije prema govornim realizacijama Splita

Slušači iz južne regije govorne realizacije govornica iz Splita ukupno su ocijenili ocjenom 4.53 (SD=0.67). Prihvatljivost njihova govora ocijenili su ocjenama: 4.38 (SD=1.75), 4.95 (SD=1.38) i 5.23 (SD=1.19) – prosječna ocjena: 4.85 (Tablica 36). Najviše prosječne vrijednosti pritom je dobila prihvatljivost govora one govornice čiji govor sadrži manje izrazita obilježja splitskoga izgovora (nema mediteranskoga [ʃ], vokali nisu zatvoreni). Slušači primjećuju regionalnu obilježenost toga govora: ocjene 2.45 (SD=1.24) i 2.9 (SD=1.46) dodijeljene su govornicama s izrazitim splitskim obilježjima, dok je treća govornica ocijenjena ocjenom 4.27 (SD=1.62). Unatoč tome slušači smatraju da je govor svih govornica ne samo prihvatljiv nego i pravilan te prvoj govornici dodjeljuju ocjenu 4.2 (SD=1.74), drugoj 4.85 (SD=1.49), a trećoj 5.08 (SD=1.21) – srednja ocjena: 4.71. Kad je riječ o ocjeni *ruralno – urbano*, za govor svih triju govornica slušači drže da zvuči urbano. Pritom ocjena za prvu govornicu iznosi 4.30 (SD=1.57), drugu 4.58 (SD=1.38), a treću 5.15 (SD=1.25) – srednja ocjena je 4.68.

Tablica 36. Stavovi slušača iz južne regije prema govornim realizacijama triju govornica iz Splita

	Broj slušača (N)	Min.	Maks.	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Ukupne vrijednosti za tri govornice iz Splita	40	3.21	6.04	4.53	0.67
1. govornica iz Splita					
neprihvatljivo – prihvatljivo	40	1	7	4.38	1.75
ružno – lijepo	40	1	7	4.40	1.57
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	40	1	6	2.45	1.24
nepravilno – pravilno	40	1	7	4.20	1.74
ruralno – urbano	40	1	7	4.30	1.57
konzervativno – liberalno	40	1	7	4.05	1.36
neobrazovano – obrazovano	40	3	7	4.90	1.08
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	40	4	7	4.77	0.95
2. govornica iz Splita					
neprihvatljivo – prihvatljivo	40	2	7	4.95	1.38
ružno – lijepo	40	2	7	4.75	1.32
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	40	1	6	2.90	1.46
nepravilno – pravilno	40	1	7	4.85	1.49
ruralno – urbano	40	1	7	4.58	1.38
konzervativno – liberalno	40	1	7	4.32	1.20
neobrazovano – obrazovano	40	1	7	4.85	1.17
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	40	1	7	4.63	1.15

3. govornica iz Splita					
neprihvatljivo – prihvatljivo	40	3	7	5.23	1.19
ružno – lijepo	40	2	7	4.87	1.32
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	40	1	7	4.27	1.62
nepravilno – pravilno	40	3	7	5.08	1.21
ruralno – urbano	40	2	7	5.15	1.26
konzervativno – liberalno	40	1	7	4.50	1.28
neobrazovano – obrazovano	40	2	7	5.17	1.30
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	40	2	7	5.05	1.26

Stavovi slušača iz istočne regije prema govornim realizacijama Osijeka

Slušaatelji iz istočne regije govorne realizacije govornica iz Osijeka (Tablica 37) ukupno su ocijenili ocjenom 4.97 (SD=0.97). Prihvatljivost njihova govora ocijenili su ocjenama 5.20 (SD=1.34) i 5.66 (SD=1.15) – srednja ocjena: 5.43. Svjesni su regionalne obilježenosti predstavnica – pritom je govor s izrazitijim značajkama osječkoga izgovora ocijenjen ocjenom 3.38 (SD=1.84), a govor u kojem su te značajke manje izrazite ocijenjen je bitno višom ocjenom (4.52, SD=1.79). Oba su govora ocijenjena pravilnima: 5.04 (SD=1.32) i 5.66 (SD=1.15) – srednja ocjena: 5.35. Također su oba govora ocijenjena urbanima: 4.70 (SD=1.56) i 5.18 (SD=1.37) – srednja ocjena: 4.94. Kao što je vidljivo, slušači iz istočne skupine dali su nešto veću ukupnu ocjenu govornicama iz Osijeka (4.97) u usporedbi s ocjenom koju slušači iz južne regije daju govornicama iz Splita (4.52 srednja je ocjena za sve tri govornice, a 4.33 za dvije govornice među njima za koje su procijenili da imaju izrazitiji regionalni izgovor).

Tablica 37. Stavovi slušača iz istočne regije prema govornim realizacijama dviju govornica iz Osijeka

	Broj slušača (N)	Min.	Maks.	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Ukupne vrijednosti za dvije govornice iz Osijeka	50	3.13	7.00	4.97	0.97
1. govornica iz Osijeka					
neprihvatljivo – prihvatljivo	50	2	7	5.20	1.34
ružno – lijepo	50	1	7	4.92	1.51
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	50	1	7	3.38	1.84
nepravilno – pravilno	50	2	7	5.04	1.32
ruralno – urbano	50	2	7	4.70	1.56
konzervativno – liberalno	50	2	7	4.70	1.43
neobrazovano – obrazovano	50	3	7	4.96	1.25
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	50	2	7	4.70	1.17
2. govornica iz Osijeka					
neprihvatljivo – prihvatljivo	50	2	7	5.66	1.15
ružno – lijepo	50	2	7	5.60	1.33
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	50	1	7	4.52	1.79
nepravilno – pravilno	50	2	7	5.66	1.15
ruralno – urbano	50	2	7	5.18	1.37
konzervativno – liberalno	50	1	7	4.76	1.45
neobrazovano – obrazovano	50	3	7	5.48	1.17
niskoga društvenog statusa – visokoga društvenog statusa	50	3	7	5.06	1.04

Rasprava i zaključna razmatranja

U tumačenju rezultata ovoga dijela istraživanja treba imati na umu da su istraženi stavovi o govornim realizacijama čitanoga teksta na standardnom jeziku (govornica iz četiriju gradova i spikerica) u kojima nije bilo varijacija mjesta naglasaka, već samo tona i trajanja naglasaka. Mjesto naglasaka, koje se pokazalo kao snažan marker prema kojemu se neki govori prepoznaju, a onda i vrednuju, isključeno je kao varijabla. Naglasci riječi, njihovo trajanje, a posebice ton, istraženi su u govornim realizacijama kompleksnoga teksta – riječi su izgovorene u rečenicama i pod utjecajem rečenične intonacije. U takvu, rečeničnom kontekstu naglasci riječi arhetipski se (onako kako bi se ostvarili u izoliranim riječima) ostvaruju samo u rečeničnom fokusu, i to ako fokus ima silaznu tonsku jezgru. Iako se dakle u čitanome tekstu naglasci riječi ne ostvaruju u njihovu arhetipskom obliku, oni dakako i u njemu postoje, i to kao govorni sloj koji nije više u prvom planu, ali koji prožima cijeli govor. Važno je istaknuti da u istraživanju, premda smo u uputi danoj slušačima istaknule da pri slušanju trebaju obratiti pozornost samo na naglasak, nismo mogle izolirati utjecaj izgovora glasnika (samoglasnika i suglasnika), pa ako postoje specifičnosti kojega grada (kao što su za govornicu iz Splita karakteristični zatvoreni dugi samoglasnik *a* i mediteranski, svijetli [ɪ]), i to može utjecati na procjenu i na stav slušača. Utjecati može i intonacija, o kojoj ne postoje istraživanja s obzirom na geografsku raznolikost (postoji samo stereotipno imitiranje pulskoga ili riječkoga govora sa specifičnim uzlaznim intonacijama). Dakle, u ovome dijelu istraživanja ton i trajanje naglasaka riječi bili su glavni signal ili mig (engl. *cue*) za percepciju te smo na temelju prozodije riječi izražavale stavove slušača, ali treba imati na umu da su i segmentne (glasničke) i suprasegmentne (rečenične prozodijske) odlike govornih realizacija imale utjecaja na oblikovanje njihovih stavova. Istraživanje Anikina i sur. (2023) pokazalo je da na fonoestetsku procjenu različitih jezika najviše utječu poznatost jezika, kvaliteta govornikova glasa i kulturološko (pozitivno ili negativno) konotiranje vezano uz jezik koji se procjenjuje. Sigurno je da je i u našem istraživanju prozodijsko obilježje boje glasa govornica utjecalo na stavove procjenitelja, ali to nismo izolirale ni istraživale, kao ni prethodno spomenute segmentne i suprasegmentne osobine. Pokazalo se međutim i u našem istraživanju da su slušači u kategoriji *prihvatljivoga* (i *lijepoga*) visoke ocjene dali govornicama s kojima dijele regionalnu bliskost. Analiza koeficijenta korelacije između pojedinih kategorija stavova pokazala je da sve kategorije imaju statistički značajne visoke, umjerene ili male pozitivne korelacije te da se mogu svrstati u jedan faktor. Dakle, kategorija *prihvatljiv*, koja značajno pozitivno korelira s kategorijama *lijep*, *pravičan*, *urban*, *obrazovan*, *regionalno neobilježen*, *liberalan* i *visokoga društvenog*

statusa dovoljno je reprezentativna za istraživanje govornih varijeteta s obzirom na naglasak riječi u kategorijama tona i trajanja.

Osnovne rezultate sažet ćemo prema hipotezama:

Hipoteza 1: Govorne realizacije govornica iz Osijeka i Splita i spikerice s visinskim naglasnim sustavom, koje u tonu i trajanju predstavljaju normu, slušači će procijeniti višim ocjenama nego realizacije govornica iz Zagreba i Rijeke i spikerice s udarnim naglasnim sustavom, koje u tonu i trajanju odstupaju od norme.

Tu hipotezu odbacujemo jer nije potvrđeno da su govorne realizacije s visinskim naglasnim sustavom procijenjene višim ocjenama u kategorijama pojedinih stavova. Potvrdilo se suprotno: realizacije s udarnim sustavom procijenjene su ukupno višim vrijednostima, tj. prema pozitivnom polu ljestvice semantičkih diferencijala. Govorne realizacije s udarnim naglasnim sustavom regionalno su neobilježnije, prihvatljivije za standard, zvuče im pravilnije, obrazovanije, liberalnije, višega statusa i ljepše. Treba napomenuti i to da su govorne realizacije dviju spikerica procijenjene višim ocjenama od realizacija ostalih govornica te da je višu ocjenu dobila spikerica s udarnim naglasnim sustavom. Dikcija, interpretacija i glas spikerica znatno se razlikuje od govora ostalih govornica te ih samim time dovodi u prednost. Stoga kada uspoređujemo govor dviju spikerica i govor ostalih međusobno, možemo zaključiti da se višim ocjenama procjenjuju govorne realizacije s udarnim naglasnim sustavom: prednost ima spikerica iz zapadne regije u odnosu na spikericu iz istočne regije, a kod ostalih govornica prednost imaju govornice iz Zagreba i Rijeke u odnosu na govornice iz Splita i Osijeka.

Hipoteza 2: Akcentološko obrazovanje slušača povezano je sa stavovima slušača prema govornim realizacijama govornica iz gradova s visinskim i udarnim sustavom te spikerica.

Nije potvrđena pretpostavka da akcentološko obrazovanje slušača utječe na njihov stav prema govornim realizacijama. Značajna se razlika pokazala samo u procjeni spikerice iz udarnoga sustava kojoj su akcentološki obrazovani slušači dali statistički značajno višu ocjenu od neobrazovanih. Ipak, podaci pokazuju da su slušači s akcentološkim obrazovanjem imali manje raspršenje rezultata, što upućuje na njihovu veću ujednačenost u stavovima od nestručnih slušača.

Hipoteza 3: Regionalno podrijetlo slušača povezano je sa stavovima slušača prema govornim realizacijama govornica iz gradova s visinskim i udarnim sustavom te spikerica.

Ta je hipoteza potvrđena: rezultati pokazuju da regionalna pripadnost slušača utječe na njihov stav prema govornim realizacijama. Slušači iz Zagreba i okolice ukupno su davali najviše ocjene (prosječno 5.32), tj. najblaži su procjenitelji, a slijede oni iz istočne regije (prosječno 5.29) i sjeverne regije (prosječno 5.21). Najniže su ocjene davali slušači iz miješanih regija (prosječno 4.98).

Hipoteza 4: Slušači višim ocjenama procjenjuju govorne realizacije regije iz koje sami potječu u odnosu na govorne realizacije drugih gradova.

Stavovi slušača prema govornicama s kojima dijele regionalnu bliskost pokazuju poprilično visoke ocjene u kategoriji prihvatljivosti. Pritom najvišu ocjenu (5.30) daju slušači iz Zagreba i okolice govornicama iz Zagreba, a tim istim govornicama visoku ocjenu (5.03) daju i slušači iz sjeverne regije, koja gravitira Zagrebu. Slijede slušači iz istočne regije, koji govornice iz Osijeka ocjenjuju ocjenom 4.97 te slušači iz zapadne regije, koji govornicama iz Rijeke dodjeljuju ocjenu 4.90. Ocjenu 4.53 slušača iz južne regije dobile su govornice iz Splita. Uz to što su svi slušači govorne realizacije govornica koje su im regionalno bliske ocijenili prihvatljivima, njihov im govor također zvuči pravilnim i urbanim. Zanimljivo je da su jedino slušači iz istočne regije i južne regije kod „svojih“ govornica uočili regionalnost u izgovoru. Pritom su pokazali da su svjesni i stupnja regionalnosti u izgovoru, pa su na ljestvici *regionalno – neregionalno* birali ocjene koje označuju regionalnost govora dviju govornica iz Splita i jedne iz Osijeka, dok su govornicu iz Splita i govornicu iz Osijeka, koje smo i odabrale kao one čiji govor ima manje regionalnih značajki, ocijenili manje regionalnima. Odlučnija je takva razdioba kod slušača iz južne regije, dok su bliže ocjene „svojim“ govornicama davali slušači iz istočne regije. Unatoč tome što su primijetili regionalnost izgovora, na ljestvici *neprihvatljivost – prihvatljivost* biraju za njih ocjene koje pokazuju smjer prema prihvatljivu izgovoru.

Zaključno, analiza je pokazala da govornici iz zapadne i sjeverne regije te Zagreba i okolice ne zamjećuju regionalnost „svojih“ govornika, za razliku od govornika iz novoštokavskih regija koji regionalnost „svojih“ govornika percipiraju, te da je „vlastita“ regionalnost na istoku i jugu prihvatljiva.

VI. Prepoznavanje regionalne pripadnosti na temelju govorne realizacije Zagreba, Splita, Osijeka, Rijeke te govora spikerice iz visinskoga i spikerice iz udarnoga sustava (N₂)

Variable u istraživanju

Prepoznavanje govornih realizacija kao regionalno obilježenih ili neobilježenih te njihovo pridruživanje pojedinim regijama (i gradovima) istraženo je na istim stimulusima kao i istraživanje prezentirano u prethodnome poglavlju. Jedanaest govornica (po dvije iz Rijeke, Osijeka i Zagreba, tri iz Splita te dvije spikerice, pri čemu jedna govori udarnim, a druga visinskim naglasnim sustavom) čitale su tekst napisan na hrvatskome standardnom jeziku. Slušatelji su na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ dobili ponuđene odgovore u kojima su mogli označiti da „govornica zvuči standardno, regionalno neobilježeno“ odnosno „zvuči regionalno, ali ne mogu odrediti odakle je“ ili pridružiti govornicu kojem području Hrvatske. Odgovori ponuđeni za potonje sadržavali su odrednice koje izvorni govornici intuitivno rabe za označavanje dijelova Hrvatske (među oznake za dijelove Hrvatske uvršteni su stoga ime grada, ime regije te geografska identifikacija prema stranama svijeta): „Split / Dalmacija / južna Hrvatska“, „Osijek / Slavonija / istočna Hrvatska“, „Rijeka / Istra ili Kvarner / zapadna Hrvatska“ i „Zagreb / oko Zagreba / sjeverna Hrvatska“. Omogućen je i otvoreni upis u odgovoru „neodlučan/neodlučna sam između gradova (upišite)“ za slučaj kolebanja u procjeni.

U ovome dijelu istraživanja nezavisne su varijable glazbeno obrazovanje (V2) te govorne realizacije pojedinih gradova i govor spikerica. Podatak koji se analizira jest točnost odgovora, pri čemu se točnost analizira kao frekvencija i prikazuje kao postotak.

Istraživačka pitanja i hipoteze

Kad je riječ o prepoznavanju regionalne pripadnosti na temelju slušanja govorne realizacije teksta na standardnome jeziku, postavljena su sljedeća pitanja i hipoteze:

Istraživačko pitanje 1. Jesu li slušači koji imaju glazbeno obrazovanje uspješniji u prepoznavanju grada/regije na temelju slušanja govorne realizacije Osijeka, Rijeke, Zagreba i Splita?

Istraživačko pitanje 2. Koje se regije mogu točnije prepoznati na temelju slušanja govorne realizacije govornica, a koje se regije ne mogu točno prepoznati na temelju govorne realizacije?

Istraživačko pitanje 3. Kad govornice iz pojedinih gradova (Osijeka, Rijeke, Zagreba i Splita) te spikerice (iz visinskoga ili iz udarnoga sustava) čitaju tekst na hrvatskome standardnom jeziku, prepoznaje li se njihova govorna realizacija kao standardna ili regionalna, a ako je regionalna kojem gradu/regiji slušači pridružuju govorne realizacije pojedinih govornica?

U okviru tih pitanja postavljamo sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) imat će veću točnost prepoznavanja grada/regije na temelju slušanja govorne realizacije Osijeka, Rijeke, Zagreba i Splita od slušača bez glazbenoga obrazovanja.

Hipoteza 2: Točnije se prepoznaju govorne realizacije govornica podrijetlom iz visinskoga sustava (Splita i Osijeka), a manje točno prepoznaju se govorne realizacije govornica iz udarnoga sustava (Rijeke i Zagreba).

Hipoteza 3: Govorne realizacije spikerica prepoznat će se kao standardne, a govorne realizacije govornica iz Splita, Osijeka, Zagreba i Rijeke prepoznat će se kao regionalne (više će se pridruživati pojedinim gradovima/regijama).

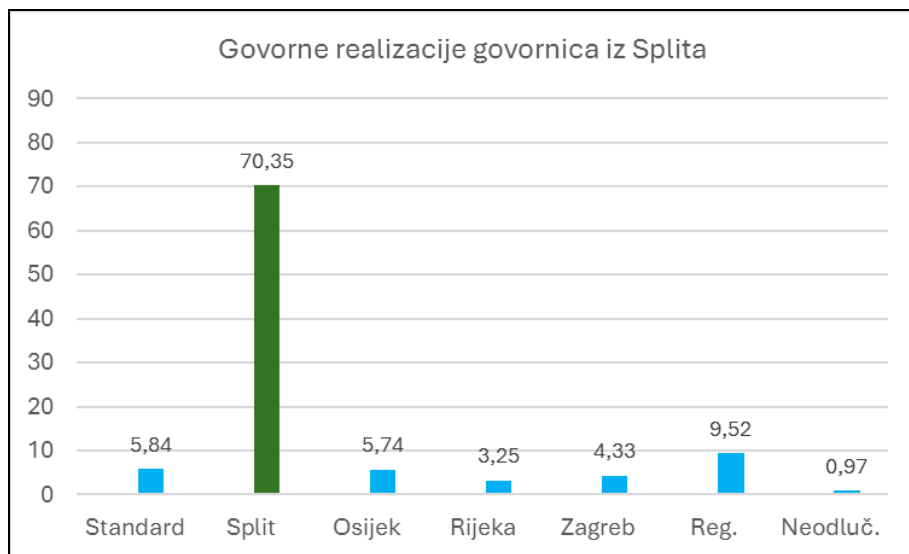
Rezultati prepoznavanja govora gradova s obzirom na varijablu glazbenoga obrazovanja (V2)

Za svaku od četiriju skupina govornica (2 iz Osijeka, 2 iz Rijeke, 3 iz Splita i 2 iz Zagreba) analizirani su podaci o glazbenom obrazovanju slušača koji su ih procjenjivali te podaci o uspješnosti slušača u prepoznavanju grada ili regije koji/koku predstavljaju govorne realizacije. Kako bi se ispitalo postoji li razlika u frekvencijama između kategorije glazbenoga obrazovanja slušača i kategorije točnosti odgovora za svaku skupinu govornica, napravljeni su pripadajući hi-kvadrat testovi.

Analiza podataka (v. Prilog, Tablica 73 i Tablica 74) pokazuje da broj točnih prepoznavanja govornica iz Osijeka ne ovisi o glazbenom obrazovanju ($\text{hi-kvadrat}=5.45$, $\text{df}=2$, $p>.05$). Isto pokazuju podaci (v. Prilog, Tablica 73 i Tablica 75) za govornice iz Splita ($\text{hi-kvadrat}=2.69$, $\text{df}=3$, $p>.05$), podaci (v. Prilog, Tablica 73 i Tablica 76) za govornice iz Zagreba ($\text{hi-kvadrat}=2.26$, $\text{df}=2$, $p>.05$) te podaci (v. Prilog, Tablica 73 i Tablica 77) za govornice iz Rijeke ($\text{hi-kvadrat}=3.37$, $\text{df}=2$, $p>.05$). Možemo zaključiti da glazbeno obrazovanje nije povezano s prepoznavanjem regionalnoga podrijetla govornoga ostvaraja hrvatskih gradova.

Prepoznavanje govorne realizacije Splita

Govorne realizacije govornica iz Splita prepoznate su s izrazitom sigurnošću, o čemu svjedoči velik postotak točnih odgovora (Slika 27), naime 70.35 % slušača pridružilo je govorne realizacije ponuđenom odgovoru „Split / Dalmacija / južna Hrvatska“. Kao regionalni govor za koji nisu sigurni kojem ga području Hrvatske mogu pridružiti odredilo ga je 9.25 % slušača. Kao regionalno neobilježen, standardni govor ocjenjuje ga 5.84 % sudionika, a nešto manji postotak (5.74 %) drži da se radi o govoru s područja Osijeka, Slavonije odnosno istočne Hrvatske. Kao riječki, istarski, kvarnerski odnosno zapadnohrvatski govor ocijenilo ga je 3.25 % sudionika, a neodlučnih je bilo 0.97 %. Iznesene prosječne vrijednosti nastale su ujedinjavanjem rezultata za tri stimulusa (po jedno čitanje triju govornica iz Splita), a Tablica 38 sadrži podatke o pojedinačnim rezultatima prepoznavanja čitanja zasebno za svaku govornicu.

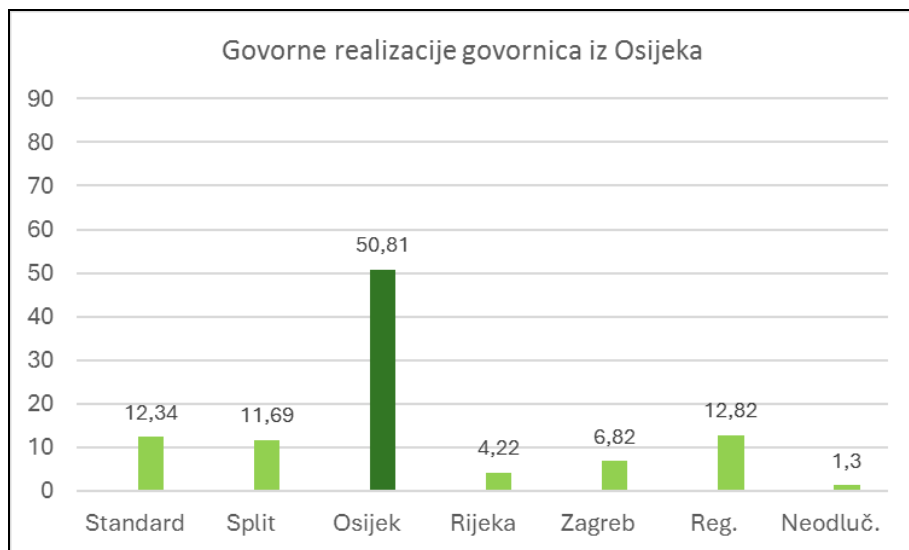

Slika 27. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija triju govornica iz Splita

Prepoznavanje govorne realizacije Osijeka

Visoka prepoznatljivost oznaka je i govorne realizacije govornica iz Osijeka (Slika 28). Postotak točnoga prepoznavanja znatno je manji nego za govornice iz Splita, no još uvijek je oko polovica odgovora točna (50.81 %). Kao regionalni govor za koji nisu sigurni kojem ga području Hrvatske mogu pridružiti označilo ga je 12.82 % slušača. Podjednak postotak sudionika (12.34 %) za

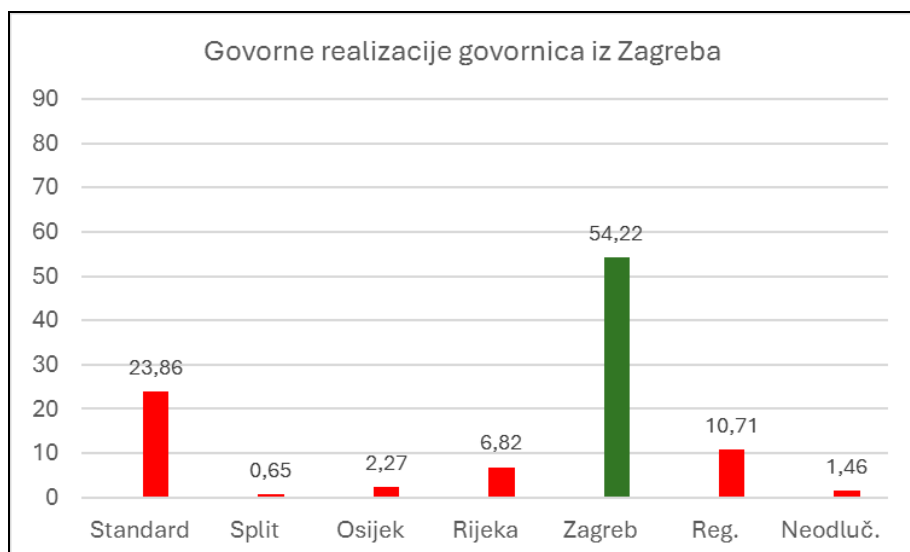
čitanja govornica iz Osijeka smatra da su standardnojezična. Da se radilo o govornicama iz Splita, Dalmacije odnosno općenito južne Hrvatske, smatra 11.69 % slušača. Znatno manje slušača drži da se radilo o Zagrebu ili njegovoj okolini, tj. sjevernoj Hrvatskoj (6.82 %), a još je niži postotak onih koje je on podsjetio na govor Rijeke, istarsko-kvarnerskoga kraja odnosno zapadne Hrvatske (4.22 %). Neodlučnih je 1.3 %. Komentirane prosječne vrijednosti predstavljaju ujedinjene rezultate za dva stimulusa (dvije govornice iz Osijeka), a pojedinačne podatke za procjene svake govornice zasebno donosi Tablica 38.

Slika 28. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Osijeka

Prepoznavanje govorne realizacije Zagreba

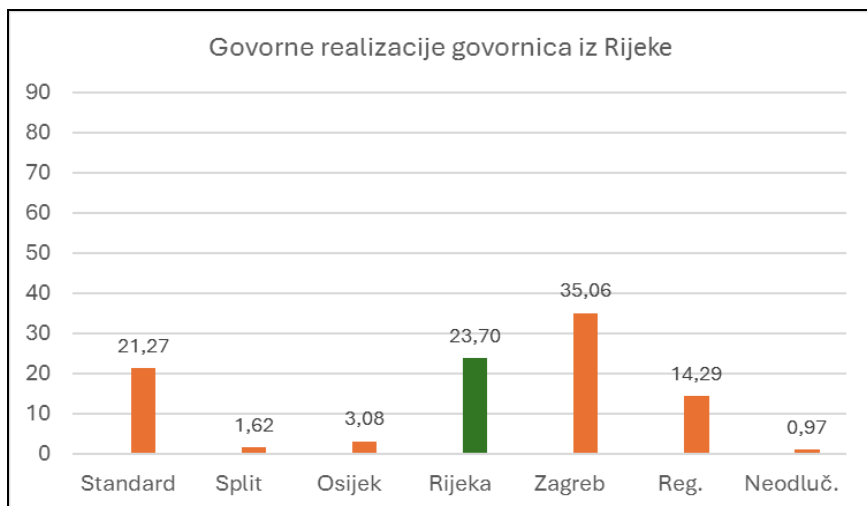
Visoku prepoznatljivost iščitavamo i kad je riječ o govornicama iz Zagreba (Slika 29). Rezultat od 54.22 % pokazuje da se govorne realizacije Zagreba prepoznaju u sličnoj mjeri kao i govorne realizacije Osijeka, a nešto manje nego govorne realizacije Splita. Regionalnost koju ne mogu odrediti označilo je 10.71 % slušača. Govorne realizacije Zagreba standardnima smatra razmjerno velik postotak slušača (23.86 %), znatno veći nego kod procjene govornih realizacija govornica iz Splita i Osijeka. Prezentirane govorne stimuluse 6.82 % slušača prepoznalo je kao govor Rijeke, (Istre, Kvarnera, odnosno zapadne Hrvatske). Neodlučnih je 1.46 %. Uz navedene ujedinjene rezultate za oba stimulusa donosimo i pojedinačne podatke za svaku govornicu zasebno (Tablica 38).

Slika 29. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Zagreba

Prepoznavanje govorne realizacije Rijeke

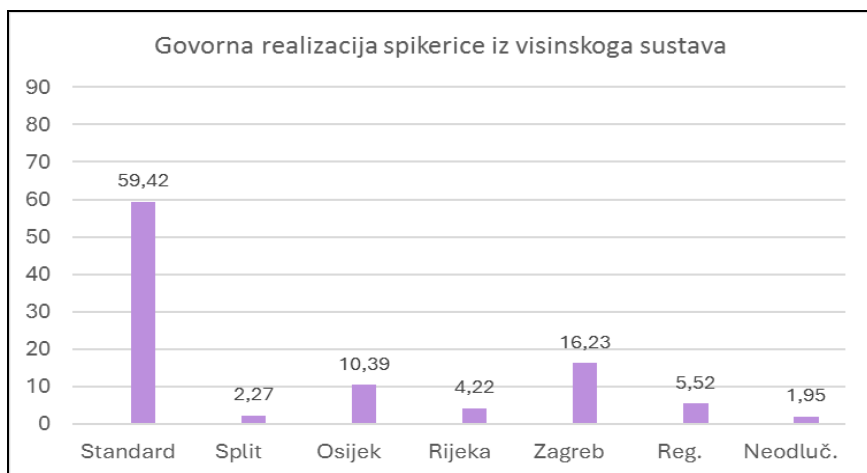
Govorne realizacije govornica iz Rijeke (Slika 30) slušači u visokom postotku (35.06 %) prepoznaju kao govor Zagreba. Točno ih prepoznaje 23.7 % slušača. Govorne realizacije Rijeke prepoznaju se i kao standardne (21.27 %). Kao regionalne kojima ne mogu odrediti mjesto prepoznaje 14.29 % slušača. U znatno manjim postocima govor se smješta u Osijek (3.08 %) i Split (1.62 %). Neodlučnih je bilo 0.97 %. Uz spomenute ukupne rezultate za oba stimulusa, Tablica 38 sadrži i pojedinačne podatke za svaku govornicu iz Rijeke zasebno.

Slika 30. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Rijeke

Prepoznavanje govorne realizacije spikerice iz visinskoga sustava

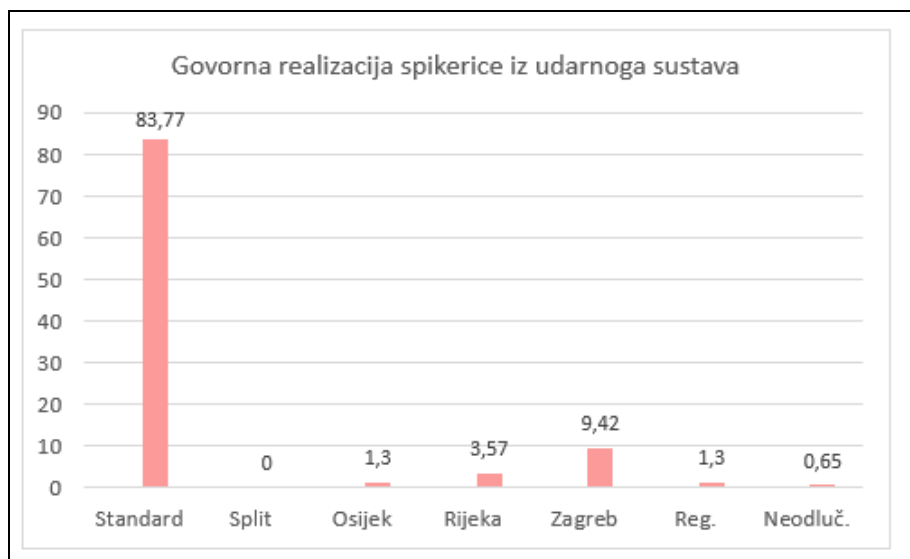
Govorna realizacija spikerice koja govori visinskim naglasnim sustavom (Slika 31), standardnom je ocijenilo 59.42 % slušača. Da je spikerica iz Zagreba, misli 16.23 % slušača. Znatno manje slušača (10.39 %) pridružilo je govornu realizaciju Osijeku. Svega 5.52 % slušača izabralo je odgovor koji pokazuje da govor smatraju regionalnim, ali bez dodatnoga lociranja. Rijeci je pridružuje 4.22 % procjenitelja. Neodlučnih je samo 1.95 %.

Slika 31. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja realizacije spikerice koja govori visinskim naglasnim sustavom

Prepoznavanje govorne realizacije spikerice iz udarnoga sustava

Govornu realizaciju spikerice koja govori udarnim naglasnim sustavom (Slika 32) standardnim je označilo 83.77 % slušača. Zagrebu je pridružuje 9.42 %, a Rijeci 3.57 % procjenitelja. Da je iz Osijeka, smatra 1.30 % sudionika, a jednako toliko ih prepoznaje njezin govor kao regionalan, no bez oznake lokacije. Neodlučnih je tek 0.65 %.

Slika 32. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govorne realizacije spikerice koja govori udarnim naglasnim sustavom

Tablica 38. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“

Govornice		Odgovori:						
		Stand.	Split	Osijek	Rijeka	Zagreb	Reg.	Neodluč.
Rijeka1	%	19.16	3.25	3.25	26.30	26.62	20.13	1.30
Rijeka2	%	23.38	0	2.92	21.10	43.51	8.44	0.65
Rijeka ukupno	%	21.27	1.62	3.08	23.70	35.06	14.29	0.97
Split1	%	0.32	95.13	0.65	0.65	0.97	2.27	0
Split2	%	1.62	80.84	7.79	2.27	1.30	5.19	0.97
Split3	%	15.58	35.06	8.77	6.82	10.71	21.10	1.95
Split ukupno	%	5.84	70.35	5.74	3.25	4.33	9.52	0.97
Zagreb1	%	22.08	0.65	1.95	6.82	54.55	12.99	0.97
Zagreb2	%	25.65	0.65	2.60	6.82	53.90	8.44	1.95
Zagreb ukupno	%	23.86	0.65	2.27	6.82	54.22	10.71	1.46
Osijek1	%	3.25	12.99	60.39	4.87	6.49	11.69	0.32
Osijek2	%	21.43	10.39	41.23	3.57	7.14	13.96	2.27
Osijek ukupno	%	12.34	11.69	50.81	4.22	6.82	12.82	1.30
Spikerica 1 (visinski)	%	59.42	2.27	10.39	4.22	16.23	5.52	1.95
Spikerica 2 (udarni)	%	83.77	0	1.30	3.57	9.42	1.30	0.65

Stand. = „govornica zvuči standardno, regionalno neobilježeno“

Split = „Split / Dalmacija / južna Hrvatska“

Osijek = „Osijek / Slavonija / istočna Hrvatska“

Rijeka = „Rijeka / Istra ili Kvarner / zapadna Hrvatska“

Zagreb = „Zagreb / oko Zagreba / sjeverna Hrvatska“

Reg. = „zvuči regionalno, ali ne mogu odrediti odakle je“

Neodluč. = „neodlučan/neodlučna sam između gradova (upišite): _____“

Rasprava i zaključna razmatranja

Budući da je istraživanje bilo usmjereno na naglasni ton i trajanje, ispitana je pretpostavka da će glazbeno obrazovani slušači s većim uspjehom prepoznavati regionalnu pripadnost govornica nego oni slušači koji nemaju takvo obrazovanje. Naime, iako brojna istraživanja dokazuju da su vještine glazbenih i jezičnih prozodijskih osobina povezane (Volskaya i Kachkovskaia, 2016, Chen i sur., 2018, Schön, Magne i Besson, 2004, Liu i sur., 2021, Jansen i sur. 2022, 2023a), rezultati ovoga istraživanja nisu to potvrdili. Analiza je pokazala da se broj točnih prepoznavanja regionalne pripadnosti govornica ne razlikuje s obzirom na glazbeno obrazovanje slušača. Ovdje treba napomenuti da nismo ispitale glazbenu sposobnost slušača, odnosno da nismo razlikovale glazbeno obrazovanje i glazbenu sposobnost, nego smo prikupile podatke o glazbenom obrazovanju iz upitnika koji su procjenitelji ispunjavali. Međutim istraživanja su pokazala (primjerice Jansen i sur. 2023b) da postoje oni s urođenim iznadprosječnim glazbenim sposobnostima koji nemaju glazbeno obrazovanje, pa pri tumačenju dobivenih rezultata i to treba uzeti u obzir. Naime vrlo je vjerojatno da i je u našem uzorku bilo procjenitelja koji imaju iznadprosječne glazbene sposobnosti, ali nemaju ni formalnoga ni neformalnoga obrazovanja, pa trebamo biti oprezni pri interpretaciji rezultata.

Rezultati analize pokazuju da se općenito s najvećom uspješnosti prepoznaju govornice iz Splita. Osječke i zagrebačke govornice prepoznaju se s točnošću od oko 50 %, s time da je zagrebačke govornice čak četvrtina slušača „prepoznala“ kao standardne (oko 24 %), dok za osječke tako misli znatno manje slušača (oko 12 %). Stav da je zagrebačkim govornim realizacijama dana prednost kad je riječ o „standardnosti“ nije u suglasju s prethodno prikupljenim stavovima sudionika koji u znatno većoj mjeri osječki govor smatraju bližim standardu. Radi se dakle o stereotipu koji se prokazuje empirijskim istraživanjem.

Posebno su zanimljivi rezultati o prepoznavanju govornica iz Rijeke. Manji rezultat identificiranja govornica iz Rijeke kao pripadnica Rijeke (Rijeka / Istra ili Kvarner / zapadna Hrvatska) od 23.70 % posljedica je prepoznavanja riječkih govornica kao pripadnica Zagreba (Zagreb / oko Zagreba / sjeverna Hrvatska) u čak 35.06 %. Zanimljivo je da je i spikerica koja je podrijetlom iz zapadne regije i koja govori udarnim naglaskom 9.42 % sudionika također prepoznalo kao govornicu iz Zagreba). To nerazpoznavanje govora sjeverozapadne Hrvatske i njegovo zamjenjivanje sa zagrebačkim govorom poznato je otprije (Mildner, 1998; Kišiček, 2012).

Kad je riječ o prepoznavanju govora kao standardnoga, u najvećoj je mjeri standardni govor prepoznat kod spikerice koja govori udarnim naglasnim sustavom (83.77 %). Izvedbu pak spikerice koja govori visinskim naglasnim

sustavom standardnom je ocijenilo 59.42 % sudionika. Među govornicama iz pojedinih hrvatskih gradova oznaku standardnoga izgovora u najvećoj su mjeri dobile udarne naglasne izvedbe iz Zagreba (23.86 %) i Rijeke (21.27 %). Zanimljivo, izvedbe iz novoštokavskoga, visinskoga naglasnog sustava znatno su manje prepoznate kao standardne: govorne realizacije govornica iz Osijeka standardnima smatra 12.34 % sudionika, a govornica iz Splita tek 5.84 % sudionika. Ukupno je moguće reći da su govorne realizacije iz gradova s udarnim naglasnim sustavom – kao i govorna realizacije spikerice iz udarnoga sustava – u dijelu istraživanja koje je usmjereno na naglasni ton i trajanje u većoj mjeri prepoznate kao standardne, dok su govorne realizacije s visinskim naglaskom u manjoj mjeri prepoznate kao standardne.

Rezultate ovoga dijela istraživanja možemo sažeti prema hipotezama:

Hipoteza 1: Slušači s glazbenim obrazovanjem (V1) imat će veću točnost prepoznavanja grada/regije na temelju slušanja govorne realizacije Osijeka, Rijeke, Zagreba i Splita od slušača bez glazbenoga obrazovanja.

Iako bismo prema brojnim istraživanjima odnosa glazbenih i prozodijskih sposobnosti mogli očekivati da će glazbenici točnije prepoznavati hrvatske regije na temelju govora, ta hipoteza nije potvrđena. (Napominjemo da nismo ispitivale glazbenu sposobnost slušača, nego smo prikupile podatke o njihovu formalnom ili neformalnom glazbenom obrazovanju.)

Hipoteza 2: Točnije se prepoznaju govorne realizacije govornica podrijetlom iz visinskoga sustava (Split i Osijek), a manje točno prepoznaju se govorne realizacije govornica iz udarnoga sustava (Rijeka i Zagreb).

Ta je hipoteza potvrđena i djelomice je u skladu s prethodnim istraživanjima. Rezultati nisu u potpunosti usporedivi jer je broj kategorija za procjenu u ovome istraživanju za Dalmaciju bio samo jedna kategorija, tj. slušači su kao predstavnika dalmatinske regije mogli odabrati samo Split i u tome su bili vrlo uspješni, tj. točni. Potvrđuje se prethodno utvrđena zamjena govora Rijeke koji je središte zapadne regije (Istra i Primorje) sa Zagrebom koji je središte sjeverne, kontinentalne Hrvatske.

Hipoteza 3: Govorne realizacije spikerica prepoznat će se kao standardne, a govorne realizacije govornica iz Splita, Osijeka, Zagreba i Rijeke prepoznat će se kao regionalne (više će se pridruživati pojedinim gradovima/regijama).

Ta je hipoteza potvrđena, spikerice se većinom prepoznaju standardnima, a govorne realizacije govornica iz pojedinih gradova većinom regionalnima. Spikerica s udarnim sustavom u većoj je mjeri označena kao standardna (oko 84 %) nego spikerica iz visinskog sustava (oko 60 %). U tim je rezultatima najzanimljivije to što se govorne realizacije Zagreba kao i govorne realizacije

Rijeke u velikoj mjeri percipiraju kao standardni izgovor (s nešto više od 20 % odgovora). Na drugom je mjestu govorna realizacija Osijeka (oko 12 % slušača prepoznaje ju kao standard), a na trećem govorna realizacija Splita (oko 6 % slušača prepoznaje ju kao standard).

VII. Fonološka funkcionalnost naglasaka riječi u minimalnim parovima (N₂)

Varijable istraživanja

Za istraživanje točnosti prepoznavanja naglasaka odabrana su 3 naglasna minimalna para (heterofonih homografa) *slágati* – *slàgati*, *víle* – *víle*, *dúga* (N jd. imenice *duga*) – *dûga* (G jd. imenice *dûg*) u rečeničnom kontekstu. Rečenični je kontekst jednoznačno upućivao na to koje je značenje minimalnoga para ostvareno. Svi minimalni parovi bili su pročitani s pravilnim naglaskom, odnosno naglaskom koji odgovara kontekstu (npr. *Ne da mi se slágati veš.*; *Kaži istinu, nemoj ga slàgati*) te s pogrešnim naglaskom, odnosno drugim mogućim naglaskom iz minimalnoga para koji ne odgovara kontekstu (npr. *Ne da mi se slàgati veš.*; *Kaži istinu, nemoj ga slágati*). Na taj način nastalo je ukupno 6 pravilno i 6 pogrešno ostvarenih naglasaka. Kompozitne varijable bile su ukupno tri: kompozit 1 – razlika tonskoga kretanja naglasaka (par DU : DS); kompozit 2 – razlika trajanja i tona (par DU : KS); i kompozit 3 – razlika trajanja uzlaznoga naglasaka (par DU : KU). Mogući odgovori bili su „točno“ i „netočno“, a odgovori su prekodirani na način da je netočan odgovor (i na pravilne i na pogrešne naglaske u kontekstu) označen kao 0, a točan odgovor kao 1. Također tri osnovne nezavisne varijable bile su glazbeno obrazovanje (V1), akcentološko obrazovanje (V2) te regionalna pripadnost slušača (V3).

Istraživačko pitanje i hipoteze

Istraživačko pitanje 1. Razlikuju li se slušači u točnosti prepoznavanja naglasaka (pravilno i pogrešno izgovorenih naglasaka riječi u rečeničnom kontekstu) s obzirom na glazbeno obrazovanje (V1), akcentološko obrazovanje (V2) i regionalnu pripadnost (V3)?

Hipoteza 1. Slušači s glazbenim obrazovanjem s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego oni bez glazbenoga obrazovanja.

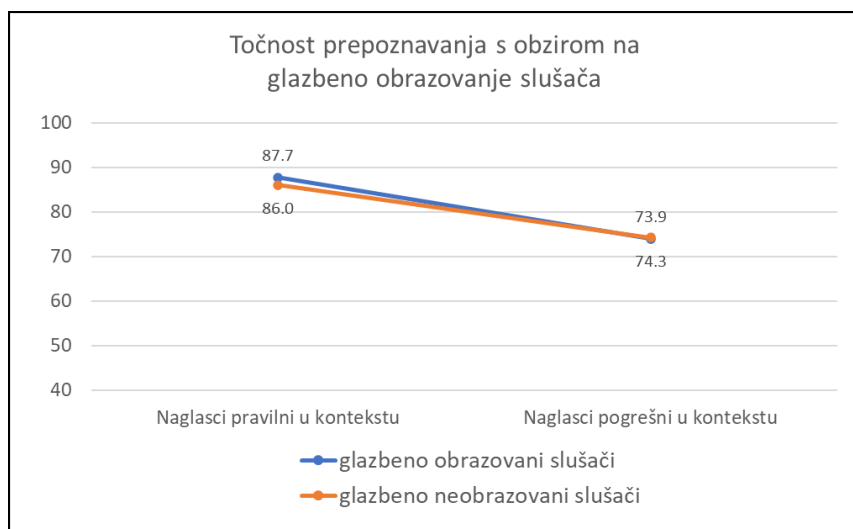
Hipoteza 2. Slušači s akcentološkim obrazovanjem s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego oni bez akcentološkoga obrazovanja.

Hipoteza 3. Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (istočna i južna regija) te slušači iz miješanih regija s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego slušači iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna regija, sjeverna regija te Zagreb i okolica).

Rezultati točnosti percepcije naglasaka koji su s obzirom na kontekst pravilni ili pogrešni

Ukupni rezultati za sve slušače kad je riječ o odluci je li naglasak u riječi koja ima minimalni naglasni parnjak točan ili netočan, tj. prepoznaju li da je naglasak riječi u rečeničnom kontekstu pravilan ili pogrešan, iznosi 80.4 % točnih odgovora. Taj podatak daleko je veći od slučajnih odgovora koji bi imali 50 % točnosti, a distribucija odgovora, kao što je očekivano, nije pravilna, već je značajno pomaknuta u korist točnosti. Ipak, ukupno 19.6 % netočnih odgovora ukazuje na to da je dio slušača pogađao. Ako analiziramo kako se prepoznaju riječi koje su prezentirane s pogrešnim naglaskom (s obzirom na kontekst) i one s pravilnim naglaskom, rezultati su još jasniji, tj. kod svih je skupina veći broj netočnih odgovora upravo u riječima koje su izgovorene s naglaskom koji je u kontekstu pogrešan.

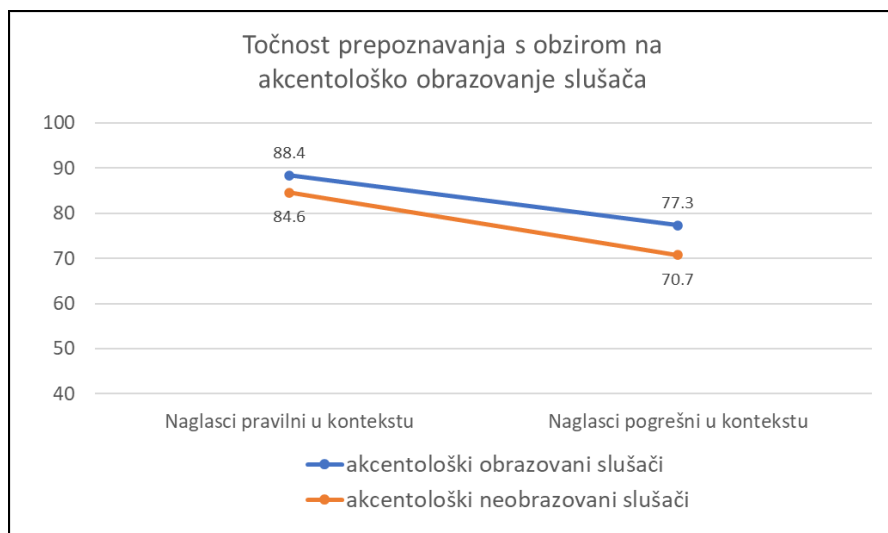
Točnost percepcije naglasaka s obzirom na glazbeno obrazovanje

Slika 33. Točnost prepoznavanja s obzirom na glazbeno obrazovanje slušača (izražena u %)

Rezultati pokazuju da se naglasci koji su pravilni u kontekstu percipiraju točnije od naglasaka koji su pogrešni za odabrani kontekst, ali nema razlike u točnosti između onih koji imaju i onih koji nemaju glazbeno obrazovanje (Slika 33). T-test za nezavisne grupe pokazao je da nema značajne razlike s obzirom na glazbeno obrazovanje ($t=0.285$, $df=306$, $p=.776$).

Točnost percepcije naglasaka s obzirom na akcentološko obrazovanje

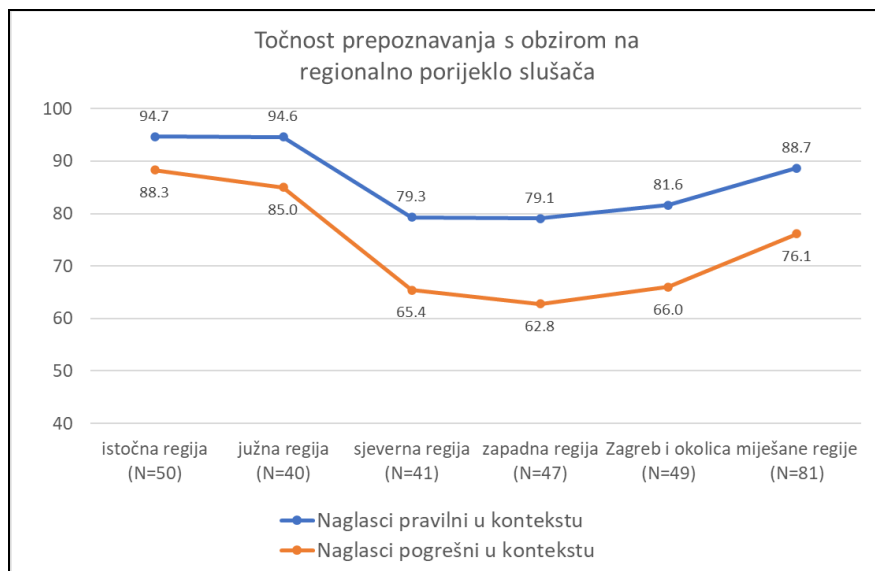

Slika 34. Točnost prepoznavanja s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača (izražena u %)

Rezultati analize točnosti prepoznavanja naglasaka u riječima koje imaju minimalni naglasni parnjak (Slika 34) za slušače koji nemaju akcentološko obrazovanje iznose 70.7 % za naglaske koji su pogrešni s obzirom na kontekst, a 84.6 % za točne s obzirom na kontekst. Slušači koji imaju akcentološko obrazovanje 77.3 % naglasaka točno prepoznaju kada su pogrešno upotrijebljeni (u kontekstu), a 88.4 % kada su pravilno upotrijebljeni. T-test za dvije nezavisne grupe pokazuje da postoji statistički značajna razlika s obzirom na akcentološko obrazovanje ($t=2.60$, $df=306$, $p<.05$), naime ispitanici koji su akcentološki obrazovani daju ukupno više točnih odgovora. Ta je razlika još veća kada se analizira samo odnos u netočnom kontekstu.

Točnost percepcije naglasaka s obzirom na regije slušača

Rezultati analize točnosti prepoznavanja je li naglasak pravilan ili nepravilan u kontekstu na riječima koje imaju svoj minimalni naglasni parnjak (tj. koje zajedno s parnjakom tvore naglasni minimalni par) pokazuju da je prepoznavanje prisutno s vrlo visokom točnošću kod slušača koji su podrijetlom iz istočne i južne regije, a iznosi između 85 % i 95 %, dok slušači iz sjeverne regije, zapadne regije te iz Zagreba i okolice imaju vrlo nizak postotak točnosti: u prepoznavanju naglasaka koji su s obzirom na kontekst pogrešni imaju točnost između 63 % i 66 %, a u prepoznavanju naglasaka koji su s obzirom na kontekst pravilni slušači imaju točnost od 79 % do 82 % (Slika 35).

Slika 35. Točnost prepoznavanja s obzirom na regionalno podrijetlo slušača (izražena u %)

Za provjeru normalnosti distribucije u uzorku poveden je Kolmogorov-Smirnovljev test (K-S test) i budući da distribucija odgovora nije pravilna, proveden je neparametrijski test Mann-Whitney za utvrđivanje razlika među skupinama. Post-hoc test (v. Prilog, Tablica 69) pokazao je rangiranje i grupiranje istočne i južne regije (visinski naglasci) te zapadne, sjeverne i Zagreba (udarni naglasci). Slušači iz miješanih regija ne razlikuju se značajno ni od slušača iz regija s visinskim naglaskom ni od slušača iz regija s udarnim naglaskom.

Rasprava i zaključna razmatranja

U hrvatskome jeziku naglasci nisu jezični element koji često čini fonološku razliku u minimalnom paru. Nemamo podatak koliko je parova riječi u kojima se heterofonski homograf može naći u istom kontekstu da bi naglasak riječi zaista mogao razriješiti značenjsku dvojbu. Postoje istraživanja koja su na taj način prišla problemu akcentologije te ispitivala upravo fonološku funkciju naglasaka u minimalnim parovima (Magner i Matejka, 1971; Wagner i Mandić, 2005). Rezultati istraživanja na govornicima srpskog jezika u Bosni, koji je naglasno usporediv s govornicima hrvatskoga jezika s visinskim naglasnim sustavom, pokazuju da je prosječni postotak pogrešaka u identifikaciji minimalnih parova 5.3 % (u rasponu od 2.4 % do 10.3 % s obzirom na vrstu naglasaka u paru) (Wagner i Mandić, 2005). Naše istraživanje pokazuje ukupno znatno veći postotak netočnih odgovora, i to 19.6 %, no kada se izdvoje samo rezultati slušača visinskoga sustava, tj. onih iz istočne i onih iz južne regije, on je znatno manji i iznosi od oko 5 % do 15 % (ovisno o tome je li naglasak u kontekstu pravilan ili pogrešan) nego kod govornika iz regija koje imaju udarni sustav, gdje postotak netočnih odgovora iznosi od oko 18 % do 27 %. U ovom smo istraživanju funkcionalnost minimalnih parova ispitivali na metajazičnoj razini na način da pitamo jesu li slušači svjesni da je naglasak riječi ostvaren pravilno ili pogrešno s obzirom na kontekst. Rezultate možemo usporediti s rezultatima istraživanja Pletikos Olof i sur. (2023), koje je također ispitivalo metajezičnu svijest o točnosti prepoznavanja naglasaka riječi koje nemaju minimalni naglasni parnjak, već se riječ pojavljuje s postojećim naglaskom (pravilnim visinskim naglaskom), kao i u obliku pseudoriječi (ista riječ izgovorena s jednim od ostalih triju visinskih naglasaka koji je za tu riječ nepravilan). Rezultati su pokazali da slušači iz visinskoga naglasnog sustava, s ukupno 12 % pogrešaka i s prosječnim vremenom reakcije od 1417 ms, imaju bolju metajezičnu sposobnost prepoznavanja točnosti naglasaka od slušača iz udarnoga sustava, koji imaju ukupno 30 % pogrešaka i prosječno vrijeme reakcije od 1625 ms. Isto istraživanje (Pletikos Olof i sur., 2023) pokazuje i koji su naglasci „najlakši“ te se u njima u slušnom prepoznavanju točnosti najmanje griješi, a koji su „najteži“. Naime na riječima prezentiranim s pravilnim naglaskom najviše pogrešnih odgovora slušači su davali za uzlazne naglaske (DU i KU). Pritom su slušači iz visinskoga sustava znatno manje griješili nego slušači iz udarnoga sustava: slušači iz visinskoga sustava imali su 83 % točnih odgovora za DU i 85 % za KU, a iz udarnoga 52 % točnih odgovora za DU i 63 % za KU, što je blizu nerazlikovanju tih naglasaka.

Na temelju istraživanja jezične funkcionalnosti naglasaka pomoću homografa koji tvore minimalne naglasne parove riječi možemo zaključiti da

naglasci i dalje funkcioniraju kao pomoćni razlikovni element, i to više kod govornika iz regija s visinskim sustavom, a manje kod govornika iz regija s udarnim sustavom, te više kod govornika koji imaju akcentološko obrazovanje, a manje kod govornika koji nemaju akcentološko obrazovanje.

S obzirom na postavljene hipoteze možemo zaključiti da su rezultati u skladu s rezultatima prethodnih poglavlja, redom:

Hipoteza 1. Slušači s glazbenim obrazovanjem s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego oni bez glazbenoga obrazovanja.

Tu hipotezu odbacujemo jer nema razlike u točnosti prepoznavanja naglasaka s obzirom na to jesu li slušači glazbeno obrazovani ili nisu.

Hipoteza 2. Slušači s akcentološkim obrazovanjem s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego oni bez akcentološkoga obrazovanja.

Ta je hipoteza potvrđena. Kod akcentološkoga obrazovanja postoji značajna razlika u točnosti percepcije, i to na način da slušači s akcentološkim obrazovanjem daju znatno više točnih odgovora od slušača bez akcentološkoga obrazovanja. Veća je razlika na pogrešnim naglascima, tj. naglascima koji su pogrešni s obzirom na kontekst, nego na onima koji su točni s obzirom na rečenični kontekst.

S obzirom na varijablu regije slušača postavljena je hipoteza:

Hipoteza 3. Slušači iz visinskoga naglasnog sustava (istočna i južna regija) te slušači iz miješanih regija s većom će točnosti prepoznavati naglaske nego slušači iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna regija, sjeverna regija te Zagreb i okolica).

I ta je hipoteza potvrđena. Naime slušači iz istočne i južne regije daju znatno veći broj točnih odgovora od slušača iz zapadne regije, sjeverne regije te iz Zagreba i okolice. Slušači iz miješanih regija nalaze se približno na sredini između prve i druge skupine. Ponovno se vidi da su razlike veće na naglascima riječi koji su pogrešni u rečeničnom kontekstu nego na naglascima koji su točni u kontekstu.

VIII. Stavovi prema varijantnim naglascima riječi s obzirom na ton, trajanje i paradigmatsko mjesto naglasaka (N₂)

Varijable istraživanja

Stavovi o poželjnosti pojedinih naglasaka riječi u kojima postoji varijabilnost s obzirom na ton, trajanje i paradigmatsko mjesto naglasaka istraživani su u deset lingvističkih kategorija razvrstanih u skupine (Tablica 39) u kojima su se, u dosadašnjim analizama uzusa i kodifikacije, pokazale dvojbe tona i trajanja (bez promjene mjesta i s promjenom mjesta naglasaka). Ukupno 102 stimulusa imaju različite zavisne varijable (vrste naglasaka i naglasci uz zanaglasnu dužinu). Od ukupnoga broja stimulusa 96 je raspoređeno u 10 lingvističkih kategorija, a tri riječi (*prodor*, *zapad*, *nastava*), u dvije izgovorne inačice, ostavljene su izvan kategorija kao primjeri pojedinačnih leksičkih dvojba s različitim varijacijama tona i trajanja kao ogledni primjer analize leksičkih naglasnih dubleta. Leksička norma otvorena je za naglasne dublete dok je god zadovoljeno načelo sustavnosti i standardnosti.

Tablica 39. Prikaz lingvističkih kategorija obuhvaćenih istraživanjem tona, trajanja i mjesta uz pomoć riječi kao stimulusa

Br. skupine	Skupine	Kategorije (s primjerima)
I.	posuđenice	silazni izvan početnoga sloga kod posuđenica (KU : KS) <i>pedantnost, pikantnost, frekventnost; apsolutizam, eufemizam, impresionizam</i>
II.	složenice	silazni izvan početnoga sloga kod složenica (KU : KS) <i>poljoprivreda, samoobrana, veleprodaja</i>
III.	(o)domaće(ne) riječi	silazni na početnom slogu u domaćim i uobičajenim riječima (KU : KS) <i>suprug, supruga, maslina, šparoga, možda</i>
IV.	G mn. m. r.	silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi (KS : DU : DS) <i>G mn.: nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka</i>
V.	N mn. m. r.	silazni i uzlazni ton u N mn. imenica m. r. (KS : DU; KS : KU : DU) <i>valovi, muževi, hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi</i>
VI.	neodređeni oblici pridjeva	silazni i uzlazni ton u sr. r. neodređenoga oblika pridjeva (DU : DS) <i>ljuto, glupo, suho</i>

VII.	infinitiv glagola	silazni i uzlazni ton kod infinitiva glagola I. vrste uvjetovan dijalektnom osnovicom (DS : DU) <i>doći, naći, vući</i>
VIII.	podtip „junak – junaka“	(ne)promjenljivi naglasni tip na primjeru korpusa podtipa „junak – junaka“ (KS + ZD : KU + ZD) <i>češnjak, mesar, leptir, mjehur</i>
IX.	zanaglasna dužina	zanaglasne dužine uz KS na primjeru prezenta glagola i imenica na -ost (varijabla sa ZD i bez ZD uz KS) <i>Ja čekam., Ti jedeš., On misli.</i> <i>radost, mladost, ludost</i>
X.	naglasak u paradigmi	mjesto naglasaka u paradigmi na primjeru podtipa promjene mjesta i trajanja „junak – junaka“ (varijabla s promjenom i bez promjene mjesta, tona i trajanja) <i>upala mjehura, jedan češanj češnjaka, kod dobrog mesara, krila jednog leptira</i>

Snimljena je jedna govornica koja izgovara pojedine riječi (*pedantnost, eufemizam, suprug...*) ili kratke rečenice (*To su valovi.*), svaku s najmanje dvama ili trima različitim naglascima (propisan, dubletan, sa stilskom oznakom „razgovorno“ ili „uzusno često“). Ukupno 308 slušača procijenilo je 102 izgovora, slučajnim redoslijedom. Odgovor na pitanje bio je odabir na intervalnoj ljestvici od 1 do 7 (1 – nepoželjan, 7 – poželjan). Primjeri su dakle podijeljeni u nekoliko podskupina, lingvističkih kategorija, a svaka od njih ima dvije ili više varijabli.

Istraživačko pitanje i hipoteze

U ovome dijelu istraživanja zanimalo nas je:

Istraživačko pitanje 1 – Kakav stav ima pojedina skupina slušača u pojedinim naglasnim skupinama lingvističkih kategorija prema varijablama tona, trajanja ili paradigmatškoga mjesta naglasaka s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2) i regiju (V3), tj. postoji li razlika u percepciji naglasaka riječi u svakoj kategoriji s obzirom na naglasne varijable?

Postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1. Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema varijabilnosti tona, trajanja ili mjesta s obzirom na akcentološko obrazovanje, i to tako da će oni obrazovani u akcentologiji davati više procjene poželjnosti (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) ostvarajima koji su i normativno propisani.

Hipoteza 2. Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema varijabilnosti tona, trajanja ili mjesta s obzirom na regiju iz koje dolaze, i to tako da će oni iz regija s visinskim naglasnim sustavom (istočna, južna, miješane regije)

procijeniti poželjnijim (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) ostvaraje s propisanim, dugim i uzlaznim naglascima (jer se i njihov sustav temelji na promjeni tona i trajanja) od onih koji su iz regija s udarnim naglasnim sustavom (zapadna, sjeverna i Zagreb s okolicom).

Hipoteza 3. Slušači iz zapadne regije, sjeverne regije te iz Zagreba i okolice pokazat će značajno veću poželjnost riječi (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) koje su izgovorene s kratkim, silaznim i nepomaknutim naglascima (jer su njihovi ostvaraji bliži takvima) nego slušači iz ostalih, visinskih regija.

Hipoteza 4. Slušači iz miješanih regija procjenjivat će varijabilnost tona, trajanja ili mjesta kao oni iz regija s visinskim naglasnim sustavom jer u svojem govoru imaju značajke visinskoga sustava ili su mu bili izloženi od najranijih dana.

Hipoteza 5. U procjenama poželjnosti silaznoga tona izvan početnoga sloga kod složenica (2. skupina) i G mn. imenica m. r. (4. skupina) svi će slušači biti ujednačeni smatrajući ga poželjnijim od uzlaznoga tona, jer je riječ o čuvanju tona osnove riječi ili morfološkoga mjesta naglaska.

Hipoteza 6. U procjenama poželjnosti uzlaznoga tona u domaćim i uobičajenim riječima (III. skupina), u N mn. jednosložnica i dvosložnica m. r. (V. skupina), u neodređenom obliku pridjeva sr. r. (VI. skupina), u primjerima N jd. i u G jd. podtipa „junak – junaka“ (VIII. i X. skupina) izdvojit će se istočna regija jer su to mjesta u sustavu u kojima dijalektna podloga te regije podupire te ostvaraje ili njihovu toleranciju.

Hipoteza 7. U procjenama poželjnosti izgovora zanaglasnih dužina na primjeru prezenta glagola i imenica na -ost (IX. skupina) izdvojit će se južna regija jer dijalektna podloga te regije podupire ostvaraje zanaglasnih dužina ili ih tolerira.

Rezultati istraživanja stavova o poželjnosti naglasaka

Slijede rezultati istraživanja, po lingvističkim kategorijama svrstanim u skupine (10), s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača (V2) i s obzirom na regiju iz koje dolaze (V3). Komentirat će se rezultati ocjenjivanja po kriteriju poželjnosti, u rasponu od 1 *nepoželjno* do 7 *poželjno*. Taj kriterij opisuje napetost između, s jedne strane, standardnojezične norme, a s druge strane, stava o njoj, poduprtog vlastitim polaznim naglasnim sustavom. To će poslužiti kako bi se odgovorilo na postavljene hipoteze o stavovima pojedinih skupina slušača o poželjnosti stimulusâ.

Silazni naglasak izvan početnoga sloga kod posuđenica (I. skupina)

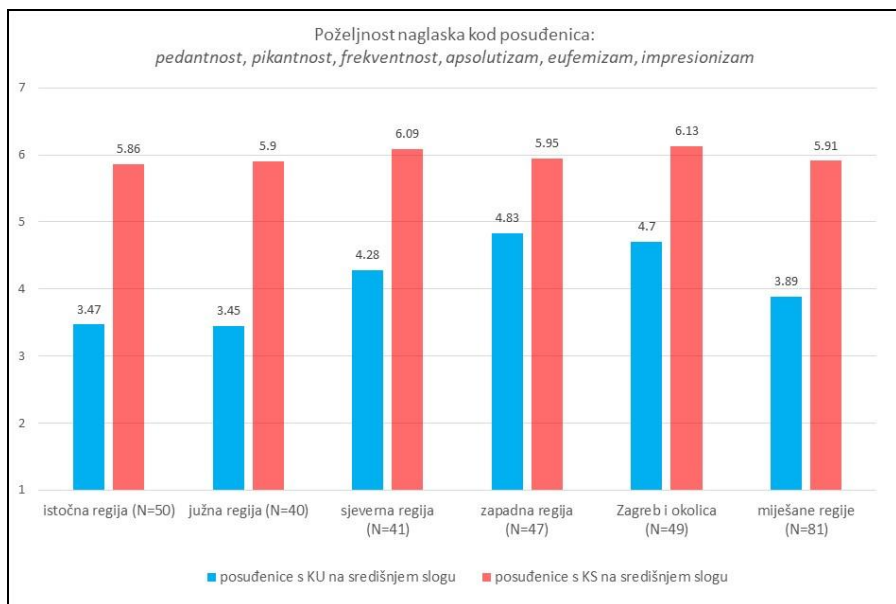
Prva se skupina odnosi na silazni naglasak izvan početnoga sloga kod posuđenica, s obzirom na varijablu naglasaka KS : KU, na primjerima posuđenica na -ost (*pedantnost*, *pikantnost*, *frekventnost*) i -izam (*apsolutizam*, *eufemizam*, *impresionizam*).

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka (KS : KU) ne postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji nisu obrazovani u akcentologiji (KS M=5.92; KU M=4.05) i onih koji to jesu (KS M=6; KU M=4.13) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 80) u stavovima prema naglascima (KS : KU) u ovoj kategoriji između slušača iz različitih regija (za KU $F_{5,301}=9.526$, $p<.01$). Iz post-hoc testova (v. Prilog, Tablica 81) značajne razlike, s obzirom na varijablu KU naglasak, jesu sljedeće: IR, JR i MR imaju manje rezultate za ostvaraj KU od svih drugih regija (IR M=3.47, JR M=3.45, MR M=3.89 : SR M=4.28, ZR M=4.83, Zg M=4.70). SR ima manje od Zg i ZR. Zg i ZR imaju više rezultate od MR, IR i JR.

Budući da govornici iz IR i JR u nekim navedenim posuđenicama ostvaruju i KU naglasak, perceptivno su osjetljiviji na promjene tona i procjenu poželjnosti, pa su i ovdje koherentna skupina. Međusobno koherentnima pokazale su se i skupine Zg i ZR. MR svrstava se jednako kao JR i IR, ali i kao SR, što pokazuje da je njezina značajka „prijelaznost“, „nesvrstanost“. U ovome su istraživanju pripadnici MR oni koji su pod utjecajem i visinskih i udarnih regija, stoga je ovaj podatak dobar pokazatelj svrstavanja slušača. Svi su slušači procijenili da je KS izvan početnoga sloga poželjniji u odabranim posuđenicama (M=5.96). Deskriptivne podatke prikazuje

Slika 36 (za ukupne podatke deskriptivne statistike v. Prilog, Tablica 90).

Slika 36. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglaska ostvarenog izvan početnoga sloga kod posuđenica po regijama slušača

Stručno obrazovanje u akcentologiji nije se pokazalo značajnim za percepciju poželjnosti naglaska riječi. Regija slušača (a onda i naglasni sustav) pokazala se značajnom za percepciju poželjnosti naglaska riječi. Slušači iz IR i JR te MR prepoznaju razliku u tonu u primjerima posuđenica, tj. poželjnost se mijenja u odnosu na promjene tona (od negativne do pozitivne procjene poželjnosti). Slušači iz IR, JR i MR nisu u ovoj kategoriji pokazali značajno veću poželjnost riječi koje su izgovorene s KU od slušača iz ostalih regija, naime pokazali su manju poželjnost (jer su perceptivno osjetljivi na posuđenice u kojima ih i ostvaruju i ne ostvaruju). Budući da se neke od tih riječi, posebice riječi na -izam (*apsolutizam, eufemizam, impresionizam*), u produkciji čuju kod govornika IR s kratkouzlaznim (koji je i naglasni marker po kojem možemo prepoznati govornike IR; Rajle, 2021b: 194), očekivale smo da će slušači iz te regije naglasne likove s KU preferirati u odnosu na KS, no to se nije dogodilo. Moramo istaknuti da je mogući razlog metodološke prirode jer smo rezultate o poželjnosti riječi na -ost i riječi na -izam obradile kao jednu skupinu. Ipak, kod slušača iz IR analiza nije pokazala preferenciju KU naglaska, pa je vjerojatno da se on gubi i u produkciji. Iako produkcija nije ovdje predmet istraživanja, a uzimajući u obzir da su produkcija i percepcija govora povezani, možemo zaključivati i o mogućem smjeru produkcije, posebice u regijama

koje imaju visinski naglasni sustav te je produkcija KU uobičajena (za osječki govor v. Rajle, 2021; 2021a). KU naglasak ujednačeno je poželjan i slušačima iz regija koje ga nemaju u svojem sustavu. Ukupno je KS poželjniji od KU u ovoj kategoriji ($M=5.96 : M=4.09$).

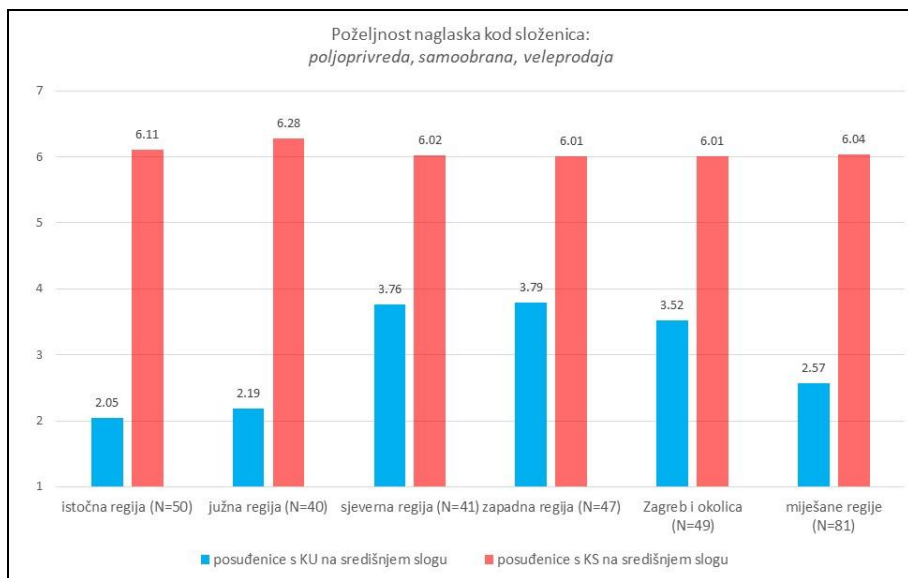
Silazni naglasak izvan početnoga sloga kod složenica (II. skupina)

Ovom skupinom obuhvaćen je silazni naglasak izvan početnoga sloga kod složenica, s obzirom na varijablu naglasaka KS : KU (*poljoprivreda, sam obrana, veleprodaja*).

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka KS : KU ne postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji nisu obrazovani u akcentologiji (KS $M=6.02$; KU $M=2.87$) i onih koji to jesu (KS $M=6.12$; KU $M=2.99$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 100 i Tablica 101) u stavovima prema naglascima KS : KU u ovoj kategoriji između slušača iz različitih regija, i to za kratkouzlazni naglasak. Za KU naglasak, budući da varijanca nije homogena, proveden je robusni test usporedbe aritmetičkih sredina, tzv. Welchova ANOVA (v. Prilog, Tablica 100), koji je pokazao da postoji statistički značajna razlika u procjenama slušača ($F_{5,129.596}=15.99$, $p<.01$). Games-Howellov post-hoc test za nehomogenu varijancu (v. Prilog, Tablica 101) pokazuje da se IR i JR razlikuju od SR, Zg i ZR; a ZR od IR, JR i MR. Rezultati su pokazali koherentnost regija u kojima je dominantan udarni naglasni sustav te koherentnost regija s visinskim naglasnim sustavom, s obzirom na procjenu poželjnosti naglasnih ostvaraja s kratkouzlaznim naglaskom.

Za kratkosilazni naglasak varijanca je homogena te je ukupna procjena poželjnosti visoka ($M=6.07$). Rezultate deskriptivne statistike prikazuje Slika 37 (za ukupne podatke deskriptivne statistike v. Prilog, Tablica 91).

Slika 37. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglaska ostvarenog izvan početnoga sloga (poljoprivreda, samoobrana, veleprodaja) kod složenica po regijama slušača

Dakle, stručno obrazovanje u akcentologiji nije imalo efekt na percepciju poželjnosti naglaska ove kategorije riječi, a regija slušača jest. Slušači iz IR, JR i MR više prepoznaju razliku u tonu u primjerima složenica, a poželjnost se mijenja u odnosu na promjene tona u svim regijama. KU naglasak ujednačeno je poželjan slušačima iz regija koje ga u svojem sustavu i nemaju, i to više nego u regijama koje ga ostvaruju. Ukupno je KS mnogo poželjniji od KU u ovoj kategoriji složenica ($M=6.07$: $M=2.93$). Riječ je o složenicama koje su kodifikacijom norme metatonirale silazni ton osnove riječi u uzlazni (radi propisanoga distribucijskog pravila: *prìvreda* > *poljoprìvreda* > *poljo-prìvreda*; *òbrana* > *samoòbrana* > *samoòbrana*; *pròdaja* > *velepròdaja* > *velepròdaja*). Takvu (umjetnu) promjena tona čuju i slušači iz visinskoga i slušači iz udarnoga sustava, a niža je procjena poželjnosti metatoniranoga lika kod slušača iz regija s visinskim sustavom (prosječno niža od ocjene 4, gdje je 4 neutralan stav, a ocjene niže od 4 bliže su negativnom polu *nepoželjan*).

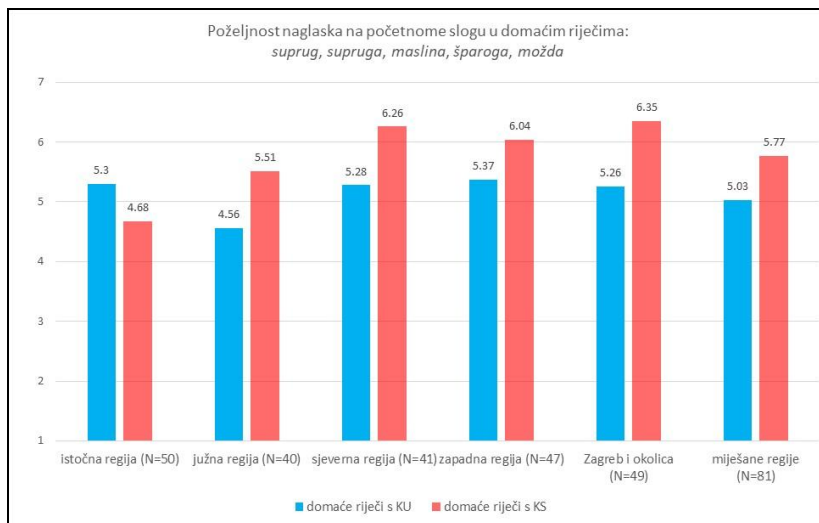
Silazni naglasak na početnom slogu u domaćim riječima (III. skupina)

Unutar ove skupine ispitan je silazni naglasak na početnom slogu u domaćim i uobičajenim riječima, s obzirom na varijablu naglasaka KS : KU (*suprug, supruga, maslina, šparoga, možda*).

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka KS : KU postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji ga nemaju u primjerima s KU naglaskom ($t=2.45$, $df=306$, $p<.05$). Naime KU je dobio nižu procjenu poželjnosti od onih koji nemaju akcentološko obrazovanje ($M=4.97$) nego od onih koji ga imaju ($M=5.29$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, iz koje slušači dolaze uspoređivala se poželjnost leksičkoga naglasaka probranih riječi u varijaciji tona (silazno : uzlazno) te se pokazalo da varijanca nije homogena. Robusni test usporedbe aritmetičkih sredina, tzv. Welchova ANOVA (v. Prilog, 100), pokazuje značajne razlike i za procjenu KS naglasaka ($F_{5,130-410}=13.45$, $p<.01$) i za procjenu KU naglasaka ($F_{5,133-238}=5.56$, $p<.01$). Games-Howellov post-hoc test za varijable koje nemaju homogenu varijancu (v. Prilog, Tablica 101) pokazao je da se u percepciji i procjeni KS naglasaka IR razlikuje od svih (pokazuje manji rezultat) osim od JR, a u percepciji i procjeni KU naglasaka JR pokazuje manji rezultat od ostalih regija, posebice od ZR.

Ukupna je ocjena poželjnosti likova s KS i KU naglaskom približno ujednačena (KS $M=5.76$: KU $M=5.13$), što pokazuju rezultati deskriptivne statistike (v. Prilog, Tablica 92), a po regijama Slika 38.

Slika 38. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog na početnome slogu u domaćim i uobičajenim riječima po regijama slušača

Akcentološko obrazovanje pokazalo se značajnim za percepciju poželjnosti naglasaka ove kategorije domaćih i uobičajenih riječi, naime izgovor riječi s KU naglaskom manje je poželjan onima koji nemaju akcentološko obrazovanje. Regija slušača također se pokazala značajnom za percepciju poželjnosti naglasaka riječi. Očekivano su sudionici iz IR davali nižu procjenu, no i dalje pozitivnu, za ostvaraje s KS ($M=4.68$) u kategoriji probranih riječi jer se u toj regiji one izgovaraju s KU. Regije u kojima je zastupljen udarni naglasni sustav takvu su ostvaraju davale visoku procjenu poželjnosti (Zg $M=6.35$, SR $M=6.26$, ZR $M=6.04$), a izgovoru s KU davali su nižu procjenu poželjnosti, no i dalje visoku (Zg $M=5.26$, SR $M=5.28$, ZR $M=5.37$). Izgovor probranih domaćih riječi s KU najniže je procijenjen u JR ($M=4.56$), u kojoj je izgovor tih riječi uobičajen i s KS naglaskom, a jednako je tako i u ZR, SR i Zg, u kojima se KS perceptivno može izjednačiti s udarnim naglaskom. IR nije procijenila izgovor KU više poželjnim od ostalih regija u kojima se uzlazni naglasak i ne ostvaruje, što nije bilo očekivano.

Silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi (IV. skupina)

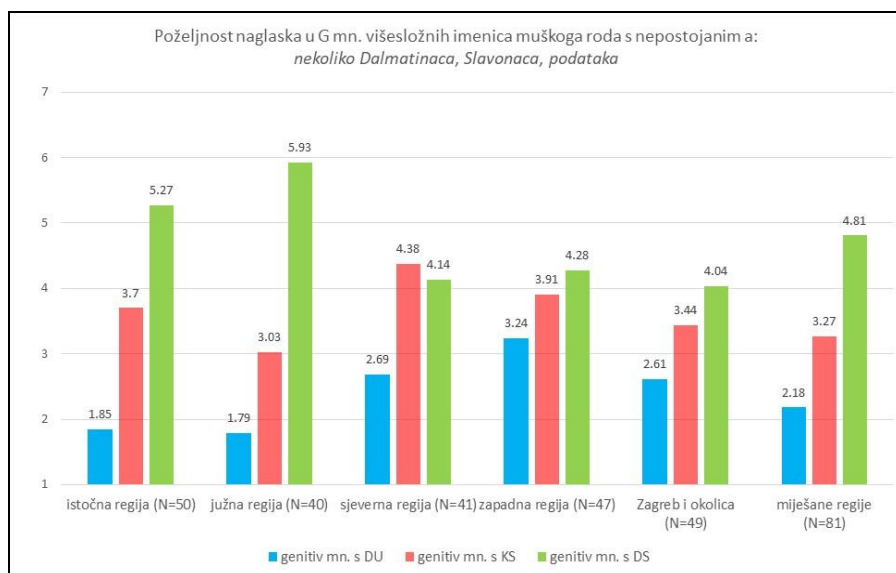
Ova se skupina odnosi na **silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi**, s obzirom na varijablu naglasaka KS : DU : DS, i to na primjeru G mn. višesložnih imenica muškoga roda s nepostojanim *a* (*nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka*).

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, prema naglascima KS : DU : DS u kategoriji G mn. m. r. (primjeri: *Dalmatinaca, Slavonaca, podataka*) postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji ga nemaju ($t=2.65$, $df=305$, $p<.01$). Naime DU je dobio nižu prosječnu procjenu poželjnosti od onih koji nemaju akcentološko obrazovanje ($M=2.17$), a iako su mu oni koji takvo obrazovanje imaju ($M=2.56$) dali nešto višu ocjenu, ona je i dalje zapravo niska (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoje razlike u procjeni poželjnosti. Robusni test usporedbe aritmetičkih sredina za varijable s nehomogenom varijancom, tzv. Welchova ANOVA (v. Prilog, Tablica 100), pokazuje značajne razlike kod procjene poželjnosti DU naglasaka ($F_{5,130.680}=10.66$, $p<.01$). Games-Howellov post-hoc test (v. Prilog, Tablica 101) za varijable koje nemaju homogenu varijancu pokazao je da se u procjeni poželjnosti DU naglasaka IR i JR razlikuju od ZR. Zg, SR, ZR imaju manji rezultat od IR i JR, a MR manji od JR. Za ostvaraj s DU naglaskom najniže procjene dale su JR ($M=1.79$) i IR ($M=1.85$), a najvišu ZR ($M=3.24$), koja je i dalje negativna.

Kod analize procjena DS i KS naglasaka utvrđeno je da je varijanca homogena (v. Prilog, Tablica 80), a analiza varijance (ANOVA) pokazala je značajne razlike u procjeni poželjnosti među regijama za procjenu likova s DS naglaskom ($F_{5,300}=10.96$, $p<.01$) i KS naglaskom ($F_{5,302}=4.84$, $p<.01$). Post-hoc (SNK) test za varijable koje imaju homogenu varijancu (v. Prilog, Tablica 85, Tablica 86) pokazuje da se kod procjene DS naglasaka Zg, SR i ZR značajno razlikuju od JR, a kod procjene KS naglasaka JR značajno se razlikuje od SR. IR pokazuje veću toleranciju na KS naglasak u toj kategoriji riječi od JR. JR dala je najvišu procjenu poželjnosti za ostvaraj s DS naglaskom ($M=5.93$), a za KS značajno nižu procjenu ($M=3.03$).

Ukupna je ocjena poželjnosti navedenih naglasnih likova neujednačena, naime likovi s KS i DU naglaskom ocijenjeni su nižim ocjenama (ispod ocjene 4), a lik s DS naglaskom pozitivno, nešto više od 4, što prikazuju i rezultati deskriptivne statistike (v. Prilog, Tablica 93) i u nastavku Slika 39.

Slika 39. Stavovi o poželjnosti silaznih naglasaka (KS, DS) i uzlaznoga naglasaka (DU) izvan početnoga slogu u paradigmi, u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka) po regijama slušača

Akcentološko obrazovanje imalo je efekt na percepciju poželjnosti naglasaka ove kategorije domaćih i uobičajenih riječi, naime izgovor riječi s DU naglaskom procijenjen je poželjnijim kod onih koji imaju akcentološko obrazovanje. Regija slušača imala je također efekt na percepciju poželjnosti naglasaka riječi. DS naglasak kod probranih višesložnica procijenjen je više poželjnim kod slušača iz IR i JR. Zg, SR i ZR ujednačene su u procjeni izgovora s DS

naglaskom (Zg M=4.04, SR M=4.14, ZR M=4.28), i taj je izgovor procijenjen kod slušača iz Zg i ZR poželjnijim nego onaj koji se očekuje u izgovoru tih regija, tj. izgovor s KS naglaskom (Zg M=3.44, ZR M=3.91), osim kod sudionika iz SR, koji su izgovor s KS naglaskom procijenili poželjnijim od izgovora s DS naglaskom (M=4.38). Izgovor s KS naglaskom slušači iz IR (M=3.69) smatraju poželjnijim od sudionika iz JR (M=3.03), tj. tolerantniji su na promjenu trajanja, što se može uočiti i u redukciji trajanja naglašenih i zanaglasnih slogova u toj regiji (Pletikos Olof, 2013; Rajle, 2020). Izgovor riječi s DU naglaskom najniže je procijenjen u JR (M=1.78), IR (M=1.85) i MR (M=2.18), a najviše u ZR, no i dalje ocjenom koja je bliža konceptu *nepoželjan* (M=3.24). DU naglasak u navedenim riječima metatonijski je naglasak i u uporabi nije proširen, tek se bilježi u ponekim normativnim priručnicima (npr. gramatikama) kao jedan od dubletnih likova, uz preneseni naglasak (*podátaĥ* – G mn. *pòdātākā* i *podátākā*), koji je u ovome dijelu istraživanja zanemaren jer se istraživanje ticalo tona i trajanja, a ne i promjene mjesta naglasaka. U izgovoru je zanemarena i zanaglasna dužina te se ona nije procjenjivala.

Ukupno, najniži je rezultat u procjeni dobiven za izgovor višesložnih imenica muškoga roda s nepostojanim *a* u G mn. (*nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka*) s DU naglaskom (M=2.38), zatim s KS naglaskom, koji i nije zabilježen u normativnim priručnicima (M=3.58), a najviši rezultat dobiven je za izgovor s DS naglaskom, koji je označen razgovornom inačicom u normativnim priručnicima (M=4.74).

Nominativ množine imenica muškoga roda (V. skupina)

U ovoj skupini ispitani su ostvaraji N mn. imenica, s obzirom na varijablu KS : DU (*valovi, muževi*) i KS : KU : DU (*hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi*), unutar različitih naglasnih (pod)tipova (promjene trajanja, promjene tona, promjene tona i trajanja).

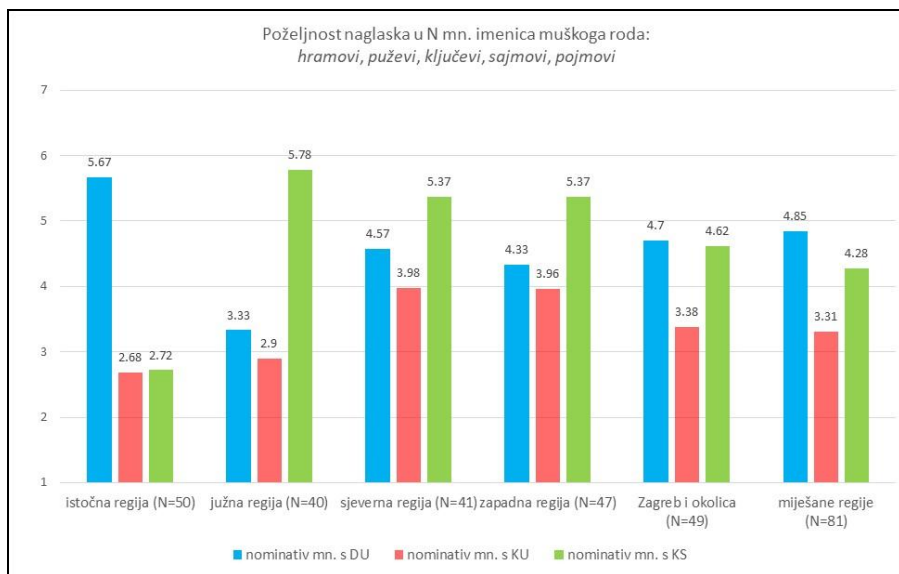
Različiti priručnici donose različite naglaske u paradigmi probranih imenica (v. Prilog 6 u „Prilozi: mjerni instrumenti“). Budući da su ujednačeni u promjeni tona i/ili trajanja u množinskoj paradigmi, odabran je N mn. za ispitivanje poželjnosti. Kraćenja (*vālovi, mŭževi, hrāmovi, pŭževi, ključevi, pòjmovi, sājmovi*) dosljedno su zabilježena u priručniku *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* (Vukušić i sur. 2007), u kojem se u uvodnom poglavlju navodi da je to značajka tzv. mediteranskoga tipa naglašavanja, pa se ovim istraživanjem ujedno može provjeriti i to jesu li takvi likovi poželjniji u JR i ZR. Izostanak kraćenja u množinskoj paradigmi s morfemima -ov/-ev- najdosljednije bilježi *Hrvatski jezični portal*, tj. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002).

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka (KS : KU : DU) postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji takvo obrazovanje nemaju u odabranim primjerima (*valovi, muževi, hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi*) s DU naglaskom ($t = -4.46$, $df=303$, $p < .01$). Izgovor s DU naglaskom dobio je nižu prosječnu procjenu poželjnosti od onih koji nemaju akcentološko obrazovanje ($M=4.24$), a višu od onih koji imaju takvo obrazovanje ($M=5.02$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoje razlike u procjeni poželjnosti. Games-Howellov post-hoc test za varijable koje nemaju homogeni varijancu (v. Prilog, Tablica 101) pokazao je da se u procjeni poželjnosti izgovora riječi s DU naglaskom IR ($M=5.67$) značajno razlikuje od JR ($M=3.33$) i ZR ($M=4.33$); JR još i od MR ($M=4.85$); čime se na primjeru ove lingvističke kategorije potvrđuje razlikovanje tzv. „kontinentalnoga“ naglašavanja (ovdje predstavljeno kroz slušače istočne regije) od „mediteranskoga“ (ovdje predstavljeno kroz slušače južne regije): dok je u IR u množinskoj paradigmi jednosložnica poželjniji DU naglasak, u JR poželjniji je KS.

Za varijable KS ($F_{5,302}=32.39$, $p < 0.01$) i KU ($F_{5,301}=7.02$, $p < .01$), koje imaju homogeni varijancu (v. Prilog, Tablica 80), potvrđena je statistički značajna razlika u procjeni poželjnosti slušača iz različitih regija. Post-hoc (SNK) testom potvrđeno je grupiranje regija. U procjeni izgovora riječi s KS naglaskom (v. Prilog, Tablica 88) IR ($M=2.72$) stoji nasuprot ZR ($M=5.37$), SR ($M=5.37$) i JR ($M=5.78$), a MR i Zg zajedno se grupiraju (MR $M=4.28$, Zg $M=4.62$). U procjeni KU naglasaka (v. Prilog, Tablica 89) IR ($M=2.68$) i JR ($M=2.9$) imaju manji rezultat od SR ($M=3.98$) i ZR ($M=3.96$). MR i Zg ponovno su koherentna skupina.

Rezultati deskriptivne statistike (Slika 40; v. Prilog, Tablica 94) pokazuju da je ukupno procjena poželjnosti izgovora riječi *valovi, muževi, hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi* s KU naglaskom dala najniži rezultat u ovoj kategoriji riječi ($M=3.35$), nešto više ga procjenjuju govornici iz regija u kojima supostoji udarni naglasni sustav. Viši rezultat, tj. rezultat bliži konceptu *poželjan* imaju riječi s KS naglaskom ($M=4.59$) i DU naglaskom ($M=4.64$), čime se potvrđuje perceptivno razlikovanje tona i trajanja.

Slika 40. Stavovi o poželjnosti silaznoga naglasaka (KS) i uzlaznih naglasaka (DU, KU) ostvarenim na početnome slogu u N mn. imenica (hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi) po regijama slušača

Zanimljivo je uočiti da je u regiji Zg jednako poželjan i KS i DU. U procjeni poželjnosti izgovora riječi s KS naglaskom grupirale su se JR, ZR i SR, tj. one koje u svojem organskom sloju imaju kraćenje i one u kojima postoji udarni naglasni sustav.

Srednji rod neodređenoga oblika pridjeva (VI. skupina)

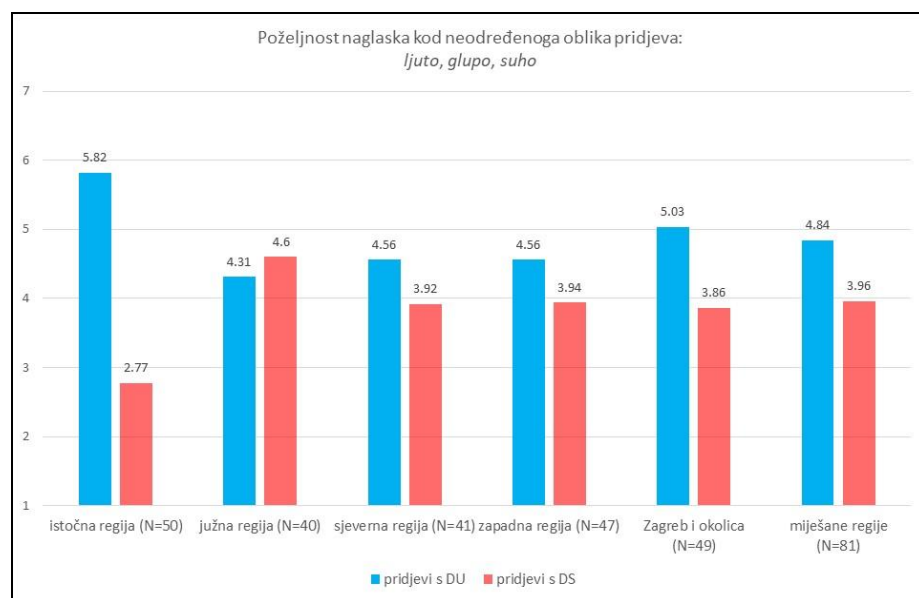
Ovom skupinom obuhvaćen je srednji rod neodređenoga oblika pridjeva, s obzirom na varijablu naglasaka DU : DS, i to na primjerima riječi *ljuto*, *glupo*, *suho*.

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka DU : DS postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji takvo obrazovanje nemaju u primjerima s DS naglaskom ($t=2.24$, $df=306$, $p<.05$), tj. oni koji nemaju akcentološko obrazovanje izgovor pridjeva srednjega roda s DS naglaskom procjenjuju nižim ocjenama ($M=3.61$) od onih koji imaju takvo obrazovanje ($M=4.03$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoje statistički značajne razlike u procjeni poželjnosti. U odabranim stimulusima varijanca je homogena, a jednosmjerna ANOVA (v. Prilog, Tablica 80) pokazuje da je među grupama regija statistički

značajna razlika za DU naglasak ($F_{5,302}=5.69$, $p<.01$) i DS naglasak ($F_{5,302}=6.53$, $p<.01$). Post-hoc (SNK) test pokazuje da se kod ostvaraja s DU naglaskom (v. Prilog, Tablica 82) procjena IR razlikuje od ostalih regija, tj. ostvaraj s tim naglaskom procijenjen je najvišim rezultatom ($M = 5.82$). JR ($M=4.31$) i MR ($M=4.84$) u ovoj su se kategoriji našle u skupini regija u kojima supostoji udarni naglasni sustav. Ponovno regija Zg ($M=5.03$) ima viši rezultat za DU od ostalih regija s udarnim sustavom (ZR $M=4.56$, SR $M=4.56$). Kod ostvaraja s DS naglaskom (v. Prilog, Tablica 83) IR odvaja se od ostalih regija najnižim rezultatom ($M=2.77$), a JR najvišim ($M=4.6$). JR i MR ponovno su grupirane u procjeni izgovora riječi s DS naglaskom zajedno s regijama u kojima je i udarni naglasni sustav.

Ukupno, izgovor pridjeva srednjega roda *ljuto*, *glupo*, *suho* procijenjen je više poželjnim kad se izgovara s DU naglaskom ($M=4.88$) nego s DS naglaskom ($M=3.83$), a rezultati deskriptivne statistike prikazani su grafom (Slika 41, v. Prilog, Tablica 95).

Slika 41. Stavovi o poželjnosti uzlaznoga (DU) i silaznoga (DS) naglaska ostvarenoga na početnome slogu u srednjem rodu neodređenoga oblika pridjeva (*ljuto*, *glupo*, *suho*) po regijama slušača

Rezultati pokazuju da se ton naglaska percipira te da on utječe na stav o poželjnosti, najviše u IR, a najmanje u JR gdje je i jedan i drugi ostvaraj približno jednako poželjan.

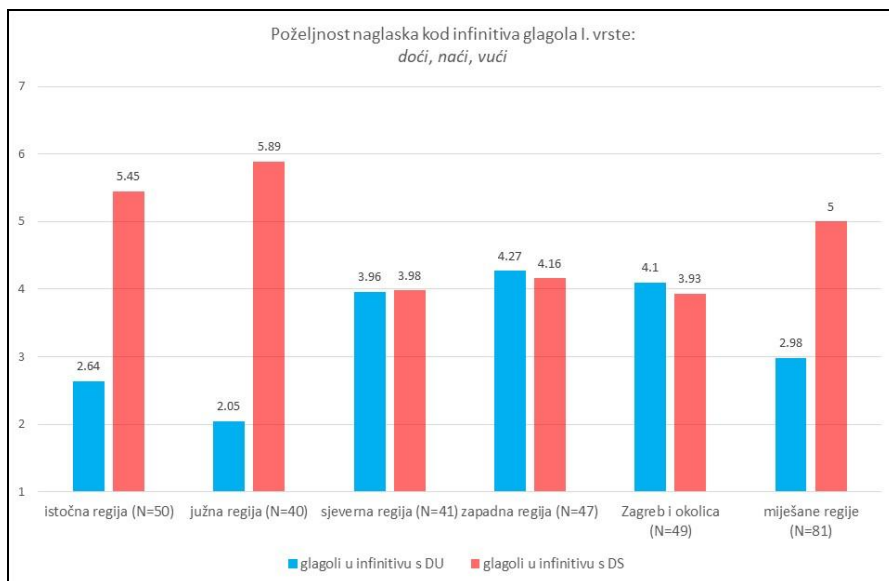
Naglasak infinitiva glagola I. vrste (VII. skupina)

U skupini VII ispitan je naglasak glagola uvjetovan dijalektnom osnovicom, tj. procjena promjene tona u infinitivu, s obzirom na varijablu naglasaka DS : DU, i to na primjerima: *dôći* i *dóći*; *nâći* i *náći*; *vûći* i *vúći*.

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka DS : DU postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji ga nemaju u primjerima s DS naglaskom ($t = 3.47$, $df = 304$, $p < .01$), tj. oni koji nemaju akcentološko obrazovanje procjenjuju nižom ocjenom ($M = 4.41$) izgovor navedenih glagola s DS naglaskom od onih koji imaju takvo obrazovanje ($M = 5.08$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoje razlike u procjeni poželjnosti. Varijanca nije homogena, pa robusni test usporedbe aritmetičkih sredina, tzv. Welchova ANOVA (v. Prilog, Tablica 100) pokazuje značajne razlike kod procjene izgovora s DS naglaskom ($F_{5,130.600} = 14.60$, $p < .01$) i DU naglaskom ($F_{5,131.813} = 21.56$, $p < .01$). Games-Howellov post-hoc test (v. Prilog, Tablica 101) pokazao je da se prema varijabli DS naglasaka IR razlikuje od Zg; JR razlikuje se od SR, Zg i ZR. Prema varijabli DU naglasaka IR se razlikuje od ZR i Zg; JR od SR, Zg i ZR; ZR od IR, JR i MR.

Regije Zg, SR i ZR imaju niže rezultate za izgovor s DS naglaskom od IR i JR. JR ima najviši rezultat ($M = 5.89$), a Zg najniži ($M = 3.93$). Izgovor s DU naglaskom poželjniji je u regijama ZR, Zg i SR, a najmanje poželjan u JR i IR. JR ima najniži rezultat ($M = 2.05$), a ZR najviši ($M = 4.27$). Rezultati deskriptivne statistike prikazani su grafikonom (Slika 42) te su doneseni i u Prilogu (Tablica 96).

Slika 42. Stavovi o poželjnosti silaznoga (DS) i uzlaznoga (DU) naglaska ostvarenog na početnome slogu kod infinitiva glagola (*doći, naći, vući*) po regijama slušača

Ukupno je izgovor infinitiva glagola *doći, naći, vući* s DS naglaskom dao pozitivan rezultat ($M=4.76$), a s DU naglaskom negativan ($M=3.31$). IR i JR, pa i MR, tj. slušači iz regija u kojima je visinski naglasni sustav, u tim su produkcijama mogli prepoznati je li ostvaraj blizak njihovu ili ne, a ostale regije, Zg, SR i ZR, podjednako su procjenjivale oba ostvaraja. Budući da nemaju DU naglasak u svojem naglasnom sustavu, očekivala se niža procjena, no varijacija tona ovdje nije bila relevantna u njihovoj procjeni.

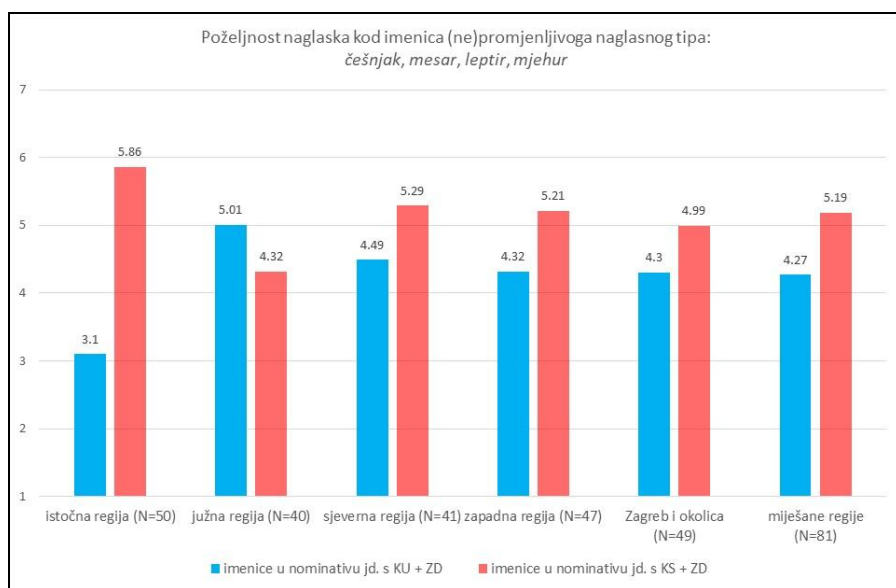
(Ne)promjenljivi naglasni tip (VIII. skupina)

Ova se skupina odnosila na (ne)promjenljivi naglasni tip, s obzirom na varijablu naglasaka uz zanaglasnu dužinu KS + ZD : KU + ZD, na primjerima riječi: *češnjak, mesar, leptir, mjehur*.

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli naglasaka uz zanaglasnu dužinu KU + ZD : KS + ZD postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji ga nemaju, i za KU + ZD ($t=4.97$, $df=306$, $p<.01$) i za KS + ZD ($t=4.37$, $df=305$, $p<.01$). Oni koji nemaju takvo obrazovanje procjenjuju manje poželjnim izgovor navedenih riječi s KU + ZD ($M=3.78$) i s KS + ZD ($M=4.83$) od onih koji takvo obrazovanje imaju: za KU + ZD $M=4.61$, a za KS + ZD $M=5.48$ (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, postoje razlike u procjeni poželjnosti. Kod ovih naglasnih varijabli varijanca nije homogena i robusni test usporedbe aritmetičkih sredina, tzv. Welchova ANOVA (v. Prilog, Tablica 100) pokazuje značajne razlike kod procjene poželjnosti KU + ZD ($F_{5,132.063}=14.21$, $p<.01$) i KS + ZD ($F_{5,129.291}=9.52$, $p<.01$). Games-Howellov post-hoc test (v. Prilog, Tablica 101) pokazao je da se prema varijabli KU + ZD IR razlikuje od svih regija; a prema varijabli KS + ZD razlikuje se IR od JR. Koherentne su MR, Zg, ZR i SR.

Ukupno je izgovor KU + ZD manje poželjan ($M=4.22$) od izgovora KS + ZD ($M=5.17$) na primjeru riječi: *češnjak*, *mesar*, *leptir*, *mjehur*. Rezultati deskriptivne statistike donose se u nastavku, Slika 43 (v. Prilog, Tablica 97).

Slika 43. Stavovi o poželjnosti uzlaznoga (KS) i silaznoga (KS) naglaska uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenom na početnome slogu kod imenica (*češnjak*, *mesar*, *leptir*, *mjehur*) po regijama slušača

IR ima najniži, negativan rezultat za izgovor KU + ZD ($M=3.1$), a najviši rezultat za KS + ZD ($M=5.86$), što upućuje na percepciju tona i procjenjivanje s gledišta vlastitoga uzusa. Sve ostale regije pozitivno procjenjuju poželjnost jednoga i drugoga ostvaraja. Jedino JR ima viši rezultat za izgovor KU + ZD ($M=5.01$) od izgovora KS + ZD ($M=4.32$), ponovno zbog percepcije tona i identifikacije u danim primjerima.

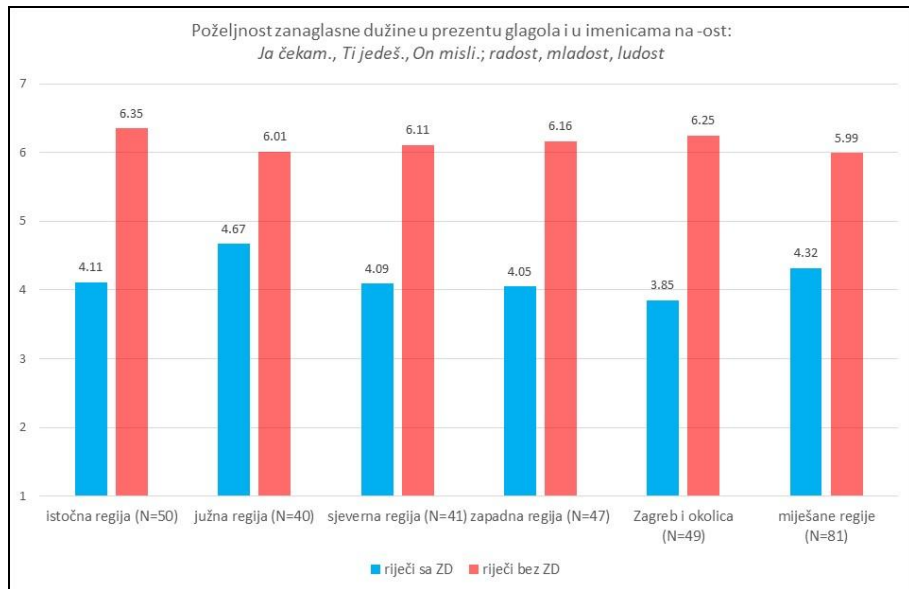
Zanaglasne dužine (IX. skupina)

U ovoj skupini istražene su dvije lingvističke kategorije, tj. zanaglasna dužina u prezentu glagola i u imenicama na -ost, s obzirom na varijablu sa zanaglasnom dužinom i bez zanaglasne dužine, na primjeru rečenica i riječi: *Ja čekam.*, *Ti jedeš.*, *On misli.*; *radost*, *mladost*, *ludost*.

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli zanaglasne dužine postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji nemaju takvo obrazovanje za primjere sa ZD ($t=5.25$, $df=304.020$, $p<.01$). Oni koji nemaju takvo obrazovanje procjenjuju manje poželjnim izgovor navedenih riječi i rečenica sa ZD ($M=3.78$) od onih koji takvo obrazovanje imaju ($M=4.56$) (v. Prilog, Tablica 78).

S obzirom na **regiju (V3)**, ne postoje značajne razlike u percepciji poželjnosti. Razlike nisu značajne ni za jednu od ovih dviju varijabli (sa ZD i bez ZD). Post-hoc (v. Prilog, Tablica 84) pokazuje da Zg ($M=3.85$) ima manji rezultat od JR ($M=4.68$), ali F-omjer nije značajan (v. Tablica 80). Kod izgovora bez ZD (v. Prilog, Tablica 98) IR ima najviši rezultat ($M=6.35$), a MR najniži ($M=5.99$), no nema značajne razlike.

Rezultati deskriptivne statistike prikazani su grafički (Slika 44), a svi rezultati nalaze se u Prilogu (Tablica 98).

Slika 44. Stavovi o poželjnosti naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenih u rečenicama i riječima (*Ja čekam.*, *Ti jedeš.*, *On misli.*; *radost*, *mladost*, *ludost*) po regijama slušača

Rezultati su potvrdili da je poželjniji izgovor bez ZD u odabranim primjerima rečenica i riječi sa ZD i bez ZD (*Ja čekam.*, *Ti jedeš.*, *On misli.*; *radost*, *mladost*, *ludost*), tj. ukupno izgovor bez ZD ima viši rezultat ($M=6.14$) od onoga sa ZD ($M=4.19$). Nije se potvrdila hipoteza da će JR procijeniti poželjnijim ostvaraj sa ZD ($M=4.67$) od onoga bez ZD ($M=6.01$), iako je JR ostvaraj sa ZD procijenila poželjnije od ostalih regija. IR, kao nositelj visinskoga sustava, u ovoj se procjeni poželjnosti približila regijama koje imaju udarni naglasni sustav i koje nemaju ZD. Ove rezultate o percepciji IR, koja izgovor riječi bez ZD procjenjuje izrazito poželjnim možemo protumačiti u kontekstu produkcije ZD u toj regiji u kojoj je dokazana znatno rjeđa produkcija ZD u odnosu na JR, naime u IR zanaglasna dužina (doduše u vrlo ograničenom kontekstu istraživanja) dokazana je u oko 25 % riječi, za razliku od JR, u kojoj je dokazana u oko 50 % ispitivanih riječi (Pletikos Olof, 2013). Dosad najveće istraživanje produkcije naglasaka i zanaglasnih dužina istočne regije postoji za naglaske u osječkom govoru, u kojem je dokazana redukcija trajanja zanaglasnih slogova (Rajle, 2020; 2021).

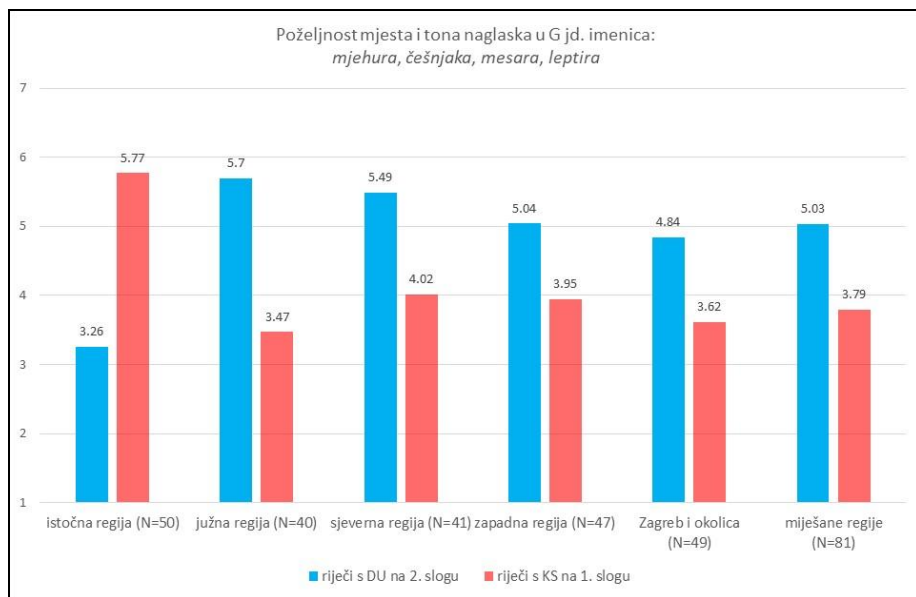
Naglasak u paradigmi (X. skupina)

Ova se skupina odnosi na mjesto naglasaka u paradigmi na primjeru naglasnih jedinica unutar podtipa „junak – junaka“ (*upala mjehura*, *jedan češanj češnjaka*, *kod dobrog mesara*, *krila jednog leptira*), s obzirom na varijablu s promjenom i bez promjene mjesta, tona i trajanja, tj. naglaske DU na 2. slogu : KS na 1. slogu.

S obzirom na **akcentološko obrazovanje (V2)**, za stav slušača u ovoj kategoriji prema varijabli mjesta naglasaka i DU : KS postoji statistički značajna razlika (v. Prilog, Tablica 79) između slušača koji imaju akcentološko obrazovanje i onih koji nemaju takvo obrazovanje za primjere izgovora s promjenom mjesta naglasaka ($t=2.05$, $df=305$, $p<.05$). Oni koji imaju akcentološko obrazovanje procjenjuju poželjnijim izgovor navedenih sveza riječi s DU naglaskom na 2. slogu ($M=5.03$) od onih koji takvo obrazovanje nemaju ($M=4.68$) (v. Prilog, Tablica 78).

U procjeni izgovora s DU naglaskom analiza varijance (Tablica 87) pokazuje da postoji statistički značajna razlika ($F_{5,301}=19.45$, $p<.01$) između slušača iz **različitih regija**. Post-hoc (SNK) test (v. Prilog, Tablica 89) pokazuje da IR ima najniži rezultat ($M=3.26$), a JR najviši ($M=5.7$) te se ponovno rezultatom grupira zajedno s drugim regijama u kojima supostoji udarni naglasni sustav (SR, ZR, MR). Games-Howellov post-hoc test (v. Prilog, Tablica 101) pokazuje da se u percepciji KS naglasaka IR razlikuje od svih ostalih – ima najviši rezultat ($M=5.77$).

Rezultati deskriptivne statistike (Slika 45, v. Prilog, Tablica 99) pokazuju da je ukupno izgovor sveza riječi *upala mjehura, jedan češanj češnjaka, kod dobrog mesara, krila jednog leptira* s promjenom mjesta, tona i trajanja kod imenica *mjehura, češnjaka i leptira*, s DU naglaskom na 2. slogu, procijenjen poželjnijim (M=4.86) od izgovora s KS naglaskom na početnome slogu (M=4.1).

Slika 45. Stavovi o poželjnosti dugouzlaznoga (DU) naglaska uz promjenu mjesta naglaska i kratkosilaznoga (KS) naglaska ostvarenog u svezama riječi s određenim imenicama promjenljivoga naglasnog tipa „junak–junaka“ (mjehura, češnjaka, mesara, leptira) po regijama slušača

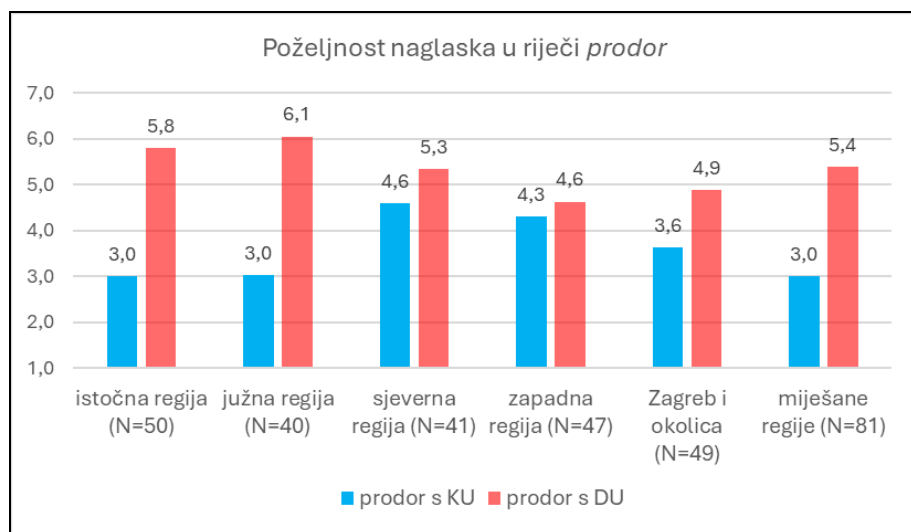
Izgovor bez promjene mjesta naglaska niže su procijenile sve regije osim IR, što nije bilo očekivano s obzirom na ton naglaska, no jest s obzirom na mjesto s kojim su se mogli identificirati slušači iz regija u kojima supostoji udarni naglasni sustav. Time se ponovno pokazuje da je mjesto naglaska perceptivno snažnije od tona i trajanja.

Leksičke naglasne dublete

Naglasci riječi *prodor, zapad, nastava*, u dvije izgovorne inačice (*pròdor i pródor, západ i zâpad, nâstava i nàstava*) primjeri su otvorenosti leksičke norme uzusnim ostvarajima dok je god zadovoljeno načelo sustavnosti i standardnosti, tj. dok se ne zadire u propisana raspodjela pravila. Sustavno se u literaturi predviđa tipski kratkouzlazni naglasak za prefiks pro-, a dugouzlazni za prefiks za-. Višesložnice tvorene od glagola sufiskom -a (i s pre-

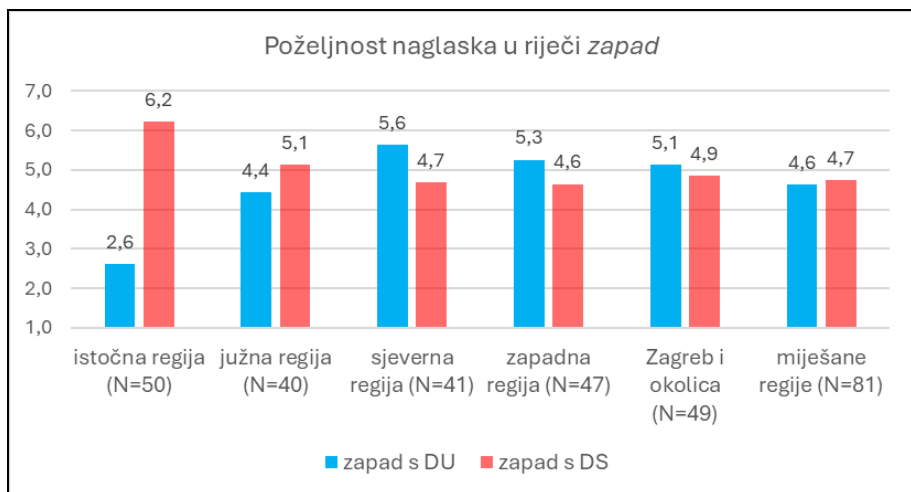
fiksom na -a-, kao što je *nastava*) naglasno se ne tipiziraju. Različito naglašavanje tih riječi u priručnicima potvrđuje se i uzusom. U pregledu koji slijedi prikazuju se stavovi o varijantnosti tona i trajanja u tim trima riječima.

Rezultati deskriptivne statistike (Tablica 40) dviju naglasnih inačica za pojedine riječi pokazuju da je kod riječi *prodor* ukupno poželjniji izgovor s DU ($M=5.4$, $SD=1.8$) nego s KU naglaskom ($M=3.5$, $SD=2.1$), a t-test pokazuje da je razlika statistički značajna ($p<.01$). Kada analiziramo stav o poželjnosti s obzirom na regiju slušača, rezultati pokazuju da je riječ *prodor* kod slušača IR i JR poželjniji s DU (IR $M=5.8$, JR $M=6.1$) nego s KU (IR $M=3.0$, JR $M=3.0$), gdje je razlika statistički značajna ($p<.01$) kao i kod slušača Zg i MR, gdje je razlika u korist DU također statistički značajna ($p<.05$), dok kod slušača ZR i SR srednja vrijednost pokazuje tendenciju da je poželjniji oblik s DU, međutim razlika nije statistički značajna (Slika 46). To je primjer koji je u stavu prema varijantnosti trajanja ujedinio regije s visinskim naglasnim sustavom, uz Zagreb i okolicu, a kod ostalih se varijantnost nije pokazala relevantnom.

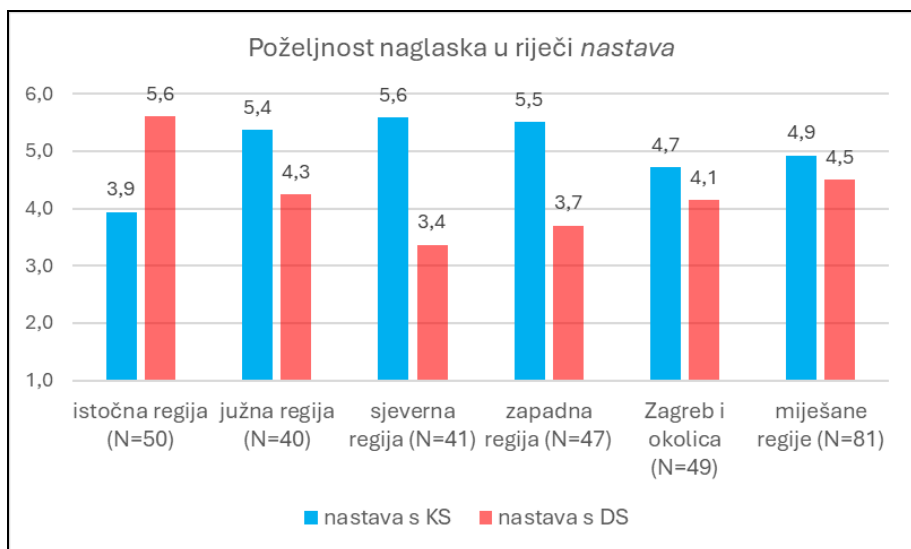
Slika 46. Poželjnost riječi *prodor* s KU i DU naglaskom po regijama slušača

Kod riječi *zapađ* (Slika 47) ukupno je veća poželjnost inačice s DS u odnosu na DU. Kada stavove slušača analiziramo po regijama, poželjnost inačice s DS u odnosu na DU najizraženija je i statistički značajna jedino u IR (DS $M=6.2$; DU $M=2.6$, $p<.01$), dok kod slušača JR, SR, ZR i Zg razlike stavova prema inačicama nisu statistički značajne (Tablica 40). To je primjer koji razdjeljuje visinske regije s obzirom na ton naglaska, a kod ostalih regija varijantnost tona nije se pokazala relevantnom.

Slika 47. Poželjnost riječi *zapad* s DU i DS naglaskom po regijama slušača

Kod riječi *nastava* (Slika 48) ukupno veću poželjnost ima KS. Ako analiziramo po regijama, značajno veća poželjnost inačice s DS u odnosu na KS dokazana je samo kod slušača IR, veća poželjnost KS dokazana je kod JR, SR i ZR, dok kod slušača Zg i MR nema statistički značajne razlike u procjeni dviju inačica (Tablica 40). To je primjer koji ponovno razdjeljuje visinske regije s obzirom na trajanje naglaska.

Slika 48. Poželjnost riječi *nastava* s KS i DS naglaskom po regijama slušača

Rezultate skupne deskriptivne statistike ističući gdje je t-test pokazao statistički značajnu razliku donosimo tablično u nastavku (Tablica 40).

Tablica 40. Stavovi o poželjnosti naglasnih inačica riječi prodor, zapad i nastava s obzirom na regije slušača

		<i>prodor</i>		<i>zapad</i>		<i>nastava</i>	
		DU	KU	DS	DU	DS	KS
Ukupno (N2=308)	M	5.4	3.5	5.0	4.6	4.3	5.0
	SD	1.8	2.1	2.0	2.1	2.2	2.1
	p	**		*		**	
Istočna regija (N=50)	M	5.8	3.0	6.2	2.6	5.6	3.9
	SD	1.5	1.7	1.5	1.9	1.8	2.2
	p	**		**		**	
Južna regija (N=40)	M	6.1	3.0	5.1	4.4	4.3	5.4
	SD	1.2	1.7	2.0	2.1	2.2	2.0
	p	**				*	
Sjeverna regija (N=41)	M	5.3	4.6	4.7	5.6	3.4	5.6
	SD	1.8	2.1	2.0	1.7	2.0	1.8
	p			*		**	
Zapadna regija (N=47)	M	4.6	4.3	4.6	5.3	3.7	5.5
	SD	1.8	2.0	1.9	1.5	2.2	1.9
	p					**	
Zagreb i okolica (N=49)	M	4.9	3.6	4.9	5.1	4.1	4.7
	SD	2.0	2.4	2.1	2.1	2.3	2.1
	p	*					
Miješane regije (N=81)	M	5.4	3.0	4.7	4.6	4.5	4.9
	SD	1.8	2.1	2.2	2.1	2.2	2.2
	p	**					

Napomena: uz podatke o srednjim vrijednostima (M) i standardnoj devijaciji (SD) ističemo gdje se percepcija između dvaju naglasaka t-testom pokazala statistički značajnom (p<0.01 označavamo s **, p<0.05 s *)

Rasprava i zaključna razmatranja

Na samom početku istraživanja nametnulo se pitanje: Kakav stav ima pojedina skupina slušača u pojedinim naglasnim kategorijama prema varijablama tona i trajanja naglasaka s obzirom na akcentološko obrazovanje i regiju, tj. postoji li razlika u percepciji naglasaka riječi u svakoj kategoriji s obzirom na naglasne varijable? Zaključno se može ustvrditi da se na temelju deset istraženih skupina lingvističkih kategorija i na temelju varijable regija rezultati mogu tek dijelom grupirati u nadsustave: visinski i udarni, tj. regije s visinskim ili s udarnim naglasnim sustavom. Naime uočava se polarizacija unutar visinskoga sustava na istočnu i južnu regiju u sedam od deset skupina, i to: zanaglasne dužine, promjena mjesta naglasaka u podtipu „junak – junaka“, (ne)promjenljivi tip KU + ZD : KS + ZD, srednji rod neodređenoga oblika pridjeva, N mn. jednosložnica i nekih dvosložnica, silazni ton na početnome slogu kod domaćih riječi te rubno u kategoriji silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi. Miješane regije pokazuje zajedničke rezultate s regijama iz visinskoga ili udarnoga sustava ovisno o kategoriji. Primjerice, slušači svrstani u miješane imaju podjednake rezultate kao i oni iz regija s visinskim sustavom u kategorijama silaznoga tona izvan početnoga sloga kod posuđenica, složenica te kod infinitiva određenih glagola prve vrste s promjenom tona. Rezultati su podjednaki onim rezultatima iz regija s udarnim sustavom u kategorijama N mn. jednosložnica, srednji rod pridjeva, (ne)promjenljivi tip KU + ZD : KS + ZD i promjena mjesta naglasaka u podtipu „junak – junaka“. I unutar udarnoga sustava zamjećuje se polarizacija s obzirom na regije, rezultatom se primjerice izdvajala regija Zagreb i okolica od zapadne i sjeverne regije, u kategoriji promjene mjesta naglasaka, zanaglasne dužine, N mn. jednosložnica te silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi. Upravo takvi rezultati potvrđuju opravdanost izdvajanja regije Zagreb i okolica iz sjeverne regije, za razliku od prijašnjih istraživanja, gdje je Zagreb u „kontinentalnoj regiji“ (npr. Kišiček, 2012).

Slušači iz različitih regija razlikovali su se u procjeni poželjnosti naglasnih ostvaraja, i to preciznije nego što bi se razlikovali slušači razvrstani prema naglasnome sustavu (visinski i udarni). U procjeni izgovora kompetentnih govornika (Martinović i sur., 2018) najvišim je ocjenama procijenjen govornik kod kojega je došlo do miješanja udarnoga i visinskoga naglasnog sustava, pa je to valjalo uzeti u obzir. Da je razvrstavanje slušača prema regijama sociolingvistički prihvatljivije nego razvrstavanje prema naglasnom sustavu, naznačila su i istraživanja u kojima se pokazalo da fonetsko preklapanje s materinskim jezikom slušača nije uvijek povezano s ugodnošću, nego i s onim značajkama koje su društveno priznate ili su stereotipizirane (Lambert i sur., 1960; Anikina i sur. 2023). Budući da se na primjeru istraživanja hrvatskih

govora pokazalo da prestiž ovisi o tome iz koje regije govornik ili slušatelj dolazi (Šimičić i Sujoldžić, 2004; Sujoldžić, 2008; Filipin, 2013), društveno priznate značajke pojedinoga naglasnog ostvaraja nisu jedinstvene na cijelome govornom području. Na primjeru hrvatskoga jezika zanimljivo je zamijetiti da se primjerice izbjegava nizanje zanaglasnih dužina te se one reduciraju jer je propisani izgovor regionalno obilježen (Pletikos, 2008a; Rajle, 2021). S druge strane, u južnoj regiji potencira se nezadovoljstvo dominacijom zagrebačkoga urbolektu, a splitski govor i sam već uživa društveni prestiž (Filipin, 2013, 2015), pa se i odnos prema zanaglasnim dužinama može različito predviđati.

Također je važno uzeti u obzir i istraživanje identifikacije naglasaka (Pletikos Olof i sur., 2016), prema kojemu su u prepoznavanju kratkosilaznoga naglasaka slušači iz udarnoga sustava statistički znatno slabiji od slušača iz visinskoga sustava iako je kratkosilazni vrlo sličan udarnom naglasku koji imaju u svojem polaznom idiomu, pa se zbog izostanka potpune identifikacije ne može očekivati ni potpuno solidariziranje s određenim naglasnim ostvarajima. Istim se istraživanjem pokazalo da su govornici iz visinskoga sustava tolerantni prema kratkosilaznom naglasku i na mjestima na kojima ga oni ne ostvaruju.

Upravo zato što su u raskoraku solidariziranje s poznatim ostvarajima, i identifikacija naglasaka te podrijetlo i regija govornika, hipoteze se postavljaju i u odnosu prema normi/kodeksu, tj. s obzirom na poznavanje norme.

Slušači su se razlikovali u stavovima s obzirom na akcentološko obrazovanje. Dakle, ne samo da se govor obrazovanih govornika iz različitih regija/gradova procjenjuje društveno poželjnijim i primjerenijim za javnu uporabu (Kišiček, 2012), nego i akcentološki obrazovani govornici poznaju naglasnu normu, imaju svijest o prednosti pojedinih naglasnih rješenja i u skladu s time donose procjenu, neovisno o regiji iz koje dolaze. Svijest o standardnoj inačici te da su u hrvatskom standardnom naglasnom sustavu i dalje poželjna sva četiri naglasaka potvrdila su i neka druga istraživanja (Škarić i Lazić, 2002; Škarić i Varošanec-Škarić, 2003), pa i među mladima (pr. Šimičić i Sujoldžić, 2004; Filipin, 2015).

S obzirom na postavljene hipoteze možemo zaključiti redom ovo:

Hipoteza 1. Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema varijabilnosti tona i trajanja s obzirom na akcentološko obrazovanje, i to tako da će oni obrazovani u akcentologiji davati više procjene poželjnosti (bliže maksimalnim ocjenama na ljestvici semantičkih diferencijala) ostvarajima koji su i normativno propisani.

Varijabla (V2), koja se odnosi na to jesu li slušači bili izloženi akcentološkom obrazovanju ili nisu, pokazala se statistički značajnom u većini kategorija, i to u osam od deset. Nije bila značajna samo u procjeni prvih dviju kategorija: silazni ton izvan početnoga sloga kod posuđenica i kod složenica (što svjedoči

o potrebi revizije distribucijskih pravila). Ondje gdje je razlika bila značajna pokazalo se da su slušači iz udarnoga sustava davali višu procjenu poželjnosti onim varijablama naglasaka koje nisu specifične za njihov naglasni sustav, iako ti naglasci često nisu favorizirani i od slušača iz visinskih sustava. Taj podatak dokazuje da akcentološki obrazovani slušači percipiraju ton i trajanje, imaju stav prema naglascima te favoriziraju naglasne osobine visinskoga sustava (kao što su uzlazni ton ili dugo trajanje), iako takve oblike govornici visinskog sustava u tim riječima često neće proizvoditi. Također taj podatak upućuje na to da uzlazni naglasci postaju neki oblik „hiperkorektnosti“ koji se pojavljuje kod govornika udarnoga sustava. Valja imati na umu da primjeri nisu bili i u kontrastu mjesta naglasaka – tada bi zasigurno ton došao u drugi plan u procjeni poželjnosti. U ovome dijelu istraživanja stavova prema varijabilnosti tona, trajanja i paradigmatskog mjesta potvrđena je hipoteza da se slušači razlikuju u stavovima s obzirom na akcentološko obrazovanje, u većini istraženih lingvističkih kategorija. Hipoteza 1 je potvrđena.

Hipoteza 2. Slušači će se međusobno razlikovati u stavu prema varijabilnosti tona i trajanja s obzirom na regiju iz koje dolaze, i to tako da će oni iz regija s visinskim naglasnim sustavom (istočna, južna, miješane regije) procijeniti poželjnijim ostvaraje s propisanim, dugim i uzlaznim naglascima (jer se i njihov sustav temelji na promjeni tona i trajanja) od onih koji su iz regija s udarnim naglasnim sustavom (zapadna, sjeverna i Zagreb s okolicom).

Slušači su se međusobno razlikovali u stavu prema varijabilnosti tona i trajanja s obzirom na regiju iz koje dolaze, no nije potvrđeno da slušači iz istočne i južne regije pokazuju značajno veću poželjnost za sve riječi koje su izgovorene s uzlaznim naglascima nego slušači iz ostalih regija. Naime visinske regije nisu naglasno ujednačene, pa je zato i uvedena dodatna podjela na regije, što posebice opravdava analiza naglasaka na leksičkoj razini. Hipoteza 2 dijelom je potvrđena.

Hipoteza 3. Slušači iz zapadne regije, sjeverne regije te iz Zagreba i okolice pokazat će značajno veću poželjnost riječi koje su izgovorene s kratkim, silaznim i nepomaknutim naglascima (jer su njihovi ostvaraji bliži takvima) nego slušači iz ostalih, visinskih regija.

Nije potvrđeno da su slušači iz zapadne regije, sjeverne regije te iz Zagreba i okolice skloniji riječima sa silaznim naglascima, naime mjesto naglasaka bilo je važno u percepciji, a silazne naglaske nisu uvijek procjenjivali *poželjnijima* od uzlaznih, za razliku od slušača iz visinskih regija, koji su se mogli identificirati s promatranim naglasnim ostvarajima i zato su često KS i DS procjenjivali *poželjnijima* od uzlaznih naglasaka. H3 dijelom je potvrđena.

Hipoteza 4. Slušači iz miješanih regija procjenjivat će varijabilnost tona i trajanja kao oni iz regija s visinskim naglasnim sustavom jer u svojem govoru imaju značajke visinskoga sustava ili su mu bili izloženi od najranijih dana.

Slušači iz miješanih regija procjenjivali su ovisno o kategoriji i kao oni iz visinskih i kao oni iz udarnih regija. Hipoteza 4 dijelom je potvrđena.

Hipoteza 5. U procjenama poželjnosti silaznoga tona izvan početnoga sloga kod složenica (II. skupina) i G mn. imenica m. r. (IV. skupina) svi će slušači biti ujednačeni, smatrajući ga poželjnijim od uzlaznoga tona, jer je riječ o čuvanju tona osnove riječi ili morfološkoga mjesta naglaska.

Kod izgovora složenica i G mn. imenica m. r., slušači su bili ujednačeni s obzirom na poželjnost silaznoga tona izvan početnoga sloga, s time da se kod G mn. m. r. izdvojila južna regija u najvišoj ocjeni poželjnosti i (dugoga) trajanja. Hipoteza 5 je potvrđena.

Hipoteza 6. U procjenama poželjnosti uzlaznoga tona u domaćim i uobičajenim riječima (III. skupina), u N mn. jednosložnica i dvosložnica m. r. (V. skupina), u neodređenom obliku pridjeva sr. r. (VI. skupina), u primjerima N jd. i u G jd. podtipa „junak – junaka“ (VIII. i X. skupina) izdvojit će se istočna regija jer su to mjesta u kojima dijalektna podloga te regije podupire te ostvaraje ili njihovu toleranciju.

Kod izgovora odabranih infinitiva glagola prve vrste, N mn. imenica m. r., neodređenih pridjeva srednjega roda i (ne)promjenljivosti naglaska u podtipu „junak – junaka“ izdvojili su se slušači iz istočne regije. Hipoteza 6 je potvrđena.

Hipoteza 7. U procjenama poželjnosti izgovora zanaglasnih dužina na primjeru prezenta glagola i imenica na -ost (IX. skupina) izdvojit će se južna regija jer dijalektna podloga te regije podupire ostvaraje zanaglasnih dužina ili ih tolerira.

Kod zanaglasnih dužina slušači iz južne regije nisu pokazali značajno veću poželjnost riječi koje su izgovorene sa zanaglasnom dužinom u odnosu na riječi bez dužine, iako ih imaju u svojem naglasnom sustavu. Hipoteza 7 nije potvrđena.

IX. Zaključak

Istraživanje percepcije naglasaka izazov je na nekoliko razina: (1) hrvatska naglasna norma nije pokrivena ortoepskim priručnikom i probire se kroz različite normativne priručnike u kojima se naglascima pristupa različito s obzirom na ograničavajuća distribucijska pravila, pa je norma kojoj se okrećemo rezultat komparativne analize i sinteze pretežitih rješenja; (2) na hrvatskom se govornom području nalaze dva različita naglasna sustava, visinski i udarni, od kojih je prvi u osnovici standarda (čime je određen i standardnojezični naglasni inventar – četveronaglasni sustav sa zanaglasnom dužinom), a drugi (bez opreka tona, a ponekad i trajanja) u kajkavskim je i čakavskim (pretežito) urbanim govorima, a od kojih je jedan i glavni grad (obrazovni, kulturni, medijski, gospodarski i politički centar); (3) normirani i propisani naglasni visinski sustav ne uživa prestiž u govornoj zajednici, no i ne odbacuje ga se potpuno, posebice kod obrazovanih govornika (koji mu se približavaju mjestom) i kod slušača koji prepoznaju standardno mjesto naglasaka te ga i dalje procjenjuju poželjnim; (4) regionalna raslojenost (potpomognuta geografskim položajem regija, silnicama prema bližoj urbanoj sredini, dijalektnom osnovicom i različitim naglasnim sustavima) i svijest o poželjnosti određenih govornih realizacija govornike i iz jednoga i iz drugoga naglasnog sustava potiče na govorne akomodacije ovisno o komunikacijskoj situaciji te prihvatljivosti i poželjnosti njihova polaznog idioma. S obzirom na to, istraživanje naglasaka provedeno je u dva dijela: (1) u prvome dijelu u fokusu istraživanja bila je percepcija mjesta naglasaka, a (2) u drugome ponajprije percepcija tona i trajanja naglasaka te u manjem opsegu i percepcija paradigmatskoga mjesta naglasaka te zanaglasne dužine. U obradi rezultata posebna je pozornost dana geografskom podrijetlu sudionika (slušača, procjenitelja), regiji iz koje dolaze te njihovu obrazovanju, koje je nakraju presudno u istraživanju standardnojezične norme.

Statistička obrada podataka odnosila se na obradu prema kategorijama procjene koje su bile različite i brojne da bi se dokučila perceptivna osjetljivost na različite stimuluse s varijacijama mjesta te tona i trajanja naglasaka, uzimajući u obzir i propisane i uzusne ostvaraje. Istraživanje stavova prema govornim realizacijama u opreci propisanoga i nepropisanoga mjesta naglasaka odgovorilo je i na pitanje o korelacijama između pojedinih kategorija stavova na temelju slušanja teksta/govora, naime velik broj ispitivanih kategorija ima statistički značajne visoke, umjerene ili male pozitivne korelacije između većine kategorija procjene. Stoga se brojne kategorije poput *prihvatljiv*, *lijep*, *regionalno neobilježen*, *suvremen*, *prirodan*, *uzvišen*, *pravilan*, *visokoga stila*, *prestižan* i *urban* mogu svesti na jednu, krovnu kategoriju procjene – *poželjan*. U istom istraživanju rezultati analize korelacija za sve kategorije procjene

osobe koja govori (*obrazovana, moderna, formalna, dobro plaćena, pristupačna, liberalna, uspješna, ima visok status u društvu*) pokazali su da kod čitanja teksta s pomaknutim, normiranim naglascima postoji statistički značajna pozitivna korelacija između stavova prema osobi i prema govoru, kao i kod čitanja teksta s nepomaknutim i čelnim (tj. uzusnim) naglascima između stavova prema osobi i prema govoru. U istraživanju govornih varijeteta na primjeru rečenica također je analiza koeficijenta korelacije između pojedinih kategorija procjene (*pravilno, stilski neobilježeno, regionalno neobilježeno, suvremeno, onako kako bih ja izgovorio/izgovorila, sviđa mi se kad ovako drugi govore, to je onako kako govore ugledni ljudi*) pokazala da su sve kategorije značajne i da koreliraju. Sudionici istraživanja stavova prema varijacijama tona i trajanja određivali su se prema čitanome tekstu u kategorijama procjene (*prihvatljivo, lijepo, regionalno neobilježeno, pravilno, urbano, liberalno, obrazovano, visokoga društvenog statusa*). Analiza koeficijenta korelacije između tih pojedinih kategorija stavova također je pokazala da sve kategorije imaju statistički značajne visoke, umjerene ili male pozitivne korelacije te da se mogu svrstati u jedan faktor. Dalje je u istraživanju stavova prema varijacijama tona i trajanja na primjeru pojedinačnih riječi odabrana jedna krovna kategorija procjene, *poželjan*.

Na temelju dosadašnjih spoznaja o povezanosti sposobnosti slušanja glazbe i govora u ovome je istraživanju glazbeno obrazovanje postavljeno kao jedna od triju varijabli (uz akcentološko obrazovanje i podrijetlo, tj. regiju govornika/slušaća). Pošlo se od pretpostavke da su glazbene sposobnosti, razvijene formalnim i neformalnim obrazovanjem, povezane sa sposobnošću percepcije naglasaka riječi. Tu je vezu bilo opravdano pretpostaviti jer su hrvatski naglasci snop triju elemenata: odnosa i tijeka fundamentalne frekvencije (tona), odnosa intenziteta te trajanja naglašenih ili zanaglasnih slogova, a osobine percepcije tih akustičkih elemenata glazbenici zasigurno razvijaju u većoj mjeri od neglazbenika. Istraživanjem nismo potvrdili početnu pretpostavku. Naime, glazbeno obrazovanje nije bilo povezano sa stavovima o govoru ili osobi kad je riječ o govornim realizacijama istoga teksta s pomaknutim naglascima te s nepomaknutim i čelnim naglascima. Ne postoji ni statistički značajna razlika u procjenama rečenica u inačici s pomaknutim naglaskom, kao ni u inačici s nepomaknutim i čelnim naglaskom, između slušaća koji nemaju i onih koji imaju glazbeno obrazovanje. Ni u istraživanju koje je bilo usmjereno na naglasni ton i trajanje rezultati nisu potvrdili da glazbeno obrazovani slušači s većim uspjehom prepoznaju regionalnu pripadnost govornika nego oni slušači koji nemaju takvo obrazovanje. Ni u istraživanju fonološke funkcionalnosti naglasaka riječi u minimalnim parovima nije bilo razlike u točnosti prepoznavanja naglasaka s obzirom na to jesu li

slušači glazbeno obrazovani ili nisu. Treba međutim još jednom napomenuti da u ovome istraživanju nismo testirale glazbenu sposobnost. Podatke o glazbenom obrazovanju dobile smo iz upitnika koji su procjenitelji ispunjavali, pa slušači koji nemaju glazbeno obrazovanje (ni formalno ni neformalno), ali imaju urođene iznadprosječne glazbene sposobnosti, nisu prepoznati kao glazbenici. Zato bi u budućim istraživanjima trebalo provjeriti glazbenu sposobnost slušača.

S druge strane, akcentološko obrazovanje pokazalo se važnom varijablom u istraživanju percepcije hrvatskih naglasaka. U akcentološki obrazovane slušače svrstali smo sve sudionike istraživanja koji su tijekom studija slušali kolegije iz područja akcentologije (i ne samo to: u pravilu na takvim studijima studenti su tijekom odvijanja studijskoga programa izloženi standardnome govoru sustavnije i u većoj mjeri nego što bi se to očekivalo u nekim drugim područjima obrazovanja). Rezultati su varirali ovisno o vrsti stimulusa. U istraživanju stavova o govoru pojedinoga grada (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek) i dviju spikerskih realizacija, statistički značajna razlika pokazala se kod procjene govora spikerice iz udarnoga sustava koju su sudionici koji imaju akcentološko obrazovanje procijenili višom prosječnom ocjenom nego slušači koji nemaju takvo obrazovanje. Ukupna je prosječna ocjena svih procjenitelja s akcentološkim obrazovanjem i bez njega vrlo slična, s time da je raspršenje podataka kod procjenitelja bez akcentološkoga obrazovanja veće, što uz prosječne ocjene pokazuje standardna devijacija. Slušači iz miješanih regija najstroži su procjenitelji, dok su govornici iz Zagreba i okolice najblaži. Kod akcentološki obrazovanih procjenitelja najnižu prosječnu ocjenu daju slušači iz miješanih regija, a najvišu slušači iz sjeverne regije. Prosječne ocjene slušača koji imaju akcentološko obrazovanje statistički su značajno više od prosjeka ocjena slušača koji takvo obrazovanje nemaju kad je riječ o govornoj realizaciji s pomaknutim naglascima koji su normirani i pri procjeni govora i pri procjeni osobe koja tako govori, no kad je riječ o procjeni govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim naglascima koji su uzusni, nema značajne razlike. Jednako je i u procjenama izgovora 12 rečenica, u normiranoj i uzusnoj inačici, između slušača koji imaju obrazovanje u akcentologiji i onih koji ga nemaju, ali samo kad je riječ o rečenicama u inačici koja predstavlja normu: slušači koji imaju akcentološko obrazovanje imaju i značajno više procjene od onih koji ga nemaju. Akcentološko obrazovanje kao varijabla pokazalo se statistički značajnim u procjeni poželjnosti varijacije tona i trajanja u većini lingvističkih kategorija. Nije bilo značajno samo u procjeni dviju varijabli: silaznoga tona izvan početnoga sloga kod posuđenica i u procjeni složenica. Ondje gdje je razlika bila značajna pokazalo se da su slušači koji nemaju akcentološko obrazovanje davali višu procjenu poželjnosti

onim varijablama naglasaka koje nisu specifične za njihov udarni naglasni sustav, iako ti naglasci često nisu favorizirani ni od slušača iz visinskih sustava. Taj podatak dokazuje da akcentološki obrazovani slušači percipiraju ton i trajanje, imaju stav prema naglascima te favoriziraju naglasne osobine visinskoga sustava (kao što su uzlazni ton ili dugo trajanje), iako takve oblike govornici visinskoga sustava u tim riječima često neće proizvoditi. Također taj podatak upućuje na to da uzlazni naglasci postaju neki oblik „hiperkorektnosti“ koji se pojavljuje kod govornika udarnoga sustava. Postojala je značajna razlika i u točnosti percepcije naglasaka u istraživanju fonološke funkcionalnosti minimalnih parova, i to na način da su akcentološki obrazovani davali znatno više točnih odgovora od akcentološki neobrazovanih. Veća je razlika na pogrešnim naglascima, tj. naglascima koji su stavljeni u pogrešan kontekst, nego na onima koji su u točnom kontekstu.

U sociofonetskim istraživanjima procjenitelji se može svrstavati dakle u različite skupine ovisno o cilju istraživanja, naime može se poći i od toga kakav je naglasni sustav procjenitelja: visinski (tonsko-dinamički), koji je i u podlozi standarda, ali je osobinom i svih narječja, ili udarni (dinamički), koji je rasprostrt u područjima čakavskoga i kajkavskoga narječja. Budući da i dijalektna podloga utječe na govorne realizacije visinskih i udarnih naglasnih sustava, preciznije je govornike promatrati i s obzirom na geografsko područje iz kojega dolaze i s obzirom na veće urbane sredine kojima ta područja gravitiraju. S obzirom na dijatopijsko raslojavanje, u ovome smo istraživanju sudionike pridružile regijama, kao jednoj od varijabli u sociofonetskom istraživanju. Sudionici su podijeljeni u 6 skupina: istočna regija, južna regija, sjeverna regija, zapadna regija, Zagreb i okolica te miješane regije. Izdvajanje Zagreba i okolice iz sjeverne regije i uvođenje tzv. miješane (prijelazne) regije novina je ovoga istraživanja. Naime uzimajući u obzir činjenicu da na realizacije utječu obrazovanje i jezična biografija, tj. govor roditelja/staratelja, nastavnika i okoline u kojoj osoba usvaja i uči jezik, te migracije tijekom života, otvara se mjesto i tim dvjema regijama: Zagreb i okolica više su izloženi visinskome sustavu od sjeverne regije zbog veće fluktuacije stanovništva, a miješane regije ponovno su posljedica utjecaja i jednoga i drugoga naglasnoga sustava.

Regionalna pripadnost slušača u procjeni standardnosti govora većih hrvatskih gradova utječe na njihov stav prema govoru, naime procjenitelji iz istočne regije (ali ne i oni iz južne) govor s obilježjima visinskoga naglasnog sustava procjenjuju višim ocjenama. Procjena izgovora s obilježjima udarnoga naglasnog sustava ne razlikuje se s obzirom na regionalnu pripadnost slušača. Oba spikerska govora procijenjena su višim ocjenama od nespikerskih,

ali spikerica s udarnim sustavom procijenjena je višim ocjenama od spikerice iz visinskoga sustava.

Djelomično je potvrđeno da slušači iz visinskoga naglasnog sustava (iz istočne i južne regije) te govornici iz miješanih regija daju više ocjene govornoj realizaciji s pomaknutim mjestom naglasaka od slušača iz udarnoga naglasnog sustava (zapadna i sjeverna regija te Zagreb i okolica). Kad je riječ o regionalnoj pripadnosti slušača, nema statistički značajne razlike u procjeni govorne realizacije s pomaknutim naglascima ni pri procjeni govora ni pri procjeni osobe koja govori, no pri procjeni govorne realizacije s nepomaknutim i čelnim naglascima postoji statistički značajna razlika i pri procjeni govora i pri procjeni osobe koja govori. Slušači iz istočne i južne regije te govornici iz miješanih regija daju znatno niže procjene u usporedbi s govornicima iz zapadne regije, sjeverne regije te Zagreba i okolice. S obzirom na propisano i nepropisano mjesto naglasaka na razini spikerskoga čitanog teksta polarizirale su se visinske regije, tj. slušači iz istočne regije daju značajno niže procjene od svih ostalih regija, a slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom ne razlikuju se značajno.

Istraživanje je zahvatilo otvorena pitanja mjesta silaznoga naglasaka na leksičkoj, morfološkoj i tvorbenoj razini te pojavu hiperkorektnosti (neutemeljenoga pomicanja uzlaznih naglasaka ulijevo, posebice kod glagola) koja se uočava kod govornika iz regija s udarnim naglasnim sustavom. Suvremena previranja naglasne norme u kojoj se redistribuiraju pravila o silaznom tonu u određenim kategorijama u vidu dubleta pokazala su se opravdanima. Stav prema hiperkorektnim ostvarajima ispitan je na prefigiranim glagolima u kojima norma propisuje naglasak na osnovi glagola, a ne na prefiksu. Hiperkorektni ostvaraji nisu neobilježeni i neutralni, propisani naglasak prepoznaje se kod većine slušača kao neutralan osim u sjevernoj i zapadnoj regiji. Slušači iz sjeverne i zapadne regije drže normirane ostvaraje pravilnima, ali i hiperkorektne smatraju takvima te im čak dodjeljuju i nešto višu ocjenu nego normiranomu mjestu naglasaka. Zagreb i okolica uspješnije razaznaju normirane ostvaraje od hiperkorektnih, no ipak ocjenu hiperkorektnih naglasaka smještaju bliže sredini ljestvice.

Potvrđeno je dijelom da se slušači razlikuju kad je riječ o naglasku na zadnjem slogu posuđenica, naime regije s visinskim naglasnim sustavom – istočna i južna – nepomaknuti naglasak (naglasak na ultimi odabranih stimulusa) smatraju izrazito nepravilnim i slušači s tih područja nisu mu skloni u vlastitom govoru – pritom su ipak blaži u ocjeni nepravilnosti naglasaka na ultimi kad je riječ o trosložnim posuđenicama. Ono što se razlikuje od dosadašnjih pretpostavki o neutralnom naglašavanju jest tek jedno: neutralnima su označeni primjeri s pomakom naglasaka i u višesložnim posuđenicama.

Slušači pak iz regija s udarnim naglasnim sustavom, iako nepomaknuti naglasak ocjenjuju ocjenama koje ostaju na strani nepravilnosti, ipak mu dodjeljuju bitno više ocjene kad je riječ o vjerojatnosti da će ga izgovoriti.

U morfološkim kategorijama prefigiranih glagola (naglasak na prefiksu glagola, odnosno na osnovi glagola na -irati) slušači i iz regija s visinskim naglasnim sustavom i iz regija s udarnim naglasnim sustavom smatraju pomaknuti naglasak pravilnim. Nepomaknuti naglasak sve regije ocjenjuju nepravilnim, s tom razlikom što je stav prema njemu u regijama s visinskim sustavom odlučan u smjeru nepravilnoga, dok ga regije s udarnim sustavom ocjenjuju bliže sredini ljestvice. Izbor u vlastitom govoru za regije s visinskim naglasnim sustavom bio je pomaknuti naglasak, a u regijama s udarnim sustavom nepomaknuti naglasak.

U stavu prema pomaknutome naglasku u proklizi sudionici iz visinskoga naglasnog sustava očekivano drže pravilnim i u svojem govoru ostvarenim naglasni pomak u potkategoriji *negacija + glagol*. U potkategorijama *i + zamjenica* te *prijedlog + zamjenica* prosječnim ocjenama iznad 4 procjenjuju se obje naglasne varijacije, a u potkategoriji *prijedlog + imenica* jasno preferiraju izostanak pomaka (uz napomenu o tome da južna regija u vlastitom govoru potvrđuje oba ostvaraja, s blagom prednosti naglasnoga pomaka).

Regije s udarnim sustavom u potkategoriji *negacija + glagol* prepoznaju pravilnost pomaka, ali ga u vlastitome govoru ne preferiraju. U potkategorijama *i + zamjenica* te *prijedlog + zamjenica* pravilnima smatraju obje naglasne varijacije uz ipak blago preferiranje izostanka pomaka (nešto ga više preferira Zagreb i okolica), dok u svojem govoru snažno preferiraju upravo izostanak pomaka. U potkategoriji *prijedlog + imenica* slažu se sa slušačima iz visinskoga sustava i prednost daju izostanku pomaka kako kad je riječ o pravilnosti tako i u ostvaraju u vlastitom govoru. Kod ispitanika je zamijećeno da podjednako drže pravilnim i pomicanje i nepomicanje sa zamjenica. U gradaciji obilježenosti i poželjnosti pomaka u proklizi kraćih govornih riječi najmanje je poželjan pomak s imenica na prijedlog, a blaže se procjenjivao pomak sa zamjenica, i to blaže na prijedlog nego na veznik *i*.

Sve regije u stavovima o mjestu naglaska u kategoriji G mn. imenica m. r. pokazuju iste tendencije, s izrazitom polarizacijom: pomak naglaska na prvi slog smatraju nepravilnim i ne preferiraju ga u vlastitom govoru, a izostanak pomaka smatraju pravilnim i za njega se odlučuju i u vlastitome govoru. Pomak naglaska u toj kategoriji drže nepravilnim i slušači iz regija s udarnim naglasnim sustavom i slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom. Potvrdile su se i dosadašnje pretpostavke o neutralnosti silaznoga tona izvan početnoga sloga u G mn. imenica. Potvrdilo se da će se slušači međusobno razlikovati u stavu prema mjestu naglaska u tvorenica

naglasnoga podtipa „junak – junaka“, naime slušači iz regija s visinskim naglasnim sustavom smatrali su ostvaraj pomaknutoga naglasaka pravilnim, dok se za udarni to potvrdilo jedino kad je riječ o vlastitim izgovornim odabirima slušača, koji su svoj govor pozicionirali u izostanak pomaka, premda ga drže nepravilnim. Sve regije naglasni su pomak prepoznale kao pravilan, a izostanak pomaka kao nepravilan (regije s udarnim naglaskom pritom su nepravilnost izostanka pomaka ocijenile nešto blažim ocjenama). Sudionici iz regija s visinskim naglasnim sustavom potvrđuju u vlastitom govoru pomak naglasaka, a regije s udarnim naglasnim sustavom izrazitu prednost daju izostanku pomaka.

Pretpostavka da će se u lingvističkoj kategoriji mjesta naglasaka u složenicama sa spojnikom -o- izdvojiti regije s visinskim sustavom nije potvrđena, naime sve regije pokazuju iste tendencije, s jasnom polarizacijom na stav da je naglasak na spojniku -o- nepravilan, a čelni naglasak pravilan. Isto to potvrđuju i u stavovima prema vlastitom govoru.

Stavovi o poželjnosti pojedinih naglasaka riječi u kojima postoji varijabilnost tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka istraživani su u deset skupina koje predstavljaju različite lingvističke kategorije. Pokazalo se da se rezultati mogu tek dijelom grupirati u nadsustave: visinski i udarni, tj. regije s visinskim ili regije s udarnim naglasnim sustavom. Naime uočava se polarizacija unutar visinskoga sustava na istočnu i južnu regiju u većini lingvističkih kategorija (zanaglasne dužine, promjena mjesta naglasaka u podtipu „junak – junaka“, (ne)promjenljivi tip na korpusu jedinica podtipa „junak – junaka“, srednji rod neodređenoga oblika pridjeva, N mn. jednosložnica i nekih dvosložnica, silazni ton na početnome slogu kod domaćih riječi te rubno u kategoriji silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi). I unutar udarnoga sustava zamjećuje se polarizacija s obzirom na regije, rezultatom se primjerice izdvajala regija Zagreb i okolica od zapadne i sjeverne regije (u lingvističkim kategorijama promjene mjesta naglasaka, zanaglasne dužine, N mn. jednosložnica te silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi). Upravo takvi rezultati potvrđuju opravdanost izdvajanja regije Zagreb i okolica iz sjeverne regije. Slušači iz različitih regija razlikovali su se u procjeni poželjnosti naglasnih ostvaraja, i to preciznije nego što bi se razlikovali slušači razvrstani prema naglasnome sustavu (visinski i udarni).

U istraživanju fonološke funkcionalnosti naglasaka riječi u minimalnim parovima potvrđeno je da slušači iz istočne i južne regije daju znatno veći broj točnih odgovora od slušača iz zapadne, sjeverne te iz Zagreba i okolice. Slušači iz miješanih regija točno su na sredini ljestvice. Razlika je značajnija na naglascima riječi u pogrešnome kontekstu.

Kad je riječ o prepoznavanju regionalne pripadnosti na temelju stimulusa, slušači su procjenjivali snimljene govorne realizacije teksta na hrvatskome standardnom jeziku koji čitaju govornice iz Zagreba, Splita, Osijeka, Rijeke te dvije spikerice, jedna s visinskim, a druga s udarnim naglasnim sustavom. Među govornicama iz pojedinih hrvatskih gradova oznaku standardnoga izgovora u najvećoj su mjeri dobile udarne naglasne izvedbe iz Zagreba i Rijeke. Zanimljivo, izvedbe iz novoštokavskoga visinskoga naglasnog sustava znatno su manje prepoznate kao standardne: među njima nešto standardnije percipiraju se govorne realizacije govornica iz Osijeka od realizacija govornica iz Splita.

Kad je riječ o prepoznavanju regionalne pripadnosti, s najvećom uspješnosti slušači prepoznaju govornice iz Splita. Osječke i zagrebačke govornice prepoznaju s točnošću od oko 50 %, s time da je zagrebačke govornice čak četvrtina slušača "prepoznala" kao standardne, dok za osječke tako misli znatno manje slušača. Stav da je zagrebačkim govornim realizacijama dana prednost kad je riječ o „standardnosti“ nije u suglasju s prikupljenim stavovima sudionika u predistraživanju, gdje oni u znatno većoj mjeri osječki govor smatraju bližim standardu. Empirijsko je istraživanje razotkrilo da uvriježeni stav kako istočna regija ima govor najbliži standardu ostaje u domeni stereotipa jer slušači, kad su suočeni s govornom realizacijom iz te regije, imaju drukčiji stav. Ukupno je moguće reći da su govorne realizacije iz gradova s udarnim naglasnim sustavom, kao i realizacija spikerice iz udarnoga sustava, u dijelu istraživanja koje je usmjereno na naglasni ton i trajanje, u većoj mjeri prepoznate kao standardne, dok su govorne realizacije s visinskim akcentom u manjoj mjeri prepoznate kao standardne. Kad je riječ o prepoznavanju govornica, zanimljivo je da se pojavio slabiji rezultat prepoznavanja govornica iz Rijeke – njihov se izgovor „prepoznaje“ kao zagrebački.

Stavovi slušača prema govornim realizacijama govornica s kojima dijele regionalnu bliskost pokazuju poprilično visoke ocjene u kategoriji *prihvatljivosti*, a uz to njihov im govor također zvuči *pravičnim* i *urbanim*. Zanimljivo je da je jedino kod slušača iz regija s visinskim naglasnim sustavom (istočne i južne regije) prisutno percipiranje regionalnosti „svojih“ govornica (svjesni su pritom i stupnja regionalnosti u govornim realizacijama, koje su za ovo istraživanje namjerno odabrane tako da imaju manje odnosno više regionalnih značajki). Suprotno tome slušači iz zapadne i sjeverne regije te Zagreba i okolice ne zamjećuju regionalnost kod „svojih“ govornica. „Vlastita“ regionalnost na istoku i jugu i dalje je međutim prihvatljiva.

Možemo zaključiti da se kao najrazlikovniji element jezične biografije slušača u procjeni naglasaka ističe regionalno podrijetlo slušača, djelomično je s percepcijom naglasaka povezano i akcentološko obrazovanje, a odnos

glazbenog obrazovanja i percepcije naglasaka nije dokazan. Jedan je od najzanimljivijih rezultata ovoga istraživanja da se u izgovoru teksta gdje je glavna razlika ostvarenje tona i trajanja naglasaka govornici s udarnim naglasnim sustavom, tj. oni Zagreba i iz Rijeke percipiraju u znatno većoj mjeri standardnima i manje regionalno obilježenima od govornika iz Splita i Osijeka, koji ostvaruju visinski četveronaglasni sustav.

PRILOZI: mjerni instrumenti

Prilog 1. Tekst A (zvučni zapis dostupan na <https://accva.uniri.hr/>, kartica „Zvuk P3“)

*U listopadu dvije tisuće i sedamnaeste hrvatska Vlada i Hrvatska narodna banka **prèdstavile** su **Stràtegiju** za **ùvođenje** eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj. **Ù tom dokùmentu**, u kojem je pristupanje europodručju **òdređeno** kao strateški cilj Republike Hrvatske **prèdstavljena** je analiza koristi i troškova **ùvođenja** eura, na temelju koje se može **prèdvidjeti** da će prednosti **zà nas** znatno **nadilaziti** nedostatke. **Ùtvrđeno** je da, zahvaljujući **uravnòteženom gospòdarskom** rastu i **òstvarenoj** fiskalnoj prilagodbi, Hrvatska **ispùnjava pròpisane** uvjete za **ùvođenje** eura koji se **òdnose** na stabilnost tečaja i održivost javnih financija. Ti su uvjeti **pòstavljjeni** kako bi države članice dokazale odgovorno ponašanje u području javnih financija.*

Napomena: tekst je zasićen primjerima naglasnoga mjesta u hrvatskome standardnom jeziku koje je preporučeno u okviru strožega normativnog pristupa (debljim tiskom označene su riječi u kojima je moguć ostvaraj drukčijega mjesta naglasaka bilo s obzirom na regiju iz koje dolaze slušači, bilo s obzirom na odnos visokoga i niskoga varijeteta, bilo s obzirom na novije dubletne ostvaraje). Naglasak istaknutih primjera donosi se ovdje **bez oznake zanaglasne dužine jer je tekst čitan s uputom o reduciranu izgovoru zana-glasnih dužina** kako bi što veći fokus slušača bio na mjestu naglasaka.

Prilog 2. Tekst B (zvučni zapis dostupan na <https://accva.uniri.hr/>, kartica „Zvuk P3“)

U listopadu dvije tisuće i sedamnaeste hrvatska Vlada i Hrvatska narodna banka predstavile su Strategiju za uvođenje eura kao službene valute u Republici Hrvatskoj. U tom dokumentu, u kojem je pristupanje europodručju određeno kao strateški cilj Republike Hrvatske predstavljena je analiza koristi i troškova uvođenja eura, na temelju koje se može predvidjeti da će prednosti za nas znatno nadilaziti nedostatke. Utvrdeno je da, zahvaljujući uravnoteženom gospodarskom rastu i ostvarenoj fiskalnoj prilagodbi, Hrvatska ispunjava propisane uvjete za uvođenje eura koji se odnose na stabilnost tečaja i održivost javnih financija. Ti su uvjeti postavljjeni kako bi države članice dokazale odgovorno ponašanje u području javnih financija.

Prilog 3. Rečenice A, B i H s prikazom mjesta naglaska u pojedinoj snimljenoj inačici (zvučni zapis dostupan na <https://accva.uniri.hr/>, kartica „Zvuk P4“)

	Rečenice A: izgovorene s mjestom naglaska usklađenim sa strožim normativnim preporukama (ne označava se zanaglasna dužina jer su rečenice čitane uz uputu o reduciranom izgovoru zanaglasnih dužina)	Rečenice B: izgovorene s nepomaknutim mjestom naglaska, čelnim naglaskom i novijim dubletnim parnjacima
1.	Stu <u>d</u> ent je kupio kartu za k <u>o</u> ncert, na kojem svira poznati kv <u>ar</u> tet.	Stu <u>d</u> ent je kupio je kartu za k <u>o</u> nc <u>e</u> rt, na kojem svira poznati kv <u>ar</u> t <u>e</u> t.
2.	Danas sam dobio službeni d <u>o</u> kument na kojem piše da sam završio fak <u>u</u> ltet i postao bi <u>o</u> log.	Danas sam dobio službeni doku <u>m</u> ent na kojem piše da sam završio fakult <u>e</u> t i postao biolo <u>g</u> .
3.	Ako dobro p <u>o</u> gledamo uzorak i is <u>p</u> itamo sve varijable, možda dobro i na <u>p</u> išemo taj test.	Ako dobro pog <u>l</u> edamo uzorak i is <u>p</u> itamo sve varijable, možda dobro i napiš <u>e</u> mo taj test.
4.	Redovito razg <u>o</u> varamo o tržištu koje kontro <u>l</u> iramo i proizvodnji koju fin <u>a</u> nciramo.	Redovito razgov <u>a</u> ramo o tržištu koje kontro <u>l</u> iramo i proizvodnji koju finan <u>c</u> iramo.
5.	Svakako najprije is <u>p</u> itajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslu <u>š</u> ajte glas zdravog razuma i – pri <u>č</u> ekajte električare!	Svakako najprije is <u>p</u> itajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslu <u>š</u> ajte glas zdravog razuma i – pri <u>č</u> ekajte električare!
6.	Dobro je i <u>t</u> o što su pozvali i <u>n</u> jih, a veseli me da smo i <u>m</u> i ovdje.	Dobro je i <u>t</u> o što su pozvali i <u>n</u> ijih, a veseli me da smo i <u>m</u> i ovdje.
7.	Dođi u ku <u>ć</u> u pa ćemo odlučiti idemo li u <u>g</u> rad ili na <u>m</u> ore.	Dođi u ku <u>ć</u> u pa ćemo odlučiti idemo li u <u>g</u> rad ili na <u>m</u> ore.
8.	Pričala sam ti o <u>t</u> oj prijateljici – p <u>o</u> n <u>jo</u> j smo našoj kćeri dali ime, a to je, p <u>o</u> m <u>e</u> ni, najljepše ime na svijetu.	Pričala sam ti o <u>t</u> oj prijateljici – po <u>n</u> ioj smo našoj kćeri dali ime, a to je, po <u>m</u> eni, najljepše ime na svijetu.
9.	N <u>e</u> vjerujem ti kad kažeš da n <u>e</u> plešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da n <u>e</u> kuhaš.	Ne <u>v</u> jerujem ti kad kažeš da ne <u>pl</u> ešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da ne <u>ku</u> haš.
10.	Naježda k <u>o</u> maraca u blizini <u>o</u> stataka vode bila je neugodna za skupinu muškaraca koja se ondje našla.	Naježda kom <u>a</u> raca u blizini <u>o</u> stataka vode bila je neugodna za skupinu mušk <u>a</u> raca koja se ondje našla.
11.	Konobar je rekao da mu treba up <u>al</u> jač, ali njegov pom <u>o</u> ćnik donio je otv <u>a</u> rač za boce.	Konobar je rekao da mu treba up <u>a</u> ljač, ali njegov pomoć <u>n</u> ik donio je otv <u>a</u> rač za boce.
12.	Dug <u>o</u> ročno gledano, sam <u>o</u> volja vladajućih dovest će i do brzo <u>p</u> letih odluka.	Dug <u>o</u> ročno gledano, <u>s</u> amovolja vladajućih dovest će i do <u>br</u> zopletih odluka.
		Rečenice H: izgovorene s hiperkorektnim (pogrešnim) naglasnim pomakom
13.	Moram <u>p</u> reskočiti gledanje filma ako hoću <u>p</u> ročitati knjigu i <u>p</u> riprém ^{iti} izlaganje.	Moram <u>p</u> reskočiti gledanje filma ako hoću <u>p</u> ročitati knjigu i <u>p</u> ripr <u>e</u> miti izlaganje.
14.	Dugo je razm <u>i</u> šljao i izv <u>r</u> tio mnoge zamisli, da bi napokon predl <u>o</u> žio promjenu.	Dugo je <u>r</u> azmišljao i izv <u>r</u> tio mnoge zamisli, da bi napokon <u>p</u> redl <u>o</u> žio promjenu.

U listopadu dvije tisuće i sedamnaeste hrvatska Vlada, kao i Hrvatska narodna banka, objavile su izvještaj o prelasku na euro, službenu valutu u Republici Hrvatskoj. U izvještaju se najavljuje strateški cilj Republike Hrvatske, a to je pristupanje europodručju. Daje se pregled koristi i troškova, sve ono što može pratiti prelazak na euro. Na temelju te analize vidljivo je da će prednosti za građane premašivati nedostatke, što je dobar znak. U izvještaju se najprije pomno snima postojeće stanje, a potom se utvrđuje da je Hrvatska, zahvaljujući rastu gospodarstva i uspješnoj fiskalnoj prilagodbi, ostvarila sve uvjete za prelazak na euro. U prvom se redu misli na stabilnost tečaja, to jest na održivost financija. Riječ je o zadanim uvjetima. Njima države članice dokazuju odgovorno ponašanje u području financija, posebno javnih, a to je pitanje za mnoge bilo bolno.

Prilog 5. Primjeri za testiranje tona, odnosno tona i trajanja uz pomoć minimalnih parova u kontekstu (zvučni zapis dostupan na <https://accva.uniri.hr/>, kartica „Zvuk P7“)

Minimalni par	Rečenice s točnom naglasnom aktualizacijom parnjaka	Rečenice s pogrešnom naglasnom aktualizacijom parnjaka
<i>slàgati – slàgati</i>	Ne da mi se <i>slàgati</i> veš. Kaži istinu, nemoj ga <i>slàgati</i> .	Ne da mi se <i>slàgati</i> veš. Kaži istinu, nemoj ga <i>slàgati</i> .
<i>víle – víle</i>	Princeza vjeruje u dobre <i>víle</i> . Za skupljati sijeno potrebne su <i>víle</i> .	Princeza vjeruje u dobre <i>víle</i> . Za skupljati sijeno potrebne su <i>víle</i> .
<i>dúga – dúga</i> (G jd. imenice <i>dûg</i>)	On u banci nema <i>dúga</i> . Na nebu je <i>dúga</i> .	On u banci nema <i>dúga</i> . Na nebu je <i>dúga</i> .

Prilog 6. Primjeri za testiranje tona i trajanja uz pomoć naglasnih dubleta i tripleta (zvučni zapis dostupan na <https://accva.uniri.hr/>, kartica „Zvuk P8“)

I.	silazni ton izvan početnoga sloga kod posuđenica (zanemarujući zanaglasne dužine u imenicama na -ost): <i>pedàntnost</i> i <i>pedàntnost</i> , <i>pikàntnost</i> i <i>pikàntnost</i> , <i>frekvèntnost</i> i <i>frekvèntnost</i> , <i>apsolutizam</i> i <i>apsolutizam</i> , <i>eufemizam</i> i <i>eufemizam</i> , <i>impresionizam</i> i <i>impresionizam</i>
II.	silazni ton izvan početnoga sloga kod složenica: <i>poljoprìvrèda</i> i <i>poljoprìvrèda</i> , <i>samoòbrana</i> i <i>samoòbrana</i> , <i>velepròdaja</i> i <i>velepròdaja</i>
III.	silazni na početnom slogu u (o)domać(en)im riječima: <i>sùprug</i> i <i>sùprug</i> , <i>sùpruga</i> i <i>sùpruga</i> , <i>màslina</i> i <i>màslina</i> , <i>špàroga</i> i <i>špàroga</i> , <i>mòžda</i> i <i>mòžda</i>
IV.	silazni ton izvan početnoga sloga u paradigmi (zanemarujući zanaglasne dužine): G mn.: <i>nekoliko Dalmatìnaca</i> , <i>Dalmatìnaca</i> i <i>Dalmatìnaca</i> ; <i>Slavònaca</i> , <i>Slavònaca</i> i <i>Slavònaca</i> ; <i>podàtaka</i> , <i>podàtaka</i> i <i>podàtaka</i>
V.	N množine imenica muškoga roda: <i>vàlovi</i> i <i>vàlovi</i> ; <i>mùževi</i> i <i>mùževi</i> ; <i>hràmovi</i> , <i>hràmovi</i> i <i>hràmovi</i> ; <i>pùževi</i> , <i>pùževi</i> i <i>pùževi</i> ; <i>ključevi</i> , <i>ključevi</i> i <i>ključevi</i> ; <i>sàjmovi</i> , <i>sàjmovi</i> i <i>sàjmovi</i> ; <i>pòjmovi</i> , <i>pòjmovi</i> i <i>pòjmovi</i>
VI.	srednji rod neodređenoga oblika pridjeva: <i>ljúto</i> i <i>ljúto</i> ; <i>glúpo</i> i <i>glúpo</i> ; <i>súho</i> i <i>súho</i>
VII.	naglasak glagola uvjetovan dijalektom osnovicom (promjena tona u infinitivu): <i>dòći</i> i <i>dóći</i> ; <i>nàći</i> i <i>náći</i> ; <i>vúći</i> i <i>vúći</i>
VIII.	(ne)promjenljivi naglasni tip: <i>čèšnjiàk</i> i <i>čèšnjiàk</i> , <i>mèsar</i> i <i>mèsar</i> , <i>lèptir</i> i <i>lèptir</i> , <i>mjàhùr</i> i <i>mjàhùr</i>
IX.	zanaglasne dužine na primjeru prezenta glagola i imenica na -ost: <i>Ja čekàm.</i> i <i>Ja čekam.</i> , <i>Ti jèdèš.</i> i <i>Ti jèdeš.</i> , <i>On mĩslĩ.</i> i <i>On mĩsli.</i> ; <i>ràdòst</i> i <i>ràdost</i> ; <i>mlàdòst</i> i <i>mlàdost</i> , <i>lùdòst</i> i <i>lùdost</i>
X.	mjesto naglasaka u paradigmi (G jd.) na primjeru podtipa promjene mjesta i trajanja „junak – junaka“: <i>upala mjehùra</i> i <i>upala mjèhùra</i> , <i>jedan čèšanj čèšnjiàka</i> i <i>jedan čèšanj čèšnjiàka</i> , <i>kod dobrog mèsàra</i> i <i>kod dobrog mèsàra</i> , <i>krila jednog leptíra</i> i <i>krila jednog leptíra</i> .

ISTRAŽIVANJE: Sociofonetsko istraživanje tona i trajanja naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Dragi sudionice/draga sudionice istraživanja,

zahvaljujemo Vam što ste se odazvali na sudjelovanje u istraživanju pod nazivom Sociofonetsko istraživanje tona i trajanja naglasaka u hrvatskome standardnom jeziku.

U ovome istraživanju ispitujemo koliko je izvornim govornicima hrvatskoga jezika naglasak riječi nositelj sociolingvističke informacije o govorniku te kakvi su stavovi hrvatskih govornika o pojedinim naglasnim pojavama. Sudjelovanje u istraživanju je anonimno.

Ekspertiment provode istraživačice: Blaženka Martinović s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrića u Pulji, Mihaela Matešić s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Elenmari Pletikos Olof i Jelena Vlačić Duić s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ako imate pitanja o istraživanju, slobodno se javite istraživačicama (blazenka.martinovic@unipu.hr, mihaela.matesic@ffri.uniri.hr, epletikos@ffzg.hr, jvduic@ffzg.hr).

Za popunjavanje upitnika potrebno je oko 30 minuta. Najprije trebate ispuniti dio s nekoliko osnovnih podataka o svojoj jezičnoj biografiji, a zatim ćete slušati snimke govora i procjenjivati ih. Budući da istraživanje sadrži zvučni signal, savjetujemo da ga provodite u mirnom i tihom okruženju.

U prvom dijelu istraživanja slušat ćete izgovor teksta, u drugom dijelu kraće rečenice, a u trećem riječi. Vaš će zadatak biti da procijenite kako Vam zvuči govor u kategorijama prihvatljivosti, pravilnosti, regionalnosti, različitih stavova o govorniku i govoru.

Razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju doživljavate u posve uobičajenim svakodnevnim situacijama. Sudjelovanje u istraživanju je dobrovoljno te imate pravo bez ikakvih posljedica odustati od sudjelovanja ili se iz njega povući.

Kao sudionik/sudionica ovoga istraživanja imate korist na način da ćete steći uvid u vlastite reakcije prema naglasnim varijetetima hrvatskoga jezika. Za sudjelovanje u ovome istraživanju ne dodjeljuje se novčana nagrada.

Pritiskom na tipku „Sljedeće“ dajete svoj pristanak za sudjelovanje u ovome istraživanju. Time potvrđujete da ste informirani o svrsi istraživanja, postupku istraživanja te rizicima i dobrobitima, a dajete i pristanak da se podaci koje unosite prikazuju i objave na način da se Vaš identitet štiti kako je opisano (tj. da se podaci koje unosite ni koji način ne mogu povezati s Vašim identitetom).

Sljedeće

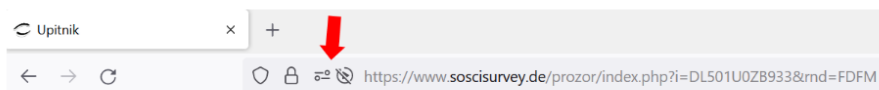
Prilog 8: Upute sudionicima istraživanja o ugađanju glasnoće u mrežnome upitniku u sustavu SoSci Survey uz pomoć kojega je provedeno istraživanje

Pregled za upitnik "base "

UPUTE ZA UGAĐANJE GLASNOĆE

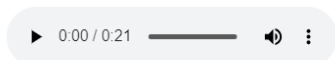
Zvučni primjer trebao bi se pokretati automatski. Ako koristite Firefox preglednik, postoji mogućnost da Vam je blokirano automatsko pokretanje zvuka. U tom slučaju kliknite na mjestu kako Vam je pokazano na slici i birajte "Allow Audio and Video" i osvježite (Refresh) preglednik.

Zvučni primjer za ugađanje glasnoće:

Glasnoću nemojte ugađati na samom "playeru", nego u postavkama operativnog sustava ili na samim zvučnicima ako imaju tu mogućnost.

Zvučni primjeri koji se koriste u istraživanju pokrenut će se sami.

Sljedeće

Prilog 9. Prikaz sučelja mrežnoga upitnika u sustavu *SoSci Survey* uz pomoć kojega su slušači procjenjivali stimuluse teksta (A i B) pri istraživanju stavova prema varijacijama mjesta naglaska

Pregled za upitnik "base "

Poslušajte prvu varijantu izgovora (A).

Poslušajte tekst dokraja pa onda procijenite.

0:09 / 0:48

Ovaj govor zvuči mi:

	1	2	3	4	5	6	7	
neprihvatljivo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	prihvatljivo
ružno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	lijepo
regionalno obilježeno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	regionalno neobilježeno
zastarjelo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	suvremeno
neprirodno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	prirodno
uzvišeno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	obično
nepravilno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	pravilno
niski stil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	visoki stil
nije prestižno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	prestižno
ruralno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	urbano

Osoba koja ovako govori ostavlja na mene dojam da je:

	1	2	3	4	5	6	7	
neobrazovana	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	obrazovana
staromodna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	moderna
neformalna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	formalna
radi slabo plaćen posao	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	radi dobro plaćen posao
nepristupačna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	pristupačna
konzervativna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	liberalna
neuspješna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	uspješna
ima nizak društveni status	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	ima visok društveni status

Sijedeće

Prilog 10. Prikaz sučelja mrežnoga upitnika u sustavu *SoSci Survey* uz pomoć kojega su slušači procjenjivali stimuluse rečenica (A, B i H; ukupno 28) pri istraživanju stavova prema varijacijama mjesta naglaska

Pregled za upitnik "base "

III. dio: Slušanje izgovora rečenica

01. rečenica:

▶ 0:02 / 0:04

Dođi **u kuću** pa ćemo odlučiti idemo li **u grad** ili **na more**.

Ovako izgovorena rečenica zvuči mi:

	1	2	3	4	5	6	7	
nepravilno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	pravilno
stilski obilježeno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	stilski neobilježeno
regionalno obilježeno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	regionalno neobilježeno
zastarjelo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	suvremeno
onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
ne sviđa mi se kad ovako drugi govore	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	sviđa mi se kad ovako drugi govore
onako kako ne govore ugledni ljudi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	onako kako govore ugledni ljudi

Sjedeće

Prilog 11: Prikupljanje podataka o sudionicima uz pomoć mrežnoga upitnika izrađenoga uz pomoć sustava SoSci Survey (prikaz sučelja)

Pregled za upitnik "base "

I. dio: Podaci o sudioniku u istraživanju

1. Koliko imate godina?

Upišite broj:

2. Spol:

- ☐ žensko
- ☐ muško
- ☐ drugo
- ☐ ne želim se izjasniti

3. Je li Vam hrvatski materinski jezik?

- ☐ Da
- ☐ Ne

4. Kakav Vam je sluh?

- ☐ uredan
- ☐ slabo čujem / koristim slušno pomagalo / imam umjetnu pužnicu

5. Imate li glazbeno obrazovanje ili se aktivno bavite glazbom?

(završili ste osnovnu glazbenu školu, srednju glazbenu školu, muzičku akademiju ili svirate neki instrument, pjevate solo ili u zboru, pohađate privatne satove pjevanja ili sviranja i sl.)

Pregled za upitnik "base "

mjesto pohađanja srednje škole	
mjesto studiranja	
mjesto u kojem živim zadnje tri godine	
mjesto u kojem sam proveo/provela najveći dio života	

11. Upišite odakle potječu osobe koje su Vas odgajale (roditelji, skrbnici, članovi obitelji)? Upišite mjesto u kojem su osobe provele najveći dio svoga djetinjstva, tj. mjesto u kojem su pohađale osnovnu i srednju školu. Ako je mjesto manje poznato ili izvan granica RH, napišite i veće mjesto u blizini i državu.

☐ majka	npr. Zagreb
☐ otac	npr. Karlovac
☐ netko drugi (skrbnici, članovi obitelji)	npr. Zagreb, Karlovac

Što mislite iz kojega od ova četiri grada potječu govornici koji se svojim govorom najviše približavaju propisanom standardu?

- ☐ Osijek
☐ Rijeka
☐ Split
☐ Zagreb

Kad govore standardnim jezikom, govornici iz kojega grada Vama zvuče najljepše?

- ☐ iz Osijeka
☐ iz Rijeke
☐ iz Splita
☐ iz Zagreba

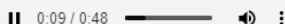
Sljedeće

Prilog 12: Prikaz sučelja mrežnoga upitnika u sustavu SoSci Survey uz pomoć kojega su slušači procjenjivali stimulse 11 tekstova pri istraživanju stavova prema varijacijama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka

Pregled za upitnik "base "

Govornica 5.

Kakav dojam na Vas ostavlja osoba koja čita tekst, tj. kako Vam zvuči ovakav izgovor za hrvatski javni govor? Dok slušate, obratite pozornost na naglasak, a zanemarite interpretaciju, boju glasa i brzinu čitanja.

	1	2	3	4	5	6	7	
neprihvatljivo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	prihvatljivo
ružno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	lijepo
regionalno obilježeno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	regionalno neobilježeno
nepravilno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	pravilno
ruralno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	urbano
konzervativno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	liberalno
neobrazovano	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	obrazovano
niskog društvenog statusa	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	visokog društvenog statusa

Prepoznajete li odakle je govornica?

- ☐ govornica zvuči standardno, regionalno neobilježeno
- ☐ Split / Dalmacija / južna Hrvatska
- ☐ Osijek / Slavonija / istočna Hrvatska
- ☐ Rijeka / Istra ili Kvarner / zapadna Hrvatska
- ☐ Zagreb / oko Zagreba / sjeverna Hrvatska
- ☐ zvuči regionalno, ali ne mogu odrediti odakle je
- ☐ neodlučan/neodlučna sam između gradova (upišite):

Sljedeće

Prilog 13: Prikaz sučelja mrežnoga upitnika u sustavu SoSci Survey uz pomoć kojega su slušači procjenjivali stimuluse izgovora naglasnih minimalnih parova pri istraživanju stavova prema varijacijama tona, trajanja i paradigmatškoga mjesta naglasaka

Pregled za upitnik "base "

II. Slušanje izgovora rečenica

U ovom zadatku slušat ćete 12 rečenica. Svaku rečenicu čut ćete samo jedanput. Pažljivo poslušajte rečenicu i obratite pozornost na riječ koja je podcrtana. Je li ta riječ izgovorena s pravilnim ili s nepravilnim naglaskom?

Pogledajte primjer odgovora, a nakon toga, kad ste spremni, pritisnite "Sljedeće".

1. Na nebu je duga.

Naglasak podcrtane riječi je:

- ☐ nepravilan
☐ pravilan

Sljedeće

Pregled za upitnik "base "

▶ 0:02 / 0:02 — 🔊 ⋮

5. On u banci nema duga.

Naglasak podcrtane riječi je:

- ☐ nepravilan
☐ pravilan

Prilog 14: Prikaz sučelja mrežnoga upitnika u sustavu *SoSci Survey* uz pomoć kojega su slušači procjenjivali stimuluse izgovorenih riječi (pojedinačno ili u sintagmi odnosno kraćoj rečenici) pri istraživanju stavova prema varijacijama tona, trajanja i paradigmat-skoga mjesta naglaska

Pregled za upitnik "base "

oFb - der onlineFragebogen

III. Slušanje izgovora riječi

Slušat ćete 102 riječi. Svaku riječ čut ćete dvaput. Procijenite koliko je naglasak riječi koji čujete poželjan kada se u javnosti govori standardnim hrvatskim jezikom.

Standardni se jezik govori u školama, na televiziji, na radiju, njime se koriste javne osobe kada se obraćaju svima u Hrvatskoj.

Ponekad ćete čuti samo jednu riječ, a ponekad ćete čuti niz riječi ili kraću rečenicu. Kada slušate više riječi ili rečenicu, pitanje se odnosi na riječ koja je podcrtana.

Pogledajte primjer ljestvice za procjenu, a nakon toga, kad ste spremni, pritisnite "Sljedeće".

nekoliko Dalmatinaca

1 2 3 4 5 6 7

Nepoželjan ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Poželjan

Sljedeće

Pregled za upitnik "base "

oFb - der onlineFragebogen

35. riječ

▶ 0:03 / 0:03

⏮ ⏭ ⏪ ⏩ ⏭ ⏮

radost

1 2 3 4 5 6 7

Nepoželjan ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Poželjan

247

102. riječ

To su ključevi.

1 2 3 4 5 6 7
Nepoželjan ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Poželjan

Zahvaljujemo Vam na sudjelovanju u ovome istraživanju!

Ako želite biti upućeni u rezultate ovog istraživanja, poslat ćemo Vam tekst ili poveznicu na tekst u kojem će biti objavljeni rezultati. Svoju e-adresu za kontakt možete ostaviti na sljedećoj poveznici.

[Prijava za rezultate](#)

Vaši su odgovori zabilježeni, možete izići iz preglednika.

PRILOZI: tablice i slike

Tablica 41. Rezultati korelacija za tekst A (pomaknuti naglasci – stavovi o govoru) u pojedinim kategorijama procjene

		neprihv. – prihv.	ružno – lijepo	reg. obilj. – neobilj.	zast. – suvr.	nepripr. – prir.	uzvišeno – obično	nepravil. – pravil.	niski – visoki stil	neprestiz. – prestiž.	ruralno – urbano
neprihvatljivo – prihvatljivo	Pearsonova korelacija	-	,637	,344	,278	,128	-,175	,716	,356	,306	,259
	Značajnost p (dvosmjerna)		,000	,000	,000	,024	,002	,000	,000	,000	,000
ružno – lijepo	Pearsonova korelacija		-	,275	,369	,263	-,208	,548	,376	,432	,272
	Značajnost p (dvosmjerna)			,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	Pearsonova korelacija			-	,205	,020	-,087	,454	,308	,256	,153
	Značajnost p (dvosmjerna)				,000	,724	,128	,000	,000	,000	,007
zastarjelo – suvremeno	Pearsonova korelacija				-	,329	,025	,312	,168	,216	,328
	Značajnost p (dvosmjerna)					,000	,667	,000	,003	,000	,000
neprirodno – prirodno	Pearsonova korelacija					-	,221	,123	,043	,011	,119
	Značajnost p (dvosmjerna)						,000	,031	,451	,846	,037
uzvišeno – obično	Pearsonova korelacija						-	-,191	-,335	-,382	-,153
	Značajnost p (dvosmjerna)							,001	,000	,000	,007
nepravilno – pravilno	Pearsonova korelacija							-	,477	,379	,308
	Značajnost p (dvosmjerna)								,000	,000	,000
niski – visoki stil	Pearsonova korelacija								-	,682	,320
	Značajnost p (dvosmjerna)									,000	,000
nije prestižno – prestižno	Pearsonova korelacija									-	,431
	Značajnost p (dvosmjerna)										,000
ruralno – urbano	Pearsonova korelacija										-

Tablica 42. Rezultati korelacija za tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci – stavovi o govoru) u pojedinim kategorijama procjene

		neprihv. – prihv.	ružno – lijepo	reg. obilj. – neobilj.	zast. – suvr.	neprir. – prir.	uzvišeno – obično	nepravil. – pravil.	niski – visoki stil	neprestiz. – prestiž.	ruralno – urbano
neprihvatljivo – prihvatljivo	Pearsonova korelacija	-	,843	,508	,469	,471	-,223	,687	,630	,654	,388
	Značajnost p (dvosmjerna)		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
ružno – lijepo	Pearsonova korelacija		-	,481	,484	,544	-,181	,641	,602	,632	,403
	Značajnost p (dvosmjerna)			,000	,000	,000	,002	,000	,000	,000	,000
regionalno obilježeno – neobilježeno	Pearsonova korelacija			-	,328	,231	-,250	,634	,520	,549	,325
	Značajnost p (dvosmjerna)				,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
zastarjelo – suvremeno	Pearsonova korelacija				-	,360	-,059	,420	,395	,406	,615
	Značajnost p (dvosmjerna)					,000	,304	,000	,000	,000	,000
neprirodno – prirodno	Pearsonova korelacija					-	,198	,374	,311	,300	,249
	Značajnost p (dvosmjerna)						,001	,000	,000	,000	,000
uzvišeno – obično	Pearsonova korelacija						-	-,270	-,400	-,440	-,084
	Značajnost p (dvosmjerna)							,000	,000	,000	,143
nepravilno – pravilno	Pearsonova korelacija							-	,712	,712	,388
	Značajnost p (dvosmjerna)								,000	,000	,000
niski – visoki stil	Pearsonova korelacija								-	,828	,432
	Značajnost p (dvosmjerna)									,000	,000
nije prestižno – prestižno	Pearsonova korelacija									-	,429
	Značajnost p (dvosmjerna)										,000
ruralno – urbano	Pearsonova korelacija										-

Tablica 43. Rezultati korelacija za tekst A (pomaknuti naglasci – stavovi o osobi koja tako govori) u pojedinim kategorijama procjene

		neobraz. – obraz.	staromod. – mod.	neformal. – formal.	slabo – dobro plaćen	nepristup. – pristup.	konzerv. – liber.	neuspješ. – uspješ.	nizak – visok druš. status
neobrazovana – obrazovana	Pearsonova korelacija	-	,249	,613	,431	,070	,177	,455	,413
	Značajnost p (dvosmjerna)		,000	,000	,000	,222	,002	,000	,000
staromodna – moderna	Pearsonova korelacija	-		,184	,155	,417	,509	,226	,096
	Značajnost p (dvosmjerna)			,001	,007	,000	,000	,000	,093
neformalna – formalna	Pearsonova korelacija			-	,345	,026	,154	,282	,328
	Značajnost p (dvosmjerna)				,000	,646	,007	,000	,000
radi slabo plaćen posao – radi dobro plaćen posao	Pearsonova korelacija				-	,124	,174	,587	,628
	Značajnost p (dvosmjerna)					,030	,002	,000	,000
nepristupačna – pristupačna	Pearsonova korelacija					-	,520	,281	,189
	Značajnost p (dvosmjerna)						,000	,000	,001
konzervativna – liberalna	Pearsonova korelacija						-	,240	,097
	Značajnost p (dvosmjerna)							,000	,088
neuspješna – uspješna	Pearsonova korelacija							-	,698
	Značajnost p (dvosmjerna)								,000
ima nizak društveni status – ima visok društveni status	Pearsonova korelacija								-

Tablica 44. Rezultati korelacija za tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci – stavovi o osobi koja tako govori) u pojedinim kategorijama procjene

		neobraz. – obraz.	staromod. – mod.	neformal. – formal.	slabo – dobro plaćen	nepristup. – pristup.	konzerv. – liber.	neuspješ. – uspješ.	nizak – visok druš. status
neobrazovana – obrazovana	Pearsonova korelacija	-	,507	,717	,689	,379	,216	,670	,648
	Značajnost p (dvosmjerna)		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
staromodna – moderna	Pearsonova korelacija	-		,394	,502	,437	,546	,505	,549
	Značajnost p (dvosmjerna)			,000	,000	,000	,000	,000	,000
neformalna – formalna	Pearsonova korelacija			-	,603	,202	,097	,537	,560
	Značajnost p (dvosmjerna)				,000	,000	,093	,000	,000
radi slabo plaćen posao – radi dobro plaćen posao	Pearsonova korelacija				-	,372	,306	,750	,767
	Značajnost p (dvosmjerna)					,000	,000	,000	,000
nepristupačna – pristupačna	Pearsonova korelacija					-	,484	,504	,412
	Značajnost p (dvosmjerna)						,000	,000	,000
konzervna – liberalna	Pearsonova korelacija						-	,439	,381
	Značajnost p (dvosmjerna)							,000	,000
neuspješna – uspješna	Pearsonova korelacija							-	,812
	Značajnost p (dvosmjerna)								,000
ima nizak društveni status – ima visok društveni status	Pearsonova korelacija								-

(Prilozi uz IV. poglavlje)

Tablica 45. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R1 i R2

		R1: student, koncert, kvartet								R2: dokument, fakultet, biolog						
Regije slušača		pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled		pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	6.58	5.11	5.93	5.71	6.42	6.47	5.73	5.13	4.04	4.84	4.56	4.31	4.87	4.78
		SD	0.89	2.16	1.56	1.49	1.06	0.94	1.34	2.07	1.95	1.97	1.70	2.03	1.90	1.65
	B	M	2.62	3.53	2.47	4.36	2.00	2.73	3.27	3.11	3.73	2.69	4.51	2.98	3.51	3.78
		SD	2.09	2.10	1.75	1.54	1.68	1.72	1.72	2.19	1.94	1.93	1.55	2.18	2.01	1.70
2 Južna	A	M	5.97	4.89	5.50	5.37	5.79	5.92	5.29	5.18	4.47	4.50	4.76	4.68	5.11	4.87
		SD	1.60	1.91	1.61	1.28	1.68	1.22	1.33	1.86	1.81	2.08	1.65	2.11	1.75	1.56
	B	M	2.32	3.61	2.13	4.13	1.95	2.97	3.84	2.92	3.71	2.71	4.66	2.61	3.47	4.13
		SD	1.74	1.91	1.46	1.44	1.61	1.59	1.42	1.96	1.64	1.83	1.58	1.84	1.64	1.55
3 Sjeverna	A	M	6.24	4.82	5.82	5.87	3.61	5.11	5.87	6.00	5.00	5.37	5.45	3.47	4.79	5.82
		SD	1.40	2.06	1.63	1.38	2.02	1.61	1.34	1.34	1.97	1.75	1.45	2.01	1.92	1.16
	B	M	3.37	4.05	2.97	4.45	5.61	4.89	3.82	3.97	4.42	3.34	4.92	6.24	5.47	4.00
		SD	1.88	1.63	1.91	1.39	1.88	1.75	1.50	1.95	1.54	1.92	1.57	1.32	1.59	1.52
4 Zapadna	A	M	6.11	4.93	5.59	5.14	3.68	4.73	5.02	6.00	4.43	5.57	4.98	3.32	4.61	5.11
		SD	1.48	2.08	1.81	1.27	2.12	1.80	1.39	1.74	2.26	1.89	1.56	2.23	2.01	1.48
	B	M	3.68	4.41	3.82	5.20	5.41	5.02	4.39	3.95	4.57	4.00	5.23	5.48	4.93	4.20
		SD	2.25	2.03	2.11	1.55	2.00	1.81	1.42	2.10	2.04	1.98	1.51	1.84	1.73	1.52

5 Zagreb i okolica	A	M	6.02	4.56	5.44	4.59	3.33	4.92	5.25	5.49	4.51	5.03	4.70	3.11	4.62	5.11
		SD	1.62	2.00	1.70	1.82	2.24	1.90	1.67	2.13	2.15	2.13	1.73	2.32	1.98	1.61
	B	M	3.49	3.89	3.35	5.41	5.59	5.10	4.11	4.10	4.24	3.54	5.41	5.94	5.52	4.54
		SD	2.13	1.84	2.00	1.34	1.96	1.71	1.43	2.15	1.92	2.22	1.54	1.57	1.45	1.52
6 Miješane	A	M	6.19	5.41	5.85	5.31	4.53	5.34	5.50	5.89	5.35	5.51	5.14	4.05	4.99	5.28
		SD	1.45	1.73	1.48	1.59	2.19	1.73	1.49	1.73	1.85	1.72	1.73	2.15	1.89	1.47
	B	M	2.94	3.90	2.88	5.19	4.26	4.30	4.00	3.46	4.05	3.10	5.08	4.31	4.28	4.28
		SD	2.07	1.87	1.84	1.43	2.18	1.75	1.40	2.16	1.68	1.94	1.31	2.35	2.09	1.53

R1 = rečenica (A) Stùdent je kupio kartu za kòncert, na kojem svira poznati kvàrtet;
 (B) Stùdent je kupio je kartu za koncert, na kojem svira poznati kvartet.

R2 = rečenica (A) Danas sam dobio službeni dokùment na kojem piše da sam završio fakùltet i postao biòlog.);
 (B) Danas sam dobio službeni dokument na kojem piše da sam završio fakultet i postao biolog.

A = pomaknuto mjesto naglaska, visoki varijetet
 B = nepomaknuto mjesto naglaska, niski varijetet

pravil. = nepravilno – pravilno
 stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno
 reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
 suvr. = zastarjelo – suvremeno
 ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
 sviđa = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
 ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 46. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R3 i R4

			R3: pogledamo, ispitamo, napišemo							R4: razgovaramo, kontroliramo, financiramo						
Regije			pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled	pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	6.44	5.20	5.76	5.51	6.24	6.24	5.67	6.60	5.33	6.09	5.82	6.20	6.29	6.02
		SD	1.24	1.97	1.63	1.75	1.37	1.30	1.38	1.03	2.09	1.35	1.54	1.56	1.25	1.22
	B	M	1.96	3.20	1.84	4.13	1.47	2.18	2.87	2.20	3.40	1.96	3.98	2.11	2.73	3.11
		SD	1.64	1.88	1.43	1.65	1.18	1.35	1.32	1.82	2.00	1.40	1.70	1.84	1.79	1.57
2 Južna	A	M	5.63	4.89	5.16	4.79	5.13	5.29	4.74	6.58	5.05	6.18	5.61	5.97	6.13	5.76
		SD	1.99	1.83	1.92	1.56	2.17	1.78	1.55	0.98	1.96	1.29	1.26	1.67	1.23	1.30
	B	M	2.32	3.29	2.29	3.89	1.87	2.79	3.34	2.24	3.74	2.47	4.24	1.95	3.13	3.82
		SD	1.56	1.80	1.68	1.66	1.40	1.66	1.56	1.50	1.86	1.89	1.67	1.66	1.66	1.57
3 Sjeverna	A	M	6.11	5.24	5.37	5.66	3.79	5.29	5.82	6.13	4.82	5.39	5.84	4.08	5.11	6.16
		SD	1.31	1.82	1.76	1.34	1.93	1.56	1.16	1.34	2.09	1.69	1.41	1.85	1.69	1.03
	B	M	3.79	4.34	3.32	4.55	5.47	5.34	3.71	3.84	4.32	3.50	4.66	5.87	5.11	3.89
		SD	1.65	1.36	1.69	1.55	1.75	1.68	1.06	1.84	1.58	1.86	1.60	1.58	1.81	1.74
4 Zapadna	A	M	5.98	4.91	5.61	5.32	3.98	5.05	5.07	6.32	4.45	5.68	5.25	3.48	4.91	5.30
		SD	1.55	2.23	1.75	1.31	2.16	1.89	1.56	1.14	2.21	1.65	1.56	1.90	1.74	1.32
	B	M	3.55	4.50	3.57	4.98	5.18	4.73	4.07	3.75	4.61	3.66	4.77	5.25	4.95	4.39
		SD	2.20	2.02	2.07	1.55	1.96	1.95	1.39	2.20	1.93	2.03	1.63	1.92	1.54	1.30

5 Zagreb i okolica	A	M	5.71	4.52	4.87	4.71	3.63	4.57	4.95	6.02	5.14	5.14	4.84	3.41	4.79	5.41
		SD	1.52	1.87	1.90	1.55	2.17	1.87	1.21	1.51	1.94	2.01	1.53	2.27	1.88	1.41
	B	M	3.41	3.87	3.17	5.38	5.38	4.97	4.11	3.79	3.97	3.35	5.30	5.54	5.11	4.40
		SD	2.14	1.93	2.08	1.49	1.95	1.70	1.60	2.17	1.90	1.95	1.32	1.86	1.81	1.58
6 Miješane	A	M	6.21	5.59	5.74	5.53	4.98	5.46	5.49	6.35	5.50	5.85	5.44	4.95	5.59	5.68
		SD	1.34	1.64	1.68	1.46	2.18	1.80	1.37	1.26	1.81	1.55	1.53	2.13	1.67	1.32
	B	M	2.54	3.33	2.50	4.83	3.43	3.66	3.89	2.95	3.86	3.03	5.00	3.83	4.04	4.04
		SD	1.79	1.76	1.65	1.46	2.29	1.90	1.36	2.04	1.80	1.99	1.27	2.26	1.80	1.43

R3 = rečenica (A) Ako dobro **pògledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **nàpišemo** taj test.;
 (B) Ako dobro **pogledamo** uzorak i **ispitamo** sve varijable, možda dobro i **napišemo** taj test.

R4 = rečenica (A) Redovito **razgòvaramo** o tržištu koje **kontroliramo** i proizvodnji koju **finànciramo**.;
 (B) Redovito **razgovaramo** o tržištu koje **kontroliramo** i proizvodnji koju **financiramo**.

A = pomaknuto mjesto naglaska

B = nepomaknuto mjesto naglaska

pravil. = nepravilno – pravilno
 stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno
 reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
 suvr. = zastarjelo – suvremeno
 ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
 sviđa = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
 ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 47. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R5 i R6

			R5: ispitajte, poslušajte, pričekajte							R6: i to, i njih, i mi						
Regije			pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled	pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	6.78	5.02	5.78	6.02	6.38	6.33	5.93	5.09	4.11	3.29	3.80	4.36	4.80	4.31
		SD	0.60	2.15	1.64	1.18	1.23	0.98	1.14	2.20	2.11	2.18	1.63	2.28	1.78	1.46
	B	M	2.16	2.91	1.96	3.91	1.67	2.40	3.16	5.18	4.27	4.89	5.22	5.07	5.36	5.22
		SD	1.71	1.74	1.48	1.68	1.33	1.54	1.61	2.11	1.96	2.09	1.68	2.02	1.65	1.44
2 Južna	A	M	6.34	5.00	5.74	5.42	5.66	5.95	5.00	4.11	3.55	3.29	3.89	4.08	4.71	3.95
		SD	1.24	1.77	1.54	1.22	1.63	1.09	1.36	2.23	1.67	2.03	1.61	2.31	1.81	1.39
	B	M	2.58	3.63	2.50	4.21	2.00	3.37	3.92	5.37	4.39	5.32	5.03	4.50	4.97	5.08
		SD	1.87	1.81	1.78	1.56	1.66	1.87	1.50	2.01	2.01	2.00	1.55	2.06	1.70	1.32
3 Sjeverna	A	M	6.29	5.11	5.58	5.76	4.16	5.47	5.82	4.45	4.13	3.79	4.37	2.39	3.87	4.53
		SD	1.25	1.81	1.57	1.32	1.73	1.54	1.31	2.39	2.03	2.26	1.79	1.73	2.17	1.70
	B	M	4.11	4.08	3.89	4.68	5.61	5.18	4.08	5.24	4.50	4.13	5.11	6.11	5.74	4.92
		SD	1.72	1.55	1.67	1.49	1.67	1.69	1.60	1.58	1.62	1.79	1.50	1.37	1.41	1.48
4 Zapadna	A	M	6.27	5.16	5.43	5.11	4.11	5.20	5.23	5.00	3.77	4.14	3.95	2.57	3.80	4.23
		SD	1.35	2.00	2.05	1.56	2.34	1.80	1.43	2.03	2.14	2.12	1.64	1.74	1.85	1.54
	B	M	3.82	4.57	3.98	4.84	5.23	5.02	4.30	4.66	4.66	4.32	5.45	5.84	5.55	4.73
		SD	2.04	1.93	2.09	1.52	1.87	1.58	1.23	2.08	1.94	2.04	1.28	1.33	1.32	1.30

5 Zagreb i okolica	A	M	6.49	4.89	5.57	5.03	4.27	5.35	5.63	3.60	3.30	3.05	3.17	2.00	3.48	3.68
		SD	0.86	1.95	1.68	1.63	2.14	1.67	1.17	2.25	1.86	2.11	1.43	1.75	1.95	1.59
	B	M	3.87	4.29	3.48	5.14	5.38	5.10	4.38	5.00	4.86	4.89	5.44	5.86	5.65	4.92
		SD	2.15	1.84	1.98	1.51	1.95	1.68	1.51	1.93	1.65	1.81	1.45	1.77	1.66	1.55
6 Miješane	A	M	6.51	5.48	6.15	5.63	5.04	5.76	5.59	4.81	4.11	4.16	4.24	3.63	4.68	4.60
		SD	1.03	1.77	1.23	1.42	2.08	1.60	1.38	2.28	2.05	2.31	1.84	2.37	2.05	1.64
	B	M	2.98	3.59	2.83	5.01	3.80	3.88	4.03	4.95	4.78	4.98	5.45	5.25	5.34	4.96
		SD	1.94	1.64	1.91	1.32	2.33	1.89	1.51	2.04	1.92	1.77	1.22	1.86	1.60	1.50

R5 = rečenica (A) Svakako najprije **ispitajte** ima li u utičnici struje ili, još bolje, **pòslušajte** glas zdravog razuma i – **pričekajte** električare!;
(B) Svakako najprije is**p**itajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, pos**lu**šajte glas zdravog razuma i – pri**č**ekajte električare!

R6 = rečenica (A) A Dobro je **ì to** što su pozvali **ì njih**, a veseli me da smo **ì mi** ovdje.;
(B) Dobro je i **to** što su pozvali i **njih**, a veseli me da smo i **mi** ovdje.

A = pomaknuto mjesto naglaska u R5 i R6 (visoki varijetet u R6)
B = nepomaknuto mjesto naglaska u R5 i R6 (niski varijetet u R6)

pravil. = nepravilno – pravilno
stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno
reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
suvr. = zastarjelo – suvremeno
ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
svida = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 48. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R7 i R8

			R7: u kuću, u grad, na more							R8: o toj, po njoj, po meni						
Regije			pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled	pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	4.16	3.31	2.16	3.27	3.07	4.09	3.20	5.53	4.00	3.67	4.42	5.09	5.36	4.49
		SD	2.31	1.96	1.73	1.51	1.92	1.66	1.29	1.83	2.03	1.92	1.73	2.01	1.57	1.47
	B	M	5.80	5.04	5.31	5.84	5.69	5.73	5.29	5.22	4.04	5.02	5.62	4.91	5.22	5.02
		SD	1.67	1.87	1.87	1.13	1.87	1.67	1.50	1.93	2.02	1.88	1.47	2.09	1.77	1.48
2 Južna	A	M	3.76	3.89	2.34	3.82	4.82	5.08	3.34	4.39	4.21	3.37	4.13	4.50	4.82	3.92
		SD	2.14	1.59	1.55	1.54	2.43	1.88	1.36	2.22	1.76	2.07	1.68	2.36	2.00	1.34
	B	M	5.53	5.13	5.29	5.53	4.50	5.21	5.32	5.03	4.58	4.92	5.34	4.11	4.63	4.84
		SD	1.78	1.63	2.05	1.13	1.83	1.42	1.12	1.92	1.62	1.65	1.19	1.98	1.58	1.17
3 Sjeverna	A	M	3.89	4.03	2.84	4.21	2.00	3.53	4.26	5.11	4.11	4.16	4.63	2.95	4.16	4.84
		SD	2.30	1.98	2.02	1.74	1.61	1.98	1.70	1.94	1.87	2.14	1.75	1.72	1.82	1.44
	B	M	4.92	4.89	4.47	5.39	6.32	5.89	4.71	4.71	4.79	4.34	5.45	6.11	5.68	4.53
		SD	1.84	1.80	2.10	1.57	0.93	1.20	1.54	1.93	1.60	2.07	1.39	1.01	1.40	1.48
4 Zapadna	A	M	4.32	3.20	3.52	3.61	1.89	3.30	3.73	4.89	4.32	4.91	4.25	2.73	4.23	4.55
		SD	2.34	2.14	2.50	1.71	1.43	1.71	1.55	2.16	2.12	2.01	1.43	1.92	1.94	1.58
	B	M	5.09	5.34	4.50	5.50	5.91	5.57	4.66	4.52	4.68	4.66	5.20	5.84	5.23	4.57
		SD	1.96	1.74	2.22	1.56	1.36	1.42	1.38	2.04	1.86	2.02	1.52	1.40	1.41	1.23

5 Zagreb i okolica	A	M	3.40	3.16	1.92	3.65	1.60	3.44	3.46	4.25	3.67	3.35	3.67	2.17	3.76	4.00
		SD	2.30	1.96	1.60	1.67	1.39	1.84	1.53	2.16	1.94	2.19	1.61	1.62	1.76	1.46
	B	M	5.37	5.00	5.03	5.73	6.14	5.98	5.43	5.19	4.67	4.54	5.59	6.33	5.76	4.89
		SD	1.87	1.88	1.95	1.26	1.42	1.29	1.41	1.81	1.95	1.98	1.30	1.06	1.36	1.46
6 Miješane	A	M	4.30	3.16	2.59	3.64	2.50	4.06	3.60	5.20	4.51	4.23	4.16	3.70	4.75	4.70
		SD	2.28	1.84	1.99	1.74	1.83	1.92	1.66	2.05	2.04	2.10	1.87	2.24	1.87	1.52
	B	M	5.36	5.46	5.08	5.64	5.88	5.74	5.28	5.10	4.86	4.70	5.43	5.50	5.51	4.99
		SD	2.01	1.65	2.07	1.41	1.60	1.49	1.40	1.98	1.76	1.93	1.33	1.70	1.58	1.39

R7 = rečenica (A) Dođi ù kuću pa ćemo odlučiti idemo li ù grad ili nà more.;
 (B) Dođi u kuću pa ćemo odlučiti idemo li u grad ili na more.

R8 = rečenica (A) Pričala sam ti ò toj prijateljici – pò njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, pò meni, najljepše ime na svijetu.;
 (B) Pričala sam ti o toj prijateljici – po njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, po meni, najljepše ime na svijetu.

A = pomaknuto mjesto naglaska (visoki varijetet)

B = nepomaknuto mjesto naglaska (niski varijetet)

pravil. = nepravilno – pravilno
 stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno
 reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
 suvr. = zastarjelo – suvremeno
 ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
 sviđa = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
 ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 49. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R9 i R10

			R9: ne vjerujem, ne plešeš, ne kuhaš							R10: komaraca, ostataka, muškaraca						
Regije			pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled	pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	6.11	4.76	5.16	5.29	5.80	5.76	5.42	2.31	3.20	2.56	3.16	1.69	2.40	2.78
		SD	1.32	2.01	1.81	1.60	1.78	1.71	1.48	2.05	2.05	1.65	1.68	1.28	1.45	1.44
	B	M	2.42	3.22	2.20	4.04	1.96	2.78	3.18	6.62	4.80	5.78	5.56	6.51	6.53	5.91
		SD	1.88	1.77	1.44	1.58	1.80	1.80	1.70	0.83	2.07	1.55	1.57	0.92	0.87	1.20
2 Južna	A	M	5.71	4.74	5.05	4.95	5.37	5.97	4.79	2.05	3.08	2.13	2.89	1.71	2.76	2.74
		SD	1.66	1.83	1.94	1.56	1.87	1.33	1.32	1.72	1.89	1.42	1.59	1.37	1.58	1.39
	B	M	2.97	3.71	2.29	4.37	2.29	3.42	3.95	6.21	5.74	6.24	5.53	6.03	6.03	5.63
		SD	1.87	1.84	1.68	1.65	1.84	1.85	1.29	1.36	1.61	1.02	1.25	1.37	1.13	1.15
3 Sjeverna	A	M	5.97	4.84	5.03	5.26	2.97	4.53	5.42	2.37	3.50	3.42	3.32	1.53	2.24	2.79
		SD	1.44	1.88	1.81	1.48	1.98	1.70	1.59	2.11	1.86	2.18	1.97	1.08	1.79	1.91
	B	M	4.97	4.53	4.00	5.11	6.00	5.47	4.32	6.16	5.34	5.47	6.00	5.68	6.13	5.45
		SD	1.55	1.45	1.71	1.35	1.12	1.31	1.40	1.24	1.66	1.64	1.01	1.53	1.17	1.39
4 Zapadna	A	M	5.55	4.30	4.98	4.66	3.11	4.39	4.64	2.32	3.68	3.89	3.07	1.48	2.07	3.05
		SD	1.99	2.29	2.10	1.64	1.98	1.90	1.60	1.71	2.00	2.09	1.44	1.25	1.56	1.49
	B	M	4.25	4.48	4.05	5.14	5.41	5.20	4.43	5.84	5.11	5.59	5.57	5.95	5.82	5.05
		SD	2.14	1.93	2.03	1.58	1.74	1.50	1.28	1.55	1.83	1.60	1.45	1.49	1.28	1.38

5 Zagreb i okolica	A	M	5.56	4.46	4.73	4.16	3.08	4.41	4.75	2.05	3.25	3.29	3.06	1.29	2.10	2.65
		SD	1.86	1.97	2.07	1.70	2.07	1.91	1.59	1.68	1.92	2.14	1.53	0.71	1.44	1.66
	B	M	4.17	4.17	3.86	5.41	5.54	5.41	4.46	5.94	5.10	5.29	5.56	6.03	5.83	5.48
		SD	2.16	1.96	2.11	1.49	1.89	1.67	1.50	1.58	1.88	1.81	1.40	1.62	1.36	1.42
6 Miješane	A	M	5.88	4.99	5.01	4.73	4.11	5.00	4.96	2.49	3.13	3.40	3.31	1.66	2.61	3.11
		SD	1.61	1.72	1.76	1.61	2.27	1.84	1.42	2.00	1.82	2.00	1.53	1.41	1.67	1.58
	B	M	3.54	3.81	3.00	5.05	4.41	4.48	4.15	5.94	5.29	5.50	5.59	5.89	5.93	5.50
		SD	2.03	1.90	2.01	1.44	2.26	1.93	1.47	1.62	1.79	1.65	1.38	1.53	1.33	1.39

R9 = rečenica (A) **Nè vjerujem** ti kad kažeš da **nè plešeš** dobro, a mislim da nije točno ni to da **nè kuhaš**.;
 (B) Ne **vjerujem** ti kad kažeš da ne **plešeš** dobro, a mislim da nije točno ni to da ne **kuhaš**.

R10 = rečenica (A) Najezda **kòmaraca** u blizini **òstataka** vode bila je neugodna za skupinu **mùškaraca** koja se ondje našla.;;
 (B) Najezda ko**mar**aca u blizini o**sta**taka vode bila je neugodna za skupinu muš**kar**aca koja se ondje našla.

A = pomaknuto mjesto naglaska
 B = nepomaknuto mjesto naglaska

pravil. = nepravilno – pravilno
 stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno
 reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno
 suvr. = zastarjelo – suvremeno
 ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila
 sviđa = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore
 ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 50. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R11 i R12

			R11: upaljač, pomoćnik, otvarač							R12: dugoročno, samovolja, brzopletih						
Regije			pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled	pravil.	stil.	reg.	suvr.	ja	svida	ugled
1 Istočna	A	M	6.38	5.16	5.76	5.69	6.51	6.44	5.80	4.07	3.49	4.33	3.98	3.02	3.89	3.91
		SD	1.07	1.99	1.54	1.40	0.87	0.94	1.25	2.36	2.01	2.02	1.75	2.04	1.94	1.73
	B	M	1.82	3.44	1.87	4.18	1.60	2.49	2.96	6.20	5.07	5.84	5.71	6.33	6.38	5.89
		SD	1.40	2.13	1.47	1.54	1.54	1.60	1.61	1.20	2.00	1.41	1.31	1.07	0.96	1.19
2 Južna	A	M	6.47	5.39	5.89	5.32	6.26	6.24	5.50	3.18	3.55	3.18	3.95	2.50	3.58	3.76
		SD	0.89	1.82	1.72	1.60	1.25	0.91	1.18	2.30	1.78	2.05	1.49	1.78	1.88	1.67
	B	M	2.24	3.55	2.08	4.00	1.95	3.05	3.58	6.05	4.68	5.74	5.18	5.71	5.58	5.21
		SD	1.79	1.93	1.58	1.45	1.63	1.82	1.43	1.31	1.79	1.27	1.37	1.47	1.39	1.14
3 Sjeverna	A	M	6.37	5.32	5.76	5.55	3.55	5.08	5.92	3.92	3.92	4.18	3.76	2.21	3.08	3.92
		SD	1.05	1.92	1.63	1.55	1.91	1.68	1.19	2.43	1.67	2.02	1.85	1.60	1.82	1.91
	B	M	3.13	4.03	2.63	4.34	5.97	5.26	3.42	5.84	4.87	5.08	5.82	6.08	5.97	5.42
		SD	1.63	1.44	1.51	1.60	1.57	1.67	1.39	1.53	1.80	1.75	1.27	1.17	1.24	1.48
4 Zapadna	A	M	6.00	4.66	5.52	5.14	3.70	4.68	5.18	4.20	3.89	5.05	3.75	2.20	3.27	4.16
		SD	1.63	1.99	1.82	1.42	2.18	1.91	1.45	2.26	2.18	1.95	1.70	1.68	1.95	1.55
	B	M	3.68	4.39	3.82	5.09	5.39	4.66	4.23	5.64	5.30	5.41	5.61	5.41	5.57	5.20
		SD	2.12	1.93	2.16	1.55	1.88	1.71	1.48	1.63	1.94	1.73	1.45	1.60	1.35	1.34

5 Zagreb i okolica	A	M	5.81	4.75	5.29	4.46	3.33	4.78	4.89	3.51	3.30	4.14	3.40	1.95	3.19	4.03
		SD	1.69	2.01	1.80	1.59	2.16	1.93	1.59	2.26	1.91	1.98	1.57	1.66	1.87	1.78
	B	M	3.22	3.86	2.62	5.33	5.59	5.05	4.10	5.86	4.94	5.21	5.67	6.29	6.06	5.54
		SD	2.10	1.87	1.84	1.40	2.02	1.71	1.42	1.70	1.85	1.89	1.44	1.45	1.33	1.35
6 Miješane	A	M	6.56	5.59	5.89	5.60	5.05	5.65	5.55	4.31	4.10	4.50	4.19	2.70	3.68	4.20
		SD	0.91	1.82	1.60	1.37	2.13	1.64	1.33	2.24	1.93	1.86	1.69	1.84	1.95	1.66
	B	M	2.49	3.64	2.54	4.94	4.01	3.94	3.68	6.10	5.48	5.80	5.83	6.15	5.94	5.73
		SD	1.76	1.81	1.73	1.29	2.34	1.89	1.36	1.31	1.53	1.48	1.28	1.32	1.38	1.24

R11 = rečenica (A) Konobar je rekao da mu treba **upàljač**, ali njegov **pomòćnik** donio je **otvàrač** za boce.;
 (B) Konobar je rekao da mu treba upal**jač**, ali njegov pomoć**nik** donio je otv**ar**ač za boce.

R12 = rečenica (A) (**Dugòročno** gledano, **samòvolja** vladajućih dovest će i do **brzòpletih** odluka.;
 (B) **Dugoročno** gledano, **sam**ovolja vladajućih dovest će i do **br**zopletih odluka.

A = pomaknuto mjesto naglaska u R11, naglasak na spojnom -o- u R12

B = nepomaknuto mjesto naglaska u R11, čelni naglasak u R12

pravil. = nepravilno – pravilno

stil. = stilski obilježeno – stilski neobilježeno

reg. = regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno

suvr. = zastarjelo – suvremeno

ja = onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila

svida = ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore

ugled = onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi

Tablica 51. Korelacija između 7 kategorija stavova prema ostvaraju mjesta naglaska na primjeru riječi u rečenici

		Korelacije						
Rečenice u inačici A i B		1	2	3	4	5	6	7
1	Pearsonova korelacija	-	.273	.428	.452	.453	.421	.484
	Značajnost p (dvosmjerna)		.000	.000	.000	.000	.000	.000
2	Pearsonova korelacija		-	.535	.309	.150	.183	.230
	Značajnost p (dvosmjerna)			.000	.000	.009	.001	.000
3	Pearsonova korelacija			-	.399	.292	.239	.304
	Značajnost p (dvosmjerna)				.000	.000	.000	.000
4	Pearsonova korelacija				-	.423	.507	.543
	Značajnost p (dvosmjerna)					.000	.000	.000
5	Pearsonova korelacija					-	.601	.480
	Značajnost p (dvosmjerna)						.000	.000
6	Pearsonova korelacija						-	.635
	Značajnost p (dvosmjerna)							.000
7	Pearsonova korelacija							-

Tablica 52. Faktorska zasićenja pojedinih čestica dobivena na dva faktora za 7 kategorija stavova u istraživanju mjesta naglaska u rečenicama

Rečenice u inačici A i B	Faktor	
	1	2
ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore	.890	
onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi	.763	
onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila	.699	
zastarjelo – suvremeno	.564	
nepravilno – pravilno	.492	
regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno		.848
stilski obilježeno – stilski neobilježeno		.617
Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih osi		
Metoda rotacije: Oblimin s Kaiserovom normalizacijom		
Rotacija je konvergirala u 4 iteracije.		

Tablica 53. Procjena izgovora rečenica u A i B inačici s obzirom na kategorije procjene i s obzirom na regiju slušača

Kategorije procjene	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
A inačica				
1. nepravilno – pravilno	1 Istočna regija	41	5.45	0.96
	2 Južna regija	38	4.95	0.99
	3 Zapadna regija	44	5.25	1.24
	4 Sjeverna regija	38	5.24	1.05
	5 Zagreb i okolica	63	4.83	1.18
	6 Miješane regije	80	5.39	1.09
	Ukupno	304	5.19	1.12
2. stilski obilježeno – stilski neobilježeno	1 Istočna regija	41	4.45	1.24
	2 Južna regija	38	4.39	0.96
	3 Zapadna regija	44	4.31	1.58
	4 Sjeverna regija	38	4.57	1.19
	5 Zagreb i okolica	63	4.13	1.21
	6 Miješane regije	80	4.74	1.09
	Ukupno	304	4.44	1.23
3. regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	1 Istočna regija	41	4.66	1.05
	2 Južna regija	38	4.36	1.01
	3 Zapadna regija	44	4.99	1.35
	4 Sjeverna regija	38	4.73	1.24
	5 Zagreb i okolica	63	4.32	1.29
	6 Miješane regije	80	4.91	1.03
	Ukupno	304	4.67	1.18
4. zastarjelo – suvremeno	1 Istočna regija	41	4.76	0.94
	2 Južna regija	38	4.57	0.93
	3 Zapadna regija	44	4.52	0.99
	4 Sjeverna regija	38	4.97	1.06
	5 Zagreb i okolica	63	4.12	1.08
	6 Miješane regije	80	4.74	1.10
	Ukupno	304	4.59	1.06

5. onako kako ja ne bih ni- kad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila	1 Istočna regija	41	4.92	0.91
	2 Južna regija	38	4.71	1.22
	3 Zapadna regija	44	3.02	1.41
	4 Sjeverna regija	38	3.06	1.35
	5 Zagreb i okolica	63	2.77	1.40
	6 Miješane regije	80	3.91	1.52
	Ukupno	304	3.67	1.56
6. ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore	1 Istočna regija	41	5.23	0.79
	2 Južna regija	38	5.13	0.93
	3 Zapadna regija	44	4.19	1.33
	4 Sjeverna regija	38	4.35	1.30
	5 Zagreb i okolica	63	4.12	1.28
	6 Miješane regije	80	4.80	1.28
	Ukupno	304	4.61	1.26
7. onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi	1 Istočna regija	41	4.85	0.74
	2 Južna regija	38	4.47	0.74
	3 Zapadna regija	44	4.60	0.96
	4 Sjeverna regija	38	5.10	0.87
	5 Zagreb i okolica	63	4.49	0.96
	6 Miješane regije	80	4.85	0.94
	Ukupno	304	4.72	0.91
B inačica				
1. nepravilno – pravilno	1 Istočna regija	41	3.71	1.04
	2 Južna regija	38	3.81	1.12
	3 Zapadna regija	44	4.37	1.54
	4 Sjeverna regija	38	4.50	1.03
	5 Zagreb i okolica	63	4.45	1.39
	6 Miješane regije	80	4.03	1.18
	Ukupno	304	4.15	1.27
2. stilski obilježeno – stilski neobilježeno	1 Istočna regija	41	3.91	0.97
	2 Južna regija	38	4.15	0.98
	3 Zapadna regija	44	4.72	1.27

	4 Sjeverna regija	38	4.51	1.01
	5 Zagreb i okolica	63	4.40	1.28
	6 Miješane regije	80	4.34	0.99
	Ukupno	304	4.35	1.11
3. regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno	1 Istočna regija	41	3.52	0.81
	2 Južna regija	38	3.66	0.96
	3 Zapadna regija	44	4.28	1.52
	4 Sjeverna regija	38	3.93	1.14
	5 Zagreb i okolica	63	4.03	1.34
	6 Miješane regije	80	3.83	1.20
	Ukupno	304	3.88	1.22
4. zastarjelo – suvremeno	1 Istočna regija	41	4.68	0.81
	2 Južna regija	38	4.68	1.02
	3 Zapadna regija	44	5.22	1.15
	4 Sjeverna regija	38	5.04	0.97
	5 Zagreb i okolica	63	5.45	1.11
	6 Miješane regije	80	5.25	0.92
	Ukupno	304	5.11	1.04
5. onako kako ja ne bih nikad izgovorio/izgovorila – onako kako bih ja izgovorio/izgovorila	1 Istočna regija	41	3.55	0.98
	2 Južna regija	38	3.29	1.05
	3 Zapadna regija	44	5.52	1.17
	4 Sjeverna regija	38	5.92	0.92
	5 Zagreb i okolica	63	5.80	1.09
	6 Miješane regije	80	4.72	1.35
	Ukupno	304	4.88	1.49
6. ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore	1 Istočna regija	41	3.99	0.99
	2 Južna regija	38	4.05	1.04
	3 Zapadna regija	44	5.19	1.12
	4 Sjeverna regija	38	5.51	1.14
	5 Zagreb i okolica	63	5.46	1.12
	6 Miješane regije	80	4.75	1.11
	Ukupno	304	4.87	1.23

7. onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi.	1 Istočna regija	41	4.09	0.81
	2 Južna regija	38	4.39	0.82
	3 Zapadna regija	44	4.52	0.89
	4 Sjeverna regija	38	4.36	0.90
	5 Zagreb i okolica	63	4.70	1.03
	6 Miješane regije	80	4.54	0.87
	Ukupno	304	4.47	0.91

Tablica 54. Post-hoc test za 1. kategoriju procjene (nepravilno – pravilno) rečenica u inačici A

Inačica A Kategorija procjene 1 <i>nepravilno – pravilno</i>			Podskup za alfa = 0.05
Post-hoc test Student-Newman-Keuls	Regija	N	1
	5 Zagreb i okolica	63	4.8254
	2 Južna regija	38	4.9496
	4 Sjeverna regija	38	5.2368
	3 Zapadna regija	44	5.2462
	6 Miješane regije	80	5.3917
	1 Istočna regija	41	5.4492
	Značajnost (p)		.070

Tablica 55. Post-hoc test za 3. kategoriju procjene (regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno) rečenica u inačici A

Inačica A Kategorija procjene 3 <i>regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno</i>			Podskup za alfa = 0.05
Post-hoc test Student-Newman-Keuls	Regija	N	1
	5 Zagreb i okolica	63	4.3188
	2 Južna regija	38	4.3618
	1 Istočna regija	41	4.6646
	4 Sjeverna regija	38	4.7259
	6 Miješane regije	80	4.9063
	3 Zapadna regija	44	4.9905
	Značajnost (p)		.061

Tablica 56. Post-hoc test za 4. kategoriju procjene (zastarjelo – suvremeno) rečenica u inačici A

Inačica A Kategorija procjene 4 <i>zastarjelo – suvremeno</i>			Podskup za alfa = 0.05	
Post-hoc test Student-Newman-Keuls	Regija	N	1	2
	5 Zagreb i okolica	63	4.1204	
	3 Zapadna regija	44	4.5189	4.5189
	2 Južna regija	38	4.5746	4.5746
	6 Miješane regije	80		4.7417
	1 Istočna regija	41		4.7622
	4 Sjeverna regija	38		4.9737
	Značajnost (p)		.084	.206

Tablica 57. Post-hoc test za 7. kategoriju procjene (onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi) rečenica u inačici A

Inačica A Kategorija procjene 7 onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi	Regija	N	Podskup za alfa = 0.05	
			1	2
Post-hoc test Student-Newman-Keuls	2 Južna regija	38	4.4715	
	5 Zagreb i okolica	63	4.4854	
	3 Zapadna regija	44	4.6042	
	1 Istočna regija	41	4.8516	4.8516
	6 Miješane regije	80	4.8542	4.8542
	4 Sjeverna regija	38		5.0965
	Značajnost (p)		.233	.380

Tablica 58. Post-hoc test za 6. kategoriju procjene (ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore) rečenica u inačici B

Inačica B Kategorija procjene 6 ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore	Regija	N	Podskup za alfa = 0.05		
			1	2	3
Post-hoc test Student-Newman-Keuls	1 Istočna regija	41	3.9959		
	2 Južna regija	38	4.0526		
	6 Miješane regije	80		4.7510	
	3 Zapadna regija	44		5.1875	5.1875
	5 Zagreb i okolica	63			5.4616
	4 Sjeverna regija	38			5.5132
	Značajnost (p)		.802	.055	.322

Tablica 59. Post-hoc test za 7. kategoriju procjene (onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi) rečenica u inačici B

Inačica B Kategorija procjene 7 onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi	Regija	N	Podskup za alfa = 0.05	
			1	2
Post hoc-test Student-Newman-Keuls	1 Istočna regija	41	4.0854	
	4 Sjeverna regija	38	4.3553	4.3553
	2 Južna regija	38	4.3882	4.3882
	3 Zapadna regija	44	4.5170	4.5170
	6 Miješane regije	80	4.5417	4.5417
	5 Zagreb i okolica	63		4.6958
	Značajnost (p)		.103	.356

Tablica 60. Post-hoc test (Games-Howellov) za varijable koje nemaju homogenu varijancu: analiza percepcije govorne realizacije iz različitih regija

Regije (1)	Regije (2)	Razlika srednje vrijednosti (1 i 2)	SE	p	95 % interval pouzdanosti	
					Donja granica	Gornja granica
1 Istočna	2 Južna	.228*	.035	.000	.125	.331
	3 Sjeverna	- .358*	.049	.000	- .503	- .212
	4 Zapadna	- .284*	.050	.000	- .432	- .136
	5 Zagreb i okolica	-1 .223*	.056	.000	-1 .388	-1 .057
	6 Miješane	-1 .620*	.062	.000	-1 .803	-1 .436
2 Južna	1 Istočna	- .228*	.035	.000	- .331	- .125
	3 Sjeverna	- .586*	.054	.000	- .746	- .426
	4 Zapadna	- .512*	.052	.000	- .667	- .358
	5 Zagreb i okolica	-1 .451*	.060	.000	-1 .628	-1 .274
	6 Miješane	-1 .848*	.066	.000	-2 .043	-1 .653
3 Sjeverna	1 Istočna	.358*	.049	.000	.212	.503
	2 Južna	.586*	.054	.000	.426	.746
	4 Zapadna	.073	.042	1 .000	- .051	.198
	5 Zagreb i okolica	- .865*	.051	.000	-1 .016	- .714
	6 Miješane	-1 .262*	.055	.000	-1 .424	-1 .100
4 Zapadna	1 Istočna	.284*	.050	.000	.136	.432
	2 Južna	.512*	.052	.000	.358	.667
	3 Sjeverna	- .073	.042	1 .000	- .198	.051
	5 Zagreb i okolica	- .939*	.052	.000	-1 .092	- .785
	6 Miješane	-1 .336*	.053	.000	-1 .491	-1 .180
5 Zagreb i okolica	1 Istočna	1 .223*	.056	.000	1 .057	1 .388
	2 Južna	1 .451*	.060	.000	1 .274	1 .628
	3 Sjeverna	.865*	.051	.000	.714	1 .016
	4 Zapadna	.939*	.052	.000	.785	1 .092
	6 Miješane	- .397*	.042	.000	- .520	- .274
6 Miješane	1 Istočna	1 .620*	.062	.000	1 .436	1 .803
	2 Južna	1 .848*	.066	.000	1 .653	2 .043
	3 Sjeverna	1 .262*	.055	.000	1 .100	1 .424
	4 Zapadna	1 .336*	.053	.000	1 .180	1 .491
	5 Zagreb i okolica	.397*	.042	.000	.274	.520

Tablica 61. Test najmanje značajne razlike (Least Significant Difference) u percepciji govorne realizacije s obzirom na regiju

Regije (1)	Regije (2)	Razlika srednje vrijednosti (1 i 2)	Standardna devijacija (SD)	p
1 Istočna	2 Južna	.22700	0.13597	.096
	3 Sjeverna	.07944	0.13504	.557
	4 Zapadna	.11104	0.13022	.395
	5 Zagreb i okolica	-.02686	0.12884	.835
	6 Miješane	.30423 [*]	0.11527	.009
2 Južna	1 Istočna	-.22700	0.13597	.096
	3 Sjeverna	-.14756	0.14244	.301
	4 Zapadna	-.11596	0.13788	.401
	5 Zagreb i okolica	-.25385	0.13658	.064
	6 Miješane	.07723	0.12386	.533
3 Sjeverna	1 Istočna	-.07944	0.13504	.557
	2 Južna	.14756	0.14244	.301
	4 Zapadna	.03160	0.13697	.818
	5 Zagreb i okolica	-.10629	0.13566	.434
	6 Miješane	.22479	0.12285	.068
4 Zapadna	1 Istočna	-.11104	0.13022	.395
	2 Južna	.11596	0.13788	.401
	3 Sjeverna	-.03160	0.13697	.818
	5 Zagreb i okolica	-.13789	0.13086	.293
	6 Miješane	.19319	0.11753	.101
5 Zagreb i okolica	1 Istočna	.02686	0.12884	.835
	2 Južna	.25385	0.13658	.064
	3 Sjeverna	.10629	0.13566	.434
	4 Zapadna	.13789	0.13086	.293
	6 Miješane	.33108 [*]	0.11600	.005
6 Miješane	1 Istočna	-.30423 [*]	0.11527	.009
	2 Južna	-.07723	0.12386	.533
	3 Sjeverna	-.22479	0.12285	.068
	4 Zapadna	-.19319	0.11753	.101
	5 Zagreb i okolica	-.33108 [*]	0.11600	.005

Tablica 62. Analiza varijance (Welchova ANOVA): razlike u procjenama govorne realizacije s obzirom na regije slušača

Govorne realizacije		suma kvadrata	df	srednji kvadrat	F	p
2 govornice iz Osijeka	između skupina	10.006	5	2.001	2.38	.039
	unutar skupina	254.073	302	.841		
	ukupno	264.079	307			
3 govornice iz Splita	između skupina	8.969	5	1.794	2.06	.070
	unutar skupina	263.021	302	.871		
	ukupno	271.990	307			
2 govornice iz Zagreba	između skupina	13.122	5	2.624	3.12	.009
	unutar skupina	253.271	302	.839		
	ukupno	266.394	307			
2 govornice iz Rijeke	između skupina	13.945	5	2.789	3.63	.003
	unutar skupina	232.306	302	.769		
	ukupno	246.251	307			
1 spikerice iz visinskoga sustava	između skupina	2.800	5	.560	.86	.512
	unutar skupina	197.832	302	.655		
	ukupno	200.632	307			
1 spikerice iz udarnoga sustava	između skupina	7.749	5	1.550	2.80	.017
	unutar skupina	167.547	302	.555		
	ukupno	175.297	307			

Tablica 63. Robusni test (Welch) za varijance koje nisu homogene za analizu percepcije različitih govornih realizacija

Govorne realizacije	Statistički pokazatelj ^a	df1	df2	p
2 govornice iz Osijeka	2.16	5	130.724	.063
3 govornice iz Splita	2.06	5	131.091	.074
2 govornice iz Zagreba	3.24	5	129.953	.009
2 govornice iz Rijeke	3.59	5	130.735	.005
1 spikerice iz visinskoga sustava	.78	5	130.126	.564
1 spikerice iz udarnoga sustava	4.28	5	129.724	.001

^a Asimptotski F raspodijeljeno

Tablica 64. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Osijeka

Regije (V3)	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
6 Miješane	81	4.43	
3 Sjeverna	41	4.50	4.50
2 Južna	40	4.58	4.58
4 Zapadna	47	4.58	4.58
5 Zagreb i okolica	49	4.70	4.70
1 Istočna	50		4.97
p		.60	.09

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj i u idućim tablicama treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 65. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Zagreba

Regije (V3)	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
6 Miješane	81	4.72	
2 Južna	40	4.81	4.81
1 Istočna	50	4.94	4.94
3 Sjeverna	41	5.03	5.03
4 Zapadna	47	5.16	5.16
5 Zagreb i okolica	49		5.30
p		.135	.068

Tablica 66. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Rijeke

Regije (V3)	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
6 Miješane	81	4.64	
2 Južna	40	4.70	
4 Zapadna	47	4.90	4.90
1 Istočna	50	4.99	4.99
5 Zagreb i okolica	49	5.12	5.12
3 Sjeverna	41		5.22
p		.060	.282

Tablica 67. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke: razlike u percepciji pojedinih govornih realizacija ovisno o akcentološkom obrazovanju slušača (V2)

Čitanje	t	df	p (dvosmjerna)
2 govornice iz Osijeka	0.17	306	.86
3 govornice iz Splita	1.09	306	.28
2 govornice iz Zagreba	1.44	306	.15
2 govornice iz Rijeke	1.73	306	.09
1 spikerice iz visinskoga sustava	1.04	306	.30
1 spikerice iz udarnoga sustava	2.08	306	.04

Tablica 68. Post-hoc (Games-Howellov) test za varijable koje nemaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije spikerice iz udarnoga sustava

Regije (1)	Regije (2)	Razlika srednje vrijednosti (1 i 2)	SE	p	95 % interval pouzdanosti	
					Donja granica	Gornja granica
6	1 Istočna	-.13821	0.14152	.924	-.5488	.2723
	2 Južna	-.01821	0.16432	1.000	-.4990	.4626
	3 Sjeverna	-.31760	0.13982	.216	-.7244	.0892
	4 Zapadna	-.09640	0.14553	.986	-.5193	.3265
	5 Zagreb i okolica	-.43352	0.11082	.002	-.7542	-.1128

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj i u idućim tablicama treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 69. Post hoc test (Sheffe) za utvrđivanje razlika i ranga na temelju točnosti prepoznavanja naglasaka s obzirom na regije

(I) Regije (V3)		Razlika srednje vrijednosti (I-J)	SE	p	95 % interval pouzdanosti	
					Gornja granica	Gornja granica
1 Istočna	2 Južna	0.20	0.250	0.986	-0.64	1.04
	6 Miješane	.73 [*]	0.212	0.039	0.02	1.44
	3 Sjeverna	1.37 [*]	0.249	0.000	0.54	2.21
	4 Zapadna	1.53 [*]	0.240	0.000	0.73	2.34
	5 Zagreb i okolica	1.34 [*]	0.237	0.000	0.55	2.14
2 Južna	1 Istočna	-0.20	0.250	0.986	-1.04	0.64
	6 Miješane	0.53	0.228	0.367	-0.23	1.30
	3 Sjeverna	1.17 [*]	0.262	0.002	0.29	2.05
	4 Zapadna	1.33 [*]	0.254	0.000	0.48	2.18
	5 Zagreb i okolica	1.14 [*]	0.252	0.001	0.30	1.98
6 Miješane	1 Istočna	-.73 [*]	0.212	0.039	-1.44	-0.02
	2 Južna	-0.53	0.228	0.367	-1.30	0.23
	3 Sjeverna	0.64	0.226	0.159	-0.12	1.40
	4 Zapadna	.80 [*]	0.217	0.019	0.08	1.53
	5 Zagreb i okolica	0.61	0.214	0.154	-0.11	1.32
3 Sjeverna	1 Istočna	-1.37 [*]	0.249	0.000	-2.21	-0.54
	2 Južna	-1.17 [*]	0.262	0.002	-2.05	-0.29
	6 Miješane	-0.64	0.226	0.159	-1.40	0.12
	4 Zapadna	0.16	0.252	0.995	-0.68	1.01
	5 Zagreb i okolica	-0.03	0.250	1.000	-0.87	0.80
4 Zapadna	1 Istočna	-1.53 [*]	0.240	0.000	-2.34	-0.73
	2 Južna	-1.33 [*]	0.254	0.000	-2.18	-0.48
	6 Miješane	-.80 [*]	0.217	0.019	-1.53	-0.08
	3 Sjeverna	-0.16	0.252	0.995	-1.01	0.68
	5 Zagreb i okolica	-0.19	0.241	0.986	-1.00	0.61
5 Zagreb i okolica	1 Istočna	-1.34 [*]	0.237	0.000	-2.14	-0.55
	2 Južna	-1.14 [*]	0.252	0.001	-1.98	-0.30
	6 Miješane	-0.61	0.214	0.154	-1.32	0.11
	3 Sjeverna	0.03	0.250	1.000	-0.80	0.87
	4 Zapadna	0.19	0.241	0.986	-0.61	1.00

Tablica 70. Dvosmjerna analiza varijance: Utjecaj regije i akcentološkoga obrazovanja slušača na procjenu govorne realizacije

Regije (V3)	Akcentološko obrazovanje (V2)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)	Broj slušača (N)
1 Istočna	1 ne	5.44	0.79	25
	2 da	5.13	0.70	25
	ukupno	5.29	0.75	50
2 Južna	1 ne	5.03	0.70	22
	2 da	5.10	0.49	18
	ukupno	5.06	0.61	40
3 Sjeverna	1 ne	5.07	0.64	10
	2 da	5.25	0.64	31
	ukupno	5.21	0.64	41
4 Zapadna	1 ne	5.25	0.63	29
	2 da	5.07	0.53	18
	ukupno	5.18	0.59	47
5 Zagreb i okolica	1 ne	5.45	0.73	22
	2 da	5.21	0.54	27
	ukupno	5.32	0.64	49
6 Miješane	1 ne	4.90	0.58	39
	2 da	5.07	0.63	42
	ukupno	4.98	0.61	81
Ukupno	1 ne	5.17	0.70	147
	2 da	5.14	0.60	161
	ukupno	5.16	0.65	308

Tablica 71. Interakcija/povezanost regije i akcentološkoga obrazovanja

	df	F	p
ispravljeni model	11	1.829	.049
presretanje	1	17565.780	.000
regija (V3)	5	2.495	.031
akcentološko obrazovanje (V2)	1	.443	.506
regija (V3)* akc. obrazovanje (V2)	5	1.504	.188
pogreška	296		
ukupno	308		
ukupno ispravljeno	307		

Napomena: Ovi rezultati odnose se na deskriptivne podatke iz prethodne tablice.

Tablica 72. Rezultati faktorske analize (PAF) za stavove prema govornim realizacijama

Komunaliteti	
ružno – lijepo	.765
neprihvatljivo – prihvatljivo	.722
regionalno obilježeno – neobilježeno	.205
nepravilno – pravilno	.722
ruralno – urbano	.707
konzervativno – liberalno	.444
neobrazovano – obrazovano	.812
nizak društveni status – visok društveni status	.619

Tablica 73. Rezultati prepoznavanja regionalne pripadnosti govornica na temelju govorne realizacije teksta (čitanje teksta na hrvatskome standardnom jeziku)

1. govornica iz Osijeka				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	122	39.6	39.6	39.6
Točno prepoznata	186	60.4	60.4	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
2. govornica iz Osijeka				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	181	58.8	58.8	58.8
Točno prepoznata	127	41.2	41.2	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
1. govornica iz Splita				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	15	4.9	4.9	4.9
Točno prepoznata	293	95.1	95.1	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
2. govornica iz Splita				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	59	19.2	19.2	19.2
Točno prepoznata	249	80.8	80.8	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
3. govornica iz Splita				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	200	64.9	64.9	64.9
Točno prepoznata	108	35.1	35.1	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
1. govornica iz Zagreba				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	140	45.5	45.5	45.5
Točno prepoznata	168	54.5	54.5	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
2. govornica iz Zagreba				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	142	46.1	46.1	46.1
Točno prepoznata	166	53.9	53.9	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
1. govornica iz Rijeke				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	227	73.7	73.7	73.7
Točno prepoznata	81	26.3	26.3	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	
2. govornica iz Rijeke				
	Frekvencija	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak
Netočno prepoznata	243	78.9	78.9	78.9
Točno prepoznata	65	21.1	21.1	100.0
Ukupno	308	100.0	100.0	

Tablica 74. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Osijeka

Slušatelj(ica) glazbeno obrazovan(a)		Uspješnost prepoznavanja govornica iz Osijeka			Ukupno
		nijedna govornica	1 govornica	obje govornice	
ne	Broj	42	38	21	101
	Prilagođeni rezidual	.9	-2.2	1.7	
da	Broj	12	21	3	36
	Prilagođeni rezidual	-.9	2.2	-1.7	
Ukupno		54	59	24	137

Tablica 75. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Splita

Slušatelj(ica) glazbeno obrazovan(a)		Uspješnost prepoznavanja govornica iz Splita				Ukupno
		nijedna govornica	1 govornica	2 govornice	sve 3 govornice	
ne	Broj	2	13	60	26	101
	Prilagođeni rezidual	-1.1	-1.0	1.3	-.2	
da	Broj	2	7	17	10	36
	Prilagođeni rezidual	1.1	1.0	-1.3	.2	
Ukupno		4	20	77	36	137

Tablica 76. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Zagreba

Slušatelj(ica) glazbeno obrazovan(a)		Uspješnost prepoznavanja govornica iz Zagreba			Ukupno
		nijedna govornica	1 govornica	obje govornice	
ne	Broj	39	32	30	101
	Prilagođeni rezidual	1.5	-.5	-1.0	
da	Broj	9	13	14	36
	Prilagođeni rezidual	-1.5	.5	1.0	
Ukupno		48	45	44	137

Tablica 77. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Rijeke

Slušatelj(ica) glazbeno obrazovan(a)		Uspješnost prepoznavanja govornica iz Rijeke			Ukupno
		nijedna govornica	1 govornica	obje govornice	
ne	Broj	62	31	8	101
	Prilagođeni rezidual	-1.8	1.3	1.1	
da	Broj	28	7	1	36
	Prilagođeni rezidual	1.8	-1.3	-1.1	
Ukupno		90	38	9	137

Tablica 78. Deskriptivni podaci za procjenu naglasaka riječi s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača (V2)

Kategorija	Naglasak	Akcentološko obrazovanje	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
1.	KS	1 ne	146	5.92	0.94
		2 da	161	6.00	0.89
	KU	1 ne	147	4.05	1.58
		2 da	160	4.13	1.27
2.	KS	1 ne	147	6.02	1.00
		2 da	160	6.12	0.91
	KU	1 ne	147	2.87	1.59
		2 da	161	2.99	1.57
3.	KS	1 ne	146	5.79	1.11
		2 da	161	5.73	1.20
	KU	1 ne	147	4.97	1.14
		2 da	161	5.29	1.16
4.	DS	1 ne	147	4.61	1.63
		2 da	159	4.86	1.56
	KS	1 ne	147	3.72	1.53
		2 da	161	3.45	1.53
	DU	1 ne	147	2.17	1.22
		2 da	160	2.56	1.37
5.	KS	1 ne	147	4.75	1.65
		2 da	161	4.44	1.65
	DU	1 ne	146	4.24	1.55
		2 da	159	5.02	1.51
	KU	1 ne	147	3.42	1.40
		2 da	160	3.29	1.44
6.	DU	1 ne	147	4.73	1.58
		2 da	161	5.02	1.61
	DS	1 ne	147	3.61	1.59
		2 da	161	4.03	1.69
7.	DS	1 ne	147	4.41	1.72
		2 da	159	5.08	1.69
	DU	1 ne	147	3.22	1.61
		2 da	161	3.39	1.73
8.	KU + ZD	1 ne	147	3.78	1.53
		2 da	161	4.61	1.42
	KS + ZD	1 ne	146	4.83	1.42
		2 da	161	5.48	1.20
9.	ZD da	1 ne	147	3.78	1.21
		2 da	160	4.56	1.40
	ZD ne	1 ne	147	6.21	0.78
		2 da	161	6.07	0.96
10.	Mjesto: DU	1 ne	147	4.68	1.56
		2 da	160	5.03	1.50
	Mjesto: KS	1 ne	147	4.00	1.69
		2 da	161	4.19	1.59

Tablica 79. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke: usporedba slušača prema akcentološkom obrazovanju (V2)

Kategorija	Naglasak	T-test za nezavisne uzorke		
		t	df	p
1.	KS	0.80	305	.426
	KU	0.44	280.583	.658
2.	KS	0.99	305	.329
	KU	0.64	306	.525
3.	KS	0.42	305	.673
	KU	2.45	306	.015
4.	DS	1.32	304	.188
	KS	1.51	306	.132
	DU	2.65	305	.008
5.	KS	1.66	306	.099
	DU	4.46	303	.000
	KU	0.77	305	.441
6.	DU	1.60	306	.111
	DS	2.24	306	.026
7.	DS	3.47	304	.001
	DU	0.88	306	.382
8.	KU + ZD	4.97	306	.000
	KS + ZD	4.37	305	.000
9.	ZD da	5.25	304.020	.000
	ZD ne	1.39	301.954	.165
10.	Mjesto: DU	2.05	305	.041
	Mjesto: KS	1.01	306	.316

Tablica 80. Analiza varijance (ANOVA) - za varijance koje su homogene u analizi stavova prema naglascima riječi s obzirom na regiju slušača (V3)

ANOVA			df	F	p
Kategorije	Naglasci				
1.	KS	Između skupina	5	0.684	.64
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		
	KU	Između skupina	5	9.526	.00
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		
2.	KS	Između skupina	5	0.490	.78
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		
4.	DS	Između skupina	5	10.957	.00
		Unutar skupina	300		
		Ukupno	305		
	KS	Između skupina	5	4.842	.00
		Unutar skupina	302		
		Ukupno	307		
5.	KS	Između skupina	5	32.386	.00
		Unutar skupina	302		
		Ukupno	307		
	KU	Između skupina	5	7.021	.00
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		
6.	DU	Između skupina	5	5.686	.00
		Unutar skupina	302		
		Ukupno	307		
	DS	Između skupina	5	6.531	.00
		Unutar skupina	302		
		Ukupno	307		
9.	ZD da	Između skupina	5	1.937	.09
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		
	ZD ne	Između skupina	5	1.370	.24
		Unutar skupina	302		
		Ukupno	307		
10.	Mjesto: DU	Između skupina	5	19.447	.00
		Unutar skupina	301		
		Ukupno	306		

Tablica 81. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 1. kategorija – KU kod posuđenica (pedantnost, pikantnost, frekventnost, apsolutizam, eufemizam, impresionizam)

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
		1	2	3
2 Južna	40	3.45		
1 Istočna	50	3.47		
6 Miješane	80	3.89	3.89	
3 Sjeverna	41		4.28	4.28
5 Zagreb i okolica	49			4.70
4 Zapadna	47			4.83
p		.231	.146	.108

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 82. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
6. kategorija – DU u riječima ljuto, glupo, suho

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
2 Južna	40	4.31	
4 Zapadna	47	4.56	
3 Sjeverna	41	4.56	
6 Miješane	81	4.84	
5 Zagreb i okolica	49	5.03	
1 Istočna	50		5.82
p		.147	1.000

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 83. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
6. kategorija – DS u riječima ljuto, glupo, suho

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
1 Istočna	50	2.77	
5 Zagreb i okolica	49		3.86
3 Sjeverna	41		3.92
4 Zapadna	47		3.94
6 Miješane	81		3.96
2 Južna	40		4.60
p		1.000	.144

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 84. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
9. kategorija – sa znanaglasnom dužinom

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
5 Zagreb i okolica	48	3.85	
4 Zapadna	47	4.05	4.05
3 Sjeverna	41	4.09	4.09
1 Istočna	50	4.11	4.11
6 Miješane	81	4.32	4.32
2 Južna	40		4.67
p		.430	.164

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 85. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
4. kategorija – DS u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka)

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
		1	2	3
5 Zagreb i okolica	48	4.04		
3 Sjeverna	41	4.14		
4 Zapadna	47	4.28		
6 Miješane	80	4.81	4.81	
1 Istočna	50		5.27	
2 Južna	40			5.93
p		.055	.123	1.000

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 86. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
4. kategorija – KS u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka)

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
		1	2	3
2 Južna	40	3.03		
6 Miješane	81	3.27	3.27	
5 Zagreb i okolica	49	3.44	3.44	
1 Istočna	50	3.69	3.69	3.69
4 Zapadna	47		3.91	3.91
3 Sjeverna	41			4.38
p		.126	.140	.056

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 87. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
10. kategorija – mjesto DU

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
		1	2	3
1 Istočna	50	3.26		
5 Zagreb i okolica	49		4.84	
6 Miješane	80		5.03	5.03
4 Zapadna	47		5.04	5.04
3 Sjeverna	41		5.49	5.49
2 Južna	40			5.70
p		1.000	.086	.069

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 88. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
5. kategorija – KS u riječima hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05		
		1	2	3
1 Istočna	50	2.72		
6 Miješane	81		4.28	
5 Zagreb i okolica	49		4.62	
4 Zapadna	47			5.37
3 Sjeverna	41			5.37
2 Južna	40			5.78
p		1.000	.215	.296

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 89. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu:
5. kategorija – KU u riječima hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi

Regije	Broj slušača (N)	Podskup za alfa = 0.05	
		1	2
1 Istočna	50	2.68	
2 Južna	40	2.90	
6 Miješane	81	3.31	3.31
5 Zagreb i okolica	49	3.38	3.38
4 Zapadna	47		3.96
3 Sjeverna	40		3.98
p		.053	.073

Napomena: Rezultate post-hoc testova u ovoj tablici treba promatrati u odnosu na prethodne deskriptivne podatke i na rezultate analize varijance (ANOVA).

Tablica 90. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog izvan početnoga sloga kod posuđenica (pedantnost, pikantnost, frekventnost, apsolutizam, eufemizam, impresionizam) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
KS	1 Istočna	50	5.86	1.03
	2 Južna	40	5.90	0.98
	3 Sjeverna	41	6.09	0.89
	4 Zapadna	47	5.95	0.86
	5 Zagreb i okolica	49	6.13	0.79
	6 Miješane	80	5.91	0.91
	Ukupno	307	5.96	0.91
KU	1 Istočna	50	3.47	1.32
	2 Južna	40	3.45	1.38
	3 Sjeverna	41	4.28	1.39
	4 Zapadna	47	4.83	1.12
	5 Zagreb i okolica	49	4.70	1.36
	6 Miješane	80	3.89	1.39
	Ukupno	307	4.09	1.42

Tablica 91. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog izvan početnoga sloga kod složenica po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
KS	1 Istočna	50	6.11	0.86
	2 Južna	40	6.28	0.99
	3 Sjeverna	41	6.02	0.89
	4 Zapadna	46	6.01	0.87
	5 Zagreb i okolica	49	6.01	1.08
	6 Miješane	81	6.04	1.01
	Ukupno	307	6.07	0.96
KU	1 Istočna	50	2.05	1.01
	2 Južna	40	2.19	1.26
	3 Sjeverna	41	3.76	1.70
	4 Zapadna	47	3.79	1.51
	5 Zagreb i okolica	49	3.52	1.57
	6 Miješane	81	2.57	1.43
	Ukupno	308	2.93	1.58

Tablica 92. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog na početnome slogu u domaćim riječima (suprug, supruga, maslina, šparoga, možda) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
KS	1 Istočna	50	4.68	1.48
	2 Južna	40	5.51	1.04
	3 Sjeverna	40	6.26	0.75
	4 Zapadna	47	6.04	0.90
	5 Zagreb i okolica	49	6.35	0.72
	6 Miješane	81	5.77	1.03
	Ukupno	307	5.76	1.16
KU	1 Istočna	50	5.30	1.10
	2 Južna	40	4.56	0.76
	3 Sjeverna	41	5.28	1.20
	4 Zapadna	47	5.37	0.92
	5 Zagreb i okolica	49	5.26	1.19
	6 Miješane	81	5.03	1.35
	Ukupno	308	5.13	1.16

Tablica 93. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznih naglasaka (KS, DS) i uzlaznoga naglasaka (DU) izvan početnoga slogu u paradigmi, u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
DS	1 Istočna	50	5.27	1.62
	2 Južna	40	5.93	1.31
	3 Sjeverna	41	4.14	1.40
	4 Zapadna	47	4.28	1.54
	5 Zagreb i okolica	48	4.04	1.23
	6 Miješane	80	4.81	1.60
	Ukupno	306	4.74	1.60
KS	1 Istočna	50	3.70	1.75
	2 Južna	40	3.03	1.47
	3 Sjeverna	41	4.38	1.27
	4 Zapadna	47	3.91	1.17
	5 Zagreb i okolica	49	3.44	1.35
	6 Miješane	81	3.27	1.65
	Ukupno	308	3.58	1.53
DU	1 Istočna	50	1.85	0.85
	2 Južna	40	1.79	0.78
	3 Sjeverna	41	2.69	1.46
	4 Zapadna	47	3.24	1.38
	5 Zagreb i okolica	49	2.61	1.48
	6 Miješane	80	2.18	1.23
	Ukupno	307	2.38	1.31

Tablica 94. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga naglasaka (KS) i uzlaznih naglasaka (DU, KU) ostvarenih na početnome slogu u N mn. imenica (hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
KS	1 Istočna	50	2.72	1.31
	2 Južna	40	5.78	1.19
	3 Sjeverna	41	5.37	1.24
	4 Zapadna	47	5.37	1.24
	5 Zagreb i okolica	49	4.62	1.30
	6 Miješane	81	4.28	1.56
	Ukupno	308	4.59	1.66
DU	1 Istočna	50	5.67	1.13
	2 Južna	40	3.33	1.67
	3 Sjeverna	39	4.57	1.56
	4 Zapadna	47	4.33	1.20
	5 Zagreb i okolica	48	4.70	1.42
	6 Miješane	81	4.85	1.58
	Ukupno	305	4.64	1.57
KU	1 Istočna	50	2.68	1.20
	2 Južna	40	2.90	1.44
	3 Sjeverna	40	3.98	1.26
	4 Zapadna	47	3.96	1.26
	5 Zagreb i okolica	49	3.38	1.32
	6 Miješane	81	3.31	1.50
	Ukupno	307	3.35	1.42

Tablica 95. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti uzlaznoga (DU) i silaznoga (DS) naglasaka ostvarenog na početnome slogu u srednjem rodu neodređenoga oblika pridjeva (ljuto, glupo, suho) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
DU	1 Istočna	50	5.82	1.38
	2 Južna	40	4.31	1.51
	3 Sjeverna	41	4.56	1.80
	4 Zapadna	47	4.56	1.42
	5 Zagreb i okolica	49	5.03	1.46
	6 Miješane	81	4.84	1.62
	Ukupno	308	4.88	1.60
DS	1 Istočna	50	2.77	1.37
	2 Južna	40	4.60	1.66
	3 Sjeverna	41	3.92	1.65
	4 Zapadna	47	3.94	1.39
	5 Zagreb i okolica	49	3.86	1.78
	6 Miješane	81	3.96	1.62
	Ukupno	308	3.83	1.65

Tablica 96. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (DS) i uzlaznoga (DU) naglasaka ostvarenog na početnome slogu kod infinitiva glagola (doći, naći, vući) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
DU	1 Istočna	50	5.45	1.62
	2 Južna	40	5.89	1.15
	3 Sjeverna	40	3.98	1.85
	4 Zapadna	47	4.16	1.45
	5 Zagreb i okolica	49	3.93	1.68
	6 Miješane	80	5.00	1.65
	Ukupno	306	4.76	1.73
DS	1 Istočna	50	2.64	1.53
	2 Južna	40	2.05	1.06
	3 Sjeverna	41	3.96	1.67
	4 Zapadna	47	4.27	1.31
	5 Zagreb i okolica	49	4.10	1.63
	6 Miješane	81	2.98	1.57
	Ukupno	308	3.31	1.67

Tablica 97. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti uzlaznoga (KS) i silaznoga (KS) naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenom na početnome slogu kod imenica (češnjak, mesar, leptir, mjehur) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
KU + ZD	1 Istočna	50	3.10	1.21
	2 Južna	40	5.01	0.94
	3 Sjeverna	41	4.49	1.44
	4 Zapadna	47	4.32	1.49
	5 Zagreb i okolica	49	4.30	1.78
	6 Miješane	81	4.27	1.50
	Ukupno	308	4.22	1.53
KS + ZD	1 Istočna	50	5.86	0.95
	2 Južna	40	4.32	1.15
	3 Sjeverna	41	5.29	1.39
	4 Zapadna	47	5.21	1.36
	5 Zagreb i okolica	48	4.99	1.54
	6 Miješane	81	5.19	1.27
	Ukupno	307	5.17	1.35

Tablica 98. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenih u rečenicama i riječima (Ja čekam., Ti jedeš., On misli.; radost, mladost, ludost) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
ZD da	1 Istočna	50	4.11	1.29
	2 Južna	40	4.67	1.26
	3 Sjeverna	41	4.09	1.23
	4 Zapadna	47	4.05	1.29
	5 Zagreb i okolica	48	3.85	1.44
	6 Miješane	81	4.32	1.49
	Ukupno	307	4.19	1.37
ZD ne	1 Istočna	50	6.35	0.82
	2 Južna	40	6.01	0.98
	3 Sjeverna	41	6.11	0.86
	4 Zapadna	47	6.16	0.68
	5 Zagreb i okolica	49	6.25	0.77
	6 Miješane	81	5.99	1.01
	Ukupno	308	6.14	0.88

Tablica 99. Stavovi o poželjnosti dugouzlaznoga (DU) naglasaka uz promjenu mjesta naglasaka i kratkosilaznoga (KS) naglasaka ostvarenog u svezama riječi s određenim imenicama promjenljivoga naglasnog tipa „junak – junaka“ (mjehura, češnjaka, mesara, leptira) po regijama slušača

Naglasak	Regije	Broj slušača (N)	Srednja vrijednost (M)	Standardna devijacija (SD)
Mjesto: DU	1 Istočna	50	3.26	1.20
	2 Južna	40	5.70	1.19
	3 Sjeverna	41	5.49	1.30
	4 Zapadna	47	5.04	1.29
	5 Zagreb i okolica	49	4.84	1.57
	6 Miješane	80	5.03	1.41
	Ukupno	307	4.86	1.54
Mjesto: KS	1 Istočna	50	5.77	1.15
	2 Južna	40	3.47	1.21
	3 Sjeverna	41	4.02	1.26
	4 Zapadna	47	3.95	1.56
	5 Zagreb i okolica	49	3.62	1.78
	6 Miješane	81	3.79	1.58
	Ukupno	308	4.10	1.64

Tablica 100. Robusni test za varijance koje nisu homogene u analizi stavova prema naglascima riječi s obzirom na regiju (V3) iz koje slušači dolaze

Kategorija	Naglasak	Robusni test	Statistički pokazatelj	df1	df2	p
2.	KU	Welch	15.99	5	129.596	.000
3.	KS	Welch	13.45	5	130.410	.000
	KU	Welch	5.56	5	133.238	.000
4.	DU	Welch	10.66	5	130.680	.000
5.	KS	Welch	35.07	5	132.508	.000
	KU	Welch	7.97	5	130.563	.000
7.	DS	Welch	14.60	5	130.600	.000
	DU	Welch	21.56	5	131.813	.000
8.	KU + ZD	Welch	14.21	5	132.063	.000
	KS + ZD	Welch	9.52	5	129.291	.000
10.	Mjesto: KS	Welch	23.65	5	131.808	.000

Tablica 101. Games-Howellov post-hoc test za varijance koje nisu homogene, za razlike pokazane Robusnim testom, u analizi stavova prema naglascima pojedinih riječi svrstane u lingvističke kategorije

Kategorija	Naglasak	Regije (1)	Regije (2)	Razlika srednje vrijednosti (1 i 2)	SE	p	95 % interval pouzdanosti	
							Donja granica	Gornja granica
2.	KU	1 Istočna	2 Južna	-.13833	0.24	.993	-.8532	.5766
			3 Sjeverna	-1.70276*	0.30	.000	-2.5878	-.8177
			4 Zapadna	-1.74099*	0.26	.000	-2.5060	-.9760
			5 Zagreb i okolica	-1.46367*	0.27	.000	-2.2398	-.6875
			6 Miješane	-.51868	0.21	.154	-1.1367	.0993
		2 Južna	1 Istočna	.13833	0.24	.993	-.5766	.8532
			3 Sjeverna	-1.56443*	0.33	.000	-2.5339	-.5950
			4 Zapadna	-1.60266*	0.30	.000	-2.4667	-.7386
			5 Zagreb i okolica	-1.32534*	0.30	.000	-2.1991	-.4515
			6 Miješane	-.38035	0.25	.669	-1.1220	.3613
		3 Sjeverna	1 Istočna	1.70276*	0.30	.000	.8177	2.5878
			2 Južna	1.56443*	0.33	.000	.5950	2.5339
			4 Zapadna	-.03823	0.34	1.000	-1.0440	.9675
			5 Zagreb i okolica	.23909	0.35	.983	-.7749	1.2531
			6 Miješane	1.18408*	0.31	.004	.2776	2.0906
		4 Zapadna	1 Istočna	1.74099*	0.26	.000	.9760	2.5060
			2 Južna	1.60266*	0.30	.000	.7386	2.4667
			3 Sjeverna	.03823	0.34	1.000	-.9675	1.0440
			5 Zagreb i okolica	.27732	0.31	.950	-.6373	1.1919
			6 Miješane	1.22231*	0.27	.000	.4321	2.0125
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	1.46367*	0.27	.000	.6875	2.2398
			2 Južna	1.32534*	0.30	.000	.4515	2.1991
			3 Sjeverna	-.23909	0.35	.983	-1.2531	.7749
			4 Zapadna	-.27732	0.31	.950	-1.1919	.6373
			6 Miješane	.94499*	0.28	.011	.1440	1.7460
		6 Miješane	1 Istočna	.51868	0.21	.154	-.0993	1.1367
			2 Južna	.38035	0.25	.669	-.3613	1.1220
			3 Sjeverna	-1.18408*	0.31	.004	-2.0906	-.2776
			4 Zapadna	-1.22231*	0.27	.000	-2.0125	-.4321
			5 Zagreb i okolica	-.94499*	0.28	.011	-1.7460	-.1440
3.	KS	1 Istočna	2 Južna	-.82600*	0.27	.030	-1.6029	-.0491
			3 Sjeverna	-1.57600*	0.24	.000	-2.2796	-.8724
			4 Zapadna	-1.35855*	0.25	.000	-2.0793	-.6378
			5 Zagreb i okolica	-1.66702*	0.23	.000	-2.3500	-.9840
			6 Miješane	-1.08390*	0.24	.000	-1.7802	-.3876
		2 Južna	1 Istočna	.82600*	0.27	.030	.0491	1.6029
			3 Sjeverna	-.75000*	0.20	.006	-1.3459	-.1541
			4 Zapadna	-.53255	0.21	.130	-1.1489	.0838
			5 Zagreb i okolica	-.84102*	0.19	.001	-1.4120	-.2700
			6 Miješane	-.25790	0.20	.792	-.8446	.3288
		3 Sjeverna	1 Istočna	1.57600*	0.24	.000	.8724	2.2796
			2 Južna	.75000*	0.20	.006	.1541	1.3459
			4 Zapadna	.21745	0.18	.822	-.2985	.7334
			5 Zagreb i okolica	-.09102	0.16	.992	-.5497	.3677
			6 Miješane	.49210*	0.16	.040	.0138	.9704
		4 Zapadna	1 Istočna	1.35855*	0.25	.000	.6378	2.0793
			2 Južna	.53255	0.21	.130	-.0838	1.1489
			3 Sjeverna	-.21745	0.18	.822	-.7334	.2985

			5 Zagreb i okolica	-.30847	0.17	.440	-.7942	.1773
			6 Miješane	.27465	0.17	.613	-.2298	.7791
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	1.66702'	0.23	.000	.9840	2.3500
			2 Južna	.84102'	0.19	.001	.2700	1.4120
			3 Sjeverna	.09102	0.16	.992	-.3677	.5497
			4 Zapadna	.30847	0.17	.440	-.1773	.7942
		6 Miješane	6 Miješane	.58312'	0.15	.003	.1385	1.0278
			1 Istočna	1.08390'	0.24	.000	.3876	1.7802
			2 Južna	.25790	0.20	.792	-.3288	.8446
			3 Sjeverna	-.49210'	0.16	.040	-.9704	-.0138
			4 Zapadna	-.27465	0.17	.613	-.7791	.2298
			5 Zagreb i okolica	-.58312'	0.15	.003	-1.0278	-.1385
			2 Južna	.74500'	0.20	.004	.1726	1.3174
3.	KU	1 Istočna	3 Sjeverna	.02195	0.24	1.000	-.6886	.7325
			4 Zapadna	-.07447	0.21	.999	-.6722	.5233
			5 Zagreb i okolica	.04286	0.23	1.000	-.6271	.7128
			6 Miješane	.27037	0.22	.810	-.3550	.8957
		2 Južna	1 Istočna	-.74500'	0.20	.004	-1.3174	-.1726
			3 Sjeverna	-.72305'	0.22	.021	-1.3749	-.0712
			4 Zapadna	-.81947'	0.18	.000	-1.3435	-.2954
			5 Zagreb i okolica	-.70214'	0.21	.014	-1.3084	-.0959
		3 Sjeverna	6 Miješane	-.47463	0.19	.139	-1.0298	.0805
			1 Istočna	-.02195	0.24	1.000	-.7325	.6886
			2 Južna	.72305'	0.22	.021	.0712	1.3749
			4 Zapadna	-.09642	0.23	.998	-.7701	.5772
		4 Zapadna	5 Zagreb i okolica	.02091	0.25	1.000	-.7162	.7580
			6 Miješane	.24842	0.24	.904	-.4496	.9465
			1 Istočna	.07447	0.21	.999	-.5233	.6722
			2 Južna	.81947'	0.18	.000	.2954	1.3435
		5 Zagreb i okolica	3 Sjeverna	.09642	0.23	.998	-.5772	.7701
			5 Zagreb i okolica	.11733	0.22	.994	-.5127	.7474
			6 Miješane	.34484	0.20	.523	-.2367	.9264
			1 Istočna	-.04286	0.23	1.000	-.7128	.6271
		6 Miješane	2 Južna	.70214'	0.21	.014	.0959	1.3084
			3 Sjeverna	-.02091	0.25	1.000	-.7580	.7162
			4 Zapadna	-.11733	0.22	.994	-.7474	.5127
			6 Miješane	.22751	0.23	.915	-.4288	.8838
4.	DU	1 Istočna	1 Istočna	-.27037	0.22	.810	-.8957	.3550
			2 Južna	.47463	0.19	.139	-.0805	1.0298
			3 Sjeverna	-.24842	0.24	.904	-.9465	.4496
			4 Zapadna	-.34484	0.20	.523	-.9264	.2367
		2 Južna	5 Zagreb i okolica	-.22751	0.23	.915	-.8838	.4288
			2 Južna	.05500	0.17	1.000	-.4473	.5573
			3 Sjeverna	-.84439'	0.26	.020	-1.6003	-.0885
			4 Zapadna	-1.39447'	0.23	.000	-2.0811	-.7079
		3 Sjeverna	5 Zagreb i okolica	-.76558'	0.24	.027	-1.4767	-.0544
			6 Miješane	-.33667	0.18	.438	-.8633	.1900
			1 Istočna	-.05500	0.17	1.000	-.5573	.4473
			3 Sjeverna	-.89939'	0.26	.012	-1.6608	-.1380
		2 Južna	4 Zapadna	-1.44947'	0.24	.000	-2.1424	-.7566
			5 Zagreb i okolica	-.82058'	0.25	.016	-1.5378	-.1034
			6 Miješane	-.39167	0.18	.284	-.9273	.1440
			1 Istočna	.84439'	0.26	.020	.0885	1.6003
		3 Sjeverna	2 Južna	.89939'	0.26	.012	.1380	1.6608

		4 Zapadna	4 Zapadna	-55008	0.30	.466	-1.4371	.3370
			5 Zagreb i okolica	.07881	0.31	1.000	-.8268	.9844
			6 Miješane	.50772	0.27	.403	-.2701	1.2856
			1 Istočna	1.39447	0.23	.000	.7079	2.0811
			2 Južna	1.44947	0.24	.000	.7566	2.1424
			3 Sjeverna	.55008	0.30	.466	-.3370	1.4371
		5 Zagreb i okolica	5 Zagreb i okolica	.62889	0.29	.271	-.2223	1.4801
			6 Miješane	1.05780	0.24	.001	.3467	1.7689
			1 Istočna	.76558	0.24	.027	.0544	1.4767
			2 Južna	.82058	0.25	.016	.1034	1.5378
			3 Sjeverna	-.07881	0.31	1.000	-.9844	.8268
			4 Zapadna	-.62889	0.29	.271	-1.4801	.2223
		6 Miješane	6 Miješane	.42891	0.25	.535	-.3059	1.1637
			1 Istočna	.33667	0.18	.438	-.1900	.8633
			2 Južna	.39167	0.18	.284	-.1440	.9273
			3 Sjeverna	-.50772	0.27	.403	-1.2856	.2701
			4 Zapadna	-1.05780	0.24	.001	-1.7689	-.3467
			5 Zagreb i okolica	-.42891	0.25	.535	-1.1637	.3059
5.	DU	1 Istočna	2 Južna	2.33714	0.31	.000	1.4330	3.2412
			3 Sjeverna	1.09429	0.30	.006	.2264	1.9622
			4 Zapadna	1.34049	0.24	.000	.6520	2.0290
			5 Zagreb i okolica	.96929	0.26	.004	.2118	1.7268
			6 Miješane	.81386	0.24	.010	.1278	1.5000
		2 Južna	1 Istočna	-2.33714	0.31	.000	-3.2412	-1.4330
			3 Sjeverna	-1.24286	0.36	.012	-2.3029	-.1829
			4 Zapadna	-.99666	0.32	.028	-1.9235	-.0698
			5 Zagreb i okolica	-1.36786	0.33	.001	-2.3445	-.3912
			6 Miješane	-1.52328	0.32	.000	-2.4495	-.5970
		3 Sjeverna	1 Istočna	-1.09429	0.30	.006	-1.9622	-.2264
			2 Južna	1.24286	0.36	.012	.1829	2.3029
			4 Zapadna	.24620	0.30	.965	-.6455	1.1379
			5 Zagreb i okolica	-.12500	0.32	.999	-1.0687	.8187
			6 Miješane	-.28042	0.30	.940	-1.1714	.6105
		4 Zapadna	1 Istočna	-1.34049	0.24	.000	-2.0290	-.6520
			2 Južna	.99666	0.32	.028	.0698	1.9235
			3 Sjeverna	-.24620	0.30	.965	-1.1379	.6455
			5 Zagreb i okolica	-.37120	0.27	.741	-1.1568	.4144
			6 Miješane	-.52662	0.28	.281	-1.2444	.1912
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	-.96929	0.26	.004	-1.7268	-.2118
			2 Južna	1.36786	0.33	.001	.3912	2.3445
			3 Sjeverna	.12500	0.32	.999	-.8187	1.0687
			4 Zapadna	.37120	0.27	.741	-.4144	1.1568
			6 Miješane	-.15542	0.27	.992	-.9397	.6288
		6 Miješane	1 Istočna	-.81386	0.24	.010	-1.5000	-.1278
			2 Južna	1.52328	0.32	.000	.5970	2.4495
			3 Sjeverna	.28042	0.30	.940	-.6105	1.1714
			4 Zapadna	.52662	0.25	.281	-.1912	1.2444
			5 Zagreb i okolica	.15542	0.27	.992	-.6288	.9397
7.	DS	1 Istočna	2 Južna	-.43833	0.29	.667	-1.2914	.4148
			3 Sjeverna	1.47833	0.37	.002	.3931	2.5635
			4 Zapadna	1.29730	0.31	.001	.3910	2.2036
			5 Zagreb i okolica	1.52136	0.33	.000	.5548	2.4879
			6 Miješane	.44917	0.29	.649	-.4061	1.3044
			2 Južna	1 Istočna	.43833	0.29	.667	-.4148
		2 Južna	1 Istočna	.43833	0.29	.667	-.4148	1.2914

7.	DU	3 Sjeverna	3 Sjeverna	1.91667'	0.34	.000	.9060	2.9273
			4 Zapadna	1.73564'	0.28	.000	.9234	2.5479
			5 Zagreb i okolica	1.95969'	0.30	.000	1.0799	2.8395
			6 Miješane	.88750'	0.26	.011	.1343	1.6407
			1 Istočna	-1.47833'	0.37	.002	-2.5635	-.3931
			2 Južna	-1.91667'	0.34	.000	-2.9273	-.9060
		4 Zapadna	4 Zapadna	-.18103	0.36	.996	-1.2356	.8736
			5 Zagreb i okolica	.04303	0.38	1.000	-1.0623	1.1484
			6 Miješane	-1.02917'	0.35	.044	-2.0422	-.0161
			1 Istočna	-1.29730'	0.31	.001	-2.2036	-.3910
			2 Južna	-1.73564'	0.28	.000	-2.5479	-.9234
			3 Sjeverna	.18103	0.36	.996	-.8736	1.2356
		5 Zagreb i okolica	5 Zagreb i okolica	.22406	0.32	.981	-.7072	1.1553
			6 Miješane	-.84814'	0.28	.036	-1.6624	-.0339
			1 Istočna	-1.52136'	0.33	.000	-2.4879	-.5548
			2 Južna	-1.95969'	0.30	.000	-2.8395	-1.0799
			3 Sjeverna	-.04303	0.38	1.000	-1.1484	1.0623
			4 Zapadna	-.22406	0.32	.981	-1.1553	.7072
		6 Miješane	6 Miješane	-1.07219'	0.30	.008	-1.9542	-.1902
			1 Istočna	-.44917	0.29	.649	-1.3044	.4061
			2 Južna	-.88750'	0.26	.011	-1.6407	-.1343
			3 Sjeverna	1.02917'	0.35	.044	.0161	2.0422
			4 Zapadna	.84814'	0.28	.036	.0339	1.6624
			5 Zagreb i okolica	1.07219'	0.30	.008	.1902	1.9542
7.	DU	1 Istočna	2 Južna	.59000	0.27	.269	-.2073	1.3873
			3 Sjeverna	-1.31935'	0.34	.003	-2.3066	-.3321
			4 Zapadna	-1.62950'	0.29	.000	-2.4689	-.7901
			5 Zagreb i okolica	-1.45524'	0.32	.000	-2.3778	-.5327
			6 Miješane	-.33531	0.28	.833	-1.1416	.4710
		2 Južna	1 Istočna	-.59000	0.27	.269	-1.3873	.2073
			3 Sjeverna	-1.90935'	0.31	.000	-2.8175	-1.0012
			4 Zapadna	-2.21950'	0.25	.000	-2.9612	-1.4778
			5 Zagreb i okolica	-2.04524'	0.29	.000	-2.8810	-1.2094
			6 Miješane	-.92531'	0.24	.003	-1.6279	-.2228
		3 Sjeverna	1 Istočna	1.31935'	0.34	.003	.3321	2.3066
			2 Južna	1.90935'	0.31	.000	1.0012	2.8175
			4 Zapadna	-.31015	0.32	.929	-1.2546	.6343
			5 Zagreb i okolica	-.13589	0.35	.999	-1.1533	.8816
			6 Miješane	.98404'	0.31	.028	.0677	1.9004
		4 Zapadna	1 Istočna	1.62950'	0.29	.000	.7901	2.4689
			2 Južna	2.21950'	0.25	.000	1.4778	2.9612
			3 Sjeverna	.31015	0.32	.929	-.6343	1.2546
			5 Zagreb i okolica	.17427	0.30	.992	-.7015	1.0500
			6 Miješane	1.29419'	0.26	.000	.5433	2.0451
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	1.45524'	0.32	.000	.5327	2.3778
			2 Južna	2.04524'	0.29	.000	1.2094	2.8810
			3 Sjeverna	.13589	0.35	.999	-.8816	1.1533
			4 Zapadna	-.17427	0.30	.992	-1.0500	.7015
			6 Miješane	1.11993'	0.29	.003	.2754	1.9645
		6 Miješane	1 Istočna	.33531	0.28	.833	-.4710	1.1416
			2 Južna	.92531'	0.24	.003	.2228	1.6279
			3 Sjeverna	-.98404'	0.31	.028	-1.9004	-.0677
			4 Zapadna	-1.29419'	0.26	.000	-2.0451	-.5433
			5 Zagreb i okolica	-1.11993'	0.29	.003	-1.9645	-.2754

8.	KU + ZD	1 Istočna	2 Južna	-1.90625'	0.23	.000	-2.5657	-1.2468
			3 Sjeverna	-1.38780'	0.28	.000	-2.2125	-.5631
			4 Zapadna	-1.21915'	0.28	.000	-2.0237	-.4146
			5 Zagreb i okolica	-1.19592'	0.31	.003	-2.0903	-.3015
			6 Miješane	-1.17160'	0.24	.000	-1.8640	-.4792
			1 Istočna	1.90625'	0.23	.000	1.2468	2.5657
		2 Južna	3 Sjeverna	.51845	0.27	.395	-.2705	1.3074
			4 Zapadna	.68710	0.26	.106	-.0804	1.4546
			5 Zagreb i okolica	.71033	0.29	.166	-.1513	1.5720
			6 Miješane	.73465'	0.22	.017	.0869	1.3824
			1 Istočna	1.38780'	0.28	.000	.5631	2.2125
		3 Sjeverna	2 Južna	-.51845	0.27	.395	-1.3074	.2705
			4 Zapadna	.16866	0.31	.994	-.7418	1.0791
			5 Zagreb i okolica	.19189	0.34	.993	-.7973	1.1811
			6 Miješane	.21620	0.28	.971	-.6003	1.0327
		4 Zapadna	1 Istočna	1.21915'	0.28	.000	.4146	2.0237
			2 Južna	-.68710	0.26	.106	-1.4546	.0804
			3 Sjeverna	-.16866	0.31	.994	-1.0791	.7418
			5 Zagreb i okolica	.02323	0.33	1.000	-.9502	.9967
			6 Miješane	.04754	0.27	1.000	-.7485	.8436
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	1.19592'	0.31	.003	.3015	2.0903
			2 Južna	-.71033	0.29	.166	-1.5720	.1513
			3 Sjeverna	-.19189	0.34	.993	-1.1811	.7973
			4 Zapadna	-.02323	0.33	1.000	-.9967	.9502
			6 Miješane	.02431	0.30	1.000	-.8628	.9115
		6 Miješane	1 Istočna	1.17160'	0.24	.000	.4792	1.8640
			2 Južna	-.73465'	0.22	.017	-1.3824	-.0869
			3 Sjeverna	-.21620	0.28	.971	-1.0327	.6003
			4 Zapadna	-.04754	0.27	1.000	-.8436	.7485
			5 Zagreb i okolica	-.02431	0.30	1.000	-.9115	.8628
8.	KS + ZD	1 Istočna	2 Južna	1.54125'	0.23	.000	.8813	2.2012
			3 Sjeverna	.56732	0.25	.239	-.1799	1.3145
			4 Zapadna	.64723	0.24	.084	-.0495	1.3440
			5 Zagreb i okolica	.86521'	0.26	.016	.1064	1.6240
			6 Miješane	.67173'	0.20	.010	.1049	1.2386
		2 Južna	1 Istočna	-1.54125'	0.23	.000	-2.2012	-.8813
			3 Sjeverna	-.97393'	0.28	.012	-1.8008	-.1471
			4 Zapadna	-.89402'	0.27	.016	-1.6769	-.1111
			5 Zagreb i okolica	-.67604	0.29	.185	-1.5136	.1615
			6 Miješane	-.86952'	0.23	.004	-1.5434	-.1956
		3 Sjeverna	1 Istočna	-.56732	0.25	.239	-1.3145	.1799
			2 Južna	.97393	0.28	.012	.1471	1.8008
			4 Zapadna	.07992	0.29	1.000	-.7759	.9358
			5 Zagreb i okolica	.29789	0.31	.930	-.6076	1.2034
			6 Miješane	.10441	0.26	.999	-.6552	.8640
		4 Zapadna	1 Istočna	-.64723	0.24	.084	-1.3440	.0495
			2 Južna	.89402'	0.27	.016	.1111	1.6769
			3 Sjeverna	-.07992	0.29	1.000	-.9358	.7759
			5 Zagreb i okolica	.21797	0.30	.977	-.6484	1.0843
			6 Miješane	.02449	0.24	1.000	-.6856	.7346
		5 Zagreb i okolica	1 Istočna	-.86521'	0.26	.016	-1.6240	-.1064
			2 Južna	.67604	0.29	.185	-.1615	1.5136
			3 Sjeverna	-.29789	0.31	.930	-1.2034	.6076
			4 Zapadna	-.21797	0.30	.977	-1.0843	.6484

		6 Miješane	6 Miješane	-.19348	0.26	.977	-.9646	.5776
			1 Istočna	-.67173'	0.20	.010	-1.2386	-.1049
			2 Južna	.86952'	0.23	.004	.1956	1.5434
			3 Sjeverna	-.10441	0.26	.999	-.8640	.6552
			4 Zapadna	-.02449	0.24	1.000	-.7346	.6856
10.	Mjesto: KS	1 Istočna	5 Zagreb i okolica	.19348	0.26	.977	-.5776	.9646
			2 Južna	2.30125'	0.25	.000	1.5683	3.0342
			3 Sjeverna	1.75171'	0.25	.000	1.0063	2.4972
			4 Zapadna	1.81787'	0.28	.000	1.0019	2.6339
			5 Zagreb i okolica	2.15265'	0.30	.000	1.2733	3.0320
		2 Južna	6 Miješane	1.97679'	0.24	.000	1.2858	2.6677
			1 Istočna	-2.30125'	0.25	.000	-3.0342	-1.5683
			3 Sjeverna	-.54954	0.28	.354	-1.3536	.2545
			4 Zapadna	-.48338	0.30	.587	-1.3524	.3857
			5 Zagreb i okolica	-.14860	0.32	.997	-1.0768	.7796
		3 Sjeverna	6 Miješane	-.32446	0.26	.812	-1.0798	.4309
			1 Istočna	-1.75171'	0.26	.000	-2.4972	-1.0063
			2 Južna	.54954	0.28	.354	-.2545	1.3536
			4 Zapadna	.06617	0.30	1.000	-.8132	.9456
			5 Zagreb i okolica	.40095	0.32	.813	-.5369	1.3388
		4 Zapadna	6 Miješane	.22508	0.26	.957	-.5424	.9926
			1 Istočna	-1.81787'	0.28	.000	-2.6339	-1.0019
			2 Južna	.48338	0.30	.587	-.3857	1.3524
			3 Sjeverna	-.06617	0.30	1.000	-.9456	.8132
			5 Zagreb i okolica	.33478	0.34	.923	-.6586	1.3281
		5 Zagreb i okolica	6 Miješane	.15892	0.29	.994	-.6774	.9952
			1 Istočna	-2.15265'	0.30	.000	-3.0320	-1.2733
			2 Južna	.14860	0.32	.997	-.7796	1.0768
			3 Sjeverna	-.40095	0.32	.813	-1.3388	.5369
			4 Zapadna	-.33478	0.34	.923	-1.3281	.6586
		6 Miješane	6 Miješane	-.17586	0.31	.993	-1.0742	.7224
			1 Istočna	-1.97679'	0.24	.000	-2.6677	-1.2858
			2 Južna	.32446	0.26	.812	-.4309	1.0798
			3 Sjeverna	-.22508	0.26	.957	-.9926	.5424
			4 Zapadna	-.15892	0.29	.994	-.9952	.6774
			5 Zagreb i okolica	.17586	0.31	.993	-.7224	1.0742

* Razlika u srednjim vrijednostima značajna je na razini 0.05.

POPIS SLIKA

- Slika 1: Shema dosadašnjih klasifikacija naglasnih varijantnosti u hrvatskome (standardnom) jeziku* 21
- Slika 2. Stavovi svih slušača (N1=308) prema govornoj realizaciji teksta s pomaknutim naglascima (A) te govornoj realizaciji teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) u kategorijama procjene govora* 104
- Slika 3. Stavovi svih slušača (N1=308) prema govornoj realizaciji teksta s pomaknutim naglascima (A) te govornoj realizaciji teksta s nepomaknutim i čelnim naglascima (B) u kategorijama procjene osobe* 105
- Slika 4. Stavovi o izgovoru teksta s pomaknutim naglaskom (A) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 112
- Slika 5. Stavovi o izgovoru teksta s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 113
- Slika 6. Stavovi o osobi koja izgovara tekst s pomaknutim naglaskom (A) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 114
- Slika 7. Stavovi o osobi koja izgovara tekst s nepomaknutim i čelnim naglaskom (B) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 115
- Slika 8. Stavovi o izgovoru rečenice R1 u inačicama A (Student je kupio kartu za kòncert, na kojem svira poznati kvàrtet.) i B (Student je kupio kartu za koncert, na kojem svira poznati kvartet.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 135
- Slika 9. Stavovi o izgovoru rečenice R2 u inačicama A (Danas sam dobio službeni dokùment na kojem piše da sam završio fakùltet i postao biòlog.) i B (Danas sam dobio službeni dokument na kojem piše da sam završio fakultet i postao biolog.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 136
- Slika 10. Stavovi o izgovoru rečenice R3 u inačicama A (Ako dobro pògledamo uzorak i ispìtamo sve varijable, možda dobro i nàpíšemo taj test.) i B (Ako dobro pogledamo uzorak i ispitamo sve varijable, možda dobro i napišemo taj test.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača* 137

Slika 11. Stavovi o izgovoru rečenice R4 u inačicama A (Redovito razgovaramo o tržištu koje kontroliramo i proizvodnji koju financiramo.) i B (Redovito razgovaramo o tržištu koje kontroliramo i proizvodnji koju financiramo.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 137

Slika 12. Stavovi o izgovoru rečenice R5 u inačicama A (Svakako najprije ispitajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslušajte glas zdravog razuma i – pričekajte električare!) i B (Svakako najprije ispitajte ima li u utičnici struje ili, još bolje, poslušajte glas zdravog razuma i – pričekajte električare!) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 138

Slika 13. Stavovi o izgovoru rečenice R6 u inačicama A (Dobro je i to što su pozvali i njih, a veseli me da smo i mi ovdje.) i B (Dobro je i to što su pozvali i njih, a veseli me da smo i mi ovdje.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 139

Slika 14. Stavovi o izgovoru rečenice R7 u inačicama A (Dođi u kuću pa ćemo odlučiti idemo li u grad ili na more.) i B (Dođi u **kuću** pa ćemo odlučiti idemo li u **grad** ili na **more**.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 139

Slika 15. Stavovi o izgovoru rečenice R8 u inačicama A (Pričala sam ti o toj prijateljici – pò njoj smo našoj kćeri dali ime, a to je, pò meni, najljepše ime na svijetu.) i B (Pričala sam ti o **toj** prijateljici – po **njoj** smo našoj kćeri dali ime, a to je, po **meni**, najljepše ime na svijetu.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 140

Slika 16. Stavovi o izgovoru rečenice R9 u inačicama A (Nè vjerujem ti kad kažeš da nè plešeš dobro, a mislim da nije točno ni to da nè kuhaš.) i B (Ne **vjerujem** ti kad kažeš da ne **plešeš** dobro, a mislim da nije točno ni to da ne **kuhaš**.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 141

Slika 17. Stavovi o izgovoru rečenice R10 u inačicama A (Naježda kòmaraca u blizini òstataka vode bila je neugodna za skupinu mužkaraca koja se ondje našla.) i B (Naježda **komaraca** u blizini **ostataka** vode bila je neugodna za skupinu **muškaraca** koja se ondje našla.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 142

Slika 18. Stavovi o izgovoru rečenice R11 u inačicama A (Konobar je rekao da mu treba upàljač, ali njegov pomoćnik donio je otvárač za boce.) i B (Konobar je rekao da mu treba **upaljač**, ali njegov pomoćnik donio je **otvarač** za boce.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 143

Slika 19. Stavovi o izgovoru rečenice R12 u inačicama A (Dugoročno gledano, samovolja vladajućih dovest će i do brzopletih odluka.) i B (Dugoročno gledano, samovolja vladajućih dovest će i do brzopletih odluka.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 144

Slika 20. Stavovi o izgovoru rečenice R13 u inačicama A (Moram preskočiti gledanje filma ako hoću pročitati knjigu i pripremiti izlaganje.) i H (hiperkorektna, nepravilna: Moram **preskočiti** gledanje filma ako hoću **pročitati** knjigu i **pripremiti** izlaganje.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 145

Slika 21. Stavovi o izgovoru rečenice R14 u inačicama A (Dugo je razmišljao i izvrteo mnoge zamisli, da bi napokon predložio promjenu.) i H (hiperkorektna, nepravilna: Dugo je **razmišljao** i **izvrteo** mnoge zamisli, da bi napokon **predložio** promjenu.) s obzirom na regionalnu pripadnost slušača 145

Slika 22. Odgovori na pitanje „Za koji od nekoliko najvećih hrvatskih gradova smatrate da je govor koji se u tom gradu govori vrlo blizak standardu?“ (N1=308) 157

Slika 23. Odgovori na dva pitanja (1) „Što mislite, iz kojega grada potječu govornici koji se svojim govorom najviše približavaju propisanom standardu?“ i (2) „Kad govore standardnim jezikom, govornici iz kojega grada Vama zvuče najljepše?“ (N2=308) 158

Slika 24. Stavovi o govornim realizacijama Osijeka, Splita, Zagreba i Rijeke te o govoru dviju spikerica (N2=308) 162

Slika 25. Stavovi o prihvatljivosti i regionalnosti govornih realizacija 11 govornica (N2=308) 164

Slika 26. Razlike u ukupnim procjenama svih 11 govornica s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2) i regiju (V3): dvosmjerna analiza varijance 170

Slika 27. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija triju govornica iz Splita 184

Slika 28. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Osijeka 185

<i>Slika 29. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Zagreba</i>	186
<i>Slika 30. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govornih realizacija dviju govornica iz Rijeke</i>	187
<i>Slika 31. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja realizacije spikerice koja govori visinskim naglasnim sustavom</i>	187
<i>Slika 32. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“ na temelju slušanja govorne realizacije spikerice koja govori udarnim naglasnim sustavom</i>	188
<i>Slika 33. Točnost prepoznavanja s obzirom na glazbeno obrazovanje slušača (izražena u %)</i>	194
<i>Slika 34. Točnost prepoznavanja s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača (izražena u %)</i>	195
<i>Slika 35. Točnost prepoznavanja s obzirom na regionalno podrijetlo slušača (izražena u %)</i>	196
<i>Slika 36. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog izvan početnoga sloga kod posuđenica po regijama slušača</i>	203
<i>Slika 37. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog izvan početnoga sloga (poljoprivreda, samoobrana, veleprodaja) kod složenica po regijama slušača</i>	205
<i>Slika 38. Stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglasaka ostvarenog na početnome slogu u domaćim i uobičajenim riječima po regijama slušača</i>	206
<i>Slika 39. Stavovi o poželjnosti silaznih naglasaka (KS, DS) i uzlaznoga naglasaka (DU) izvan početnoga slogu u paradigmi, u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka) po regijama slušača</i>	208
<i>Slika 40. Stavovi o poželjnosti silaznoga naglasaka (KS) i uzlaznih naglasaka (DU, KU) ostvarenim na početnome slogu u N mn. imenica (hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi) po regijama slušača</i>	211

- Slika 41. Stavovi o poželjnosti uzlaznoga (DU) i silaznoga (DS) naglasaka ostvarenoga na početnome slogu u srednjem rodu neodređenoga oblika pridjeva (ljuto, glupo, suho) po regijama slušača* 212
- Slika 42. Stavovi o poželjnosti silaznoga (DS) i uzlaznoga (DU) naglasaka ostvarenog na početnome slogu kod infinitiva glagola (doći, naći, vući) po regijama slušača* 214
- Slika 43. Stavovi o poželjnosti uzlaznoga (KS) i silaznoga (KS) naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenom na početnome slogu kod imenica (češnjak, mesar, leptir, mjehur) po regijama slušača* 215
- Slika 44. Stavovi o poželjnosti naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenih u rečenicama i riječima (Ja čekam., Ti jedeš., On misli.; radost, mladost, ludost) po regijama slušača* 216
- Slika 45. Stavovi o poželjnosti dugouzlaznoga (DU) naglasaka uz promjenu mjesta naglasaka i kratkosilaznoga (KS) naglasaka ostvarenog u svezama riječi s određenim imenicama promjenljivoga naglasnog tipa „junak–junaka“ (mjehura, češnjaka, mesara, leptira) po regijama slušača* 218
- Slika 46. Poželjnost riječi „prodor“ s KU i DU naglaskom po regijama slušača* 219
- Slika 47. Poželjnost riječi „zapad“ s DU i DS naglaskom po regijama slušača* 220
- Slika 48. Poželjnost riječi „nastava“ s KS i DS naglaskom po regijama slušača* 220

POPIS TABLICA

<i>Tablica 1. Procjena standardne ortoepije i samoprocjena profesionalnih govornika (na temelju tvrdnji)</i>	62
<i>Tablica 2. Procjena izgovora profesionalnih govornika (na temelju snimki)</i>	65
<i>Tablica 3. Naglasak posuđenica u rječničkim priručnicima</i>	69
<i>Tablica 4. Naglasak složenica u rječničkim priručnicima</i>	71
<i>Tablica 5. Naglasne dublete domaćih riječi</i>	72
<i>Tablica 6. Naglasak genitiva množine imenica muškoga roda u normativnim priručnicima</i>	74
<i>Tablica 7. Naglasak nominativa množine imenica muškoga roda u normativnim priručnicima</i>	76
<i>Tablica 8. Naglasak pridjeva srednjega roda u priručnicima</i>	76
<i>Tablica 9. Naglasak nominativa jednine imenica u korpusu podtipa „junak – junaka”</i>	77
<i>Tablica 10. Naglasak genitiva jednine imenica u korpusu podtipa „junak – junaka”</i>	79
<i>Tablica 11. Naglasak složenica sa spojnikom -o- u rječnicima</i>	80
<i>Tablica 12. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na glazbeno obrazovanje</i>	107
<i>Tablica 13. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na akcentološko obrazovanje</i>	108
<i>Tablica 14. Deskriptivni podaci za procjenu govorne realizacije teksta A i teksta B s obzirom na regiju</i>	109
<i>Tablica 15. Rezultati analize varijance o tekstu A i tekstu B u kategorijama procjene govora i procjene osobe s obzirom na regionalnu pripadnost slušača</i>	110
<i>Tablica 16. Rezultati post-hoc testa za tekst B u stavovima prema govoru s obzirom na regiju slušača</i>	111

<i>Tablica 17. Rezultati post-hoc testa za tekst B u stavovima prema osobi s obzirom na regiju slušača</i>	111
<i>Tablica 18. Korelacije za ukupne stavove prema govoru i osobi koja govori s obzirom na tekst s pomaknutim naglascima (A) i s obzirom na nepomaknuti i čelni naglasak (B)</i>	116
<i>Tablica 19. Prikaz lingvističkih kategorija naglasnoga mjesta ispitivanoga uz pomoć rečenica kao stimulusa</i>	121
<i>Tablica 20. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica i usporedba slušača s obzirom na glazbeno obrazovanje (V1)</i>	125
<i>Tablica 21. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica i usporedba slušača s obzirom na akcentološko obrazovanje (V2)</i>	126
<i>Tablica 22. Deskriptivni podaci za procjenu izgovora 12 rečenica u dvije inačice A i B prema regiji ispitanika</i>	127
<i>Tablica 23. Analiza varijance (ANOVA) za razlike u stavovima ispitanika prema regiji, i to prema izgovoru 12 rečenica u inačici A i B</i>	127
<i>Tablica 24. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za 12 rečenica u inačici A</i>	127
<i>Tablica 25. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za 12 rečenica u inačici B</i>	128
<i>Tablica 26. Stavovi slušača prema pomaknutom (inačica A) i nepomaknutom naglasku (inačica B) u 12 rečenica (bez hiperkorektnih ostvaraja)</i>	128
<i>Tablica 27. Stavovi slušača prema inačicama A, B i H u 14 rečenica</i>	130
<i>Tablica 28. Ukupni stavovi prema govornim realizacijama gradova i dviju spikerica</i>	161
<i>Tablica 29. Stavovi prema govornim realizacijama s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača</i>	166
<i>Tablica 30. Ukupni stavovi prema svim govornim realizacijama s obzirom na regiju slušača</i>	167
<i>Tablica 31. Stavovi prema pojedinima govornim realizacijama ovisno o regiji slušača</i>	169

<i>Tablica 32. Korelacije za stavove prema govornim realizacijama govornica iz 4 grada i dviju spikerica</i>	171
<i>Tablica 33. Stavovi slušača iz Zagreba prema govornim realizacijama dviju govornica iz Zagreba</i>	173
<i>Tablica 34. Stavovi slušača iz sjeverne regije govornim realizacijama dviju govornica iz Zagreba</i>	174
<i>Tablica 35. Stavovi slušača iz zapadne regije prema govornim realizacijama dviju govornica iz Rijeke</i>	175
<i>Tablica 36. Stavovi slušača iz južne regije prema govornim realizacijama triju govornica iz Splita</i>	176
<i>Tablica 37. Stavovi slušača iz istočne regije prema govornim realizacijama dviju govornica iz Osijeka</i>	178
<i>Tablica 38. Odgovori na pitanje „Prepoznajete li odakle je govornica?“</i>	189
<i>Tablica 39. Prikaz lingvističkih kategorija obuhvaćenih istraživanjem tona, trajanja i mjesta uz pomoć riječi kao stimulusa</i>	199
<i>Tablica 40. Stavovi o poželjnosti naglasnih inačica riječi prodor, zapad i nastava s obzirom na regije slušača</i>	221
<i>Tablica 41. Rezultati korelacija za tekst A (pomaknuti naglasci – stavovi o govoru) u pojedinim kategorijama procjene</i>	251
<i>Tablica 42. Rezultati korelacija za tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci – stavovi o govoru) u pojedinim kategorijama procjene</i>	253
<i>Tablica 43. Rezultati korelacija za tekst A (pomaknuti naglasci – stavovi o osobi koja tako govori) u pojedinim kategorijama procjene</i>	255
<i>Tablica 44. Rezultati korelacija za tekst B (nepomaknuti i čelni naglasci – stavovi o osobi koja tako govori) u pojedinim kategorijama procjene</i>	257
<i>Tablica 45. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R1 i R2</i>	259
<i>Tablica 46. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R3 i R4</i>	261
<i>Tablica 47. Ocjena mjesta naglasaka po regijama slušača za stimuluse R5 i R6</i>	263

<i>Tablica 48. Ocjena mjesta naglaska po regijama slušača za stimuluse R7 i R8</i>	265
<i>Tablica 49. Ocjena mjesta naglaska po regijama slušača za stimuluse R9 i R10</i>	267
<i>Tablica 50. Ocjena mjesta naglaska po regijama slušača za stimuluse R11 i R12</i>	269
<i>Tablica 51. Korelacija između 7 kategorija stavova prema ostvaraju mjesta naglaska na primjeru riječi u rečenici</i>	271
<i>Tablica 52. Faktorska zasićenja pojedinih čestica dobivena na dva faktora za 7 kategorija stavova u istraživanju mjesta naglaska u rečenicama</i>	271
<i>Tablica 53. Procjena izgovora rečenica u A i B inačici s obzirom na kategorije procjene i s obzirom na regiju slušača</i>	272
<i>Tablica 54. Post-hoc test za 1. kategoriju procjene (nepravilno – pravilno) rečenica u inačici A</i>	275
<i>Tablica 55. Post-hoc test za 3. kategoriju procjene (regionalno obilježeno – regionalno neobilježeno) rečenica u inačici A</i>	275
<i>Tablica 56. Post-hoc test za 4. kategoriju procjene (zastarjelo – suvremeno) rečenica u inačici A</i>	275
<i>Tablica 57. Post-hoc test za 7. kategoriju procjene (onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi) rečenica u inačici A</i>	276
<i>Tablica 58. Post-hoc test za 6. kategoriju procjene (ne sviđa mi se kad ovako drugi govore – sviđa mi se kad ovako drugi govore) rečenica u inačici B</i>	276
<i>Tablica 59. Post-hoc test za 7. kategoriju procjene (onako kako ne govore ugledni ljudi – onako kako govore ugledni ljudi) rečenica u inačici B</i>	276
<i>Tablica 60. Post-hoc test (Games-Howellov) za varijable koje nemaju homogenu varijancu: analiza percepcije govorne realizacije iz različitih regija</i>	277
<i>Tablica 61. Test najmanje značajne razlike (Least Significant Difference) u percepciji govorne realizacije s obzirom na regiju</i>	278
<i>Tablica 62. Analiza varijance (Welchova ANOVA): razlike u procjenama govorne realizacije s obzirom na regije slušača</i>	279

<i>Tablica 63. Robusni test (Welch) za varijance koje nisu homogene za analizu percepcije različitih govornih realizacija</i>	279
<i>Tablica 64. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Osijeka</i>	279
<i>Tablica 65. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Zagreba</i>	280
<i>Tablica 66. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije govornica iz Rijeke</i>	280
<i>Tablica 67. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke: razlike u percepciji pojedinih govornih realizacija ovisno o akcentološkom obrazovanju slušača (V2)</i>	280
<i>Tablica 68. Post-hoc (Games-Howellov) test za varijable koje nemaju homogenu varijancu: razlike u procjenama govorne realizacije spikerice iz udarnoga sustava</i>	281
<i>Tablica 69. Post hoc test (Sheffe) za utvrđivanje razlika i ranga na temelju točnosti prepoznavanja naglasaka s obzirom na regije</i>	281
<i>Tablica 70. Dvosmjerna analiza varijance: Utjecaj regije i akcentološkoga obrazovanja slušača na procjenu govorne realizacije</i>	282
<i>Tablica 71. Interakcija/povezanost regije i akcentološkoga obrazovanja</i>	282
<i>Tablica 72. Rezultati faktorske analize (PAF) za stavove prema govornim realizacijama</i>	282
<i>Tablica 73. Rezultati prepoznavanja regionalne pripadnosti govornica na temelju govorne realizacije teksta (čitanje teksta na hrvatskome standardnom jeziku)</i>	283
<i>Tablica 74. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Osijeka</i>	284
<i>Tablica 75. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Splita</i>	284

<i>Tablica 76. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Zagreba</i>	284
<i>Tablica 77. Glazbeno obrazovanje slušača i uspješnost prepoznavanja regije govornica iz Rijeke</i>	284
<i>Tablica 78. Deskriptivni podaci za procjenu naglasaka riječi s obzirom na akcentološko obrazovanje slušača (V2)</i>	285
<i>Tablica 79. Rezultati t-testa za nezavisne uzorke: usporedba slušača prema akcentološkom obrazovanju (V2)</i>	286
<i>Tablica 80. Analiza varijance (ANOVA) – za varijance koje su homogene u analizi stavova prema naglascima riječi s obzirom na regiju slušača (V3)</i>	287
<i>Tablica 81. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 1. kategorija – KU kod posuđenica (pedantnost, pikantnost, frekventnost, apsolutizam, eufemizam, impresionizam)</i>	287
<i>Tablica 82. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 6. kategorija – DU u riječima ljuto, glupo, suho</i>	288
<i>Tablica 83. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 6. kategorija – DS u riječima ljuto, glupo, suho</i>	288
<i>Tablica 84. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 9. kategorija – sa zanaglasnom dužinom</i>	288
<i>Tablica 85. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 4. kategorija – DS u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka)</i>	288
<i>Tablica 86. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 4. kategorija – KS u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka)</i>	289
<i>Tablica 87. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 10. kategorija – mjesto DU</i>	289
<i>Tablica 88. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 5. kategorija – KS u riječima hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi</i>	289
<i>Tablica 89. Post-hoc (Student-Newman-Keuls) test za varijable koje imaju homogenu varijancu: 5. kategorija – KU u riječima hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi</i>	289

Tablica 90. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) nag-laska ostvarenog izvan početnoga sloga kod posuđenica (pedantnost, pikantnost, frekventnost, apsolutizam, eufemizam, impresioniizam) po regijama slušača 290

Tablica 91. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) naglaska ostvarenog izvan početnoga sloga kod složenica po regijama slušača 290

Tablica 92. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (KS) i uzlaznoga (KU) nag-laska ostvarenog na početnome slogu u (o)domać(en)im riječima (suprug, supruga, maslina, šparoga, možda) po regijama slušača 291

Tablica 93. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznih naglasaka (KS, DS) i uzlazno-ga naglaska (DU) izvan početnoga slogu u paradigmi, u G mn. (nekoliko Dalmatinaca, Slavonaca, podataka) po regijama slušača 291

Tablica 94. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga naglaska (KS) i uzlaznih naglasaka (DU, KU) ostvarenih na početnome slogu u N mn. imenica (hramovi, puževi, ključevi, sajmovi, pojmovi) po regijama slušača 292

Tablica 95. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti uzlaznoga (DU) i silaznoga (DS) nag-laska ostvarenog na početnome slogu u srednjem rodu neodređenoga oblika pridjeva (ljuto, glupo, suho) po regijama slušača 292

Tablica 96. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti silaznoga (DS) i uzlaznoga (DU) nag-laska ostvarenog na početnome slogu kod infinitiva glagola (doći, naći, vući) po regijama slušača 293

Tablica 97. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti uzlaznoga (KS) i silaznoga (KS) nag-laska uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenom na početnome slogu kod imenica (češnjak, mesar, leptir, mjehur) po regijama slušača 293

Tablica 98. Deskriptivna statistika: stavovi o poželjnosti naglasaka uz zanaglasnu dužinu (ZD) ostvarenih u rečenicama i riječima (Ja čekam., Ti jedeš., On misli.; radost, mladost, ludost) po regijama slušača 294

Tablica 99. Stavovi o poželjnosti dugouzlaznoga (DU) naglaska uz promjenu mjesta naglaska i kratkosilaznoga (KS) naglaska ostvarenog u svezama riječi s određenim imenicama promjenljivoga naglasnog tipa „junak – junaka“ (mjehura, češnjaka, mesara, leptira) po regijama slušača 294

Tablica 100. Robusni test za varijance koje nisu homogene u analizi stavova prema naglasci-ma riječi s obzirom na regiju (V3) iz koje slušači dolaze 294

Tablica 101. Games-Howellov post-hoc test za varijance koje nisu homogene, za razlike pokazane Robusnim testom, u analizi stavova prema naglascima pojedinih riječi svrstane u lingvističke kategorije 295

Literatura

- Anić, Vladimir. 1969. O jednom akcenatskom procesu u različitim službama književnog jezika. *Jezik*. 16/3. 84–89.
- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- Anić, Vladimir. 2015. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber – Znanje. Zagreb.
- Anikin, Andrey; Aseyev, Nikolay; Erben Johansson, Niklas. 2023. Do some languages sound more beautiful than others? *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 120/17. 1–7. e2218367120. <https://doi.org/10.1073/pnas.2218367120>.
- Appel, Wilhelm. 1950. Gestaltstudien. Untersuchungen über den Akzent in der Serbokroatischen Sprache. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1. 53–70.
- Babić, Stjepan. 1956. Neka pitanja u vezi s imenicama na -ost. *Jezik*. IV/5. 145–148.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Babić, Zrinka; Josipović, Višnja. 1991. U potrazi za sustavnim prikazom hrvatskih naglasaka. *Suvremena lingvistika*. 31/32. 37–58.
- Badurina, Lada; Matešić, Mihaela. 2008. Riječka jezična zbilja: Urbani govor između sustava i standarda. *Sveti Vid – Zbornik* XIII/1. 111–120.
- Bakran, Juraj. 1986. Ortoepija na drugi način. *Jezik*. 33/5. 143–148.
- Bakran, Juraj. 1988. Tolerance of segmental duration variation of continuous speech. *Speech '88. Proceedings of Seventh FASE Symposium*. 22. – 26. August, 1988. Edinburgh. Book 2. 509–513.
- Bakran, Juraj. 1989. Djelovanje naglasaka i dužine na frekvencije formantata. *Govor*. VI/2. 1–12.
- Bakran, Juraj; Erdeljac, Vlasta; Lazić, Nikolaj. 2001. Modeliranje temeljnih intonacijskih oblika. *Govor*. XVIII/2. 105–111.
- Banković-Mandić, Ivančica. 2010. (Ne)prelaženje uzlaznih naglasaka na prethodni slog. *Proizvodnja i percepcija govora – zbornik radova*. Ur. Mildner, Vesna; Liker, Marko. FF Press. Zagreb. 132–139.

- Banković-Mandić, Ivančica; Runjić-Stoilova, Anita. 2006. Govor hrvatske javne televizije kao prestižan. *Jezik i mediji – jedan jezik: više svijetova*. Ur. Granić, Jagoda. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Split. 63–72.
- Barić, Eugenija; Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Luken-da, Marko; Mamić, Mile; Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana; Švačko, Vanja; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine. Zagreb.
- Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Benić, Mislav. 2007. Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji. *Filologija*. 48. 1–28.
- Berruto, Gaetano. 1987. Varietät. *Sociolinguistics/Soziolinguistik*. Ur. Ammon, Ulrich; Dittmar, Norbert; Mattheier, Klaus J. Walter de Gruyter. Berlin – New York. 263–267.
- Bethin, Christina Y. 1998. *Slavic Prosody: Language change and phonological theory*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Birtić, Matea; Blagus Bartolec, Goranka; Hudeček, Lana; Jojić, Ljiljana; Kovačević, Barbara; Lewis, Kristian; Matas Ivanković, Ivana; Mihaljević, Milica; Miloš, Irena; Ramadanović, Ermina; Vidović, Domagoj. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Blažeka, Đuro. 2008. *Međimurski dijalekt (Hrvatski kajkavski govori Međimurja)*. Matica hrvatska. Čakovec.
- Boersma, Paul; Weenink, David. 1992–2022. *Praat: doing phonetics by computer*. [računalni program]. Verzija 6.2.23. <https://www.praat.org> (pristupljeno 12. studenoga 2022.)
- Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten. 1966. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Brechmann, Andre; Scheich, Henning. 2005. Hemispheric shifts of sound representation in auditory cortex with conceptual listening. *Cerebral Cortex*. 15/5. 578–587.
- Browne, Wayles E.; McCawley, James D. 1965. Srpskohrvatski akcenat. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*. 8. 147–151.
- Brozović, Dalibor. 1955. Akcentuacija tuđica na -or u hrvatskom jeziku. *Jezik*. 3/4. 118–123.
- Brozović, Dalibor. 1964a. O jezičnoj porodici i o standardnim oblicima njezinih članova. *Radovi. Razdio lingvističko-filološki* (3) 1963-1964. 5. 21–34.

- Brozović, Dalibor. 1964b. Prodor u naš ortoepski standard. *Jezik*. XI/5. Zagreb. 144–153.
- Brozović, Dalibor. 1967. Štokavsko narječje. *Štokavski leksikon – Jezik*. Panorama. Zagreb. 265–273.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik: Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Brozović, Dalibor. 1971. Uz jedno vrijedno, ali i kontroverzno akcentološko djelo – razmišljanja o genezi, sustavu i normi. *Jezik*. 19/4-5. 123–140.
- Brozović, Dalibor. 1973. O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata. *Jezik*. 20/3, 4, 5. 65–74; 106–118; 142–149.
- Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Školska knjiga. Zagreb.
- Brozović, Dalibor; Ivić, Pavle. 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Zagreb.
- Buzina, Tanja. 1987. Ortoepska odstupanja u televizijskim dnevnicima. *Govor*. 4/2. 153–162.
- Chen, Si; Zhu, Yiqing; Wayland, Ratree; Yang, Yike. 2018. Effects of Stimulus Duration and Vowel Quality in Tone Perception by English Musicians and Non-musicians. *32nd Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation*. Hong Kong, 1–3. December 2018. 98–106.
- Clark, John; Yallop, Colin; Fletcher, Janet. 2007. *An introduction to phonetics and phonology*. Carlton – Blackwell – Malden. Oxford. 326–371.
- Colnago, Maja. 2023. Uspješnost metoda poučavanja naglasaka u osnovno-školskoj nastavi hrvatskoga jezika. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Colnago, Maja; Pletikos Olof, Elenmari. 2022. Uspješnost učenja mjesta naglasaka u hrvatskome standardnome jeziku učenika osmih razreda osnovne škole u Zagrebu. *Govor*. 39/1. 39–72.
- Coseriu, Eugenio. [1952] 2011. *Teorija jezika i opća lingvistika – pet studija*. Sa španjolskoga prevela Ana Pranjković. Disput. Zagreb.
- Coulmas, Florian. 2005. *Sociolinguistics: The Study of Speakers' Choices*. Cambridge University Press. New York.
- Cutietta, Robert A. 2021. Edwin Gordon's Impact on the Field of Music Aptitude. *Visions of Research in Music Education*. 16/10. <https://opencommons.uconn.edu/vrme/vol16/iss2/10> (pristupljeno 4. siječnja 2024.)
- Degrave, Pauline; Hiligsmann, Philippe. 2016. Can music help teachers and learners in prosodic proficiency? The influence of music training, music aptitude and musical didactic tools on the perception of Dutch word

- stress by French speakers. *The Linguistic Society of Belgium 2016 Day*. Louvain-la-Neuve. Belgium.
<http://hdl.handle.net/2078.1/177828> (pristupljeno 15. svibnja 2024.)
- Delaš, Helena. 2003a. Naglasak na proklitici. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 29. 21–31.
- Delaš, Helena. 2003b. Odstupanja od naglasne norme u informativnim emisijama Hrvatske televizije. *Metodika*. 7/2. 173–183.
- Delaš, Helena. 2003c. *Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi*. Magistarski rad. Zagreb.
- Delaš, Helena. 2006. Proučavanje hrvatske prozodije u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u XX. st.* Ur. Samardžija, Marko; Pranjković, Ivo. Matica hrvatska. Zagreb. 71–89.
- Delaš, Helena. 2013. *Hrvatska preskriptivna akcentologija*. Pergamena. Zagreb.
- Deutsch, Diana; Dooley, Kevin; Henthorn, Trevor; Head, Brian. 2009. Absolute pitch among students in an American music conservatory: Association with tone language fluency. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 125/4. 2398–2403. <https://doi.org/10.1121/1.3081389>
- Drljača Margić, Branka. 2010. *Engleski u hrvatskome: stavovi i uporaba*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Esih, Ivan. [1931.–32.] 1999. Kultura književnog jezika (Deset jezičnih zapovijedi). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. Ur. Samardžija, Marko. Matica hrvatska. Zagreb. 42–48.
- Fekete, Egon. 2008. Akcenatske razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika. *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Slavische Sprachkorrelationen. Band 1*. Ur. Tošović, Branko. Lit Verlag. Wien – Berlin. 350–363.
- Ferguson, Charles Albert. 1959. Diglossia. *Word*. 15. 325–340.
- Ferguson, Charles Albert. 1972. Diglossia. *Language and social context*. Ur. Giglioli, P. P. Penguin. Harmondsworth. 232–251.
- Filipin, Nada. 2013. Sukob prestižnih nestandardnih varijeteta na primjeru odnosa splitskog i zagrebačkog urbanolekta. *Standardni jezici i socio-lekti u 21. stoljeću*. Ur. Peti-Stantić, Anita; Stanojević, Mateusz-Milan. HDPL – Srednja Europa. Zagreb. 41–42
- Foulkes, Paul. 2010. Exploring social-indexical knowledge: A long past but a short history. *Laboratory Phonology*. 1/1. 5–39.
<https://doi.org/10.1515/labphon.2010.003>
- Foulkes, Paul; Scobbie, James M.; Watt, Dominic. 2010. Sociophonetics. *The Handbook of Phonetic Sciences*. Ur. Hardcastle, William, J.; Laver, John; Gibbon, Fiona E. Wiley-Blackwell. 703–754.

- Frančić, Anđela; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Galić, Josip. 2016. Prozodijske osobitosti govora Niskoga u Dalmatinskoj zagori. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*. 9. 37–56.
- Garde, Paul. 1993. *Naglasak*. Školska knjiga. Zagreb.
- Garrett, Peter. 2010. *Attitudes to Language*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Garvin, Paul L. 1993. A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 100/101. 37–54.
- Giles, Howard; Billings, Annette C. 2008. Assessing language attitudes: Speaker evaluation studies. *The Handbook of Applied Linguistics*. Davies, Alan; Elder, Catherine. Malden: Blackwell. 187–209.
- Girden, E. R. 1992. *ANOVA repeated measures*. Newbury Park. Sage Publications.
- Glušac, Maja. 2016. Hrvatska prozodija u nastavi. *Croatica et Slavica lader-tina*. 12/2. 513–528.
- Godjevac, Svetlana. 2000. *Intonation, Word Order, and Focus Projection in Serbo-Croatian*. Doktorski rad. The Ohio State University. Columbus. Ohio.
- Godjevac, Svetlana. 2001. *Serbo-Croatian ToBI*. <http://www.ling.ohio-state.edu/~godjevac/SCTobi5.pdf> (pristupljeno 1. svibnja 2003.)
- Godjevac, Svetlana. 2005. Transcribing Serbo-Croatian Intonation. *Prosodic typology II: the phonology of intonation and phrasing*. Ur. Jun, S. A. Oxford University Press. Oxford – New York.
- Gordon, Edwin, E. 1990. *A Music Learning Theory for Newborn and Young Children*. GIA Publications.
- Granić, Jagoda. 2003. Idealne govorne izvedbe – idealni govornici i idealni slušatelji. *Govor*. 20/1-2. 99–106.
- Greenberg, Marc L. 2006. Phonetic evidence for the development of the "acute" tone in Slavic. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology (IWoba)*. Ur. Kapović, Mate; Matasović, Ranko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 75–87.
- Guberina, Petar. 1952. *Zvuk i pokret u jeziku*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Gussenhoven, Carlos. 2004. *The Phonology of Tone and Intonation*. Cambridge University Press. Cambridge.

- Gvozdanović, Jadranka. 1980. *Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian (with a Synopsis of Serbo-Croatian Phonology)*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Beč.
- Gvozdanović, Jadranka. 1999. Croatian and Serbian. *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Ur. van der Hulst, H. Mouton de Gruyter. Berlin – New York. 849–852.
- Ham, Sanda. 2017. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Horga, Damir. 1996. *Obrada fonetskih obavijesti*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb.
- Horga, Damir; Mukić, Igor. 2000. Neki vremenski parametri govora u Dnevnicima HTV-a. *Govor*. XVII/2. 105–127.
- Horga, Damir; Požgaj Hadži, Vesna; Carović, Ines. 2009. Fonetsko-fonološke razlike govora u beogradskom, sarajevskom i zagrebačkom televizijskom dnevniku. *Slawische Sprachkorrelationen 2. Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. Ur. Tošović, Branko. 2. Lit Verlag. Graz. 379–391.
- Hoyt, Alexander D. 2012. *Hrvatski jezik u Zagrebu: Sociolingvistički pogled*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Hršak, Sonja; Zgrabljic, Nada. 2003. Akcenti na hrvatskome javnom radiju: Škarićeve teze na provjeri. *Govor*. 20/1-2. 133–146.
- Hrvatska enciklopedija*. s. a. Muzikalnost. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 12. siječnja 2024)
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Ur. Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko. Novi Liber. Zagreb.
- Hrvatski jezični portal*. Mrežna rječnička baza. s. a. <http://hjp.znanje.hr/>
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. *Hrvatska školska gramatika*. mrežno izdanje. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <https://gramatika.hr/> (pristupljeno 12. siječnja 2024.)
- Inkelas, Sharon; Zec, Draga. 1988. Serbo-Croatian Pitch Accent: The Interactions of Tone, Stress and Intonation. *Language* 64/2. 227–248.
- Ivas, Ivan. 1993. *Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Ivas, Ivan. 1996. Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskoga jezika. *Suvremena lingvistika*. 41-42/1-2. 227–244.
- Ivić, Pavle; Lehist, Ilse. 1963, 1965, 1967. Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u savremenom srpskohrvatskom jeziku I, II, III. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*. Matica srpska. Novi Sad. VI. 31–71; VIII. 75–117; X. 55–93.

- Ivić, Pavle; Lehist, Ilse. 2002. *O srpskohrvatskim akcentima*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ivšić, Stjepan. 1911. Prilog za slavenski akcenat. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 187. 133–207.
- Ivšić, Stjepan. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 48. 47–88.
- Ivšić, Stjepan. 1979. Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku. Pr. Finka, Božidar. *Rad JAZU*. 376. 5–39.
- Jakovčević, Neli. 1988. Jedno istraživanje o jezičnim varijetetima. *Govor*. V/1. 43–51.
- Jansen, Nelleke; Harding, Eleanor; Loerts, Hanneke; Başkent, Deniz; Lowie, Wander. 2022. The relation between musical ability and sentence-level intonation perception: A meta-analysis comparing L1 and non-native listening. *Speech Prosody* 2022. 713–717.
doi.org/10.21437/SpeechProsody.2022-145.
- Jansen, Nelleke; Loerts, Hanneke; Harding, Eleanor; Başkent, Deniz; Lowie, Wander. 2023a. The influence of musical abilities on the processing of second language prosody: An eye-tracking study. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 153/A157.
<https://doi.org/10.1121/10.0018491>
- Jansen, Nelleke; Harding, Eleanor E.; Loerts, Hanneke; Başkent, Deniz; Lowie, Wander. 2023b. The relation between musical abilities and speech prosody perception: A meta-analysis. *Journal of Phonetics*. 101/101278. <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2023.101278>
- Jelaska, Zrinka. 2004. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, oblici, naglasci*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1952. O slobodi i postojanosti književnog jezika. *Jezik*. 1/3. 65–69.
- Jonke, Ljudevit. 1956. Akcentuacija na našoj Radio-stanici. *Jezik*. IV/5. 129–133.
- Josipović Smojver, Višnja. 2017. *Suvremene fonološke teorije*. Ibis grafika. Zagreb.
- Jutrović, Dunja. 2010. *Splitski govor od vapura do trajekta: Po čemu će nas pripoznavat*. Naklada Bošković. Split.
- Kalogjera, Damir. 1985. Attitudes toward Serbo-Croatian language varieties. *International Journal of the Sociology of Language*. 52. 93–109.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.1985.52.93>
- Kalogjera, Damir. 1998. Nezaobilaznost normi (norma) i kritika norme. *Jezična norma i varijeteti*. Ur. Badurina, Lada i sur. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Rijeka. 241–249.

- Kalogjera, Damir. 2003. Prihvaćeni govor vs. received pronunciation. *Govor*. 20/1-2. 181–190.
- Kalogjera, Damir. 2009. Iz diglosijske perspektive. *Jezična politika i jezična stvarnost / Language Policy and Language Reality*. Ur. Granić, Jagoda. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 551–558.
- Kapović, Mate. 2004. Jezični utjecaj velikih gradova. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 30. 97–105.
- Kapović, Mate. 2006. Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. *Kolo*. 4. <https://www.matica.hr/kolo/301/najnovije-jezicne-promjene-u-zagrebackom-govoru-20382/> (pristupljeno 9. prosinca 2023.)
- Kapović, Mate. 2007a. Hrvatski standard – evolucija ili revolucija? Problem hrvatskoga pravopisa i pravogovora. *Jezikoslovlje*. 8/1. 61–76.
- Kapović, Mate. 2007b. Naglasne paradigme o-osnovâ imenica muškoga roda u hrvatskom. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 32/1. 159–172.
- Kapović, Mate. 2008a. O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu. *Croatica et Slavica Iadertina*. 4/4. 114–147.
- Kapović, Mate. 2008b. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*. 51. 1–39.
- Kapović, Mate. 2010a. O tobožnjoj neutralizaciji kratkih naglasaka u hrvatskom. *Croatica et Slavica Iadertina*. 6/6. 47–54.
- Kapović, Mate. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Kapović, Mate. 2018a. The unattainable standard – Zagreb dialect meets Standard Croatian accentuation. *Slovēne*. 7/1. 337–362.
- Kapović, Mate. 2018b. Povijest glagolske akcentuacije u štokavskom (i šire). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 44/1. 159–285.
- Kapović, Mate. 2024. *Jezični savjetnik za 21. stoljeće*. Sandorf. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1971. *Jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1995. Načela standardnosti hrvatskoga jezika. *Jezik*. 43/5. 175–182.
- Katičić, Radoslav. 2004. Hrvatski jezični standard. *Jezik*. 51/2. 49–60.
- Kekez, Stipe. 2018. *Hrvatski gradski govori s posebnim osvrtom na pulski govor*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Kendall, Tyler; Fridland, Valerie. 2021. *Sociophonetics*. Cambridge University Press.
- Kišiček, Gabrijela. 2012. *Forenzično profiliranje i prepoznavanje govornika prema gradskim varijetetima hrvatskoga jezika*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Kovačec, August. 1989. Četverotonski prozodijski sustav nekih kajkavskih govora. *Govor*. VI/2. 13–27.

- Kravar, Miroslav. 1963. O logičkom akcentu riječi u srpskohrvatskom. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Ur. Hraste, Mate i sur. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 209–217.
- Kravar, Miroslav. 1987. Akcenat stranoga leksika u svjetlu jezičnih kontakata. *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*. 26/16. 35–43.
- Kravar, Miroslav. 1988. Prilog fonetici četveroakcenatskoga sistema. *Filologija*. 16. 101–113.
- Kravar, Miroslav. 1988/89. Jezično-politički aspekti naše akcenatske problematike. *Radovi: Razdio filoloških znanosti*. 28/18. Filozofski fakultet. Zadar. 35–49.
- Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana. 2016. Slavonski gradski govori – poveznice i razlike. *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa*. Ur. Botica, Stipe i sur. Hrvatsko filološko društvo – Hrvatski slavistički odbor. 133–146.
- Labov, William. 1963. The social motivation of sound change. *Word*. 19. 273–309.
- Labov, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics. Washington D. C.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Pattern*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Labov, William; Yaeger, Malcah; Steiner, Richard C. 1972. *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*. Report on National Science Foundation Contract NSF–GS–3287. Vol. 1. University of Pennsylvania. Philadelphia.
- Ladd, D. Robert. 2008. *Intonational phonology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Lambert, Wallace E.; Hodgson, Richard C.; Gardner, Robert C.; Fillenbaum, Stanley. 1960. Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60/1. 44– 51.
- Landau, Ernestina; Lončarić, Mijo; Horga, Damir; Škarić, Ivo. 1995. Croatian. *Journal of the International Phonetic Association*. 25/2. 83–86.
- Landau, Ernestina; Lončarić, Mijo; Horga, Damir; Škarić, Ivo. 1999. Croatian. *Handbook of The International Phonetic Association*. Cambridge University Press. Cambridge. 66–69.
- Lehiste, Ilse. 1961. Some Acoustic Correlates of Accent in Serbo-Croatian. *Phonetica*. 7. 114–147.
- Lehiste, Ilse; Ivić, Pavle. 1963. *Accent in Serbocroatian: An Experimental Study*. Michigan Slavic materials 4. University of Michigan.
- Lehiste, Ilse; Ivić, Pavle. 1986. *Word and sentence prosody in Serbocroatian*. MIT Press. Cambridge.
- Léon, Pierre R. 1971. *Essais de phonostylistique*. Didier. Montreal – Paris – Bruxelles.

- Leutenegger, Ralph R.; Mueller, Theodore H. 1964. Auditory Factors and the Acquisition of French Language Mastery. *The Modern Language Journal*. 48/3. 141–146.
- Ligorio, Orsat. 2010. Fonemika dubrovačkoga govora. *Croatica et Slavica Iadertina*. 6/6. 21–46.
- Lisac, Josip. 2002. Osnovne značajke štokavske prozodije. *Fluminensia*. 14/1. 85–88.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- Liu, Jingxuan; Hilton, Courtney; Bergelson, Erika; Mehr, Samuel A. 2021. *Language experience shapes music processing across 40 tonal, pitch-accented, and non-tonal languages*. bioRxiv 2021.10.18.464888. <https://doi.org/10.1101/2021.10.18.464888>
- Lončarić, Mijo; Zečević, Vesna; Šojat, Antun; Barac-Grum, Vida; Kalinski, Ivan. 1998. *Zagrebački kaj – govor grada i prigradskih naselja*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 1996a. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 1996b. Naglasne osobitosti podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja. *Đurđevački zbornik*. Đurđevac. Ur. Golubić, R. i sur. 145–150.
- Loureiro-Rodríguez, Verónica; Acar, Elif Fidan. 2022. The Matched-Guise Technique. *Research Methods in Language Attitudes*. Ur. Kircher, Ruth; Zipp, Lena. Cambridge: Cambridge University. 185–202.
- Lukežić, Iva. 2008. Današnji riječki govor(i). *Zbornik Riječki filološki dani 7*. Ur. Srdoč-Konestra, I. Filozofski fakultet. Rijeka. 443–452.
- Lupić, Ivan. 2001. Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik. *Kolo*. XI/1. 85–134.
- Magner, Thomas. 1966. *Zagreb Kajkavian Dialect*. University Park. Pennsylvania State University.
- Magner, Thomas. F.; Matejka, Ladislav. 1971. *Word accent in modern Serbo-Croatian*. The Pennsylvania State University Press. University Park and London.
- Mandić, David. 2007. Naglasak. *Fluminensia*. 19/1. 77–94.
- Mansano, Sharon Veronica. 2021. *A matched-guise experiment on language attitudes towards the dialect of Trento*. Tesi di Laurea. Univerita Ca'Foscari Venezia.
- Marković, Irena. 2012. Jezični utjecaji i promjene u suvremenom govoru Zadra. *Croatica et Slavica Iadertina*. 8/2. 313–336.

- Martinović, Blaženka. 2006. Odmaci od preskriptivne naglasne norme u hrvatskome standardnom jeziku. *Riječki filološki dani – Zbornik radova* 6. Ur. Srdoč-Konestra, Ines; Vranić, Silvana. Filozofski fakultet. 247–259.
- Martinović, Blaženka. 2009. Kolebanja leksičkoga naglasaka imenica i-vrste. *Croatica et Slavica ladertina*. 5. 51–78.
- Martinović, Blaženka. 2014. *Na putu do naglasne norme – oprimjereno imenica*. Hrvatska sveučilišna naklada. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Zagreb.
- Martinović, Blaženka. 2017. Kodifikacija hrvatske naglasne norme (ili kako naši priručnici govore). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 43/1. 95–106.
- Martinović, Blaženka. 2018. Naglasna norma neutralnoga varijeteta suvremenoga hrvatskog jezika. *Od norme do uporabe* 1. Ur. Mlikota, Jadranka. Filozofski fakultet u Osijeku. Hrvatska sveučilišna naklada. Osijek. 123–140.
- Martinović, Blaženka. 2020. Od gramatike do komunikacije i natrag – primjer zanaglasnih dužina. *Jezikoslovlje*. 21/1. 27–51.
- Martinović, Blaženka; Matešić, Mihaela. 2018. U potrazi za kompetentnim govornikom. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 11. 153–168.
- Martinović, Blaženka; Matešić, Mihaela. 2021. Suvremeni akademski diskurs – odnos prema normama standardnoga jezika na korpusu lingvističkih radova. *Odjeci SCIMETH-a (izazovi lingvističkih istraživanja)*. Ur. Nigoević, Magdalena; Vlastelić, Anastazija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split. 217–247.
- Martinović, Blaženka; Matešić, Mihaela. 2022. *Istraživanje uredničkih jezičnih politika u hrvatskim filološkim časopisima. Širinom filološke misli*. Ur. Morić-Mohorovičić, Borana; Vlastelić, Anastazija. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Zagreb – Rijeka. 425–438.
- Martinović, Blaženka; Matešić, Mihaela; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. 2018. U potrazi za standardnim izgovorom. Izlaganje na skupu *Jezik i um, XXXII. međunarodni znanstveni skup Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, 3. do 5. svibnja 2018., Rijeka.
- Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. 2019. Kiša, sunce, trava, rosa – o učenju i poučavanju naglasaka hrvatskoga jezika. *Ususret dijalogu – zbornik posvećen Mirjani Benjak*. Ur. Požgaj Hadži, Vesna; Ljubešić, Marko; Zihel, Jerica. Muzej: Museo Lapidarium – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Novigrad – Cittanova – Pula Ljubljana. 146–165.
- Martinović, Blaženka; Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena. 2021. *Naglasak na naglasku*. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Pula.

- Matešić, Mihaela. 2007. Fonologija i ortoepija – određenje i razgraničenje. *Zadarski filološki dani – Zbornik radova*. Ur. Božić, Rafaela; Hadžihalilović, Sandra; Lisac, Josip. Zadar. 187–199.
- Matešić, Mihaela. 2013. Odras jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika. *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*. Ur. Kryžan-Stanojević, Barbara. Srednja Europa. Zagreb. 39–51.
- Matešić, Mihaela. 2013a. Kako doista govori izvorni govornik hrvatskoga jezika? *Zbornik radova Međunarodnoga suradnoga znanstvenoga skupa Prvi, drugi, ini jezik: hrvatsko-makedonske usporedbe*. Ur. Cvikić, Lidija; Petroska, Elena. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 22–34.
- Matešić, Mihaela. 2013b. Odras jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika. *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*. Ur. Kryžan-Stanojević, Barbara. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Srednja Europa. Zagreb. 39–51.
- Matešić, Mihaela. 2018. *Pravogovor i pravopis: Izazovi suvremene hrvatske standardologije*. Sveučilište u Rijeci. Filozofski fakultet. Rijeka.
- Matešić, Mihaela; Plešković, Maša. 2014. Između elitizma i demokratizacije: standardni jezik u akademskoj zajednici. *Standardni jezici i sociolekti u 21. stoljeću*. Ur. Peti-Stantić, Anita; Stanojević, Mateusz-Milan; Antunović, Goranka. Srednja Europa – Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb. 23–42.
- Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom. Standard i jezični varijeteti*. Disput. Zagreb.
- Mihaljević, Milan. 1991. *Generativna i leksička fonologija*. Školska knjiga. Zagreb.
- Mikić Čolić, Ana; Milas, Mirjam; Rajle, Lorna. 2022. *Osječki gradski govor*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Milas, Mate. 2014. Prenosjenje silaznoga naglaska na prednaglasnicu. Je li ispravno Radim ù škôli. ili Radim u škôli.? *Jezik*. 61/4–5. 131–139.
- Mildner, Vesna, Lisker, Leigh. 1987. Acoustic vs. lexical judgements in the perception of falling accents in Serbo-Croatian: a preliminary study. *Proceedings of the XIth International Congress of Phonetic Science*. 1. Tallin. 324–321.
- Mildner, Vesna. 1994. Perceptual acquisition of the long-short distinction in the falling accents of standard Croatian. *Language and Speech*. 37/2. 163–170.
- Mildner, Vesna. 1996. Samoglasnički prostori zagrebačkoga i dubrovačkoga govora. *Govor*. XIII/1–2. 25–39.

- Mildner, Vesna. 1998. Stavovi prema hrvatskim govornim varijetetima. *Jezična norma i varijeteti – Zbornik hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*. 349–365.
- Mildner, Vesna. 2003. *Govor između lijeve i desne hemisfere*. IPC grupa. Zagreb.
- Mildner, Vesna. 2009. Promjene u stavovima prema hrvatskim govornim varijetetima. *Med politiko in stvarnostjo: jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije*. Ur. Požgaj Hadži, Vesna; Balažić Bulc, Tatjana; Gorjanc, Vojko. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana. 145–159.
- Moguš, Milan. 1971. *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.
- Moskatelo, Kuzma. 1954. Akcentuacija tuđica na -or u hrvatskom jeziku. *Jezik*. III/2. 51–56.
- Nooteboom, Sieb. 1999. The prosody of speech: melody and rhythm. *The handbook of phonetic sciences*. Ur. Hardcastle, William J.; Laver, John. Blackwell publisher. Oxford. 641–675.
- Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. 1999. Matica hrvatska. Zagreb.
- Opačić, Nives. 1978. Slušajući programe Radio-Zagreba. *Jezik*. 25/5. 153–156.
- Osgood, Charles E. 1963. *Metod i teorija u eksperimentalnoj psihologiji*. Prijevod Vilhar, A. Savremena škola. Beograd
- Pasini, Dinka. 2018. Supstandardni varijeteti hrvatskoga jezika u 20. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika*. sv. 5. Ur. Bičanić, Ante; Pranjković, Ivo; Samardžija, Marko. Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. Zagreb. 580–629.
- Patel, Aniruddh D. 2011. Why would musical training benefit the neural encoding of speech? The OPERA hypothesis. *Frontiers in psychology*. 2/142. 1–14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00142>
- Patel, Aniruddh D.; Iversen, John R. 2007. The linguistic benefits of musical abilities. *Trends in Cognitive Sciences*. 11/9. 369–372. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2007.08.003>
- Peco, Asim. 1971. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Naučna knjiga. Beograd.
- Peco, Asim; Pravica, Petar. 1972. O prirodi akcenata srpskohrvatskog jezika na osnovu eksperimentalnih istraživanja. *Južnoslavenski filolog*. 29/1-2. 195–242.
- Peretz, Isabelle; Vuvan, Dominique T. 2017. Prevalence of congenital amusia. *European Journal of Human Genetics*. 25. 625–630.

- Petz, Boris. 2002. *Osnovne statističke metode za nematematičare*. 4. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pike, Kenneth L. 1948. *Tone languages*. University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Plešković, Maša; Drljača Margić, Branka; Kraš, Tihana. 2021. Speakers' attitudes and perceptions in relation to the maintenance of the Fiuman dialect. *Suvremena lingvistika*. 47 (91). 69–92.
<https://doi.org/10.22210/suvlin.2021.091.04>
- Pletikos, Elenmari. 2003. Akustički opis hrvatskih standardnih naglasaka. *Govor*. XX/1–2. 321–346.
- Pletikos, Elenmari 2005. Percepcija sličnosti prozodije riječi stranih jezika s hrvatskim naglascima. *Govor*. XXII/2. 89–126.
- Pletikos, Elenmari. 2008a. Akustičke i perceptivne osobine naglasaka riječi u hrvatskim naddijalektalnim govorima. *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Slavische Sprachkorrelationen*. Band 1. Ur. Tošović, B. Lit Verlag. Beč – Berlin. 404–429.
- Pletikos, Elenmari. 2008b. *Akustički opis hrvatske prozodije riječi*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Pletikos Olof, Elenmari. 2013. Akustičke različitosti naglasaka hrvatskoga štokavskoga sustava kod govornika Slavonije i Dalmacije. *A tko to ide? / A xmo mam iðze?: Hrvatski prilozi XV. međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur. Turk, M. Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 99–113.
- Pletikos Olof, Elenmari, Bradfield, Julian Charles. 2019. Croatian pitch-accents: fact and fiction. *Proceedings of the 19th International Congress of Phonetic Science*. Melbourne. Ur. Calhoun, Sasha; Escudero, Paola; Tabain, Marija; Warren, Paul. Australasian Speech Science and Technology Association Inc. Canberra. Australia. 855–858.
- Pletikos, Elenmari; Vlašić, Jelena. 2007. Acoustic description of Croatian accents. *Studia Phonetica Posnaniensia. An International Journal for Linguistic Phonetics*. 8. 27–49.
- Pletikos, Elenmari; Vlašić, Jelena; Bićanić, Jordan. 2006. Uresničevanje leksikalnih naglasov v različnih glavah v hrvaščini. *1. slovenska mednarodna fonetična konferenca (SloFon 1): zbornik povzetkov / 1st Slovene International Phonetic Conference : book of abstracts*. Ur. Jurgec, Peter. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana. 60–61.

- Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena; Martinović, Blaženka. 2016. Metode mjerenja naglasnih kompetencija. *Metodologija i primjena lingvističkih istraživanja. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku* održanoga od 24. do 26. travnja 2015. godine u Zadru. Ur. Udier, Sanda Lucija; Cergol Kovačević Kristina. Srednja Europa – HDPL. Zagreb. 293–307.
- Pletikos Olof, Elenmari; Vlašić Duić, Jelena; Matešić, Mihaela; Martinović, Blaženka. 2022. Neutralno i prestižno u hrvatskome standardnom izgovoru. Izlaganje na skupu *Istraživanja govora*, Zagreb, od 8. do 10. prosinca 2022.
- Povijest hrvatskoga jezika*. 2018. Ur. Bičanić, Ante; Pranjković, Ivo; Samardžija, Marko. sv. 5. Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. Zagreb.
- Pranjković, Ivo. 1978. O govoru spikera (i drugih radnika i suradnika) Radio Zagreba. *Jezik*. 25/5. 148–153.
- Pranjković, Ivo. 2001. Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme. *Jezik i demokratizacija*. Institut za jezik. Sarajevo. knj. 12. 299–306.
- Pranjković, Ivo. 2010. *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*. Disput. Zagreb.
- Purcell, Edward T. 1971. The Acoustic Differentiation of Serbo-Croatian Accents in Statements. *Phonetica*. 24. 1–8.
- Purcell, Edward T. 1976. Pitch peak location and the perception of Serbo-Croatian word tone. *Journal of Phonetics*. 4. 265–270.
- Purcell, Edward T. 1981. Two parameters in the perception of Serbo-Croatian tone. *Journal of Phonetics*. 9. 189–196.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- Rajle, Lorna. 2020. Dvosložni i trosložni prijedlozi kao toničke riječi u osječkom govoru. *Jezikoslovlje*. 21/1. 81–92.
- Rajle, Lorna. 2021a. Naglasak posuđenica u osječkom govoru. *Govor*. 38/2. 147–180.
- Rajle, Lorna. 2021b. *Naglasni sustav osječkoga govora*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera. Osijek. urn:nbn:hr:142:918214.
- Rajle, Lorna; Pletikos Olof, Elenmari; Martinović, Blaženka. 2020. Zanaslasne dužine u osječkom govoru. *Jezikoslovlje*. 21/1. 53–80.
- Rječnik hrvatskoga jezika* 2000. Ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska knjiga. Zagreb.
- Romaine, Suzanne. 1982. *Socio-historical linguistics: its status and methodology*. Cambridge University Press. Cambridge.

- Rosandić, Monika. 2013. *Percepcija i produkcija zanaglasne dužine*. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Rossi, Mario. 1971. Le seuil de glissando ou seuil de perception des variations tonales pour les sons de la parole. *Phonetica*. 23/1. 1–33.
- Rossi, Mario. 1978. La perception des glissandos descendants dans les contours prosodiques. *Phonetica*. 35/1. 11–40.
- Runjić-Stoilova, Anita; Bartulović, Ivana. 2009. Odstupanja od standardnog naglasnog sustava u govoru profesionalnih govornika na HTV-u. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 2–3. 153–168.
- Samardžija, Marko. 1999. Norme i najnovije promjene u hrvatskome jeziku. *Zaprešićki godišnjak* 1998. Matica hrvatska Zaprešić. 327–340.
- Samardžija, Marko. 1999. Predgovor. *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. Ur. Samardžija, Marko. Matica hrvatska. Zagreb. 5–12.
- Samardžija, Marko; Selak, Ante. 2001. *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*. Pergamena. Zagreb.
- Schön, Daniele; Magne, Cyrille; Besson, Mireille. 2004. The music of speech: Music training facilitates pitch processing in both music and language. *Psychophysiology*. 41/3. 341–349.
- Silić, Josip. [1983] 1999. Nekoliko misli o normi. *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. Ur. Samardžija, M. Matica hrvatska. Zagreb. 203–211.
- Silić, Josip. 1996. *Hrvatski jezik kao sustav i kao standard*. *Zbornik radova „Riječki filološki dani 1“*. Rijeka: Filozofski fakultet. 187–193. (pretisnuto u: *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. 1999. Ur. Samardžija, Marko. Matica hrvatska. Zagreb. 235–245).
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika – za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- Skelin Horvat, Anita. 2017. *O jeziku i identitetima hrvatskih adolescenata*. Srednja Europa. Zagreb.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1994. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- Slovenski pravopis*. 2001. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- Smiljanic, Rajka. 2004. *Lexical, pragmatic, and positional effects on prosody in two dialects of Croatian and Serbian: An acoustic study*. Routledge. New York – London.
- Sredojević, Dejan. 2017. *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku: od specifičnog ka opštem*. Filozofski fakultet. Novi Sad.
- Sredojević, Dejan. 2022. *Dikcija: o glasu, glasovima, akcentu i prozodiji u srpskom jeziku*. Filozofski fakultet. Novi Sad.
- Sredojević, Dejan; Subotić, Ljiljana. 2011. The neoŠtokavian accent shift and the phonological significance of suprasegmental features in different

- Štokavian dialects: Acoustic and phonetic analysis. *Baltistica Supplement*. VII. 227–242.
- Starčević, Anđel; Kapović, Mate; Sarić, Daliborka. 2019. *Jeziku je svejedno*. Sandorf. Zagreb.
- Struna: *Hrvatsko strukovno nazivlje*. s. a. Jezični varijetet. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. <http://struna.ihj.hr/naziv/jezicni-varijetet/25055/> (pristupljeno 1. prosinca 2023.)
- Subjak, Siniša. 2016. *Naglasni sustav govora središnje i istočne Slavonije u odnosu na naglasni sustav hrvatskoga standardnoga jezika*. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Sujoldžić, Anita. 2008. Istrian Identities and Languages in Contact. *Suvremena lingvistika*. 65/1. 27–56.
- Symons, Ashley E.; Tierney, Adam. 2023. Musical experience is linked to enhanced dimension-selective attention to pitch and increased primary weighting during suprasegmental categorization. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 50/2. 189–203. <https://doi.org/10.1037/xlm0001217>
- Šimičić, Lucija; Čubelić, Marija. 2021. Između standardnih varijeteta i lokalnih govora: jezične prakse osnovnoškolaca u Makarskom primorju. *Filologija*. 76. 201–251.
- Šimičić, Lucija; Sujoldžić, Anita. 2004. Cultural Implications of Attitudes and Evaluative Reactions Toward Dialect Variation in Croatian Youth. *Collegium antropologicum*. 28/1. 97–107.
- Šimunović, Petar. 2006. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Biblioteka Brački libar. Supetar. knj. 18. Brevijar.
- Škarić, Ivo. 1977. Pledoaje za govor organski i govor standardni. *Jezik*. 25/2. 33–42.
- Škarić, Ivo. 1991. Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Ur. Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb. 61–377.
- Škarić, Ivo. 1999. Sociofonetski pristup standardnom naglašavanju. *Govor*. XVI/2. 117–137.
- Škarić, Ivo. 2001. Razlikovna prozodija. *Jezik*. 48/1. 11–19.
- Škarić, Ivo. 2002. Naglasci iz suprostavljenih pravila. *Govor*. XIX/2. 115–135.
- Škarić, Ivo. 2006. *Hrvatski govorili!*. Školska knjiga. Zagreb.
- Škarić, Ivo. 2007. Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Ur. Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko. Nakladni zavod Globus. Zagreb. 17–157.

- Škarić, Ivo; Babić, Zrinka; Škavić, Đurđa; Varošaneć, Gordana. 1987. Silazni naglasci na nepočetnim slogovima riječi. *Govor*. IV/2. 139–152.
- Škarić, Ivo; Lazić, Nikolaj. 2002. Vrijednosni sudovi o hrvatskim naglascima. *Govor*. XIX/1. 5–34.
- Škarić, Ivo; Pletikos, Elen; Kišiček, Gabrijela. 2004. Generiranje naglasaka iz nesvjesne gramatike na nekim neostvarenim hrvatskim riječima. *Istraživanja govora, peti znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem*. Knjiga sažetaka. Zagreb. 101.
- Škarić, Ivo; Škavić, Đurđa; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1996. Kako se naglašavaju posuđenice. *Jezik*. XLIII/4. 129–138.
- Škarić, Ivo; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1994a. Ocjene televizijskih govornika. *Govor*. XI/1. 1–7.
- Škarić, Ivo; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1994b. Skupna slika govora hrvatske televizije. *Govor*. XI/2. 1–13.
- Škarić, Ivo; Varošaneć-Škarić, Gordana. 2003. Stupanj tolerancije hrvatskih govornika na „pogrešne“ naglaske. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Botica, Stipe. FF press. Zagreb. 291–304.
- Škavić, Đurđa. 1994. Odnos hrvatskoga jezikoslovlja prema naglascima u javnim glasilima. *Govor*. XI/1. 69–73.
- Škavić, Đurđa; Varošaneć-Škarić, Gordana. 1999. Neke osobitosti hrvatskoga naglasnog sustava. *Govor*. 16/1. 25–31.
- Škiljan, Dubravko. 2000. *Javni jezik*. Izdanje Antibarbarus. Zagreb.
- Šojat, Antun; Barac-Grum, Vida; Kalinski, Ivan; Lončarić, Mijo; Zečević, Vesna. 1998. *Zagrebački kaj. Govor grada i prigradskih naselja*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Tafra, Branka. 2011. Istopisnice i istoslovnice u hrvatskom jeziku. *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim* II. Ur. Sesar, Dubravka. FF Press. Zagreb. 173–179.
- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 2003. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Thomas, Erik R. 2002. Sociophonetic approaches of speech perception experiments. *American Speech*. 77. 115–147.
<https://doi.org/10.1215/00031283-77-2-115>
- Thomas, Erik R. 2011. *Sociophonetics. An Introduction*. Palgrave. Macmillan.
- Thompson, William Forde; Glenn Schellenberg, E.; Husain, Gabriela. 2003. Perceiving prosody in Speech: Effects of Music Lessons. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 999(1). 530–532.
- Thompson, William Forde; Glenn Schellenberg, E.; Husain, Gabriela. 2004. Decoding speech prosody: Do music lessons help?. *Emotion*. 4/1. 46–64.

- Toh, Xin Ru; Tan, Shen Hui; Wong, Galston; Lau, Fun; Wong, Francis C. K. 2023. Enduring musician advantage among former musicians in prosodic pitch perception. *Nature portfolio – Scientific Reports*. 13/2657. 1–11. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-29733-3>.
- Toh, Xin Ru; Lau, Fun; Wong, Francis C. K. 2022. Individual differences in nonnative lexical tone perception: Effects of tone language repertoire and musical experience. *Frontiers in Psychology*. 13/940363. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.940363>
- Udier, Sanda Lucija; Gulešić Machata, Milvia. 2011. Kakvom jeziku poučavati neizvorne govornike? Viši ili niži varijetet u poučavanju hrvatskoga kao inog jezika. *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu*. V/5. 329–349.
- Varošanec-Škarić, Gordana. 2001. Poželjnost nekih kategorija izografnih naglasnih heterofona. *Govor*. XVIII/1. 33–46.
- Varošanec-Škarić, Gordana. 2003. Prenošenje silaznih naglasaka na proklitiku u općem prihvaćenom hrvatskom izgovoru. *Govor*. 20/1-2. 469–489.
- Varošanec-Škarić, Gordana; Škavić, Đurđa. 2001. Neutralizacija kratkouzlaznoga i kratkosilaznog naglasaka u suvremenom hrvatskom prihvaćenom izgovoru. *Govor*. XVIII/ 2. 87–104.
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Ur. Jojić, Ljiljana. Školska knjiga. Zagreb.
- Vidović, Domagoj. 2014. Naglasci u Rječniku stranih riječi i naglasnome priručniku Adolfa Bratoljuba Klaića u usporedbi sa Školskim rječnikom hrvatskoga jezika. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 40/2. 497–520.
- Vidović, Domagoj. 2020a. Morfološko-naglasna obrada glagola u *Mrežniku*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 46/2. 1129–1146.
- Vidović, Domagoj. 2020b. Hrvatski naglasni sustav između deskriptivnoga i preskriptivnoga pristupa. *Jezikoslovlje*. 21/1. 7–25.
- Vidović, Domagoj; Kurtović, Ivana. 2005. Neutralizacija dugoga i kratkog a u južnočakavskim otočnim govorima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 31/1. 389–400.
- Vlašić Duić, Jelena. 2009. *Govor u hrvatskome filmu*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Vlašić Duić, Jelena; Pletikos Olof, Elenmari. 2014. Akustičke posebnosti akuta u čakavskom, kajkavskom i staroštokavskom govoru. *Sarajevski filološki susreti* II/1. Zbornik radova. Ur. Palić, Ismail; Drkić, Munir. Bosansko filološko društvo. Sarajevo. 21–44.

- Vlašić Duić, Jelena; Pletikos Olof, Elenmari. 2018. Naglasci u govoru hrvatskih jezikoslovaca. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*. VII/1. Ur. Gudurić, Snežana; Radić-Bojanić, Biljana. Filozofski fakultet. Novi Sad. 255–265.
- Vranić, Silvana; Nežić, Ivana. 2008. Fonološke napomene o govoru Brovinja u Istri. *Fluminensia*. 20/2. 39–50.
- Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. st. *Povijest hrvatskoga jezika*. sv. 5. *Croatica*. 525–579.
- Vrban Zrinski, Karolina; Varošanec-Škarić, Gordana. 2004. Slušno prepoznavanje hrvatskih naglasaka. *Govor*. 21/2. 93–110.
- Vrsaljko, Slavica. 2015. O suvremenom zadarskom govoru. *Filologija*. 64, 137–145.
- Vujčić, Vlatka. 2018. *Srijemski govori*. Doktorski rad. Filozofski fakultet. Osijek.
- Vukušić, Stjepan. 1984. *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Istarska naklada. Pula.
- Vukušić, Stjepan. 1992. O silaznom naglašavanju nepočetnog sloga. *Jezik*. 40/3. 76–79.
- Vukušić, Stjepan. 1997. Posebnosti glagolskoga naglasaka u hrvatskome, srpskom, slovenskom i ruskom jeziku. *Croatica*. 45–46. 215–221.
- Vukušić, Stjepan; Zoričić, Ivan; Grasselli-Vukušić, Marija. 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Wagner, Petra; Mandić, Jelena. 2005. Are Pitch Contour and Quantity Independent Distinctive Features in Bosnian Serbian? *IKP-Arbeitsbericht*. NF 14. core.ac.uk/download/pdf/15964888.pdf (pristupljeno 1. veljače 2024.)
- Wong, Patrick C. M.; Skoe, Erika; Russo, Nicole M.; Dees, Tasha; Kraus, Nina. 2007. Musical experience shapes human brainstem encoding of linguistic pitch patterns. *Nature Neuroscience*. 10/4. 420–422. <https://doi.org/10.1038/nn1872>
- Woolard, Kathryn. 1985. Language Variation and Cultural Hegemony: Toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory. *American Ethnologist*. 12/4. 738–748.
- Zec, Draga. 2005. A Typology of Tone Governed Stress. *Between Stress and Tone*. IAS Conference. Leiden. 47–48.
- Zgrabljić, Nada; Hršak, Sonja. 2003. Akcenti na Hrvatskome javnom radiju: Škarićeve teze na provjeri. *Govor*. XX/1-2. 133–147.
- Zlatoustova, Ljubov' V. 1997. Akustičke i perceptivne karakteristike spontanoga govora. *Govor*. XIV/1-2. 77–89.
- Županović Filipin, Nada. 2015. Matched guise technique revisited: Zagreb case study. *Language Varieties Between Norms and Attitudes*. Ur. Peti-

Stantić, Anita; Stanojević, Mateusz-Milan; Antunović, Goranka. Peter Lang. Frankfurt. 181–196.

Kratice u navođenju priručnika

GOHKJ – Babić, Stjepan i sur. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

HER – *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Ur. Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko. Novi Liber. Zagreb.

HG – Barić, Eugenija i sur. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.

HJP – *Hrvatski jezični portal*. Mrežna rječnička baza. s. a.
<http://hjp.znanje.hr/>

HJS – Barić, Eugenija i sur. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine. Zagreb.

NHKJ – Vukušić, Stjepan; Zoričić, Ivan; Grasselli-Vukušić, Marija. 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

ŠRHJ – Birtić, Matea i sur. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

TR – Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Nakladni zavod Globus – HAZU. Zagreb.

VRH – *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Ur. Jojić, Ljiljana. Školska knjiga. Zagreb.

Kazalo pojmova

- Akcentološko obrazovanje 94–95, 99–102, 107–108, 119, 123–126, 146, 148, 160–161, 165–166, 170, 180, 193, 195, 198, 200, 202, 204, 206–208, 210–211, 213–214, 216–217, 222–224, 227–229, 233, 280, 282, 285–286
- Akustički korelati 46
- Bipolarni termini 97, 98
- Čelni naglasak 63, 80, 84, 87, 102–113, 115–120, 123–124, 126, 132, 144, 146, 148–149, 154, 227–228, 230, 232
- Četveronaglasni sustav 22, 33, 41–42, 55, 66, 159, 163, 226, 234, 316
- Dijalektna podloga 57, 71, 201, 225, 229
- Distribucijska pravila naglasaka 20–22, 54–56, 63, 71, 80, 122, 154, 205, 224, 226
- Fundamentalna frekvencija 36, 45, 52, 89, 227
- Genitiv množine 34, 60, 62, 69, 73–74, 142, 153
- Geografsko porijeklo govornika 68, 83, 226
- Glagoli I. vrste 77, 200, 213, 222, 225
- Glazbeno obrazovanje 44, 47–52, 94, 99–102, 106–107, 119, 123–125, 146, 148, 182–183, 190–191, 193–194, 198, 227–228, 234
- Govorna kompetencija 100
- Govorna riječ 21, 34, 54, 68, 79, 81, 121–122, 131–132, 138–140, 155, 159, 231
- Govorne realizacije Osijeka 159, 177, 180–181, 184, 190–192
- Govorne realizacije Rijeke 159, 175, 180–181, 186, 190–192
- Govorne realizacije Splita 159, 176, 180–181, 184, 190–192
- Govorne realizacije Zagreba 159, 173, 180–181, 186, 190–192
- Govorni materijal 83, 87–89, 121
- Gramatičke kategorije 99, 122, 132, 154
- Hiperkorektnost / hiperkorektni naglasak 63, 81, 85, 87, 99, 122–124, 128, 130, 133, 144–148, 155, 224, 229–230
- Homografi 40, 193, 197
- Hrvatski naglasni sustav 18–19, 21, 33, 40, 55–56, 63, 66, 68, 197, 223, 226
- Imenice na -ost 68–69, 78, 91, 200–201, 216–217, 225
- Infinitiv glagola 77, 81, 91, 144, 200, 213–214, 222, 225
- Intenzitet 35–36, 45, 51–52, 97, 227
- Istoslogovne preinake 68
- Izvedenice muškoga roda 71
- Izvorni govornici 14, 27, 36–37, 42, 48–50, 86, 88, 182
- Javni govor 58, 60, 62, 101, 159, 326
- Jednonaglasni sustav 41, 164
- Jezična biografija 57, 66, 89, 92–93, 96, 229, 233
- Jezikoslovne koncepcije 55–57
- Kategorije procjene 97–99
- Kodificirana norma 19, 33–34, 62, 82
- Kompetentni govornici 43, 53–54, 58–60, 62, 64, 68, 86, 150, 222
- Korelacije među kategorijama stavova 116–118, 171–172, 226–227
- Kvantiteta naglašenih slogova 20, 41
- Leksička norma 71, 121, 199
- Leksičke dublete 71, 72, 77, 91, 199, 218
- Lingvističke kategorije 68–82
- Metajezična sposobnost 35, 39, 197
- Minimalni parovi riječi 40, 86, 90, 93, 99, 193, 197
- Mjesto naglasaka 68, 73, 78, 83, 85, 88, 90, 99–100, 102, 116, 118–155, 199, 217–218, 222, 224–226, 230–232
- Normirani 40, 84, 87, 226–228
- Uzusni 68, 71, 80, 82, 87, 97, 99, 102–103, 118–119, 146, 218, 227

- U paradigmi 77–78, 200, 207–209, 217, 222, 232
- Naglasna norma 19–20, 33, 43, 54–55, 57, 64, 67, 71, 76, 81, 85, 87, 102, 121–122, 131–132–133, 146, 205, 226, 230
- Naglasna prilagodba 70, 72, 81
- Naglasne dublete 54–55, 64, 67–72, 75–78, 80, 82–85, 90, 102, 146, 199–200, 218, 230
- Naglasni sustav
- Visinski 19, 57
 - Udarni 19, 57, 68, 87
 - Miješani 22, 57
- Neistoslogovne preinake 78
- Neodređeni oblici pridjeva 91, 199, 201, 211–212, 222, 225, 232
- Neoslabljeno pomicanje 18, 79
- Nepomaknuti naglasak 84, 87, 102–113, 115–120, 122–124, 126, 128, 132, 134, 136, 138, 146, 148–152, 201, 224, 227–228, 230–231
- Nepromjenljivi naglasni tip 77, 79
- Nestandardni naglasci 23, 35
- Obrazovani govornik 22, 28, 58
- Osgoodove ljestvice semantičkih diferencijala 97
- Oslabljeno pomicanje 18, 79
- Paradigmatско mjesto naglasaka 83, 93, 99–100, 199–200, 217, 226, 232
- Percepcija mjesta 35–36, 39–41, 73, 83, 88, 118, 218, 224, 226
- Percepcija naglasaka 35–44, 48–50, 52, 73–77, 83, 94, 96, 118, 147, 194–195, 200, 203, 205–208, 217–218, 222, 224, 226–229, 233–234
- Percepcija tona 35–38, 40, 47, 49–52, 71, 73–77, 83, 91, 215, 218, 224, 226
- Percepcija trajanja 35–37, 47, 73–75, 83, 91, 218, 226
- Pomaknuti naglasak 70, 87, 102–110, 112–114, 116–120, 122–124, 126, 128, 131, 135, 138, 139, 143, 146–151, 153, 227–228, 230–232
- Posuđenice 67–70, 90–91, 121–122, 124, 133–136, 149, 155, 202–203, 223, 228, 230
- Poželjan ostvaraj 150, 155, 204–206, 210–215, 226, 227, 231
- Prednaglasnica 18, 20–21, 35, 61, 68, 79, 122, 131–132, 138, 140, 151
- Prefigurirani glagoli 136, 230
- Prepoznavanje govora
- Prepoznavanje govorne realizacije iz Osijeka 182–186, 191, 233
 - Prepoznavanje govorne realizacije iz Rijeke 182–183, 186–187, 191
 - Prepoznavanje govorne realizacije iz Splita 182–184, 186, 191–192, 233
 - Prepoznavanje govorne realizacije iz Zagreba 182–183, 186, 191
- Produkcija naglasaka 39–41, 43, 56, 66, 203, 217
- Prokliza 18, 22, 35, 55, 59, 61–63, 79, 85, 87, 121, 124, 130, 132, 138, 150, 152, 155, 231
- Promjenljivi naglasni tip 77, 79, 200, 214, 222, 225, 232
- Prostorna raslojenost 56, 58, 75, 226
- Prozodija 18, 20, 28–29, 36, 38–40, 43–53, 56, 58–59, 64, 66, 87–88, 96, 163–165, 179, 190–191
- Prozodijske osobine govora 44–45
- Pseudoričci 39–40, 197
- Raslojavanje izgovorne stvarnosti 56
- Raspodjelna pravila 54, 67–71, 218
- Rečenična intonacija 43–44, 52, 88, 179
- Regije govornika
- Istočna 57–58, 95
 - Južna 57–58, 95
 - Miješana 11, 57, 66, 95–97
 - Sjeverna 57–58, 95–96
 - Zagreb i okolica 57, 95–97
 - Zapadna 57–58
- Regionalno obilježen izgovor 19, 30, 73, 75, 97–100, 103–105, 163, 177, 181–190, 234
- Regionalno podrijetlo 20, 94, 100–101, 112–119, 125, 129, 161, 172–181, 196, 233
- Restandardizacija 54–55, 68
- Sekundarni naglasak 76, 79
- Silazni naglasak izvan početnoga sloga 34, 63, 67–68, 70, 73, 87, 133, 142, 202–207

- Silazni naglasci 18, 20, 22, 33–39, 41–45, 49, 54–55, 57, 60–63, 67–79, 82, 87, 89, 91, 99, 121–122, 132–133, 149, 179, 201–206, 207, 208–215, 217–218, 220–225, 228, 230
- Složenice 60, 70–71, 80, 85, 91, 121–122, 125, 144, 154–155, 199, 204–205, 222–223, 225, 228, 232
- Složenice sa spojnikom -o- 61–63, 80, 85, 122, 125, 131–132, 144, 154, 232
- Slušna percepcija 36, 38–39, 43–44, 51, 89, 172, 197
- Sociofonetska istraživanja 14, 24–25, 30, 33–35, 53, 57, 81, 96, 229
- Spikerske realizacije 99, 118, 159–168, 180, 182–183, 187–188, 190–191, 228–230, 233
- Standard 11–12, 14–24, 27–35, 42, 53–68, 70–74, 77, 81–83, 85–86, 89–92, 99–101, 106–109, 118, 122–123, 125–128, 132, 134, 144, 146–148, 150, 156–159, 161–163, 165–167, 169, 172–176, 178–180, 182–192, 199, 202, 218, 221, 223, 226, 228–229, 233–235
- Standardni izgovor 19–20, 23, 28, 53, 56, 59–60, 63–64, 73, 85, 123, 159, 163, 191–192, 233
- Stavovi slušača
- iz istočne regije 146–155, 177
 - iz južne regije 146–155, 176
 - iz sjeverne regije 146–155, 174
 - iz Zagreba i okolice 146–155, 173
 - iz zapadne regije 146–155, 175
- Stimulus 83, 85–88, 134, 136, 138, 142–143, 146, 182, 199
- Sustav 11, 14, 18–19, 21–25, 30, 33–34, 39–45, 49, 53–59, 61, 63–75, 77, 80–82, 87–88, 90, 93–97, 99–101, 103, 108, 119, 124–126, 129, 134–136, 138, 140, 143, 147–154, 157–161, 163–169, 175, 180, 182–183, 187–188, 190–191, 193, 197–205, 207, 210–212, 214, 217–219, 222–226, 228–234
- Tehnika otvorenih govornih realizacija 86
- Tehnika usklađenih govornih realizacija 27, 31, 86
- Ton i trajanje naglaska 11, 40–41, 73–75, 83, 86, 88, 90–91, 93, 100, 159–160, 163–164, 166, 179–180, 190–191, 193, 199–201, 209–210, 217–219, 222–229, 233–234, 232–234
- Tonske konture 38–39, 45, 47
- Trajanje vokala 37, 49
- Tripletnost 67–68, 73, 75, 90–91
- Tvorenice 22, 60, 80–81, 85, 121–122, 124, 131, 143, 153, 231
- Urbolekt 26–27, 32, 57, 92, 223
- Uzlazni naglasci 33, 35–39, 41–43, 45, 49, 51, 54, 60–63, 67–70, 72–73, 75–79, 81, 89, 99, 121–122, 148, 164, 167, 193, 197, 199–215, 217–219, 221–222, 224–225, 229–230
- Varijacije naglaska 71, 69, 83, 88, 91–93, 106, 144, 152, 154, 159, 179, 214, 226–228, 231
- Varijacije naglasnoga mjesta
- Varijeteti 12–14, 16–24, 26–27, 29, 31–32, 67, 71, 80–81, 83, 85–86, 91–92, 118, 132, 146, 158–159, 180, 227, 232
- Varijetetnost jezika 16–17, 19–20, 67, 91
- Verificirana norma 33, 34
- Višesložnice 72–73, 79, 81, 155, 207–209, 218, 230
- Zagrebačka štokavština 30, 32, 70
- Zanaglasna dužina 11, 18–22, 33, 35–36, 39–40, 54, 59, 61–63, 67–69, 73, 77–78, 83–84, 91, 93, 99–100, 130, 154, 159, 199–201, 209, 214–217, 222–223, 225–226, 232
- Zapadnoštokavski govori 56, 67, 76–77

Sažetak

Knjiga „Naglasci i jezični varijeteti: sociofonetsko istraživanje hrvatskoga jezika“ bavi se pitanjem kako se hrvatski slušatelji odnose prema naglasnoj regionalnoj raznolikosti. Istražuje se koliko jezična biografija, analizirana kroz tri dimenzije: glazbeno obrazovanje, akcentološko obrazovanje i regionalno podrijetlo, utječe na stavove slušača prema različitim naglasnim pojavama. Osobine hrvatskoga naglasnog sustava razdvojene su u dvije varijable koje se zasebno analiziraju, a to su s jedne strane mjesto naglasaka, a s druge ton i trajanje naglasaka. Obje naglasne varijable imaju svoju standardnu, normativnu, propisanu inačicu i uzusnu, razgovornu inačicu. Normativna je inačica u varijabli mjesta tzv. „pomaknuto“ mjesto, a u varijabli tona i trajanja to je „visinski naglasni sustav“, i to onaj koji ima četiri naglasaka i zanaglasne dužine. Uzusna je inačica u varijabli mjesta tzv. „nepomaknuto i čelno mjesto“, a u varijabli tona i trajanja to je „udarni naglasni sustav“ koji nema tonskih opreka uzlaznih i silaznih naglasaka, već u njemu postoje samo udarni naglasci koji su silazni, a mogu se i ne moraju razlikovati po trajanju. Istraživanje ispituje stavove slušača prema navedenim naglasnim varijablama i koliko su ti stavovi uvjetovani jezičnom biografijom slušača. Istraživanje je bilo podijeljeno u dva dijela te je obuhvatilo dva uzorka, svaki po 308 sudionika slušača. Rezultati su pokazali da slušači daju prednost govoru s normativnim mjestom, tj. pomaknutim novoštokavskim mjestima naglasaka prema govornim realizacijama tekstova, te govoru s udarnim naglasnim sustavom u osobinama tona i trajanja, koji je specifičan za područje Zagreba i Rijeke kao regionalnih centara (sjeverne regije i zapadne regije). Rezultati su također pokazali da glazbeno obrazovanje nije povezano sa stavovima o naglasnim varijantama, ali akcentološko obrazovanje, koje se stječe na studijima s kolegijima takve tematike (primjerice kroatistika, fonetika) ili izloženošću standardnome govoru, jest povezano sa stavovima. Knjiga sadrži i podatke o prepoznavanju regija (istočna, južna, zapadna, sjeverna, Zagreb i okolica, miješane regije) i gradova na temelju govornih realizacija, stavove o pojedinim gradovima i regijama, stavove prema varijantnim naglascima riječi u brojnim gramatičkim kategorijama te točnost percepcija naglasaka u minimalnim parovima riječi. Knjiga pruža uvid u sociofonetske aspekte hrvatskoga jezika, naglašavajući važnost razumijevanja stavova prema naglascima i naglasnim sustavima (visinske i udarne) u kontekstu jezičnih promjena i regionalne raslojenosti, s ciljem stabilizacije naglasne norme, najnestabilnije standardnojezične norme, u budućim kodifikacijama.

Summary

The book entitled "Accents and Linguistic Varieties: A Sociophonetic Study of Croatian" delves into the perceptions of regional accentual diversity among Croatian listeners. It scrutinizes the degree to which the linguistic background, evaluated along three dimensions – musical education, accentological education, and regional provenance – affects listeners' attitudes toward diverse accentual phenomena. The distinct components of the Croatian accentual framework are dissected into two variables, each subject to independent analysis: accent placement, and tone and duration of accents. Both accentual variables manifest in two distinct forms: a standard, normative, prescribed version, and a colloquial, conversational variant commonly referred to as "the usage". In the context of accent placement, the normative rendition entails a "shifted" positioning, while in the realm of tone and duration, it corresponds to the "pitch accent system", characterized by four accents and unstressed lengths. Conversely, "the usage" in accent placement designates a "non-shifted and frontal position", while in tone and duration, it aligns with the "stress accent system", characterized by a lack of tonal oppositions between rising and falling accents, instead featuring solely falling stressed accents, with potential variations in duration. The research scrutinizes listeners' attitudes toward these accentual variables and their dependence on speakers' linguistic backgrounds. The study, bifurcated into two segments, encompassed two cohorts, each comprising 308 listener participants. Findings underscore listeners' preference for speech featuring normative accent placement, specifically shifted Neoštokavian accent placements, over the usage renditions of texts, as well as speech employing a stress accent system, prevalent in the Zagreb and Rijeka regions, identified as regional hubs (northern and western regions). Furthermore, results indicate that while musical education fails to correlate with attitudes toward accentual variants, accentological education, attained through courses in disciplines such as Croatian studies and phonetics, or exposure to standard speech, exhibits a significant association with attitudes. The volume also furnishes data pertaining to the identification of regions (eastern, southern, western, northern, Zagreb and its environs, and mixed regions) and cities based on speech realizations, attitudes toward individual cities and regions, attitudes toward variant word accents across numerous grammatical categories, and the accuracy of accent perceptions in minimal word pairs. In essence, the volume offers valuable insights into the sociophonetic dimensions of the Croatian language, underscoring the imperative of comprehending attitudes toward accents and accent systems (pitch and

stress) within the context of linguistic evolution and regional stratification, with the overarching goal of consolidating accentual norms – the most volatile among standard linguistic norms – in future codifications.

Bilješka o autoricama

Mihaela Matešić djetinjstvo je provela u Vrbovskom. Diplomirala je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Radi na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci. Objavila je knjigu *Pravogovor i pravopis: izazovi suvremene hrvatske standardologije* 2018. Bavi se istraživanjima hrvatskoga standardnog jezika: ortoepije, ortografije, jezičnih varijeteta te kognitivnolingvističkim istraživanjima.

Elenmari Pletikos Olof rođena je u Puli. Diplomirala je fonetiku i njemački jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radi na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Bila je mentorica u Govorničkoj školi „Ivo Škarić“. Studirala je na Sveučilištima u Zagrebu, Salzburgu i Stuttgartu, a jedan semestar bila je na programu usavršavanja sveučilišnih nastavnika JFDP u Iowa Cityju, u Iowi u SAD-u. Objavila je knjigu *Naglasak na naglasku* 2021. (u suautorstvu s B. Martinović i J. Vlašić Duić). Područja su njezina interesa: akcentologija, intonacija hrvatskoga jezika, govorna izražajnost i govorničke vrste.

Blaženka Martinović rođena je u Novoj Gradiški. Diplomirala je hrvatski jezik i književnost i povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Puli. Radi na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Puli. Bila je lektorica hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Indiani u SAD-u. Objavila je knjige *Na putu do naglasne norme (oprimjereno imenicama)* 2014. i *Naglasak na naglasku* 2021. (u suautorstvu s E. Pletikos Olof i J. Vlašić Duić). Glavna su područja njezina interesa: normativna akcentologija, ortografija, akademski diskurs i feministička lingvistika.

Jelena Vlašić Duić djetinjstvo je provela u Veloj Luci. Diplomirala je fonetiku i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radi na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Bila je fonetičarka na Hrvatskoj televiziji i na RTL-u. Također je bila mentorica u Govorničkoj školi „Ivo Škarić“. Objavila je knjige *U Abesiniju za fonetičara: Govor u hrvatskome filmu* 2013. i *Naglasak na naglasku* 2021. (u suautorstvu s B. Martinović i E. Pletikos Olof). Njezini su istraživački interesi: ortoepija, akcentologija, filmski govor i metodika govorništva.

ISBN 978-953-361-117-4